

1537

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ
(ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ)

ΜΑΡΚΟΣ
Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ

ΚΑΙ

Η ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

(ΜΕΛΕΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΗΜΕΡΑΣ»

1899.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

5. 10. 1910

1430 ,

2 //

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

(ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ)

ΜΑΡΚΟΣ

Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ

ΚΑΙ

Η ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ, ΣΥΝΟΔΟΣ

(ΜΕΛΕΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1899.

Наукова бібліотека
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

ΤΟΙΣ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙΣ

ΕΦΕΣΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ

ΚΑΙ

ΣΜΥΡΝΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΩ

Наукова бібліотека
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ζωηρά τις κίνησις ἤρξατο ἀπὸ τινων οὐχὶ πολλῶν ἐτῶν παρὰ σύμπαντι τῷ χριστιανικῷ τῆς Εὐρώπης κόσμῳ, ὅστις κατανοήσας τὸ ὅλως ἄκαρπον καὶ βλαπτικὸν τοῦ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἄνευ σωτηρίου ἐνότητος θρησκευτικοῦ αὐτοῦ βίου, ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τοῦ χριστιανισμοῦ πλείστον ἀπώλεσαν καὶ ἡ ἠθικὴ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος βραδύτατα προβαίνει ἀναπτυσσομένη, ἐν διαλλακτικῷ πνεύματι νῦν αἰρόμενος ὑπεράνω τῶν δημιουργηθέντων ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν χασμάτων τείνει νὰ διαλλάξῃ τοὺς αἰῶνας πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀδελφώσῃ τοὺς δισταμένους λαοὺς. Πάντες νῦν εἴτε λαοὶ, εἴτε κυβερνήσεις, εἴτε ἄτομα συμβάλλονται τὸ καθ' αὐτοὺς τὴν ἀγαθὴν συμβολὴν τὴν πρὸς τοῦτο.

Τὰ πάθη ὅμως καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἰδιοτέλεια τοσοῦτο συνεσκότισαν τὸ παρελθὸν καὶ τοσοῦτο βαθέως ἐνετύπωσαν τὰς προλήψεις τῶν λαῶν κατ' ἀλλήλων, ὥστε, παρὰ πάσας τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις τῶν φίλων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐπαναγωγῆς τοῦ θρησκευτικοῦ βίου εἰς τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὸ ὕψος τῶν πρώτων αἰώνων, αὕτη προσκρούει ἔτι καὶ νῦν εἰς ἀνυπέρβλητα προσκώματα. Ἡ ἱστορία διαστρέφεται καὶ αἱ διαθέσεις καὶ αἱ ἐνέργειαι περιβάλλονται διὰ τοῦ ἀπατηλοῦ πέπλου τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλαδελφίας, ὃ δὲ λαὸς ἡμῶν εἶνε ὁ μάλιστα ἐκτεθειμένος εἰς τὰς λίαν δεξιῶς διευθυνομένας ἐκ τῆς Δύσεως προσ-

βολάς, ιδιαίτατα ἀπὸ πέντε ἐτῶν. Τὰ ἐπιχειρήματα, ἅτινα προσάγονται, λαμβάνονται ἐκ τῆς ἱστορίας, ὃ δὲ πάπας Λέων ὁ XIII χθὲς ἔτι προσεκάλει ἡμᾶς πρὸς ἑνωσιν ὑπομέλπων τοὺς λόγους τοῦ δραπετίδου Βησσαρίωνος. Ἄνδρες, πρὸς οὓς τὸ ἔθνος ἡμῶν ὀφείλει μεγίστην εὐγνωμοσύνην, οἷοι ὁ μέγας Φώτιος καὶ ὁ λαμπρὸς Μάρκος ὁ Εὐγενικός, παρίστανται ὑπὸ τὰ μελανώτατα χρώματα, πρόσκαιροι δὲ καὶ βεβιασμένοι συνεννοήσεις, προκληθεῖσαι ἐξ ἀτυχῶν συμπτώσεων τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ὡς ἡ ἐν Φλωρεντία σύνοδος, ἀνακηρύσσονται ὡς ἔγκυροι πράξεις τῆς ἱστορίας καὶ προτείνονται ὡς βάσις πρὸς ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Εἶνε ὅμως ἀνάγκη ν' ἀποδοθῇ τὸ δίκαιον εἰς τὰ πράγματα καὶ εἰς τὰ πρόσωπα, ἀνάγκη νὰ ὀρισθῇ τὸ ζήτημα ἐκ τῆς δικαίας καὶ ὀρθῆς αὐτοῦ ἀπόψεως. Κατὰ τοῦ κλεινοῦ Φωτίου ἐγράφη πρὸ τριακονταετίας τρίτομον πολυμαθέστατον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀμεροληπτότατον ἔργον, τοῦ Hergenroether· οὐδεὶς αὐτὸ ἀξίως καὶ μετὰ δυνάμει καὶ ἐντελείας ἀνεσκεύασεν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν. Κατὰ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ἐσωρεύθησαν στρώματα ὅλα μύθων καὶ ἀκριτολογιῶν ἐν ποικίλαις ἐκδόσεσι τῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ ἐν εὐαρμόστῳ ζυνωρίδι ὀνομάσθη μετὰ τοῦ μεγάλου Φωτίου διὰ τῶν βαρυτάτων ὀνομάτων, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ἢ ἐν Φλωρεντία σύνοδος παρεστάθη ὡς τὸ τελειωτικὸν ἔργον τῆς ἱστορίας ἐν τῷ ζητήματι τῶν σχέσεων τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας.

Πρὸς τοῦτο καταρτίσας ἐκδίδωμι πλήρη κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἀκριβῇ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου, ἐν ἣ πρωταγωνιστεῖ μία τῶν προσωπικότητων ἐκείνων, αἵτινες εὐρεθεῖσαι ἐν τῷ μεταιχμῷ δύο μεγάλων ἱστορικῶν περιόδων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου τὸ μὲν ἐκπνέον παρελθὸν ἐξεπροσώπησαν ἀξίως κατὰ πάντα περὶ δὲ τοῦ

μέλλοντος ἔδωκαν σωτηρίους ὑποτυπώσεις, δι' ἃς ἐκ τῶν ὑστέρων δικαιωθείσας ἀμείωτος προκαλεῖται ἡ κοινὴ πρὸς αὐτοὺς εὐχαριστία. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶνε Μάρκος ὁ Εὐγενικός, οὗ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν ἡ μὲν Δύσις συνεσκίασε διὰ τοῦ βαθέος ζόφου τοῦ μίσους αὐτῆς ἐπὶ τέσσαρας ἤδη αἰῶνας, ἡ δ' Ἀνατολή, ἰδίᾳ ἡ ἡμετέρα, περιέβαλε δι' εὐσεβοῦς ἀσαφείας ἀνυψώσασα μὲν ἀληθῶς αὐτὸν ὅπου δικαίως αὐτῷ προσῆκεν, ἀλλὰ καλύψασα αὐτὸν ὥς ὁ Ὅμηρος τοὺς θεοὺς αὐτοῦ ἡέρι πολλῇ. Ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν τούτῳ πᾶς ὁ περιττὸς ἐκατέρωθεν ὄγκος ἀφῆρέθη· διότι ὁ ἀληθὴς ὄγκος καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρός κεῖται ἐν τῇ ἀκριβεῖ ἔξιστορήσει τῶν πραγμάτων.

Ἐν Σμύρνῃ τῇ 10 Ἰανουαρίου 1899

A. N. Δ.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν ταύτῃ ἐλάβομον ὥς ὑπόθεσιν τὰ κατὰ Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν Μητροπολίτην Ἐφέσου καὶ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φερράρας καὶ Φλωρεντίας, κατὰ τὴν ὑστάτην πρὸ τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου ἀπόπειραν πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς. Ἡ θέσις τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ καὶ ἡ ἐπιρροή, ἣν ἤσκησεν οὐ μόνον διαρκούσης αὐτῆς ἐπὶ τὴν πορείαν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ συντελεσθείσης ἐπὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα, ἀπαιτεῖ βραχεῖάν τινα καὶ συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῶν γενικωτάτων σημείων τῆς συνόδου ταύτης, τῶν κυριωτάτων καὶ ἀληθῶν αἰτίων καὶ ἐλατηρίων τῆς συγκλήσεως αὐτῆς καὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν σπουδαιοτάτων προσώπων τῶν μετασχόντων τοῦ ἔργου τῆς ἐνώσεως. Διότι τοσαῦται ἀνακρίβειαι ἐρρήθησαν περὶ τῶν πραγμάτων τούτων ἐπὶ μακροὺς χρόνους, ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς συνόδου μέχρι σήμερον, ἰδίᾳ ἐν τῇ Δύσει, καὶ τοσαύτη ἀμέλεια πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἀπεδείχθη καὶ ἀσέβεια ὑπὸ τῶν τὰ πάντα καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ἱστορίαν ἀπὸ μιᾶς ἐξαρτάντων ἀρχῆς, ὥστε ἡ ἀπόδοσις τοῦ δικαίου εἰς τε τὰ γεγονότα καὶ τὰ πρόσωπα ἐπιβάλλεται οὐ μόνον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπερασπίσεως τῆς ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἀπλουστάτων τῆς ἱστορίας ἀπαιτήσεων.

Καὶ πρὸ παντὸς μὲν ἀνομολογητέον, ὅτι ἡ κυριωτάτη καὶ σαφεστάτη πασῶν αἰτίᾳ τῆς συγκλήσεως τῆς ἐν Φερράρᾳ καὶ εἰτα ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἦν ὁ πολιτικὸς ὑπολογισμὸς ἐξ ἀμφοτέ-

ρων τῶν μετασχόντων τῆς συνόδου ταύτης μερῶν, καὶ τοῦτο οὐδεὶς τῶν ἱστορικῶν, ὅπου δῆποτε κἂν ἀνήκη, ἠρνήθη μέχρι τοῦδε τοῦ χρόνου· ἄλλως τε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπερχόμενοι εἰς τὴν Ἱταλίαν Ἕλληνες μετὰ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ἀπέπλευσαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τῇ διασαφίσει τῶν πρὸς τὴν ἑνωσιν κυρίων ἐλατηρίων αὐτῶν οὐδέποτε ἠρνήθησαν τὸν πολιτικὸν σκοπὸν τοῦ ἐπιχειρήματος⁽¹⁾. Ἡ ἀθλία καττάσασις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου, διανύοντος τὰς ὑστάτας στιγμὰς τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως οὐδὲν ἄλλο ἰδύνατο νὰ ὑπαγορεύσῃ τῷ αὐτοκράτορι Ἰωάννῃ τῷ Παλαιολόγῳ εἰ μὴ ὅτι ὑπηγόρευσε τῷ πατρὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἐν εὐτυχέστεροις καιροῖς⁽²⁾, τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν σύμπραξιν τῆς Δύσεως πρὸς παράτασιν βραχεῖαν τῶν ἠριθμημένων ἡμερῶν τοῦ γηραιοῦ ἐκείνου κράτους. Οὐχ ἦττον πολιτικὸς ἦν ὁ σκοπὸς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς αὐλῆς. Ἡ διὰ τῆς συνόδου τῆς Κωνσταντίας δημιουργηθεῖσα μεταρρυθμιστικὴ τάσις ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι, καθαρμομένη ἰδίᾳ τοῦ ἀπολύτου κύρους τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης ἐπετείνετο ἤδη ἀπειλητικωτέρα διὰ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνηθροισμένης οἰκουμενικῆς συνόδου⁽³⁾. Ὁ Πάπας κινδυνεύων ἤδη τὰ μέγιστα εὐρημα ἐνόμισε τὴν ἐκδηλωθεῖσαν ἐκ Βυζαντίου ἐπιθυμίαν· διὸ τῶν πάντων θεμιτῶν τε καὶ ἀθεμίτων ἐποίησατο χρῆσιν πρὸς προσοικείωσιν τῶν Ἀνατολικῶν αὐτῷ⁽⁴⁾, οὐδὲ σφῆζουσιν αὐτὸν οἱ ὕβλοι καὶ μῦθοι

¹⁾ Συρ. II, 12. 8. 9; 22, 17. III 7, 51. Βησσαρίωνος ἐπιστ. πρὸς Φιλανθρωπινόν Migne Cursus Completus Patrol. Graec. CLXI, 137 Συρ. VII 11. 233. 12. 205. VII, 2. 188. — ²⁾ Δημητράκοπούλου ἱστορ. τοῦ σχίσματος σελ. 99 καὶ ἐξῆς. Συρ. II, 5—11, σελ. 4—8. Συρ. IX 7. 258. 259. "Ὅτι ἐξ ἡμῶν εἰς τὸν πολιτικὸν ἀπέβλεπε σκοπὸν ὁ αὐτοκράτωρ δεῖκνυται καὶ ἐξ ἐκείνου ὅτι ἤδη καθ' ὅδον εὐμισκόμενος πρὸς τὴν Ἱταλίαν, ἀκούσας τὸν θάνατον τοῦ Σιγισμόνδου εἶπεν, ὅτι "εἴπερ ἦκοιεν τὸν τοῦ Σ. θάνατον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, οὐκ ἂν ἀπῆρχετο εἰς τὴν σὺνδον., Συρ. IV, 10. 79.

³⁾ Emile Chénou: L'Eglise et la Papauté ἐν τῇ Histoire Générale. Lavisser-Rambaud, t. III, p. 328—337. — Fr. Kraus. Histoire de l'Eglise t. II p. 423—425 2e edit. 1896 — ⁴⁾ Συρ. III. 8—12. σελ. 51—56 II, 22. 18. Fils Jean. Dictionnaire des Conciles Paris 1841. p. 144.—

των μισθάρνων δραπετιδῶν τῆς ὀρθοδοξίας ⁽¹⁾ ἢ αἱ ἀφελεῖς διηγῆσεις τῶν ἐκδοτῶν τῆς Ρώμης ⁽²⁾. Ὀλίγους ὅμως εὔρε τοὺς ὁμολήφους ἐν τῷ σκοπῷ αὐτοῦ ὁ Παλαιολόγος· διότι ἐκεῖνο, ὅπερ ἱστορία μακρῶν αἰώνων δημιουργεῖ ἀδύνατον νὰ ἐξαλείψῃ στιγμαία ἀνάγκη ἢ ἡ θέλησις ἐνὸς μονάρχου· ἡ δὲ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἐρριζωμένη βοθότατα παρὰ τῷ λαῷ, δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ πολλὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας τῷ ἀτυχεῖ ἡγεμόνι καὶ συμπάθειαν εἰς τὸ ἐγχείρημα αὐτοῦ. Ἵνα καταλίπωμεν τὰς ἀναμνήσεις τῶν σταυροφοριῶν, οἱ Γενουαταὶ ἐκάθηντο πρὸ τῆς πόλεως, οἱ δὲ πειραταὶ τῆς Γενούης οὐχὶ πρὸ πολλοῦ ἐπολιόρκησαν αὐτὴν καὶ μικροῦ δεῖν ἐκίριεον, αἱ δὲ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ πὸ πλεῖστον τῆς παραλίας Πελοποννήσου κατεῖχeto πολιτικῶς ἅμα καὶ ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ τῶν Δυτικῶν. Ἡ ἀντιπάθεια καὶ ἀπέχθεια αὕτη τοῦ ἔθνους, ἥτις ὀξύτατα ἐξεδηλώθη κατὰ τὰς παραμονὰς ἐτι αὐτὰς τῆς συγκλήσεως τῆς συνόδου, ὅτε ὁ Καρδινάλιος ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα πομπωδῶς διήλυνε διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐλογῶν τὸ παριστάμενον πλῆθος, σαφῶς προκατήγγελλε τὴν τύχην τῆς συνόδου, ἐν ἣ ἔμελλον νὰ θυσιασθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἱστορικὰ αὐτοῦ προνόμια. Πλὴν τῶν γνωστῶν ὅμως γενικῶν τούτων διαθέσεων τοῦ λαοῦ, οὔτε μεταξὺ τῶν ἄλλων τῆς κοινωνίας τῆς πρωτευούσης στρωμάτων εὔρεν ὁ ἡγεμὼν πρόθυμον σύμπραξιν. Ἡ μεγάλη τῶν μοναχῶν πλειονότης ἢ ἀείποτε διακριθεῖσα ἐπὶ μεγίστη συντηρητικότητι ἐν παρομοίαις περιστάσεσιν, οὐδὲ νῦν ἠδύνατο συμπαθῶς νὰ προσίδῃ τὸ παρασκευαζόμενον ἐγχείρημα, μάλιστα μετὰ τὰ πρῶτα ἐσπευσμένα τοῦ αὐτοκράτορος διαβήματα ⁽³⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν στενωπῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου συμβούλων οἱ πλεῖστοι, εἰμὴ ἀπ' εὐθείας ἀπεδοκίμαζον, διέβλεπον ὅμως τὴν ἀναμενομένην ἀποτυχίαν τοῦ ἔργου· διὸ καὶ συνεβούλεον φρονιμωτέραν καὶ ἀκινδυνότεραν τοῦ πράγματός διεξαγωγὴν ⁽⁴⁾.

¹⁾ Ἰωσήφ Μετόνης *Dissertatio pro concilio Florentino* Migne CLIX col. 985. καὶ CLX col. 201 b. c. — ²⁾ *Concilliorum tomus* 32. p. 3 edit. Paris 1644. ³⁾ Συροπ. III, 9, 53. — ⁴⁾ Συροπ. II, 19, 15; 20, 16. III 7, 51. XII, 1, 330, 331. — ⁵⁾ Συρόπουλ. III, 6, 49 καὶ 50. VI, 10, 155.

Ἄλλ' ἐν ᾧ τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀληθεῖς αἰτίαι πρὸς τὴν σύνοδον ὠθοῦσαι ἐκάτερον τῶν μερῶν καὶ τοιαῦται αἱ διαθέσεις καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἐν Ἀνατολῇ, ἴδωμεν ἐν βραχεὶ ὅποια ἦσαν τὰ κυριώτατα πρόσωπα τὰ προωρισμένα νὰ μετάσχωσι τῆς συνόδου ταύτης καὶ ὑπὸ τίνων ἐκάτερον ἐνεφοροῦντο ἀρχῶν. Τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἐν τῇ συνόδῳ ἀντεπροσώπευσαν πρῶτιστα πάντων ὁ αὐτοκράτωρ Παλαιολόγος Ἰωάννης ὁ Β' καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰωσήφ ὁ Β'. Ὁ πρῶτος μὴ στεροῦμενος εὐφροσύνης τινὸς ἀπέτυχεν ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ διότι ἐσφαλμένως ἐστάθμισε τὰ ἐν τῇ Δύσει πράγματα, τυφλώτιον πρὸ τῶν πανταχόθεν παρεχομένων αὐτῷ φρονιματώτατων συμβουλῶν⁽¹⁾. Ὁ Πατριάρχης Ἰωσήφ παρουσιάζεται ἡμῖν ὑπὸ ζωηρότερα χρώματα. Μικρόνους καὶ μικροπόνηρος καὶ ὑπενδίδων εἰς πᾶσαν πλαγίαν συμβουλὴν, οὐδὲν σταθερὸν ἐγίνωσκε περὶ τῆς μελετωμένης συνόδου⁽²⁾. Χεῖρον καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἀγνοῶν τὰ ἐν τῇ Δύσει, συνέλαβε τὴν ἀκαιροτάτην ἄμα καὶ μωρὰν ιδέαν, ὅτι ἰδύνατο ἐν συμπνοίᾳ καὶ συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης, ν' ἀποσείσῃται τὸν ζυγόν, ὥς ἔλεγε, τῆς πολιτικῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας καὶ προσκλήσῃται μείζονά τινα ἐλευθερίαν ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος. Οἶκτο μειδίᾳ προκαλοῦσιν οἱ παρὰ τῷ Συροποῦλῳ ἀπαντῶντες ἰδιοτελεῖς οὗτοι ὑπολογισμοὶ τοῦ γέροντος Πατριάρχου, αἱ πεποιθήσεις αὐτοῦ περὶ τῶν μετὰ τοῦ Πάπα σχέσεων, καὶ αἱ ἀκόλουθοι πρὸς ταῦτα ἐνέργειαι αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τῶν πρὸς τὴν σύνοδον παρασκευῶν μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀληθοῦς ὥψεως τῶν πραγμάτων, ἡτὶς ἐνεποίησεν αὐτῷ τὴν μεγίστην τῶν ἀπογοητεύσεων, καὶ περ μὴ ὠφελήσασα αὐτῷ κατ' οὐδέν⁽³⁾. Ἀνὴρ ἄνευ ἀρχῶν

¹⁾ Συροπ. III, 12, 55, 56; 14, 58; IV, 15, 85, 86 "Ἐν τι ἀντὶ πολλῶν μαρτυριῶν τῆς πολιτικῆς εὐθραδίας καὶ ἐπιπολαιότητος τοῦ Παλαιολόγου τούτου, ἔστω ἡ διήγησις ἡ παρὰ τῷ Συροποῦλῳ (II, 34 σελ. 35, 36). —²⁾ πρὸς. Συροπ. II, 27, 24, 25; III, 1, 44; 16—17, 60—62; VII, 8, 147; III, 18, 63; IV, 18, 90. κ.ά. —³⁾ Συροπ. IV, 19, 92; III, 18, 64; Τὴν ἀκαιρον ταύτην τοῦ Πατριάρχου φιλαυτίαν οὐδεὶς κρεῖττον κατενόησε καὶ καταλληλότερον ἐξέμεταλλεύθη τοῦ Φρά-Ἰωάννου, τοῦ ἐκ Βασιλείας πρεσβυτοῦ παραπον-

ἀλλὰ καὶ πονηρὸς ἄμα οὐδεμίαν ἄμεσον ἤσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου, τοὺς πάντας διαβουκολῶν καὶ ἐκάστοτε τὴν ἰδίαν γνώμην ἀναφῶν καὶ μετατρέπων ⁽¹⁾, ἓνα δὲ μόνον φοβούμενος, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε ὑπέικων αὐτῷ, τὸν αὐτοκράτορα, ἰδίᾳ ἐν Ἱταλίᾳ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν ὀνείρων αὐτοῦ ⁽²⁾.

Μετὰ τὸν Πατριάρχην τὴν προσοχὴν ἡμῶν προκαλοῦσι τὰ ἐκ τοῦ ἀνωτάτου κλήρου τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μέλη τῆς συνόδου, οἱ ἀρχιερεῖς. Ἐν τῇ ἐκλογῇ αὐτῶν ἀναμφιβόλως ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει πολλὰ, ἰδίᾳ ὁ ὀφισμένος σκοπὸς τοῦ βασιλέως, ὅστις προσεπάθησεν ἵνα μὴ συμπεριλάβῃ εἰς τοὺς εἰς Ἱταλίαν ἀπερχομένους στοιχεῖα ἀποσυνθετικά καὶ προκατειλημμένα ⁽³⁾, Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐν Κλῆρι ἀθροισθέντων ἀρχιερέων προσάγοντες ὡς αἰτίας οἱ μὲν τῆς ὁδοῦ τοὺς κινδύνους, οἱ δὲ τὰς ἰδίας ἐπαρχιακὰς ἀνάγκας, ἄλλοι ἀντικρὺς ἀποδοκιμάζοντες τὸ ἐγχείρημα ἢ φοβούμενοι τὴν καθ' αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ ὀργὴν τοῦ ἰδίου ποιμνίου ἑκαστος, ἡρνήθησαν ν' ἀκολουθήσωσι τῷ ἡγεμόνι καὶ τῷ Πατριάρχῃ εἰς τὴν Δύσιν ⁽⁴⁾. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου δὲ ἐκλε-

δήσαντος καὶ ἐνωθέντος τῷ Πάπᾳ. "Ὁ δὲ Ἰωάννης, νουνεχὴς ἀνὴρ ὢν καὶ ποικίλος καὶ καταλαβὼν τὸν Πατριάρχην χαίροντα τῇ φιλοδοξίᾳ καὶ τῇ τιμῇ καὶ τῇ δοκοῦσῃ εὐκοσμίᾳ, μετήρχετο αὐτὸν λόγοις καὶ τρόποις, οἷς ἐβόλεον αὐτὸν χαίροντα, καὶ ὑπέσχετο ὡς εἰ παρεγένετο ἐν ταῖς Γαλλίαις ὁ Πατριάρχης μεγάλως τιμηθήσεται καὶ δοξασιθήσεται παρὰ πάντων τῶν ἑκείσε καὶ βασιλεῶν τῶν ἐν τῇ συνόδῳ καὶ δορυφορήσουσιν αὐτῷ πάντες καὶ τοῖς λόγοις καὶ τοῖς βουλευμασιν αὐτοῦ ἐξακολουθήσουσιν, ὡς κρείττονος τῶν ἐκείσε καὶ ὄντος καὶ φανερομένου. Τοῖς γοῦν τοιοῦτοις λόγοις πεισθεὶς ὁ Πατριάρχης ἢ φανακισθεὶς, εἶπεν ἀληθέστερον, ὁ πρὶν δοσχεραίνων ὕστερον μεταβληθεὶς, πρόθυμος ἐβροντᾷ πρὸς τὴν ἀποδημίαν καὶ κατὰ μικρὸν πρὸς ταύτην ἀπεσκευάζετο,., Συρόπ. III, 1, 44, πρὸλ. καὶ IV, 20, 94.

1) Συρόπ. IX, 7, 258 "Ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις συνελέσεσι πρὸς ὀλίγον μόνον φαινόμενος, εἰδ' ὡς ἀγανακτῶν μηδὲν τι πρὸς τοὺς λόγους φθελγόμενος εἰς τὸν κοιτῶνα ἀπέρχετο, καὶ ὡς θφαλος ὑπεκρίπτετο,., IX, 8, 259, 260, 161, VII, 3, 188—190.—2) Συρόπ. VII, 3, 189.—3) Συρόπ. III, 7, 51.

4) Συρόπ. III, 10, 53.

γέντων καὶ παραγενομένων εἰς τὴν σύνοδον ⁽¹⁾ εἰ καὶ πάντες ὀνομάζονται «πρόκριτοι», τὸ ἀληθές, οἱ πλείστοι ἄμιοι μεγάλης παιδείας ἑστεροῦντο ἰδίας γνώμης καὶ ἰδίων πεποιθήσεων, ἀκολουθοῦντες ἐν πᾶσι τῷ κατὰ καιρὸν κρατοῦντι ρεύματι ⁽²⁾, ἐν καὶ μόνον ἔχοντες πλεονέκτημα τὴν συντηρητικότητα εἰς τὰς καθόλου ἀρχὰς τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν, ἀφ' ὧν ἐξέκλιναν μόνον ἡθικῇ ἢ ὑλικῇ ὑπαχθέντες πίεσει. Διὸ πάντες, ὅσοι μὴ ὀνομαστικῶς μνημονεύονται ὑπὸ τε τοῦ Συροποῦλου καὶ τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου, ἐφ' ὅσον χρόνον μὴ ἐξησκεῖτο ἡ πίεσις, ἰδίᾳ ἢ ἡθικῇ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἠκολούθουν τοῖς προμάχοις τῆς ὀρθοδόξιας ⁽³⁾· ὅτε δὲ τὰ πράγματα ἐτράπησαν τὴν περίφημον ὁδὸν τῆς «οἰκονομίας» πάντες ἅμα μετέβησαν εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον ⁽⁴⁾. Ἀνωτέρω τῶν πολλῶν τούτων κατὰ τὴν παιδείαν ἢ τὰς ἀρχὰς ἴστατο κύκλος ἀρχιερέων, οἵτινες ἀμέσως μετεῖχον ἢ οὕτως ἢ ἄλλως τοῦ ἔργου τῆς συνόδου καὶ οἵτινες διηύθυνον τὰ κατ' αὐτὴν καὶ συνετέλεσαν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὸ τελευταῖον αὐτῆς ἀποτελεσμα. Ὁ κύκλος ὅμως τῶν ἀρχιερέων τούτων, τοῦτο μόνον ἔχόντων κοινόν· ὅτι διεκρίνοντο τῶν ἄλλων κατὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἡθικὴν ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὑπεροχὴν δὲν ἀπετελεῖτο ὑπὸ ὁμοειδῶν στοιχείων. Ἡ διαφορὰ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων διήρει αὐτοὺς εἰς δύο μερίδας, ὧν ἡ ἀπ' ἀλλήλων διάκρισις ἀπὸ ἀπλῆς ἐν ἀρχῇ διαφωνίας μετέπεσεν εἰς ἐμφανῆ ἀντιπάθειαν καὶ ἐχθρότητα. Τὴν πρώτην μερίδα ἀπετέλουν ὁ Ἐφέσου Μάρκος, ὁ Ἡρακλείας Ἀντώνιος, ὁ Τραπεζοῦντος Δωρόθεος, ὁ Μονεμβασίας Δοσίθεος καὶ ὁ Ἀγχιάλου Σωφρόνιος. Οἱ ἀρχιερεῖς οὗτοι εἶνε τὰ εὐγενέστατα καὶ ἐγκριτότατα μέλη, ἐκ τῶν ἀρχιερέων, τῆς συνόδου, ἔχοντα κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον συνείδησιν τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν, καὶ οὐδέποτε ἐν πεποιθήσει ὑποκύψαντα εἰς τὸ ἀπο-

¹⁾ Συρόπ. III, 15, 58, 59.—²⁾ Συρόπ. IX, 14, 274.—³⁾ VI, 12, 13, 160. Βησσαρίων πρὸς Φιλανθρ. Migne CLXI col. 337 c. d —340. Συρόπ. IX, 8, 260.—⁴⁾ Συρόπ. IX, 3, 253. 4, 253. 254. M. Ἐφέσου· ἀπολογ. Migne CLIX, col. 1088.

τέλεσμα τῆς συνόδου, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ ἡγεμόνος ὑποχωροῦντες καὶ χάριν τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀπὸ τῶν Λατινικῶν ἐν Ἰταλίᾳ ὀνύχων ⁽¹⁾. Πρὸς οὐδὲν ἀποβλέποντες αὐτομικὸν συμφέρον, ἀλλὰ συνδεόμενοι πρὸς ὁλλήλους διὰ τῆς γενικῆς ιδέας τῆς προασπίσεως τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ πατρίου δόγματος, ὑπεστήριξαν ἀλλήλους μέχρι τέλους ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀταράχως ὑποστάντες καὶ ἅμα πάντες καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος ⁽²⁾ τὰς εἰρωνείας, τὰς ὕβρεις καὶ τὰς ἀπειλὰς τοῦ τε αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἀντιπάλου μερίδος, αὐτοὶ κατὰ τοῦτο ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ὑπερβαλόντες τοὺς δραπετίδας καὶ ἀχαρακτηρίστους πολεμίους αὐτῶν διὰ τῆς ἡρεμίας καὶ τῆς καταφρονήσεως. Ὡς τοιοῦτοι οἱ ἄνδρες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μερίδα ταύτην ἀπέλαυνον δικαίως τοῦ σεβασμοῦ ἐν τῇ συνειδήσει πάντων τῶν λουιτῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Λατίνων ⁽³⁾.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συντηρητικὴν ταύτην μερίδα ἐμορφώθη ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς συνόδου ἡμερῶν καὶ ἴστατο ὁ ἕτερος κύκλος τῶν διακεκριμένων οὕτως ἢ ἄλλως ἀρχιερέων, ἀποτελούμενος ὑπὸ τοῦ Νικαίας Βησσαρίωνος, τοῦ Κιέβου Ἰσιδώρου, τοῦ Μυτιλήνης Δωροθέου, οἷς εἶπετο καὶ ὁ ἐπὶ ἱταμότητι χαρακτηρὸς, καὶ μόνῳ, διακρινόμενος ἐπίσκοπος Λακεδαιμόνος. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, οὓς συνήνου μόνον ἢ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐχθρότης, οὓς ὁμως διέκρινεν ἀπ' ἀλλήλων ἡ παιδευσίς, ὁ χαρακτήρ, αἱ ἀρχαὶ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας, ἐκ πρώτης ἀρετηρίας ἔδωκαν ἀφορμὴν πρὸς σχηματισμὸν περὶ αὐτῶν γνώμης, ἦν ἡ πορεία τῶν πραγμάτων οὐδαμῶς κατόπιν ἡδυνήθη νὰ διαψεύσῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐβεβαίωσεν. Ἀπὸ τῆς ἀμέτρου φιλοδοξίας τοῦ Βησσαρίωνος μέχρι τῆς ἀχαρακτηρισίας τοῦ Λακεδαιμόνος Μεθοδίου ἐν τῇ μερίδι ταύτῃ ὑπῆρχον πάντα τὰ στοιχεῖα οὐ μό-

¹⁾ Συρόπ. X, 6, 267—290 ἰδίᾳ 7, 291. “Ἐπειδὴ ὀρίζει ὁ αὐθέντης ἡμῶν ὁ βασιλεὺς . . . νομίζουσι δὲ καὶ πάντες ὅτι τοῦτο ἔστι συμφέρον τῆς πόλεως . . . ἐξ ἀνάγκης ἐπομαι τοῖς πολλοῖς κ.λ., 4, 258, XII, 3, 395.—²⁾ Συρόπ. VI, 20, 173, 23, 179. 24, 182. VJI, 14, 210. VIII, 5, 223. 224. 6, 226. IX, 2, 251. 4, 254. 5, 256. 6, 257 κ.λ.—³⁾ Συρόπ. VI, 19, 171. 6, 151. 7, 152. X, 13, 301. 9, 294.

νον τῆς ἡθικῆς ἀντιθέσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς πραγματικῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς μερίδος τῶν συντηρητικῶν καὶ νομιμοφρόνων (¹). Τοιοῦτοι ὄντες οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ εὐρόντες ἐν τῇ περὶ αὐτοὺς κοινωνίᾳ ἀρίστους ἐκμεταλλευτὰς τοῦ χαρακτηῖρος αὐτῶν, ἐν τῇ προσώπῳ τῶν Λετίνων καὶ τινῶν ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα (²), διέσπασαν τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπήνεγκον τὸ ἀτυχὲς ἀποτέλεσμα τῆς 6 Ἰουλίου 1439, οὗ τὴν ἀληθῆ εὐθύνην, πλεον καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως φέρουσιν αὐτοί.—Μετὰ τοὺς ἀρχιερεῖς τὴν σύνοδον τῶν Ἀνατολικῶν ἀπετέλουν κατώτεροι κληρικοὶ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐν Ἀνατολῇ μοναχικοῦ βίου καὶ τινες τῶν μάλιστα εὐπαιδευτῶν τῆς Ἀνατολῆς λαϊκῶν. Ἡ πλειονοψηφία τοῦ μικτοῦ τούτου στοιχείου κατὰ πάντα δίκαιον λόγον ἵστατο εὐσταθῆς ὑπὲρ τοῦ πατρίου δόγματος καὶ ἦτο, ἵνα οὕτως εἴπωμεν, ἡθικὸν στήριγμα τῶν ὑπὲρ τοῦ δόγματος τούτου ἀγωνιζομένων ἐν τῇ συνόδῳ (³). Μετέχοντες τῶν κατὰ μέρος συζητήσεων καὶ συνδιασκέψεων ἤσκουν ὅπως δῆποτε ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν διαθέσεων τῶν ἀμέσως μετεχόντων τοῦ πρὸς τοὺς Λατίνους ἀγῶνος (⁴), εἰ καὶ ἐπὶ τέλους ἡ φωνὴ αὐτῶν κατεπνίγη ὑπὸ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κρατούντων, ἡ ψῆφος αὐτῶν δὲν ἐλήρθη ὑπ' ὧφει, ἐν ᾧ ἡ ὑπογραφή ἐκάστου αὐτῶν ἐν τέλει ἐξεβιάσθη. Μεταξὺ τοῦ πολλαπλοῦ τούτου στοιχείου ὀφείλομεν ἰδίᾳ νὰ σημειώσωμεν τὸν πνευματικὸν τοῦ αὐτοκράτορος, ἱερομόναχον Γρηγόριον, φέροντα οὐχὶ τὸ ἐλάχιστον τῆς εὐθύνης διὰ τὸ οἰκτρὸν τῆς συνόδου ἀποτέλεσμα, καὶ ἰδιαιτέρως ἄξιον προσοχῆς διὰ τὴν πρὸς τὸν ἡμέτερον Μάρκον πολιτείαν αὐτοῦ, κατὰ τε τὴν διάρκειαν τῆς συνόδου καὶ

¹) Συρόπ. V, 15, 136. πρβλ. Sadow. Βησσαρίων ὁ Νικαίας· σελ. 29. 30. Gorski Ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου 1847. σελ. 39. 40. Βησσαρίων. Ἐπιστολὴ πρὸς Φιλανθρωπινόν, Migne CLXI, 341, c.—Περὶ Ἰσιδώρου Συρόπουλ. IX, 8, 260. 261. X, 5, 286.—περὶ Μωυσιλίνης καὶ Λακεδαιμονίας Συρόπουλ. IX, 5, 256, X, 9, 294.—) πρβλ. Sadow σελ. 37—42. Martin: Ambrosius Camaldunensis. Epist. libr. XII, 40. Συρόπουλ. X, 4, 283.

²) Συρόπ. VI, 12—13. 160. VIII, 5, 221—223. IX, 8, 260.—⁴) Συρόπ. V, 6. 120. 121, VII, 14, 210.

ἐν τῷ μετ' αὐτὴν χρόνῳ. Πονηρὸς μέχρι βαθμοῦ ἀπιστεύτου, εἵ-
 χεν ὡς ἴδιον χαρακτηρὰ τὸ ἑαυτοῦ άτομικὸν συμφέρον, καὶ κατὰ
 τοῦτο ἐν ᾧ πρὸς κολακείαν τοῦ βασιλέως συνειργάσθη μετὰ τῶν
 περὶ τὸν Βησσαρίωνα μέχρι τέλους τῆς συνόδου, ἀνέκρους
 πρύμναν καὶ τοὺς προτέρους κατέλιπε φίλους εὐθύς ὡς τὰ πράγ-
 ματα προέβησαν μέχρι τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος (¹). Ὁ Συ-
 ρόπουλος μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἀμεροληψίας παρέχει ἡ-
 μῖν ἐν δύο ὅλοις κεφαλαίοις περιεκτικωτάτην καὶ ζωηροτάτην
 εἰκόνα τῆς πολιτείας τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἣν διευθύνει τὸ συμ-
 φέρον καὶ ἡ ἰδιοτέλεια μόνον (²).

Αὕτη εἶνε ἡ σύντομος καὶ ἀμυδρά εἰκὼν τῶν προσώπων τῶν
 ἀποτελούντων τὴν ἀντιπροσωπείαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας
 ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας, καὶ τοιαῦτα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ
 πράγματα, αἱ διαθέσεις καὶ τὰ αἰσθήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐ-
 ρίσκετο καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τῆς συνόδου ὁ ἡμέτερος Μάρκος.
 Πῶς προσηνέχθη πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ποικίλων τούτων χα-
 ρακτήρων καὶ ἀντιφάσεων καὶ ὅποια σχέσεις ἐδημιουργήθησαν
 ἐκ μέρους ἐκείνων πρὸς αὐτὸν θὰ ἴδωμεν ἐν ἰδίῳ ἕκαστον
 τόπῳ.

Πρὸς ἀποτελέσιν ὅμως καὶ συμπλήρωσιν τῆς καθόλου εἰκό-
 νος τῶν ἐν Φερράρᾳ καὶ Φλωρεντίᾳ πραγμάτων ρίψωμεν ἕν
 βλέμμα καὶ ἐπὶ τῶν ἀποτελούντων τὴν Λατινικὴν Ῥωμαϊκὴν
 Ἐκκλησίαν ἐν τῇ προκειμένῃ συνόδῳ ἀνδρῶν καὶ ἐπὶ τοῦ τρό-
 που τῆς ἐνεργείας αὐτῶν, διότι καὶ ταῦτα ἤσκησαν οὐ τὴν τυ-
 χοῦσαν ἐπιφορὴν ἐπὶ τῆς διαγωγῆς καὶ πολιτείας τοῦ ἡμετέρου
 Μάρκου, ὥς μάλιστα πλεῖον τῶν Ἀνατολικῶν. Ἀνωτέρω
 βραχέα τινὰ εἵπομεν περὶ τῶν σκοπῶν τοῦ Ἀρχιερέως τῆς Ῥώ-
 μης, ὅφ' ὧν ἀγόμενος παρέστη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ. Ἄρα τῇ
 πρώτῃ συναντῇ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀνατολικῆς
 Ἐκκλησίας ἐπείσθη δι' ἐπανειλημμένων ἀποδείξεων, ὅτι ἡ λε-
 οντῇ ἀνάγκῃ εἶνε ἐπὶ τινα καφὸν τοῦλάχιστον νὰ ὑποχωρήσῃ

¹) Συρόπ. X, 5, 286. — ²) Συρόπ. VI, 23, 178—179, πρὸς. καὶ IV, 31,
 109. 110. V, 55, 134. 135

τῇ ἁλωπεκῇ, διὸ καὶ ἐπανειλημμένως ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ταῖς γενναίαις καὶ μετὰ πνεύματος συμποίας καὶ ἐνότητος γενομέναις δικαίαις ἀπαιτήσεσι τῶν Ἀνατολικῶν (¹). Οἱ Λατίνοι σχεδὸν (²) ἤ καὶ ὅλως ἀγνοοῦντες τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν Ἑλληνικὴν ἀντιπροσωπείαν καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους, ἔτι τὸν χαρακτῆρα ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, πρὸ παντός ἐπεμελήθησαν ταῦτα πάντα ἀκριβῶς νὰ καταγράψωσι καὶ μετὰ μικρὸν ἢ γνωστὴ πολιτικὴ τῆς Δύσεως, τῶν διχονοιῶν καὶ τῆς διαίρεσεως, ἐποίητο τὰ πρῶτα βήματα αὐτῆς. Αἱ ἀπόπειραι προσοικειώσεως ἐγένοντο πρὸς τὰ πλεῖστα καὶ δὴ τὰ ἄριστα μέλη τῆς συνόδου διὰ τοῦ ὑπουλοτάτου τῶν τρόπων (³). Κατεβλήθησαν πάντα τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, ἐγένοντο ποικίλοι συνδυασμοί, καὶ ὅτε ἐπὶ τέλους ἀνεκαλύφθησαν καὶ κατενοήθησαν πάντα τὰ τρωτὰ μέρη τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥώμης ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας καθωρίσθη διὰ παντός. Ἐρ' ὅσον ὁ χρόνος προυχῶρει καὶ τὰ πράγματα ἐγίνοντο σαφέστερα, ἐπὶ τοσοῦτον αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Ῥώμης ἐγίνοντο μείζονες καὶ ὀξύτεραι. Ἄνδρες δὲ τοιοῦτοι οἷος ὁ καρδινάλιος Καισαρίνης, ὁ Ἀμβρόσιος Τραπεζάρης, ὁ Ἐπίσκοπος Ῥόδου Ἀνδρέας, τῇ μὲν παιδείᾳ οὐδὲ ὅλως ἢ μικρὸν μόνον ὑποχωροῦντες τοῖς ἐν τῇ συνόδῳ ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων, τῇ δὲ πρακτικότητι τοῦ νοῦ μάλιστα διακεκριμένοι, ἦσαν οἱ ἄριστοι ὑπουργοὶ τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ τῶν σκοπῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτικῆς. Ἐν τούτοις ἡ πολιτεία αὕτη τῶν Δυτικῶν δὲν διέμεινεν

1) Ὡς π. χ. παρητήθη τὸν ἀσπασμὸν τοῦ ποδός. Συρ. IV, 21, 95, 96, καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀξίωσιν νὰ προεδρεύσῃ αὐτὸς τῆς ὅλης συνόδου. Συρ. IV, 25, 26 101—103. ἦτο δὲ οὐχὶ ἀήθης εἰς τὰς τοιαύτας ὑποχωρήσεις ὁ Εὐγένιος ἥδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἀναγκασθεὶς παρὰ πᾶσαν τὴν πείσανα καὶ δὴ καὶ ἐνοπλ. αὐτοῦ ἀντίστασιν νὰ ὑποκίψῃ εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς συγκλήσεως τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου. Kraus *Histoire de l'Eglise* II, p. 423.— 2) Οἱ καρδινάλιοι Καισαρίνης καὶ Ἀλβεργάτος μόνον ἐπ' ὀλίγον διέμειναν μετ' αὐτῶν ἐν Βενετίᾳ. Συρ. IV, 14, 85. Ὁ Ἀμβρόσιος Traversari ἐγίνωσκεν αὐτοὺς ἐγγύτερον (ἐπιστολὴ 10 Μαρτ. 1438 παρὰ Cecconi p. DLXXXII) ὁ δὲ Χριστόφορος ἔτι μᾶλλον ὥς συνοδεύσας αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς τῆς Κ)λεως.— 3) Συρ. V, 2, 113.

ἀπαρτήρητος ὑπὸ τῶν ὀξυτέρων μελῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας⁽¹⁾, γεγονότα δὲ τινα ὠρισμένα ἔπεισαν τοὺς ἀρίστους ἐξ αὐτῶν περὶ τῶν κατ' ἀλήθειαν τεκταινομένων καὶ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ προσδοκωμένου ἐκ τῆς προκειμένης ἐνώσεως ἀγαθοῦ.

Πρὸ τοιούτων πραγμάτων καὶ προσώπων εὐρεθεὶς ὁ ἡμέτερος Μάρκος καὶ κατέχων ἔξοχον θέσιν καὶ ἀξίωμα ἐν τῇ συνόδῳ καὶ συνειδὼς τὴν ἀνατεθειμένην αὐτῷ εὐθύνην ἡγωνίσθη πάσῃ δυνάμει ὑπὲρ τε τῆς ἀληθείας τοῦ πατρίου δόγματος καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος καὶ τῶν ἰδίων πεποιθήσεων, μόνος αὐτὸς μὴ ὑπογράψας τὴν καταδίκην καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἑαυτοῦ καὶ μόνος αὐτὸς καταρρίψας τὸ ἐπὶ τῆς ἁμμου τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων ἀνεγερθὲν οἰκοδόμημα τῆς ἐνώσεως τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν σπουδαιότητα τοῦ Ἐρέσου Μάρκου ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ἀποπείρᾳ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, τὰ κατ' αὐτὸν οὐδέποτε ἐγένοντο μέχοι τοῦδε ἀντικείμενον εἰδικῆς μελέτης, ἥς ἡ ἀνάγκη εἶνε προφανῆς κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους· διότι τοιαῦται ἀνακρίβειαι καὶ τοσαῦτα ψευδῆ ἐπεσπαρεύθησαν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ τῶν πολέμιων αὐτοῦ τε προσωπικῶς καὶ τῆς ὀρθοδοξίας καθόλου, καὶ οὕτω πως δεστράφησαν τὰ γεγονότα καὶ ἐνοθεύθη ἡ ἱστορία, ὥστε Μάρκος ὁ Εὐγενικὸς κατέστη μυθικὸς ἥρως, εἰς ὃν ἀπεδόθησαν αἱ ἐναντιώταται τῶν ἐνεργειῶν, εἰς οὓς τὰς ἐνεργείας προσεπαταλεύθησαν τὰ φανταστικώτατα τῶν ἀποτελεσμάτων⁽²⁾. Ἄνδρες δὲ ἀξιοῦντες ὅτι γράφουσιν ἱστορίαν οὐ μόνον καλῇ τῇ πίστει ἀπεδέξαντο τοὺς μύθους τούτους ὡς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ ὑπερήσπισαν αὐτοὺς

1) Τοῦτο παραδεικνύς ὁ Μάρκος γράφει ἐν τῇ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ "Ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα γινόμενοι τῶν Λατίνων εὐθὺς ἐπειράθημεν, ἄλλως ἡμῖν προσενοχθέντων ἢ ὡς ἡλιθιοί, εὐθὺς μὲν ἡμῖν ἀπογνῶναι τοῦ τέλους συνέπεσε, κ.λ.π. (Migne CLX, col. 1028 c. d.)

1) Pitzipios L'Eglise Orientale. Rome 1855. partie II, p. 50—60. ἐνθα ἐπὶ τέλους ὁ Μ. παρίσταται οὔτε πολὺ οὔτε ὀλίγον, ἀλλ' ὡς συνενοηθεὶς μετὰ τῶν πολέμιων πρὸς κατάλυσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (59. 60) Lebeau Histoire du Bas-Empire, τόμ. XXI p. 201.

αὐξάνοντες κατὰ τὸ δυνατόν. Καὶ τὸ πρᾶγμα κατὰ τι εἶνε εὖε-
 ξήγητον. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων, κατὰ τὴν
 διάρκειαν τῶν συνοδικῶν ἐργασιῶν, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ διέδωκαν
 ὅτι παρεφρόνησε· σύγχρονοι δὲ αὐτῷ ἐκάλουν αὐτὸν Ἰούδαν
 καὶ αἰρεσιάρχην καὶ μετέδιδον τοῖς μεταγενεστέροις τὰ κατὰ τὸν
 θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἀποτροπαιοτάτην μορφήν, ἐν ᾧ ταυτο-
 χρόνως ἀνευφημεῖτο ζῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας, προσε-
 καλεῖτο ν' ἀναβῇ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἀποθνήσκων δὲ
 ἀνεκρηρύττετο ἅγιος, ἐγκώμια δὲ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι
 ἀφιεροῦντο τῇ μνήμῃ αὐτοῦ. Τί δὲ ἐπραξαν οἱ νεώτεροι; Οἱ μὲν
 ἐν τῇ Δύσει καὶ τὰ τῆς Ρώμης νοσοῦντες ἀπὸ τοῦ Ἀλλατίου καὶ
 Καρνοφύλλη καὶ τῶν Ρωμαίων ἐκδοτῶν μέχρι τοῦ Πιτσιτιοῦ καὶ
 Hergenroether ἐπειράθησαν μάλιστα μὲν ν' ἀπομονώσωσι τὸν
 ἄνδρα ἐν τῷ ἀγῶνι, ὃν ἀνέλαβεν, ἀρνούμενοι πᾶσαν σχέσιν
 αὐτοῦ πρὸς τὸν Γεώργιον Σχολάριο, τὸν κατόπι πρῶτον μετὰ
 τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως Πατριάρχην Κων(σταντι)πόλεως Γεννάδιον,
 εἰτα δὲ ἀποδίδοντες εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ φαντασιώδη καὶ τε-
 ρατώδη ἐλατήρια κατήγγειλαν αὐτὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ ἀριλοπατρία
 καὶ προδοσίᾳ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ταῖς ἐνερ-
 γίαις αὐτοῦ ἐπιγράφοντες τὴν ταχεῖαν τοῦ Βυζαντίου κρίτους
 κατάλυσιν, διὰ τῆς κατὰ κόρον ἐπαναλήψεως αὐτῶν ἐκείνων
 τῶν ὁθλῶν, οὓς συνύφαναν τὰ σύγχρονα τῷ ἀνδρὶ μίση καὶ αἰ
 πρόσφατοι ἀντιπάθειαι· ἐκ δὲ τῶν Ἀνατολικῶν οἱ μὲν ἄλλοι ἐν
 τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῆς καθόλου ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἢ ἐν ἱστο-
 ρικαῖς μελέταις περὶ τῆς Φλωρεντινῆς συνόδου (1) ἢ περὶ τῆς ἱ-
 στορίας τοῦ σχίσματος ἀπέδωκαν τῷ ἡμετέρῳ Μάρκῳ τὴν προσή-
 κουσαν τιμὴν καὶ θέσιν, ὥς κρατίστῳ προμάχῳ τῆς ὀρθοδοξίας·
 οἱ δὲ Ἕλληνες ἀνέκαθεν εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου,
 ὥς ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν διαγωγὴν τῶν ἀρίστων ὑπερμάχων τῆς
 ὀρθοδοξίας κατὰ τοῦ παπισμοῦ, ἀπέδωκαν ἔτι σπυδαιοτέραν καὶ
 εὐρυτέραν σημασίαν, ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνοντες. Ἡ στενωτάτη
 σχέσις τῆς ὀρθοδοξίας μετὰ τῆς ιδέας τῆς ἐθνικότητος ὤθησεν

1) Gorski. Ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου, ἀνωτόμως τῷ 1847 ἐκ-
 δοθεῖσα ρωσιστί καὶ μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν ἀγγλικήν.

αὐτοὺς ὅπως ἐν τῇ προσώπῳ τοῦ Μάρκου, ὡς πρότερον ἐν τῇ προσώπῳ τοῦ Φωτίου, τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, βραδύτερον ἐν τῇ προσώπῳ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καὶ Κυρίλλου τοῦ Λευκάρεως, δίδωσιν ὑπερασπιστὰς καὶ σωτήρας τῆς θρησκευτικῆς ἅμα καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος (*). Καὶ περὶ μὲν τοῦ ζητήματος τούτου λεπτομερέστερον θὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῇ οἰκείῳ τόπῳ· ἐνταῦθα δὲ μόνον σημειοῦμεν γενικῶς, ὅτι καὶ ἂν ἔτι παρὰ τῇ θείῃ Μάρκῳ ἐμορφώθῃ ὥρισμένη τις ἔννοια περὶ τῆς πολιτικῆς σημασίας τῆς ὑποταγῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ὕλην κυριαρχίαν τῶν Ἀσιανῶν ἐπιδρομέων ἢ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐπιτροπὴν τοῦ λατινισμοῦ καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, δυναμένη νὰ ἔχῃ σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ὥπως ἡ ἔννοια αὕτη οὐδέποτε παρ' αὐτῷ προέβη ὥς κυριαρχοῦσα ἠθικὴ δύναμις διευθύνουσα τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου· παρ' αὐτῷ ἀείποτε ἡ πρωτεύουσα αἰτία τοῦ κατὰ τῶν Λατίνων ἀγῶνος ἦν ἡ δογματικὴ παραχάραξις τῆς περὶ Τριάδος διδασκαλίας ὑπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Κριώταται πηγαί, ἀρ' ὧν ἀντλοῦμεν τὰς περὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου εἰδήσεις, εἶνε πρῶτιστα πάντων τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τούτου τοῦ Μάρκου, εἴτα δὲ τὰ συγγράμματα τῶν συγχρόνων ἢ μικρὸν μεταγενεστέρων αὐτοῦ. Ἐκ τῶν δύο τούτων πηγῶν δανειζόμενοι ἔγγραψαν πάντες οἱ νεώτεροι ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ Ἀλλαίου καὶ Καρ οφύλλη, εἴτε οἱ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου συγγράψαντες εἴτε οἱ εἰδικῶς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ πραγματευθέντες περὶ τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἡ χρῆσις τῶν πηγῶν τούτων, διαρροωτάτων κατὰ τε τὴν ἀξιολογίαν καὶ τὰς συμπαθείας, διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων τοὺς περὶ

*) Παπαρρηγοπούλου ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους Τόμ. Ε'. σελ. 335. 336, ἐκδ. 1887. Δοσίθεος τόμ. Ἀγάπης προλεγ. σελ. 25—29. Ἡλ. Τανταλίδης. Παπασταυρίδης ἐλέγχον τόμ. Β'. 165—163 Α'. 75. Κ. Οἰκονόμος περὶ τῶν Ο'. Τόμ. Δ'. 793 κ.τ.λ. Συστηματικώτερον δέ, καὶ ὡς ἐνομοσθη πολιτικώτερον, ἔγραψεν τῷ 1890 ὁ πρὶν Πατρὶν ἀρχιεπ. Νικηφόρος Καλογεράς "Μάρκος ὁ Εὐγενικός καὶ Βησσαρίων,, κλ.

τοῦ Μάρκου τι γράψαντας. Ἐπειδὴ δὲ πλεῖστα, ὅσα μνημεῖα φιλολογικὰ τῆς συγχρόνου τῷ ἡμετέρῳ Μάρκῳ ἐποχῆς κεῖνται μέχρι τοῦδε τοῦ χρόνου ἠφανυστα καὶ ἀδိφητα ὑπὸ τὴν ἀρχαιοπνεῖαν τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Εὐρώπης, σπουδαιοτάτην ἔχοντα σημασίαν, καθ' ὅσον αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτῶν αἱ γνωσταὶ ἡμῖν ἀποδεικνύουσιν, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ ἐκκλησιαστικῇ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς τοῦ Βυζαντίου αὐτοκρατορίας, διὰ τοῦτο δὲ πολλὰ κενὰ δι' αὐτῶν εἶνε δυνατόν νά συμπληρωθῶσιν ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, διὰ τοῦτο ἀνάγκη παρίσταται νά εἰπωμέν τι βραχὺ περὶ τῶν γνωστῶν καὶ προσιτῶν ἡμῖν πηγῶν. Καὶ δὴ πρῶτον περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μάρκου. — Ἡ συγγραφικὴ γονιμότης Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ αἰτιολογουμένη ὑπὸ τῆς μεγάλης καὶ εὐρείας αὐτοῦ παιδείας μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦ νῦν διασωθέντων ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ συγγραμμάτων. Οἱ διάφοροι κατάλογοι, οὗς ἐδημοσίευσαν ὁ Fabricius ⁽¹⁾, ὁ Caveus ⁽²⁾, ὁ Δημητρακόπουλος ⁽³⁾ καὶ ὁ Draeseke ⁽⁴⁾, ἐτιπρὸ τῶν δύο τελευταίων ὁ Migne ⁽⁵⁾ καὶ ὁ Σιμωνίδης ⁽⁶⁾ παρέχουσι ποικίλον ἀριθμὸν τίτλων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Τὰ συγγράμματα ταῦτα ποικίλου περιεχομένου, καθ' ἃ δέικνυται ἐκ τῶν τίτλων αὐτῶν, κεῖνται δυστυχῶς σήμερον ἐτι τὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Παρισίων, τῆς Βιέννης, τοῦ Μονάχου, τῆς Μαδρίτης, τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Μόσχας, ὀλίγιστα δὲ σχετικῶς πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν εἶνε τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδεδομένα. Πλήρη κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Μάρκου παρατίθεμεν ἐν τῷ τέλει τῆς προκειμένης μελέτης ἡμῶν. Ἡ τύχη τῶν συγγραμμάτων τούτων ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἀμέσως ἐπομένοις χρόνοις εἶνε ἀξιοσημείωτος. Ἐπειδὴ τὸ κυριώτατον ἀντικείμενον, περὶ ὃ ἀ-

¹⁾ Fabricius *Bibliotheca graeca* tom. XI p. 670—677 editio Harless. —

²⁾ Caveus *Scriptorum Ecclesiasticorum historia litteraria* tom. II p. 137. — ³⁾ Δημητρακόπουλου "Ὁρθόδοξος Ἑλλάς," σελ. 98. 123. — ⁴⁾ *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 1890. XII. p. 97—102. — ⁵⁾ Migne *Cursus completus Patrologiae graec.* tom. CLX, col. 1071—1078. ἀρβλ. καὶ CLXI, col. 9. 10. — ⁶⁾ α' Ὁρθόδοξων Ἑλλήνων Θεολογικαὶ γραφαί,

σχολεῖται ὁ Μάρκος εἶνε τὸ σπουδαιότατον τῶν τότε ἐκκλησιαστικῶν ἅμα καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων, τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας, ὡς σήμερον λέγεται, ἡ διάδοσις αὐτῶν ἦν ταχίστη συμβαλλομένης πρὸς τοῦτο καὶ τῆς φήμης καὶ ὑπολήψεως, ἦν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν ἐκτίσαστο ὁ ἀνὴρ ἔχομεν συγχρόνους μαρτυρίας ἀποδεικνυούσας οὐ μόνον τὸ ταχὺ τῆς διαδόσεως καὶ τὸν εὐρὺν κύκλον, εἰς ὃν διεδόθησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀμέσως τότε ἀρξάμενην συναγωγὴν αὐτῶν. Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου, Νομοϋλάς τῆς Ἐκκλησίας Κλεως ἐν τῇ «Ἀντιρρητικῇ» αὐτοῦ, πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ ὅρου τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου συγγραφέντι, ταῦτα ἐπὶ λέξει γράρει περὶ τῶν περὶ τοῦ καθαριτηρίου πυρὸς λόγων τοῦ αἰοιδίμου πατρὸς: «ἅμα τὴν ἐπὶ τῇ Φερράρα, ἡ τὰ σά τε πρότερον εὐθὺς κατέσβεσε πουργατόρια, λόγοις ἀναντιρρήτοις, εἰσέτι περισωζομένοις καὶ πανταχοῦ διαδοθεῖσι τοῦ θεοσόφου τῆς ἀληθείας κήρυκτος:» ⁽¹⁾, περὶ δὲ τῆς συναθροίσεως αὐτῶν τάδε: «ὥσπερ νῦν ἐν τῇ φερωνύμφῃ Φερράρα τὸ πρότερον, ἔπειτα κἂν τῇ Φλωρεντία πολλάκις θεοσόφοις τε ῥήμασι καὶ ἀναντιρρήτοις συγγράμμασιν, (ὧν πανταχόθεν ἐκπορισάμενος καὶ συλλέξας ἔχεις τὰ πλείω) καλῶς ἠγωνίσαστο» ⁽²⁾. Τοῦτο δὲ δηλοῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ πλείστα τῶν χειρογράφων ἀνήκουσιν εἰς τὸν ΙΕ'. αἰῶνα ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ'. ⁽³⁾. Τὰ συγγράμματα ὅμως τοῦ Μάρκου, ἰδίᾳ τὰ δογματικὰ ποικίλην

¹⁾ Ἰωάν. Ἐγγεν. κοδ. λόγος Ἀντιρρητικὸς παρὰ Δοσιθέῳ Ἱεροσολύμων, τόμ. Καταλλαγῆς σελ. 223.

²⁾ Ἀπόστολ. σελ. 206. 207. Ὁ Μάρκος καὶ αὐτὸς φαίνεται φροντίσας περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν ἰδίων ἔργων, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἰδίου χειρογράφου αὐτοῦ τῆς ἐν Κοσινίτζῃ βιβλιοθήκης α. 192, ἐν ᾧ ἰδιοχείρως ὑπ' αὐτοῦ συνελέγησαν πλείστα φιλολογικὰ αὐτοῦ ἔργα ἐκ τοῦ πρὸ τῆς συνόδου βίου αὐτοῦ (Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως. Παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κ)λει Ἐλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου τόμ. ΙΖ'. (1886) σελ. 47 καὶ ἐξῆς). — ³⁾ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἐνθ' ἀνωτέρω (κώδ. τῆς δ' δεκαετηρίδος τοῦ ΙΕ' αἰῶνος). Migne CLIX, col. 1—4. Ὁ βασιλικὸς τῶν Παρισίων κώδ. 1218 n. 26 εἶνε τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἐπίσης ὁ τῆς Μαρκανίης βιβλιοθήκης 105, class. II (sign. LXXXVI I 6) καὶ ὁ τῆς ἐν Μονάχῃ βιβλιοθήκης 256.

τύχην ἔσχον εἰς διαφόρους χεῖρας περιπεσόντα, ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπολεμήθησαν ὑπὸ διαφόρων προσώπων καὶ κατὰ διαφόρους ἀπόψεις, ἕκαστος δὲ πολέμιος τοῦ ἀνδρὸς ἀντιγράφων τὰς ἀναιρέσεις ἄλλου προσετίθει καὶ ἴδια ἐν περιθωρίοις ἢ ἐν ὑποσημειώσεσιν ⁽¹⁾. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων τοῦ Ἐφέσου, τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἐκδεδομένων ἀξιόλογα εἶνε διὰ τὰς ἱστορικὰς αὐτῶν εἰδήσεις α) ἡ «**Ἐπιστολὴ τοῦ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου**». Ἐν ταύτῃ διὰ γλώσσης ἀνθρῶς καὶ πού καὶ ποιητικῆς χαρακτηρίζει τὸ ἔργον τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου, τὸ ὑπὸ τῶν Λατινοφρόνων ὑπερασπιζόμενον, καὶ ὑποδείκνυσιν τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων ὄψιν, καὶ τὰ ἐλατήρια τῆς προδοτικῆς διαγωγῆς τῶν φίλων τοῦ Λατινισμοῦ. Εἰσερχόμενος εἰς τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ζήτημα ἐκτίθησι τὰς περὶ τούτου γνώμας τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, μεταβαίνει εἰς τὰς ἄλλας ἐπὶ μέρος ἐτεροδιδασκαλίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ παραβάλλων δεικνύει τὴν διαφορὰν πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ⁽²⁾. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἐν τῶν ἀρίστων, ὑπὸ καλαισθητικῆν ἔποσιν, ἔργων Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, εἶνε ὑπὸ ἱστορικὴν σημασίαν μνημεῖον τῆς μετὰ τὴν Φλωρεντινὴν σύνοδον ζωῆς καὶ πολιτείας τοῦ Μάρκου δ') «**ἡ δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἐπιστολὴ ἡ ἐγκύκλιος περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος**» σπουδαιότερα τῆς πρώτης ὡς ἱστορικὸν σύγχρονον βοήθημα διὰ τε τὴν ἱστορίαν τῆς Φλωρεντινῆς συνόδου καθόλου καὶ διὰ τὴν κατ' αὐτὴν πολιτείαν τοῦ Μάρκου. Ἰωσήφ ὁ Μεθώνης, ὃς καὶ ἀπάντησιν ἐφιλοτέχνησε πρὸς τὴν ἐγκύκλιον ταύτην, ὀνομάζει αὐτὴν οἶονεϊ ἐκθεσιν πίστεως ἢ ἀτομικὴν τοῦ Μάρκου ὁμολο-

¹⁾ Οὕτω α χ. ἐν τῷ κώδεκι τοῦ Μονάχου 27 fol. 209. b. κεῖται ἐν περιθωρίῳ σημείωσις κατὰ Hergenroether, ἀνήκουσα τῷ Ἰωσήφ Μεθώνης (Migne CLIX col. 103 σημ. 4.) Ἐπίσης ἐν τῷ κώδεκι τοῦ Μονάχου 256 fol. 263 b. ὁμοία παρατήρησις (Mign. ἐνθ. ἀνωτ. col. 109, 110).

²⁾ Ἐξεδόθη παρὰ Bigne concilia VIII, 9 10—11 25, καὶ ἐν τῇ τῶν Παρισίων ἐκδ. τῶν συνόδων τόμ. XXXII καὶ Migne CLX, 112 καὶ ἐξῆς.

γίαν⁽¹⁾. Ἐν ταύτῃ τὸ πρῶτον ἐκτίθησι ἐν συντόμῳ ἀλλὰ περιεκτικῇ ἱστορικῇ ὑμῇ τὰ κυριώτατα σημεῖα τῆς πρὸς ἔνωσιν ἀποπείρας, τὰ ἐπὶ μέρος αἰσθήματα τῶν κυριωτάτων δρῶντων προσώπων, ἰδίᾳ ἐμμένων εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ἰδίας πολιτείας καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν αἰτίων αὐτῆς, καὶ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν κατὰ μικρὸν τὰ πράγματα ἐτράπησαν τὴν ὁδόν, ἣτις κατέληξεν εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς 6 'Ιουλίου 1439. Τὰ πράγματα ἐκτίθενται ἄνευ πάθους καὶ μετὰ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης ἡρεμίας, ἣτις ἐλλείπει ἀπὸ τῶν πολέμιων τοῦ Μάρκου. Αἱ ὁZEIS καὶ αὐστηραὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἐκφράσεις, ἀποβλέπουσαι μᾶλλον εἰς τὰ γεγονότα ἢ τὰ πρόσωπα, οὐδέποτε ἐξέρχονται τοῦ αὐστηροῦ νόμου τῆς εὐπρεπείας. Δηλῶν δὲ ἐν τέλει τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, σκοπὸν καθαρῶς ἀπολογητικὸν κατὰ τῶν διασπαρεισῶν συκοφαντιῶν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ λέγει: «Ἐγὼ δὲ χωρισθεὶς αὐτῶν ἔκτοτε, ἑμαυτῷ σχολάσας ἵνα τοῖς ἁγίοις μου πατράσι καὶ διδασκάλοις διατελῶ συνημμένος, πᾶσι καταρανῇ ποιῶ τὴν ἑμαυτοῦ γνώμην διὰ τῆς δέ μου τῆς γραφῆς, ὡς ἂν ἐξῇ δοκιμάζειν τῷ βουλομένῳ, πότερον ὑγιέσι δόγμασι χαίρων ἢ διεστραμμένοις τισὶ τὴν γεγεννημένην ἔνωσιν οὐ παρεδεξάμην»⁽²⁾ γ) «**ὁμολογία πίστεως ἐκτεθεῖσα ἐν Φλωρεντίᾳ κατὰ τὴν πρὸς Λατίνους γενομένην σύνοδον**». Τὸ σύγγραμμα τοῦτο γεγραμμένον ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν συνοδικῶν συζητήσεων⁽³⁾ χρησιμεύει ὡς ἄμεσος καὶ σπουδαιότατη στάθμη τῆς γνώμης καὶ τῶν σταναισθημάτων τοῦ ἡμετέρου Μάρκου, κατ' αὐτὴν τὴν σπουδαιότατην στιγμὴν τῆς ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας ἐνεργείας αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ δογματικὸν καὶ καθαρῶς θεολογικὸν μέρος τῆς συζητήσεως. Διὸ οὐδεμίαν σχεδὸν⁽⁴⁾

¹⁾ Refutatio M. Ephesini (Migne GLIX, col. 1024 b.).

²⁾ Migne CLIX, col. 1090, d. — ³⁾ Μάρκου ἐγκύκλιος (Migne CLLX, col. 1088 c. πρὸλ. καὶ Σπυρόπουλ. VIII, 15, 239.

⁴⁾ πλὴν περὶ τῆς προσκομιδῆς τῶν νενοθευμένων πρακτικῶν τῆς Ζ'. Οἰκουμ. συνόδου (Migne CLX, col. 73 a. b.)

μνείαν ποιούμενος ιστορικῶν γεγονότων ἐκτίθησι τὴν διδασκαλίαν τὴν ὀρθόδοξον περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν διδασκάλων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, περὶ τῶν Δυτικῶν ἀποραινόμενος μετ' ἐπιφυλάξεως διὰ τε τὴν ἄγνοιαν τῶν κειμένων καὶ διὰ τὴν ἐσχηματισμένην πεποίθησιν περὶ τῆς νοθεύσεως τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τούτων ὑπὸ τῶν Δυτικῶν ⁽¹⁾. δ) «**Ἐπιστολὴ πρὸς Θεοφάνη ἱερομόναχον ἐν Ἰμβρῳ**», κατὰ τὸ πρῶτον ἢ δευτέρον ἔτος μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐπάνοδον. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ διὰ βραχέων, ἀλλὰ χαρακτηριστικώτατα, περιγράφεται ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πνευμάτων ἢ διθήσεις κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον· παρέχονται εἰδήσεις τινὲς περὶ τῆς πορείας τοῦ ἔργου τῆς ἐνώσεως, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ περὶ τῶν προσδοκωμένων δεινῶν, ἅτινα παρασκευάζει ὁ ἐκλεγείς πατριάρχης Μητροφάνης ὁ ἀπὸ Κυζίκου ⁽²⁾. ε) Ἐπιστολὴ «**Θεοφάνει τῷ ἱερομονάχῳ εἰς Εὐρίπον**». Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη παρέχει ἡμῖν πολυτιμοτάτας πληροφορίας περὶ τοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου Μάρκου κατὰ τὸν μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐπάνοδον χρόνον, ὃς οὐδαμῶς ἀλλαχοῦ εὐρίσκομεν, καὶ περὶ τῶν κατὰ τῆς ἐνώσεως καὶ τῶν Λατινοφρόνων ἐνεργείων αὐτοῦ κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου, καὶ περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν διαθέσεων ἐν τῇ πρωτευούσῃ ⁽³⁾ στ') Ἐτέρα ἐπιστολὴ «**πρὸς Γεώργιον τὸν Σχολάριον**» κατὰ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθιμῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἐξ αὐτῆς ιστορικὴν πληροφορίαν οὐδεμίαν ἀρνούμεθα· χρησιμεύει ὅμως ὡς ιστορικὸν μνημεῖον τῆς πολιτείας τοῦ Μάρκου κατὰ τὰ ὕστατα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ ⁽⁴⁾. Ἐπίσης τοιαύτην σημασίαν ἔχουσι καὶ τὰ περιτωθέντα καὶ τύποις ἐκδοθέντα **ἐπιτελεύτεια ρήματα** τοῦ αἰοιδίμου πατρὸς πρὸς Σχολάριον τὸν ἄρχοντα. Ἀναμιθῶλως σπουδαιοτάτην ἀξίαν ἐν τῇ ἐξιστορήσει τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ ἡμετέρου Μάρκου ἔχουσι τὰ ἐξῆς ἀριθμύμενα ἔργα αὐτοῦ ἡτοιμα **Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν**

¹⁾ αὐτόθι 69 c.—²⁾ Zeitschrift für Kirchengeschichte 1890. Band. II, Heft 1 σελ. 104, 105.—³⁾ αὐτ. σελ. 105—07.

⁴⁾ αὐτόθι 113—114, ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον παρὰ Σιμωνίδου τῷ 1859.

**Οἰκουμενικὸν πατριάρχην περὶ τῆς ἐπιμονῆς πρὸς κατὰ-
δῶξιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως», ἀναφερομένη εἰς τὰ γεγο-
νότα τὰ μεταξὺ τοῦ 1441 μέχρι 1443. «Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰω-
άννην τὸν Παλαιολόγον», «Ἀπολογία περὶ τῆς ἰδίας φυ-
γῆς» «Κατὰ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Βησσαρίωνος». Ταῦτα ὅμως
τὰ συγγράμματα γνωστὰ μόνον ἐκ τῶν ἰδίων ἐπιγραφῶν ἀπό-
κεινται ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς βιβλιοθήκαις.
Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀμέσων πηγῶν, τῶν γνωστῶν ἡμῖν
συγγραμμάτων αὐτοῦ τοῦ αἰοιδίου Ἐφέσου.**

Κατὰ δεύτερον λόγον σπουδαιότητος ἔρχονται τὰ συγγράμ-
ματα τῶν συγχρόνων τῷ τε Μάρκῳ καὶ τοῖς γεγονόσιν, ὧν με-
τέσχεν οὕτως ἢ ἐτέρως ἐκεῖνος. Πρῶτον πάντων ὡς τοιοῦτον
σημειωτέον τὴν **ἱστορίαν τῆς Φλωρεντινῆς συνόδου ὑπὸ
τοῦ Μεγάλου Ἐκκλησιάρχου Σιλδέστρου τοῦ Συρο-
πούλου**, συγχρόνου καὶ αὐτόπτου μάρτυρος τῶν γεγονότων καὶ
σπουδαίως μετασχόντος αὐτῶν. Ἡ ἀξιοπιστία τῆς ἐκθέσεως τῶν
γεγονότων ὑπὸ τοῦ Συροπούλου εἶνε ἀνωτέρα πάσης ἀμφισβητή-
σεως ⁽¹⁾, ἡ δὲ ἀμεροληψία αὐτοῦ τοσοῦτο καταφανής, ὥστε καθ-
ίστησι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν τῶν ἀρίστων ἱστορικῶν ἔργων τῆς
δυστήνου ταύτης ἐποχῆς, τὴν ἀσφαλεστάτην δὲ τῶν μέχρι τοῦδε
γνωστῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐνώσεως. Πα-
ραλείποντες τὰ κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ συγγραφέως πρὸς τὰ λοι-
πὰ τῆς Ἀνατολικῆς συνόδου πρόσωπα, καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς
αὐτῶν καὶ τὰς συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας πρὸς αὐτά, περιορι-
σθῶμεν νῦν εἰπωμεν λέξεις τινὰς περὶ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει
ὁ ἡμέτερος Μάρκος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ τοῦ Συροπούλου. Ἡ ταυ-
τότης τῶν συμφερόντων, ἅτινα ἀμφότεροι ἐν τε τῇ συνόδῳ καὶ
μετ' αὐτὴν ὑπερήσπιζον φυσικώτατα διέθηκάν καὶ τὸν συγγρα-

¹⁾ Πρὸλ. τὰ προλεγόμενα τοῦ Greyhton εἰς τὴν μόνην τοῦ Συροπούλου
ἐπάρχουσαν ἐκδόσιν, Hagae. 1660, καὶ Δημητράκοπούλου Ἱστορ. Σχίσμ. σελ.
100 ὑπόσημ. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Ἱεροσολύμων ἀριθμ. 154 (Ἱεροσολ. βιβλι-
οθήκη Α. Π. Κεραμέως 1891 σελ. 252. 253) καὶ ἐν τῇ Πατριακῇ βιβλιοθήκῃ
ἀρ. 443 (Σακκελίαν Πατριακῇ Βιβλ. σελ. 187) εὑρίνται χειρόγραφα τοῦ
Συροπούλου πλήρη, μετὰ τῆς ἀρχῆς.

φέα ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου. Οὐδεμίαν σχεδὸν περίστασιν παραλείπει ὅπως μεταδώσῃ ἡμῖν τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ, τοὺς λόγους, τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν Λατίνων ἢ τὰς ὑπὲρ τοῦ οἰκείου δόγματος ἀπολογίας. Ἐν τῇ μεταδόσει ὁμως τῶν γεγονότων τούτων εἰς οὐδεμίαν οὐδέποτε σχεδὸν κατέρχεται ὑποκειμενικὴν κρίσιν ὑπὲρ τῶν λεγομένων ἢ πραττομένων ἢ κατ' αὐτῶν καταλείπων τὴν πειθῶ εἰς τὰ γινόμενα αὐτά, καὶ κατὰ τοῦτο ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδὸν περὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου, ἣν καὶ περὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἄλλων συνέδρων τῆς ἀνατολικῆς ἐν τῇ συνόδῳ ἀντιπροσωπείας, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐχθίστων καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ Μάρκῳ. Συνενῶν ὁμως μετὰ τοῦ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἐφέσου σεβασμοῦ τὴν ἰδίαν ἐν ταῖς κρίσεσι καὶ ταῖς γνώμαις ἀνεξαρτησίαν δὲν ἔπεται τυφλῶς τῷ ἀνδρί, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν ἐνίοτε αὐτῷ ψηφίζεται⁽¹⁾, συντασσόμενος μετὰ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Μάρκου. Ἀπαξ ὁμως εὐρίσκομεν παρ' αὐτῷ τοιοῦτον περὶ τοῦ Μάρκου χαρακτηρισμόν, ὅστις προερχόμενος ἀπὸ τῶν χειλέων τοιοῦτου κριτοῦ, οἷος ὁ Συρόπουλος, ἔχει μείζονα ἔτι ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα. Ὅτε δηλ. τὰ ἐν Φλωρεντία πράγματα κατήντησαν εἰς τὸ σημεῖον τῆς βίας καὶ τῶν πλαγίων πειστικῶν μέσων, ὁ Πατρ'άρχης ἀνέλαβε μεταξὺ ἄλλων νὰ καταπίσῃ καὶ τὸν Ἐφέσον· μεθ' ὅλας ὁμως τὰς παρακλήσεις καὶ τοὺς ἐξορκισμοὺς «ἵνα ἔχῃ καὶ τὸν ἀδάμαντα ἐκείνον καταπειθῇ» λέγει ὁ Συρόπουλος «ἦνυσεν οὐδὲν»⁽²⁾, Ἐπὶ τούτου τις τῶν νεωτέρων στηριζόμενος ἰσχυρίσατο, ὅτι ὁ Συρόπουλος θεωρεῖ τὸν Μάρκον ἰδεώδες προμάχου τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος⁽³⁾. Τὸ πραγμα εἶνέ πως ὑπερβολή, δι' ἄνδρα οὕτως ἀνεξαρτήτων φρονημάτων οἷος ὁ Συρόπουλος· δεικνύει δὲ μαλλον πλήν τῆς ἀτομικῆς ἐκτιμήσεως, τὴν κοινῇ ἐσχηματισμένην γνώμην περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου. Ἀλλως τε καὶ οὐδεὶς μέχρι τοῦδε, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, κατηγορήσε τοῦ Συροπούλου μεροληψίαν, καὶ

¹⁾ Συρόπ. VI, 12, 165. πρὸλ. καὶ VIII, 16, 240.—²⁾ Συρόπ. IX, 8, 261.
—³⁾ Adolf Werschauer. Ueber die Quellen zur Geschichte des Florent. Concils. p. 20.

μεθ' ὅλας τὰς ἀτομικὰς αὐτοῦ συμπαθείας καὶ τὴν μετοχὴν αὐτοῦ εἰς μερίδα, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποῖου ἡδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ ἐαυτῷ καὶ τινὰς ὑπερβολὰς⁽¹⁾ Ὅ,τι παρὰ τῷ Συροπούλῳ εἶνε ἀνεξήγητον, εἶνε ἡ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς Ἰταλίας σιγὴ περὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου, σιγὴ κατὰ τοσοῦτο μάλλον ἀκατανόητος, ὅσῃ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν τριῶν ἐτῶν 1440—1443 συνέβησαν τοσαῦτα γεγονότα σπουδαῖοτατα καὶ γενικῶς διὰ τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰδικῶς διὰ τὸν Μητροπολίτην Ἐρέσου, ἅτινα ἀναμφιβόλως εἶχομεν δικαίωμα ν' ἀπαιτήσωμεν παρὰ τοῦ Συροπούλου μάλλον ἢ τινὰς ἀρελεῖς διηγήσεις περὶ διορηγμάτων καὶ προρρήσεων⁽²⁾. Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ, ἡ ἐπάνοδος εἰς Κωνσταντινῶν, ἡ ἀναχώρησις εἰς Ἀθῶν καὶ ἡ σύλληψις αὐτοῦ ἐν Λήμνῳ, ἡ σύνοδος τῶν ἀρχιερέων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1443 καὶ τοσαῦτα ἄλλα γεγονότα, ἐν οἷς ἐπὶ τέλους ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου⁽³⁾ ὤρειλον ν' ἀποτελέσωσι τὸ ὕστατον, ἀλλ' ἐπίσης σπουδαῖον τμήμα τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Συροπούλου, ἀκολουθοῦσι κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τὰ **ἐλληνικὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Φερράρᾳ καὶ Φλωρεντίᾳ συνόδου**⁽⁴⁾. Παραλείποντες πᾶσαν λεπτομερὴ κρί-

⁽¹⁾ Ὅ,τι κατηγοροῦσιν τοῦ Συροπούλου εἶνε ἡ μὴ ἀκριβὲς τήρησις καὶ ἀναγραφὴ χρονολογικῆς πορείας τῶν γεγονότων. Werschauer p. 22.

⁽²⁾ Συρόπ. IX, 10, 263. IV, 1, 67. πρὸς III, 17, 62; 18, 63; 14, 57, 58. XII, 11, 347—350.

⁽³⁾ Τὰ μόνον γεγονότα, ἅτινα σχετικῶς πρὸς τὸν Μάρκον ἀναφέρει μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἶνε ἡ πρότασις αὐτοῦ ἵνα ἀναβῇ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἡ ἄρνησις αὐτοῦ ὅπως κοινωνήσῃ τῷ ἀπὸ Κυζίκου Μητροφάνει ἐκλεγέντι πατριάρχῃ καὶ ἡ φυγὴ αὐτοῦ εἰς Ἐρεσον διὰ Πρόβητος. Ὅτι δὲ κατ' ὄν χρόνον ὁ Συρόπουλος ἔγραψεν ὁ Μάρκος εἶχεν ἀποθάνῃ δείκνυται ἐκ τε ἄλλων καὶ ἐκ τῶν ἐν XII, 11, 350 φερομένων γεγονότων.—⁽⁴⁾ Εὐρηνεται ἐκδοθέντα ἐν τῷ 32 τόμῳ τῆς Παρισίνης ἐκδόσεως τοῦ 1644, ἀπλῇ ἀνατάπασις ἐκ τοῦ VIII τόμου τῶν συνοδικῶν πρακτικῶν τοῦ Bigne 1634, ἔτι παρὰ τῷ Harduin τόμ. IX καὶ παρὰ Labbei. τόμ. XIII, ἔτι παρὰ Mansi τόμ. XXI· ἡμεῖς ἀραπέμπομεν εἰς τὴν πρόχειρον ἡμῖν παρισινὴν ἐκδοσιν. Τῷ 1864 ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ Καρδινάλιου Pitra μόνον τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον.

σιν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ συγγραφέως αὐτῶν, περὶ οὗ οὕτω πολλὰ ἐγράφησαν ⁽¹⁾ περιορίζομεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἐν αὐτοῖς παρατηρομένη σαφὴς τάσις πρὸς ἀτομικὰς συμπαθείας καὶ πρὸς ἔξαρσιν τοῦ γοήτρου τῶν λατινοφρόνων Ἑλλήνων πείθει, ὅτι ἡ χρῆσις τῆς πηγῆς ταύτης ἀνάγκη νὰ γίνηται μετ' ἐπιφυλάξεως, ἰδίᾳ ἐκεῖ, ἐνθα παράγονται ἱστορικὰ γεγονότα· διότι ἡ μετάδοσις τῶν ἐν ταῖς συζητήσεσι λόγων εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβής, ἀποδεκνύουσα ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ὅτι ὁ συγγραφεὺς, ἥκιστα τὰ τῆς θεολογίας μεμνημένος, ἦν ἀνίκανος νὰ διαφθείρῃ ἀρόβως τοὺς δογματικοὺς λόγους ⁽²⁾. Ἡ σχέσις τοῦ συγγραφέως τῶν πρακτικῶν τούτων πρὸς τὸν ἡμέτερον Μάρκον δεικνυμένη ἐν ὀλίγαις μόνον περιπτώσεσιν εἶνε δυσμενής. Οὕτω τὴν δις μνημονευομένην διὰ σιωπῆς ἀπάντησιν τοῦ Μάρκου εἰς τὰ ἀσχέτως πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προβιντσιάλιου, ἀπαξ μὲν ἀναγράφει ξηρῶς, τὸ δὲ δεύτερον μετὰ ἐξηγήσεως ἀτομικῆς ⁽³⁾. Ἦττον ἀξιόπιστα εἶνε τὰ λεγόμενα «**λατινικὰ πρακτικὰ**» μεροληπτικώτατα ἀρηγοούμενα τα πράγματα καὶ χρησιμεύοντα μόνον κατὰ τοῦτο, ἵνα διασαφηνίζωσι λεπτομερείας τινὰς ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἱστορίας τῆς Φλωρεντινῆς συνόδου.

Ἰδίαν ὅλως θέσιν ἐν ταῖς πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα πηγαῖς αἱ εἰδήσεις κατέχουσιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον λεπτομερεῖς, αἱ ἀπαντῶσαι παρὰ τοῖς δυσμενῶς τῷ ἡμετέρῳ Μάρκῳ διακειμένοις Βησσαρίωνι, Γρηγορίῳ Πατριάρχῃ Κων)πόλεως τῷ Μάρμῳ καὶ Ἰωσήρ τῷ ἐπισκόπῳ Μεθώνης. Αἱ πρὸς

¹⁾ Ἠρβλ. τὰς ποικίλας γνώμας παρὰ Werschauer σελ. 5—15, καὶ Sadow Βησσαρίων ὁ Νικαίας σελ. VII ὑπόσημ. 2. Ὁ Hergenroether πιστεύει δεῖν τὰ ἀληθῆ πρακτικὰ δὲν περιεσώθησαν, τὰ δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φερόμενα σήμερον ἀποδίδωσι τῷ Μυτιλήνης Δωροθέῳ. Handbuch der Allgemeine Kgeschichte III, 368.

²⁾ Τοῦτο ἴσως εἶνε εἰς λόγος ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως τῆς συγγραφῆς τῶν πρακτικῶν τούτων Δωροθέῳ τῷ Μυτιλήνης.

³⁾ Concil XXXII p. 336 καὶ 338: «Ὁ δὲ Ἐρέσου μηδὲν ἔχων ἀποκρ.θῆναι ἐσιώπα ἐπὶ πολλῷ... Ἐπὶ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ὅλην σχεδὸν σελίδα δημιουργεῖ ὁ Lebeau. Histoire du Bas-Empire XXI p. 166.

τὸν Ἐφέσου Μάρκον σχέσεις τῶν ἀνδρῶν τούτων δὲν παρέχουσιν ἡμῖν τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτήσωμεν παρ' αὐτῶν εἰλικρινεῖς καὶ ἀμερολήπτους κρίσεις περὶ αὐτοῦ ἀνήκοντες εἰς ἰδίαν μερίδα καὶ ὑπὸ ἀντιθέτων ἐμφορούμενοι ἀρχῶν, στερούμενοι δὲ ἄλλως τῆς σφύρρονος καὶ εἰλικρινοῦς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων, φυσικώτατα ἐθύσιασαν τὴν ἀλήθειαν πολλάκις χάριν τῶν προσωπικῶν παθῶν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βησσαρίωνος ἀμέσως εἰς τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν οὕτως ἢ ἄλλως ἀνάγονται 1) Ἐπιστολὴ «**πρὸς Ἀλέξιον Λάσκαριν τὸν Φελλανθρωπινὸν περὶ τῆς ἐμπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος**». Ἐν τῇ συγγράμματι τούτῳ οὐχὶ τὸ ἐλάχιστον ⁽¹⁾ τμημα ἀφιέρωται τῇ ἐξιστορήσει τῶν κατὰ τὴν ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντία σύνοδον. Τὰ πράγματα ἐκτίθενται οὐχὶ κατὰ αὐστηρὰν χρονολογικὴν σειράν καὶ ἐπὶ τὸ πνεῦμα σαφοῦς καὶ εἰλικρινοῦς λατινισμοῦ. Ἐν τισὶν ἐνταῦθα συμπληροῦνται λεπτομερέστερον γεγονότα τινά, ἀλλαχοῦ παρέχεται ἐξήγησις τῆς ἐν δεδομέναις περιστάσεσι διαγωγῆς τινῶν ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν ἐν τῇ συνόδῳ, καὶ διή πρώτιστα πάντων αὐτοῦ τοῦ Βησσαρίωνος, ἢ προστίθεται τι νέον ἄγνωστον τέως ἐκ τῶν ἄλλων πηγῶν. Ἐν τόνῳ ὑψηλῇ καὶ μετὰ περιττῆς φιλαυτίας ⁽²⁾ προσποιεῖται ἅμα ὁ συγγραφεὺς μετριοπροσῶν καὶ ἀπαθῆ καὶ ἀμερόληπτον γενναιότητα, ἰδίᾳ ὁσάκις ποιεῖται λόγον περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Μάρκου, ὃν ἀρ' οὐ ἀνεποστόλως κατηγορήσῃ ἐπὶ εὐηθείᾳ καὶ θεολογικῇ ἀμαθείᾳ ⁽³⁾ ἐπάγεται ἐν ψευδεὶ μετριοπροσύσῃ τάδε: «Ταῦτα δὲ λέγω οὐκ ἐκείνον διασύραι βουλόμενος· πόρρω γὰρ ἐγὼ τῶν τοιούτων· ὅθεν οὐδέποτε κατ' ἐκείνου οὔτ' εἶπον, οὔτε ἔρω πλέ-

¹⁾ Migne CLXI, col. 337 a—360 b.

²⁾ Migne ibid. col. 341 c. «Ὅτε καὶ διαρῶ λέγειν τοὺς ἰσχυροτέρους τῶν παρὰ Γραικῶν εἰρημένων λόγων αὐτὸς ἦν καὶ ὁ εὐρὺν καὶ εἰπών, ἀρβλ. καὶ col. 403 b. c.

³⁾ Migne ibid. col. 311 b. «Ἐκ τούτου οὖν ἐστὶν ἐννοῆσαι τὴν ἐκείνου ἱκανότητα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἦν αὐτὸν εἰκὸς κρίσιν ἐν τοῖς δυσχερεστέροις καὶ ἐξηλωτέροις θεωρήμασιν ἔχειν, τοῖς περὶ τοῦ δόγματος λόγοις, εἰ τοῦτο τοιοῦτον ὃν αὐτὸν λέληθε,,.

ον τῶν ἐνταυθι εἰρημένων· ἀλλὰ τοὺς ἀκροετὰς διδάξαι βουλό-
μενος ἀπὸ τῶν ἐκείνου φυλάττεσθαι λόγων» (²).

2) «**Ἀποκρίσις πρὸς τὰ τοῦ Ἑφέσου κεφάλαια**» αἰτή-
σει τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Τὸ σῆγγραμμα τοῦτο εἶνε συν-
έχεια τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Γρηγορίου φιλοπονηθείσης ἀναφύσεως
καὶ ἀνασκευῆς τῶν πρώτων 16 κεφαλαίων ἐκ τῶν 57 συλλο-
γιστικῶν περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως κεφα-
λαίων τοῦ Μάρκου, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον δὲ Γρηγορίου τοῦ Σχο-
λαρίου ἐκδοθείσης καὶ μέχρι τοῦδε φερομένης (³). Ἐν τῇ ἀναι-
ρέσει ταύτῃ μετὰ ὕβρους πομπώδους, καὶ οἷον δὴ θριαμβευτικοῦ,
πράγματι ὥς μετὰ μικροπρεποῦς κοκεντροεχίς καὶ ἀναξίου
εἰς σπουδαῖον ἄνδρα τόνου καὶ τρόπου καταφέρεται κατὰ τοῦ
ἀντιπάλου κατεχέων αὐτοῦ τοὺς γυδασιότατους προπηλακισμοὺς
καὶ ἐκτομπεῶν αὐτόν, ἀρνούμενος ἅρα αὐτῷ πᾶσαν συστημα-
τικὴν ποίδευσιν οὐ μόνον θεολογικὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν γραμ-
ματικὴν καὶ φιλολογικὴν (⁴). Μετὰ τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα
συγγράμματα τοῦ Βησσαρίωνος μνημονεῖτον ἐτέρου ἔργου ἀν-
δρός ἐπίσης πολέμου τῷ ἡμετέρῳ Μάρκῳ, Γρηγορίου τοῦ Πνευ-
ματικοῦ καὶ πρωτοσυγγέλλου, τοῦ μετὰ Μητροφάνην τὸν ἀπὸ Κι-
ζίκου γενομένου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1445—
1448): «**Ἀπολογία εἰς τὴν τοῦ Ἑφέσου ὁμολογίαν**»·
εἶνε γεγραμμένον δι' ὕβρους ὁμαλωτέρου καὶ ἡσυχαιτέρου, ἀ-
σχολούμενον κυρίως εἰς τὴν διὰ πατρικῶν ῥητῶν ἀναίρεσιν τῶν
θεολογικῶν τοῦ Ἑφέσου κεφαλαίων. Αἱ ἱστορικαὶ ἐνταῦθα εἰδή-
σεις εἶνε σπάνιαι καὶ γενικαί. Πλουσιώτερον εἰς ἱστορικὴν ὕλην
εἶνε τὸ ἕτερον ἔργον τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου «**Ἀπολογία εἰς
τὴν τοῦ Ἑφέσου ἐπιστολὴν**», ἐν ὁμοίᾳ ὕρει καὶ τόνῳ γε-
γραμμένη ὥς καὶ ἡ προτέρα, μετὰ ἀπολογητικοῦ μᾶλλον σκο-
ποῦ ἢ ἐπιθετικοῦ καὶ πολεμικοῦ. Διὰ τῶν ἐν αὐτῇ εἰδήσεων συμ-

²) Migne ibiP. col. 311 b. c.

³) Ἡλία Τανταλίδου. Παπιστικῶν ἐλέγχων τόμος 1, 297—308.

⁴) Migne CLXI, col. 148. b c 149 a 163 c. 172 d 173 a. 180 b.
c. 196 a. 229 c. d. κ.λ.

πληροῦνται τινα, καίπερ πάνυ ὀλίγα, ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Φλωρεντινῆς συνόδου. Συντελεστής τοῦ κατὰ τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ἀγῶνος ἐκ τῶν συγχρόνων εἶνε ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἰωσήφ. Ὁ ἄλλως ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ πρωθιερέως φερόμενος δρατετίδης ἀπὸ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ θερμὸς συνήγορος τοῦ λατινισμοῦ ἐν τοῖς κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀποδεικνύται ἐστερημένος συστηματικῆς θεολογικῆς παιδεύσεως, ἐνίοτε ἀρελῆς μέχρι βαθμοῦ ἀπιστεῦτου, ὅσον ἐξ ἄλλου εὐπιστος ἅμα εἰς τοὺς μύθους καὶ ἐν συνειδήσει πονηρός. Παρ' αὐτοῦ ἔχομεν «**Διέξιν περὶ τῆς Φλωρεντινῆς συνόδου**»⁽¹⁾, ἐν εἶδει διαλόγου ὑπεράσπισιν τῆς συνόδου ταύτης καὶ δικαιολόγησιν τῶν ἐπ' αὐτῇ πεπραγμένων. Αἱ ἐν τῇ συγγράμματι τούτῳ ἀνακρίβειαι εἶνε τοσοῦτο χονδροειδεῖς καὶ αἰσθηταί, ὥστε παντὶ που δηλαὶ καθίστανται. Αἱ δὲ περὶ τῆς συνόδου καὶ διὰ καὶ τοῦ Μάρκου ἱστορικαὶ εἰδήσεις ἔτι μᾶλλον μυθολογικώτερον περιβάλλονται χαρακτῆρα χρησιμεύουσαι μᾶλλον ὥς ἀπόδειξις ἐκείνου, ὅτι ἡ ἱστορικὴ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια διεμορφοῦτο καὶ διεστρεβλοῦτο ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς καὶ ἐγένοντο· ἔτι ἡττονος ἀξίας διὰ τὴν ἀλήθειαν, μείζονος δὲ διὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ βαθμοῦ τῆς κακοβουλίας καὶ τῆς κακοπιστίας τῶν ἀντιπάλων τῆς τε ὀρθοδοξίας καθόλου καὶ τοῦ Ἐρέσου ἐν μέρει, εἶνε τὸ ἕτερον ἔργον τοῦ Μεθώνης Ἰωσήφ: «**Ἀπολογία εἰς τὸ γραμματίον Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ**», ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὴν σύνοδον καὶ τὴν ἐν αὐτῇ πολιτείαν αὐτοῦ⁽²⁾. Ἐν τῇ συγγράμματι τούτῳ ὁ Ἰωσήφ ἀκολουθῶν κατὰ πόδας τῷ Βησσαρίωνι ἐν τῇ μεθόδῳ τῆς ἀναιρέσεως ἐν μὲν τῷ δογματικῷ μέρει κατὰ τὸ πλεῖστον ἀντιγράφει αὐτόν ἀδεξίως⁽³⁾, ἐν δὲ τῇ παραθέσει ἱστορικῶν πληροφορι-

¹⁾ Παρὰ Migne τόμ. GLIX, col. 965—1024.

²⁾ Παρὰ Mig 10 CLIX, col. 1024—1093. «Ἀπολογία εἰς τὸ γραμματίον καὶ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ Μητροπολίτου Ἐρέσου, ἐν ᾧ ἐκτίθεται τὴν ἐαυτοῦ δόξαν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Ἀγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου».

³⁾ Ἠλίος Τανταλίδης. Παπιστικῶν ἐλέγχων τόμ. 1. σελ.

ων βαναυσότατα ὑβρίζει εἰς τὴν ἀλήθειαν συνεπισωρεύων μύθους ἐπὶ μύθοις καὶ ἀνακριθείας παιδαριώδεις, αἰτίνες ὅμως εὖρον ἡχῶ κατὰ τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα παρ' ἀνδράσιν ἀξιούσιν ὅτι γράφουσι τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος καὶ ἀποδίδουσι τὸ δίκαιον κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀμεροληψίας (¹).

Πρὸς ἀντιστάθμησιν τῶν ἀνακριθειῶν καὶ ἀδικημάτων τῶν συγχρόνων ἐχθρῶν τοῦ ἡμετέρου Μάρκου ἔχομεν μαρτυρίας συγχρόνων ἐπίσης, φίλα αὐτῷ καὶ τῇ ὀρθοδοξίᾳ διακειμένων ἀνδρῶν, ἐπίσης κοινωνῶν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐνώσεως, καὶ διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Λατίνους πάλῃ. Ἡ σχέσηις αὐτῶν πρὸς τὸν ἄνδρα, ἀναμφιβόλως, ἀναγκάζει ἡμᾶς ν' ἀποδεξώμεθα τὰς μαρτυρίας αὐτῶν οὐχὶ ἀνεξετάστως, ἀλλὰ μετὰ τινος φειδοῦς καὶ ἐπιφυλάξεως, ἂν μὴ σκοπῶμεν νὰ ἀθετήσωμεν τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἱστορικῆς ἀμεροληψίας. Ἐν τῇ ἐπιφυλάξει ὅμως ταύτῃ κατὰ τὴν δεδομένην περίστασιν, ὁ γράφων τὴν πολιτείαν τοῦ Ἐρέσου Μάρκου εὐρηταί πως εὐτυχῆς ἐν ἐκείνῳ, ὅτι οἱ περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦντες φίλοι εἶνε ἄνδρες ἀνώτεροι παντὸς ἀτομικοῦ συμφέροντος, οὔτε ἔχουσί τινα λόγον νὰ διαστρέψωσι τὴν ἀλήθειαν. Εἶδομεν ἤδη ἀνωτέρω ἐν τούτῳ τὸν χαρακτήρα Συλβέστρου τοῦ Συροπούλου. Πλείονα ἀμεροληψίαν εἰσέτι περὶ τοῦ Μάρκου ἀπαντῶμεν παρὰ Γεωργίῳ τῷ Σχολαρίῳ τῷ πρώτῳ μετὰ τὴν ἁλῶσιν Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκ τῶν ἀρίστων προσωπικῶν φίλων τοῦ Μάρκου ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐδειξεν ἀείποτε ἀνεξαρτησίαν ἀπόλυτον ἐν ταῖς ἰδίαις γνώμας (²), ἐν δὲ τῇ κατὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως πολιτείᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐποχὴ, καθ' ἣν εἰμὴ ἀμέσως, ὅμως ἐμμέσως συνετάγη τοῖς πολέμοις τῆς τε Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Εὐγενικοῦ (³). Καὶ φίλος δὲ ὢν αὐτοῦ δὲν ἐδίσταζε νὰ ἀποδοκιμάζῃ ἐνίοτε ἢ νὰ μὴ συντάσσῃται τοῦλάχιστον

¹) Lebeau. Histoire du Bas-Empire, tom, XXI p, 166. 168 κ. ἂλ.

²) Συρόπουλ. VI, 12, 13, 160.

³) Ἀπόκρισις τοῦ Σχολαρίου Μάρκου τῷ Ἐρέσου παρὰ Migne CLX, col. 533 καὶ Norow ἀνέκδοτα ἔργα Μάρκου καὶ Σχολαρίου σελ. 60 καὶ Ἐπιστολὴ Μάρκου πρὸς Γεώργιον τὸν Σχολάριον παρὰ Migne CLX, col. 1092.

ταῖς γνώμας τοῦ Μάρκου (1). Ὑπὸ τοιούτους ὁρους αἱ περὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἡμετέρου Εὐγενικοῦ κρίσεις καὶ εἰδήσεις φέρουσι τὸν τύπον, εἰ μὴ τινος ἑτέρου, ἀλλὰ γε ἀδουλώτου καὶ ἀνεξαρτήτου εἰλικρινείας. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ἀρκεῖ διότι παρὰ τοῦ Σχολαρίου μανθάνομέν τινα γεγονότα ἀναγόμενα εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ Μάρκου, ἅτινα οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἀπαντῶμεν. Εἰς τὰς παρὰ τῷ Σχολάρῳ εἰδήσεις ὀφείλομεν σχεδὸν πᾶν ὅ,τι γινώσκομεν περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Εὐγενικοῦ Μάρκου πρὸ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐνώσεως, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Αὐτῷ ἐπίσης ὀφείλομεν πᾶν ὅ,τι γινώσκομεν περὶ τῆς φιλοσοφικῆς παιδείσεως καὶ ἀξίας τοῦ Μητροπολίτου Ἐρέσου, ἐπὶ δὲ περὶ τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ μορφώσεως. Τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν συγγράμματα τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου ἢ κρεῖττον εἰπεῖν Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου εἶνε

1) «**περὶ τοῦ θείου προορισμοῦ πρὸς Ἰωσήφ ἑξάρχον λόγος I'**», ἐν ᾧ παρέχων βιογραφικὰς τινὰς πληροφορίας περὶ τοῦ Μάρκου, ὅτε ἐτι ἱερομόναχος ἦν, γράφει τὰς ἰδίας κρίσεις περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ζήτηματος τοῦ προορισμοῦ γνώμης τοῦ Μάρκου· ὁπόσον δὲ ἀνεξαρτήτως φέρεται ὁ συγγραφεὺς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα δεκνύει ἢ ἐξῆς οὐχὶ τοσοῦτον κολακευτικὴ διὰ τὸν μακάριον Μάρκον ἐκφρασις: «ὅτι δὲ ἐκ τοῦ παρήκοντος ἀδύνατον ἦν οἷτω τε προδήλως καὶ πολλαχοῦ τὰ τοιαῦτα τὸν μέγαν φάναι Βασίλειον, κἂν μυριοὶ φαῖεν αὐτὸ τῆς Ἐφεσίων πρόεδροι, ἱκανῶς σοι τότε πρῶτον ἐδείχθη κλ.» (2). 2) «**Γενναδίου Π. Κ. κατὰ ἀκινδυνιστῶν**» (3), ἐν ᾧ εὐρίσκομεν πληροφορίαν καὶ κρίσεις περὶ τοῦ κατὰ Καλέκα συγγράμματος τοῦ Μάρκου. 3) «**Ἐπιστολὴ Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου πρὸς Μάρκον Ἐφέσου Μητροπολίτην**» (4). Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὀφείλομεν τὰς πολυτιμωτάτας πληροφορίας περὶ τῆς φιλοσοφικῆς

1) Γενναδίου Μοναχοῦ περὶ τοῦ θείου προορισμοῦ Migne GLX, col. 1127.

2) Migne ἐνθ' ἀνωτ.

3) Παρὰ Migne GLX, col. 649—664.

4) Παρὰ Migne GLX, col. 743—746.

τοῦ Μάρκου παιδεύσεως, περὶ τῆς σχολῆς, εἰς ἣν ἀνῆκε, περὶ τῆς φιλολογικῆς μορφώσεως αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς θέσεως, ἣν κατέειχεν ἐν τοῖς συγχρόνοις. 4) **Ἀποκρίσεις εἰς τὰ ἐπιτελεύτια ῥήματα τοῦ Μάρκου** καὶ 5) **«Μονωδία ἐπικήδειος ἐπὶ τῷ μακαριωτάτῳ Πατρὶ καὶ διδασκάλῳ κυρίῳ Μάρκῳ Ἐφέσου, κατὰ κόσμον Εὐγενικῷ»** (1). Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ, κατὰ φυσικὸν λόγον, ὁ ῥήτωρ ἐξῆρε τὸν κείμενον ὅσον δυνατόν ἦν πλεότερον εἶνε δυνατόν ὅμως καὶ ὑπὸ τὴν περίσσειαν τῶν λόγων καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἐκφράσεων ν' ἀποδρεψώμεθα τὴν κατ' οὐσίαν ἀλήθειαν περὶ τε τοῦ καθόλου χαρακτῆρος τοῦ αἰοιδίου Μάρκου καὶ περὶ τινων ἄλλων γεγονότων ἀξιοσημειώτων διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς προκειμένης περιόδου. Μετὰ τὸν Γεώργιον τὸν Σχολάριον πληροφορίας περὶ τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου εὐρίσκομεν παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰωάννῃ Εὐγενικῷ τῷ Νομοφύλακι. Παιδευμένος τὴν τε θύραθεν καὶ τὴν θεολογικὴν παιδείαν, ἦν ὁ πιστὸς συνοδὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ ἄκρος ἅμα θαυμαστῆς ἐν γλώσσῃ ἀνθηρᾷ καὶ ἀποπνεούσῃ τὸ ἄρωμα τῆς ἀρχαιότητος (2) ὁ Ἰωάννης συνέταξεν **«ἀντιρρητικὸν»** ἀνασκευάζοντα τὸν ὅρον τῆς Φλαρεντινῆς συνόδου, οὐχὶ ἀχαρίτως χρώμενος τῇ τε εἰρωνίᾳ καὶ τῷ σαρκασμῷ, ὅπερ ἔχει κοινὸν γνώρισμα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ πολλὰς ἱστορικὰς πληροφορίας δὲν ἀπαντῶμεν, ἀλλὰ καὶ αἱ ὀλίγαι, αἱ εὐρίσκομεν ἔχουσιν ἰδιάζουσας σημασίας. Τῷ Ἰωάννῃ ἐπίσης ὀφείλομεν **βιογραφίαν τοῦ αἰοιδίου Μάρκου**, ὑπὸ τὸν τύπον μᾶλλον πανηγυρικοῦ λόγου, ἀνέκδοτον ὅμως μέχρι τοῦδε κειμένην (3), καὶ γνωστὴν ἡμῖν μόνον ἐξ ἐπιτομῆς βραχείας

1) Γνωστὴ ἡμῖν εἶνε μόνη ἡ παρὰ Νόρων ἔκδοσις «Μάρκου τοῦ Ἐφεσίου καὶ Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου», ἀνέκδοτα ἔργα σελ. 68—88.

2) Ὁ Ἰωάννης εἰνε γνωστὸς διὰ τὰ φιλολογικὰ καθαρῶς ἔργα αὐτοῦ τὰ καλούμενα «ἐκφράσεις», ἴτοι ποιητικὰς ἐν πεζῷ λόγῳ περιγραφὰς ἀντικειμένων, χωρῶν ἢ πόλεων (Τραπεζοῦντος Ἰμβρου) πρὸς Krumbacher. Geschichte der Byzantinischen Literatur. 1891. p. 211. 212.

3) Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῇ συνοδικῇ τῆς Μόσχας ἀριθ. 393 σελ. 119.

γενομένης ὑπὸ τινων τῶν νεωτέρων (¹). Τῇ βραχείᾳ ταύτῃ ἐπιτομῇ ὀφείλομεν ἀκριβεῖς τινας χρονολογικὰς πληροφορίας οὐχὶ ὁμῶς καί, ὥς ἦν εὐκτόν, πλήρεις. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν συγχρόνων τῷ ἡμετέρῳ Μάρκῳ. Ἐκ τούτων σαφῶς καταφαίνεται ὅτι ταῖς συγχρόνοις ταύταις μαρτυρίαις ὀφείλομεν πᾶν ὅ,τι σαφὲς καὶ ἄμεσον γινώσκουμεν περὶ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Διότι οὐχὶ μετὰ πολὺ τὰ κατ' αὐτὸν κατέστησαν ἀντικείμενον παρὰ μὲν τοῖς φίλοις αὐτοῦ μᾶλλον πανηγυρισμοῦ, παρὰ ὃς τοῖς πολεμίοις αὐτοῦ τε καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας μᾶλλον ἱστορικῆς διαστροφῆς καὶ ψευδολογημάτων· οὐχὶ μετὰ πολὺ, περὶ τὰς ἀρχάς ἔτι τοῦ ἱστ' αἰῶνος ἀπαντῶμεν συγγραμμάτιον Μανουὴλ ῥήτορος τοῦ Κορινθίου ὑπὸ τὸν τίτλον «**Περὶ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου καὶ τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου καὶ κατὰ Γερμανοῦ καὶ Βησσαρίωνος**» (²), ἐν ᾧ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τίτλον, διὰ τῶν γενικωτάτων ἐκφράσεων παρέχονται ἱστορικαὶ ἀνακρίβειαι, ἀτελεῖς καὶ αὐταί, καὶ πομπῶδεις χαρακτηρισμοί. Παρὰ δὲ τῷ οὐχὶ μετὰ πολὺ ζήσαντι πολυμαθεῖ Γεωργίῳ τῷ Κορεσίῳ ἀπαντῶμεν ἀνεξέστῃς ἐπαναλήψεις τῶν ὑπὸ ἀρχαιοτέρων γεγραμμένων, ἀλλὰ κριτικῆς ἐρεῦνης (³).

Ἐκ τῶν νεωτέρων οὐδεὶς ἐλαβε τὰ κατὰ τὸν Εὐγενικὸν Μάρκον ὥς ὑπόθεσιν εἰδικῆς μελέτης· ἀλλὰ πάντες τμηματικῶς ἢ ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον (⁴), ἢ

¹) Δημητράκουλος Ἀνδρόνικος. Ἱστορία τοῦ σχίσματος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς. Λειψία 1867 σελ. 147 καὶ ὑπόσημ.

²) Τίτλος τοῦ λόγου τούτου ἐδημοσίευσεν ἤδη ὁ Δημητράκουλος. Ἱστορία τοῦ σχίσματος σελ. 147 ὑπόσημ. Ὦλον δὲ τὸν λόγον ὁ ἀρχιμ. Ἀρσένιος ἐν Μόσχᾳ 1890.

³) Γεωρ. Κορεσίῳ, ἐγκυρίδιον περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, παρὰ Δοσιθέου. Τόμ. Καταλλαγῆς 276—410.

⁴) Gorski. Ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου.—Fromann. Beiträge zur geschichte der Florentiner Kircheneinigung. Halle 1872.—Zhisman. Die unionsverhandlung zwischen den Orientalischen und Römischen Kirchen seit der Anfange des XV Jahrhunderts bis zum Concils von Ferrara. Wien 1858.

ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σχίσματος τῶν δύο ἐκκλησιῶν ⁽¹⁾, ἢ ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχῆς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αὐτῆς ⁽²⁾, ἢ πῶς ἄλλως, ἀλλὰ πάντοτε τμηματικῶς. Ἐν ἱστορικαῖς μελέταις ἐπὶ τῶν δογματικῶν διαφορῶν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ⁽³⁾, ἐν τῇ ἐκδόσει ἀνεκδότων συγγραμμάτων ἢ αὐτοῦ τοῦ Μάρκου ⁽⁴⁾ ἢ ἄλλων συγχρόνων αὐτοῦ ⁽⁵⁾, ἐν κριτικαῖς φιλολογικαῖς μελέταις τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ⁽⁶⁾ ἀπαντῶ-

¹⁾ Δημητράκοπούλου. Ἱστορία τοῦ σχίσματος τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ὁρθόδοξου Ἑλληνικῆς. Λειψία 1867.—Pichler. Geschichte der Kirchentrennung zwischen den Orient und Occident von den ersten Anfängen bis zur jungsten Gegenwart. München 1864 tom. I.—Walchius. Historia controversiae Graecorum et Latinorum de processione Spiritus Sancti. Jenae. 1751.

²⁾ Gibbon. Histoire du décadence et de chute de l'Empire Romaine. μετάφρ. γαλ. tom. XIII.—Le-Beau. Histoire du Bas-Empire. Paris 1834, tom. XXII.—Κ. Παπαρηγοπούλου. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. τόμ. Δ'. Ἀθήναι 1887.

³⁾ Leo Allatius. De perpetua Ecclesiae Occidentalis et Orientalis consensu. Colonia 1648. τοῦ αὐτοῦ. de consensione in dogmate de purgatorio. Romae 1655, καὶ Vindiciae Synodi Ephesinae de processione Spiritus Sancti. Romae 1661. Ἡλία Τανταλίδου. Παπιστικοὶ Ἑλεῖχοι τόμ. I—III Κ)λει. 1830.—Ἀδάμ Ζορν καβίου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πραγματεία τόμ. I, II. κατὰ μετάφρ. Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως. Πετροπολ. 1767.—Ἡλία Μηνιάτη. Πέτρα σκανδάλου.

⁴⁾ Migne. C. Gompelut. Patrologiae Graecae tom. GLX, col. 1071—1078. Νωτὼν. Μάρκου Ἐφέσου καὶ Γεωργίου Σχολαρίου ἀνέκδοτα. Παρίσιοι 1849. σελ. 7—19. Δοσιθέου Π. Ἱεροσολύμων τόμ. Ἀγάπης. Ἰάσιον. 1698. ἀπολεγόμ. σελ. 25—29. Draesecke, Marcus Eugenicus von Ephesus. ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte 1899. XII σελ. 91—116.

⁵⁾ Migne. GLX, col. 11. 12. 523 530. GLXI col. 1—10. Cass. Pletho und Scholarius. 1844.—Le Quien Dissertatio in Damascenum.

⁶⁾ Krumbacher. Geschichte der Byzantinischen Litteratur. München 1891.—Δημητράκοπούλου. "Ὁρθόδοξος Ἑλλάς", Λειψία. 1872. Fabricius. Bibliotheca Graeca. 1721. tom. IX p. 744 XI, p. 80. 309. 670—677. ἐκδ. Harless.—Gaveus. Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Litteraria. tom. II, p. 136. 137. Πλὴν τούτων εἶχονεν ὅπ' ὅψει ἐν τῇ συντάξει τοῦ ἔργου ἡμῶν καὶ ἄλλα τινὰ συγγράμματα, ὧν τὰς μαρτυρίας παρατίθεμεν ἐν ταῖς ἑκαστᾷ ἀποσημειώσεσι.

μεν κατὰ τὸ μαλλον ἢ ἥττον ἐκτενεῖς σημειώσεις περὶ τοῦ ἀ-
 οιδίμου Μάρκου. Πάντες οὗτοι οἱ νεώτεροι οὐδὲν τὸ καινότερον
 εἰσήνεγκαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μάρκου παρὰ τὰ ἐκ τῶν συγ-
 χρόνων αὐτῷ γνωστά (¹), τινὲς μάλιστα τούτων ὑπὸ ὠρισμένων
 ἀγόμενοι ἀρχῶν διέστρεψαν μέχρις ἀπιστεῦου καὶ αὐτὰ τὰ γνω-
 στά γεγονότα. Ἡ ὑπὸ τῶν νεωτέρων χρήσις τῶν ἀμέσων καὶ
 ἀρχαίων πηγῶν ἐγένετο συναφδὰ ταῖς ἀτομικαῖς ἐκάστου συμ-
 παθείαις, προσκεμένων τῇ Ἀνατολικῇ ἢ τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ· ὁ-
 λίγιστοι δὲ ἱστορικοὶ εἰς οὐδετέραν τούτων ἀνήκοντες, ἢ τοῦλά-
 χιστον μὴ τιφλῶς ἀκολουθοῦντες τῇ ιδέᾳ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς
 ἰδίας ἐκκλησίας (²) ἀπέδωκαν ἀμερολήπτως οὕτως ἢ ἄλλως τὸ
 δίκαιον τῷ ἀνδρὶ, μὴ ἀξιῶσαντες προσοχῆς τὰς ἀκροατομυθίας καὶ
 τὰ ἀτομικὰ πάθη τῶν μερίδων.

¹) Ὁ Pichler μόνον καὶ ὁ Fromann παράγουσι νέα τινὰ ἐιδικῶς διὰ τὴν
 ἐν Φλωρεντίᾳ σπουδαῖα.

²) Π.Χ., ὁ Gibbon, ὁ Pichler, ὁ ἡμέτερος Παπαρηγόπουλος.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ

ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ

Μάρκος ὁ Εὐγενικός ἐγεννήθη, ἀνετράφη καὶ ἐπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐνθα ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ, ἄγνωστον πότε μετακίσασα ἐκ Τραπεζούντος ⁽¹⁾ ἔζη ἐν τῷ τμήματι τοῦ Γαλατᾶ ἢ Γαλάτου ⁽²⁾, διακρινομένη διὰ τὰς σχέσεις, αἵτινες συνῆπτον αὐτὴν πρὸς οἶκους διαπρεπεῖς καὶ ἐπισήμους τῆς πρωτεύουσας ⁽³⁾. Ὁ πατὴρ τοῦ Μάρκου διάκονος Γεώργιος εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ Σακελλίου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ⁽⁴⁾. παραδίδεται δὲ ἡμῖν καὶ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς αὐτοῦ καλουμένης Μα-

¹⁾ Ὁ Krumbacher πρῶτος παρέχει ἡμῖν τὴν εἰδησιν ταύτην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑκφράσεως Τραπεζούντος, Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ Μάρκου (Geschichte der Byzantinischen Litteratur. σελ. 111).

²⁾ Δοσίθεος ἐν τόμῳ Ἀγάπης, προλ. σελ. 25, 15.

³⁾ Τοιοῦτοι οἶκοι ἦσαν ὁ τοῦ Δημητρίου Λεοντάρη (Χαλκοκονδύλη VI. 152 παρὰ Migne GLIX col. 284), ὃν ὁ Μ. ἐτίμησε δι' ἐμμέτρου ἐπιταφίου (βλ. Α. Π. Κεραμέα παράρτημα περιοδ. Ἑλ. Φιλ. Σολλόγου ΙΖ'. 1886) ἡ οἰκογένεια τῶν Τσαμβλακόνων ἢ Ἐξαμβλακόνων (Πρόβλ. περὶ αὐτῆς Κατακουζηνὸν Ἰστορ. Β'. 27, Γ'. 465, Γ'. 87. Χαλκοκονδ. Ι σελ. 565. ἔκδ. Βον, Φραντζήν, σελ. 191 ἔκδ. Βόν. καὶ Κεραμ. αὐτ. καὶ κατάλογον συγγρ. τοῦ Μάρκου ἐν τέλει τοῦ βιβλ.). Οἶκος Ἀσάνη Παλαιολόγου (αὐτόθ. πρόβλ. καὶ Δελτίον ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος τόμ. Α'. τευχ. 3. 1884 σελ. 459—461).

⁴⁾ Ἀνέκδοτος Βιογραφία τοῦ Μ. ὑπὸ Ἰω. Εὐγενικοῦ ἐν χειρογρ. τῆς ἐν Μόσχᾳ συνόδ. Βιβλιοθήκης ἀριθ. 393 σελ. 119 (ἀπόσπασμα παρὰ Δημητράκοπου ἱστορ. σχίσμ. σελ. 491). Εἴτα ἐγένετο πρωτεύκδικος καὶ τέλος Μ. Χαρτοφύλαξ.

ρίας⁽¹⁾. Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Μάρκου, ὅστις μέχρι τῆς κατατάξεως αὐτοῦ εἰς τὸν μοναχικὸν κλῆρον ἔφερε τὸ ὄνομα Μανουήλ⁽²⁾, ποικίλως ἐτίθεται, ἐξαρτώμενον ἀπὸ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου αὐτοῦ, περὶ οὗ τρεῖς καὶ τέσσαρες γινώμται μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν ἐπικρατοῦσι⁽³⁾. διότι ἐν οὐδεμιᾷ περὶ αὐτοῦ ἀρχαίᾳ βιογραφικῇ σημειώσει τίθεται τὸ τε τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτος. Κατ' ἀναμρίβολον ὅμως βεβαιότητα δυνάμεθα νῦν νὰ ὀρίσωμεν ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Μάρκου τὸ 1391⁽⁴⁾. Ἡ κοινωνικὴ θέσις τῆς οἰκογενείας τῶν Εὐγενικῶν⁽⁵⁾ ἐξησφάλισε τῷ νεαρῷ Μανουήλ εὐρεῖαν καὶ συστηματικὴν παιδευσιν, ὅποια ἦτο δυνατὴ τότε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ

¹⁾ Αὐτόθι. ²⁾ Αὐτόθι. ³⁾ Οὕτως οἱ μὲν θέλουσιν αὐτὸν ἀποθανόντα τῷ 1443 (Dräsecke. Zeitschrift f. Kirchengeschichte. 1890 XII, I, p. 93—47 ἐπὶ ἄλλων ἢ ἡμεῖς λόγων στηριζόμενος). Ἄλλοι τῷ 1445—1448. (Pittipios l'Egl se orientale Partie II, 55—60), ἄλλοι τῷ 1447 (Fabricius Bibliotheca Graeca XI p. 346. 670 τοῦτ' ἀκολουθεῖ ὁ Keller—Gass. ἐν Herzog, Real—Encyclopädie τόμ. IX, p. 292). ἄλλοι τῷ 1451 (Γεωργ. Παπαδοπούλου. Συμβολαὶ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σελ. 476), ἄλλοι δὲ τέλος τῷ 1452 (Δημητρ. Ὁρθόδ. Ἑλλ. ἄς σελ. 99 ἱστορ. σχίσματος σελ. 148 ὑποσημ. προβλ. καὶ Norow. Μάρκου Ἐφέσου κτλ. ἀνέκδοτα συγγράμματα προλεγόμενα).

⁴⁾ Ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Μ. ἐξάγεται ἐκ τῆς πληροφορίας Μανουήλ τοῦ ρήτορος, ὅτι ἐκάρη μοναχὸς ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Πατριάρχου (Μανουήλ. Ρήτορος· περὶ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου καὶ τῆς ἐν Φλωρ. συνόδου καὶ κατὰ Γερμίου καὶ Βησσαρίωνος. Ἐξέδωκεν Ἀρσένιος ἀρχιμανδρ. σελ. 2. 3.)· ἡ πληροφορία αὕτη συνδυαζομένη μετὰ τῆς παρ' Ἰω. τῷ Εὐγενί. κῆ ἐν τῇ ἀνεκδότῳ βιογραφίᾳ (Δημητρ. ἱστορ. Σχίσμ. 147) εἰδήσεως ὅτι ὁ Μάρκος ἐκάρη μοναχὸς εικοσιπενταετῆς ὢν, πείθει ἡμᾶς ὅ ὁ Μ. ἐχειροτονήθη τῷ 1416 τελευταίῳ ἔτει τῆς Πατριαρχείας τοῦ Εὐθυμίου (Γεδοῶν πατρ. πίνακες σελ. 463 Δοσιθ. περὶ τοῦ Ἱεροσολ. πατρ. σελ. 900) Ἐξ οὗ ἔπεται ὅτι ἐγεννήθη τῷ 1391· μόνον δὲ μετὰ τῆς χρονολογίας ταύτης δόναται νὰ συμφωνήσῃ ἡ ῥητὴ μαρτυρία ὅτι ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 52 ἐτῶν (Ἰωάν. Εὐγεν. παρὰ Δημητρ. ἱστορ. Σχίσμ. 148).

⁵⁾ Miklos Acta et Diplom. II, 427—429.

τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας⁽¹⁾. Λεπτομερεῖς καὶ ὠρισμένας πληροφορίας περὶ τῆς πορείας τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ δὲν ἔχομεν⁽²⁾. Δυνάμεθα ὅμως νὰ διαγράψωμεν τὰ γενικὰ σημεῖα τῆς παιδεύσεως αὐτοῦ στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἐμμέσων εἰδήσεων, ἃς ἀρτόμεθα ἐκ τε τῶν συγχρόνων τῷ ἡμετέρῳ Μάρκῳ καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τούτου.

Καὶ δὴ πρῶτον ἀναμφίβολον εἶνε ὅτι ὁ Μάρκος ἔλαβεν εὐρυτάτην φιλολογικὴν μόρφωσιν. Ἀπλῇ καὶ μόνῃ ἀνάγνωσις τοῦ καταλόγου τῶν περισωθέντων καὶ γνωστῶν ἡμῖν συγγραμμάτων αὐτοῦ πείθει περὶ τούτου· ἐν αὐτοῖς ἡ ποίησις κατέχει οὐχὶ τὴν ὑστάτην θέσιν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν νεότητά αὐτοῦ⁽³⁾. Ἡ δὲ μετ' ἐπιστάσις ἀνάγνωσις πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ αὐτῶν ἐπὶ τῶν σοβαρῶν θεολογικῶν, τῶν γραφέντων οὐχὶ ἐν ἀνέσει καὶ ἡσυχίᾳ, ἀλλ' ἐν στιγμαῖς ἐπειγούσαις καὶ σοβαραῖς, πείθει ὅτι ὁ Μάρκος ἦν ἄριστα φιλολογικῶς κατηρτισμένος καὶ οὐκ ὀλίγον ἔθυσ ταῖς φιλολογικαῖς μελέταις⁽⁴⁾. Ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ ποίησις⁽⁵⁾, τὰ ῥητορικὰ σχήματα⁽⁶⁾ καὶ αἱ παροιμίαι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πλοῦτου⁽⁷⁾ συχνὰ διαδέχονται ἄλληλα, ἀποδεικνύοντα οὐ μόνον ὅτι γενναίως ἐβαπτίσθη εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς θύραθεν σοφίας, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐξετίμησε καὶ ἠγάπησεν αὐτὴν ὥς ὀλίγοι τῶν αὐτῷ συγχρόνων καὶ ἠρέσκετο ἐν παντὶ ἀναπνέων τὴν αὐρὰν τῆς ἀναμορφωτικῆς ἐκείνης παιδεύσεως. Ποῦ ὅμως ἠδύνατο ὁ ἡμέτερος Μάρκος νὰ ἀσκηθῇ οὕτω λαμπρῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν; Ἡ Κωνσταντινούπολις, μεθ' ὅλην τὴν

¹⁾ Βλ.π. Αἰνείαν Σόλδιον τὸν ἀπὸ τοῦ 1458—1464 πάπαν Πιον τὸν II παρὰ Hacke *Disputatio, qua Bessarionis acta, vita, merita. scripta exponuntur* 1840. σελ. 7.

²⁾ Γενικὰς μόνον πληροφορίας ἀπαντῶμεν τῇδε κακείῃς (Συροπ. V, 6.120 Σχολάριος Γεώργιος παρὰ Migne 4XI col. 41 καὶ ἄρ.)

³⁾ Ἰδὲ τὸν αὐτόγραφον τοῦ Μ. κώδικα τῆς ἐν Κοσινίτζῃ βιβλιοθήκης (Ἰ.Π. Κεραμέως παράρτημα κτλ.).

⁴⁾ Πρὸς. τὰς δύο ἐγκυλίους ἐπιστολὰς τοῦ Μ.

⁵⁾ Πρὸς. Α'. ἐγκύκλιον (Migne CLIX col. 1028 d.).

⁶⁾ Αὐκόθι Migne CLIX col. 1049 α.

⁷⁾ Αὐτόθι Migne CLIX. col. 1040 c. d.

κατάπτωσιν τῆς πολιτικῆς ἰσχύος τοῦ κράτους, ἐξηκολούθει οὐσα τὸ κέντρον τῆς παιδεύσεως ἐν Ἀνατολῇ ⁽¹⁾. Ἀκριβῶς αἱ ἐπάλ-
ληλοι δυστυχίαι, αἱ πανταχόθεν ἐπείσπεσοῦσαι, αἱ περικοπαὶ καὶ
κολοβώσεις τοῦ κράτους ὑπὸ τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων
προόδου συνέτεινον εἰς ἀνύψωσιν τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τὴν ἐ-
ποψιν ταύτην. Ἐνταῦθα συνέρρεον ἤδη πανταχόθεν οὐ μόνον οἱ
διηλῶντες παιδείας καὶ μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ ζητοῦντες προ-
στασίαν ἐπιστήμονες καὶ σοφοὶ ⁽²⁾, καὶ ταῦτα οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἑλ-
ληνικῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Δύσεως ⁽³⁾. Περιφα-
νεῖς δὲ καὶ ἔκκριτοι οἴκοι τῆς πρωτευούσης ἀφθόμως παρεῖχον
τὴν τε ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν αὐτῶν προστασίαν εἰς πάντας τοὺς
προσερχομένους, συγκεντροῦντες οὕτω περὶ ἑαυτοὺς τὰς πνευ-
ματικὰς δυνάμεις τοῦ καταρρέοντος κράτους ⁽⁴⁾. Αἱ μοναὶ εἰ μὴ
πᾶσαι, αἱ ἄριστοι ὁμως ἐχρησίμευον ὥς κέντρα κατὰ δεύτερον
λόγον πνευματικῆς παιδείσεως καὶ ἐργασίας, ἡ δὲ πολιτεία καὶ
ἡ ἐκκλησία σπουδαίως ἑκατέρα ἐν τῇ ἰδίᾳ κύκλῳ ὑπεστήριζον
τὴν τοιαύτην κίνησιν ⁽⁵⁾. Οὕτω κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου ἐν Κων-
σταντινουπόλει διέπρεπεν ὁ ὀνομιστὸς ῥήτωρ Μανουὴλ ὁ Χρυ-

1) Βλ. τὴν ἀνωτέρω παρατεθεῖσαν παραπομπὴν εἰς Αἰν. λαν τὸν Σόλβιον
«Mansit apud Constantinopolim usque ad nostram tempus vetustae
sapientiae monumentum, ac velut ibi domicilium litterarum esset et
arx sumae philosophiae. Nemo Latinorum satis doctus videri poterat
nisi Constantinopoli aliquando studuisset; quoque floreunte Roma
doctrinarum nomen habuerant Athenae hoc tempestate nostra Con-
stantinopolis obtinebat».

2) Οὕτως εἰς Κων. πόλιν ἀπεστάλη νὰ συμπληρώσῃ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ὁ
Βησσαρίων (Sadow Βησσαρίων σελ. 3) ἐπιδιὼν ὁμως καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου
ἐν ἐπιταφίᾳ εἰς Μ. λεγόμενα ἡκίστα ἐπαινετικά διὰ τὴν ἐν Κ) πόλει πνευ-
ματικὴν ἀνάπτυξιν. (Nogow σελ. 84).

3) Οὕτω κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου ἦν ἐν Κ) πόλει ὁ Φιλέλφος. Bandini de
vita et rebus gestis Bezzarionis παρὰ Migne GLXI col. 11.

4) Ἰωάν. Μόσχος. Ἐπιτάφιος Λουκᾶ Νοταρᾶ (Δελτίον ἱστορ. καὶ ἐθνολ.
ἐταιρείας τῆς Ἑλλ. τόμ. II τευχ. 2, 1887 σελ. 418, 419).

5) Γεννάδ. Κ) λέως περὶ προορισμοῦ (παρὰ Migne 160 col. 1127 α).

σοκόκκης⁽¹⁾ ιδίαν ρητορικῆς σχολὴν διευθύνων, ἐν ἣ ἡ φιλολογία καὶ ἡ φιλοσοφία παραλλήλως ἔβαινον⁽²⁾, Περὶ τοῦτο τοῦ χρόνου ἐπίσης περὶν ἐν τῇ ζωῇ ὁ διάσημος θεολόγος ἄμα καὶ φιλόλογος Ἰωσήφ ὁ Βρυένιος, ὁ κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὀνομαζόμενος⁽³⁾, Μακάριος ὁ Μακρῆς δόκιμος θεολόγος⁽⁴⁾, ἡγούμενος τῆς ὀνομαστῆς τῶν Ξανθοπούλων μονῆς καὶ εἴ τις ἕτερος. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους ἐκπαιδεύσεως, οἱ τότε παρίσταντο, ὁ νέος Μανουὴλ διήλθε τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν, ἐν ἣ περιελαμβάνετο ἡ γραμματικὴ καὶ ρητορικὴ τέχνη, ἡ ἱστορία καὶ ἡ ποίησις. Ἡ θεμελιώδης μελέτη τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων προσεπόρισεν αὐτῷ βαθεῖαν γνῶσιν τῆς γραμματικῆς καὶ κριτικῆς τέχνης, ἀποδείξασα αὐτὸν ἓνα τῶν κρατίστων τῶν χρόνων αὐτοῦ τεχνοκριτῶν. Τὴν ἐν τούτῳ δὲ ὁμολογουμένῃν αὐτοῦ ἱκανότητα μαρτυροῦσιν οὐ μόνον οἱ φίλοι αὐτοῦ⁽⁵⁾, ἀλλὰ καὶ οἱ διὰ παντὸς διατελέσαντες πολέμιοι⁽⁶⁾ καὶ

¹⁾ Sadow σε λ. 3. εἶτι δὲ Ἰωάννης ὁ Χρυσολωρᾶς, οὗ τὴν θυγατέρα ἐνυμφεύθη ὁ Φίλελφος (Sadow αὐτόθι)

²⁾ Αὐτόθι.

³⁾ Συροπ. II, 16, 17 σε λ. 12. 13. Α. II. Κεραμῆως ἐν ἱστορ. καὶ Εδν. ἔταιρ. τῆς Ελ. 1892 σε λ. 459.

⁴⁾ Συροπ. II, 16, 12, γ, 6, 120' ἐξ οὗ δέκνεται ὅτι τῷ 1439 ἀπέθανε).

⁵⁾ Γεωργ. Σχολαστ. ἐπιστολὴ Μάρκῳ "εἰ γὰρ καὶ πολλοὶ τινες ἦσαν ἡμῖν ὅμοιοί σοι τὰ τοιαῦτα (τὴν τεχνοκρισίαν) δυνάμενοι, σοὶ προπάντων προσάγειν ἔχρην... ἐπιμελίσουμένῳ τούτου πάντοτε καλῶς. Νῦν γὰρ καὶ τέχνης ἐνεκα τῶν παρ' ἡμῖν ἀπάντων προέχεις... Τί ἂν οὖν γένοιτο τοιαύτης τιμωτέρον στάθμης, ἣν οὐτ' ἄγνοεῖν, οὔτε κρίπτειν ἐνδέχεται τὰς ἐν τοῖς λόγοις ἀνωμαλίας, ; (Migne CLX, col. 740. b.) Πρβλ. καὶ μονωδιᾶν ἐπικηδ. Μάρκῳ (Notow σε λ. 70 καὶ 80) "σὺ γὰρ μόνος ἡδύνασο καὶ τέχνης ἀκρίθειαν, καὶ λόγων ἰδέαν καὶ δεινότητα νοημάτων.—καὶ πάντα δι' τὰ τοιαῦτα συνιδεῖν μὲν τῷ παρὰ σοὶ κανόνι τῆς τέχνης μαρτυρῆσαι δὲ ἄνευ φθόγου τοῖς ἔχουσι,...

⁶⁾ Γρηγορίου II. Κ. κατὰ τῆς Ἐφέσου ἀπολογίας (Migne CLX col. 16 a). "Καὶ οὐ θαυμαστόν γε τοῦτο εἰ ὁ ἀνὴρ ἐπὶ γ' ἀμφοτέρω καὶ λογογραφίᾳ κεκλήσται, πρβλ. Βησσαρίωνος Refutatio M. Ephesini (Migne CLXI col. 176, 185 d.) Ψευδο-Γεννάδιος Refutatio M. Ephesini (Migne CLXI

ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ μανιώδει καταπορᾷ κατὰ τοῦ ἰδίου ἀντιπάλου. Τὰς δὲ ἐν τῇ ποιήσει προόδους αὐτοῦ μαρτυρεῖ οὐ μόνον ἡ συχνὴ χρῆσις παρ' αὐτῷ ποιητικῶν ἐννοιῶν καὶ ἐκφράσεων, ἀλλὰ καὶ ὅλα ποιητικά δοκίμια ἢ ἔργα ἐπὶ διαφόροις ἀρρομαῖς καὶ περιτάσεσι ποιηθέντα⁽¹⁾, καὶ ὧν οὐκ ὀλίγα, εἰ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτα, περισώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Μετὰ τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν ὁ Μάρκος διήκουσε τὴν φιλοσοφίαν, ἐν ἣ ἑπίσης ὑπὸ τῶν συγχρόνων μαρτυρεῖται οὐχ ἥκιστα ἐπιδεδωκῶς· ὑπὸ τίνι διδασκάλῳ καὶ κατὰ τίνα χρόνον ἐμυήθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀκριβῶς εἰπεῖν ἀδύνατον. Ἐν τι ἐν τούτῳ ὑπάρχει βέβαιον, ὅτι ὁ Μάρκος ἤκουσε τῶν παραδόσεων τοῦ περιφανοῦς Πλατωνικοῦ Πλήθωνος καὶ δὴ ἐν Πελοποννήσῳ, ἔνθα ὁ περιώνυμος σοφὸς εἶχε στήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ καλιάν⁽²⁾. Ἀμέσων μαρτυριῶν περὶ τοῦ χρόνου τῆς φοιτήσεως ταύτης παρὰ τῷ Πλήθωνι στεροῦμεθα, ὥμως ὀρίζομεν ὡς τοιοῦτον χρόνον μεταξὺ τοῦ 1413 καὶ 1416⁽³⁾. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ τοῦ μεγάλου Πλατωνικοῦ ὁ Μάρκος ἠδύνατο ν' ἀριθνη οὐ μόνον τὰς ἀρχάς τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ γνώσεις ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν μαθηματικῶν⁽⁴⁾. Ὁ χρόνος οὗτος τῆς μετὰ τοῦ Πλήθωνος ἐν Πελοποννήσῳ διατριβῆς πολλαχῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου. Πρῶτον δὲ πάν-

col. 41) πρὸς καὶ Δούκα Βεζαντ. ἱστορ. κερ. 31 ἐκδ. Βον σελ. 213 ἐνθα ὁ Μ. ὑπομύζεται " ἐν Ἑλληνικοῖς μαθήμασι καὶ ὁροις ἀγίων συνόδοις κανῶν καὶ στάθμη ἀπαρέκδοτος,,.

¹⁾ Ἰδὲ τὸν ἀνωτέρω σημειωθέντα κατάλογον ἐκ τοῦ κόδικοις τῆς ἐν Κοσινίτζῃ βιβλιοθήκης.

²⁾ Σωρόπ. V, 14, 134, ἐνθα ὁ Πλήθων φέρεται διδάσκαλος τοῦ Μάρκου ἄμα καὶ Βησσαρίωνος. Γεωργ. Σχολάριος. Επιστολὴ Μάρκου (παρὰ Migne CLX, col. 745, b. ἐνθα ὁ Σχολ. λέγει τῷ Μάρκῳ "οἶσθα τὸν ἄνδρα πλεον ἐμοῦ,,.

³⁾ Διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χειροτονηθεὶς ἀνέλαβε τὴν ἐν τῷ Πατριφ. χικῷ φροντιστηρίῳ διδασκαλίαν.

⁴⁾ D. Alexandri Notitia παρὰ Migne CLX col. 794 σημ. 9. πρὸς. καὶ Sadow Βησσαρίων σελ. 4 5.

των συνεδέθη οὗτος διὰ στενῆς φιλίας μετ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Πλατωνικοῦ, ὅς τις διετήρησε τὴν πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν μέχρι τέλους τοῦ ἰδίου βίου, κατὰ δὲ τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον ἀνεδείχθη εἰς τῶν κρατίστων συνεργῶν καὶ βοηθῶν τοῦ Μητροπολίτου Ἑρέσου⁽¹⁾. Πλὴν τούτου ὁ Μάρκος ζῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ νεαρὸς ἤδη προσεκτέσαστο τὰς πρώτας δυσμενεῖς πρὸς τοὺς Λατίνους ἐντυπώσεις, καταμαθὼν ἐκ τοῦ σύνεργου τὴν ἀπροσδιόνυσον κατάστασιν ἰδίᾳ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν παρακειμένων νήσων, ἐν οἷς ἡ ἐγκατάστασις καὶ ἐπιρροή τῶν Λατίνων διετῆρει πάντοτε ζωηρά καὶ πρόσφατα τὰ πάθη καὶ τὰ φυλετικά καὶ θρησκευτικά μίσση⁽²⁾. Τίνας εἶχεν ὁ Μάρκος συνοδοὺς καὶ συμμαθητάς ἐν τῇ παρὰ τῷ Πλήθωνι διατριβῇ ἄγνωστον, δυσκόλως δὲ δύναται τις νὰ παραδεχθῇ ὅτι μετὰ τῶν συμμαθητῶν τούτων ἦν ὁ Βησσαρίων⁽³⁾, ὅστις ἦν νεώτερος κατὰ πολὺ τοῦ Μάρκου⁽⁴⁾. μετὰ τινος πιθανότητος δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ καὶ ἀποδέξῃται ὡς τοιοῦτον συνομιλητὴν τοῦ Μάρκου τὸν Θεοφάνη, κατόπι Μητροπολίτην Μηδείας, Πλατωνικὸν καὶ αὐτὸν καὶ καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον φίλον στενὸν τοῦ Μάρκου διατελέσαντα⁽⁵⁾. Πλὴν τῆς Πλατωνικῆς ὁμως φιλοσοφίας ὁ Μάρκος ἔτι μᾶλλον καὶ θεμελιωδέστερον ἐσπούδασε τὴν ἀριστοτελικήν, ἣτις κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου ἦν ἡ προέχουσα καὶ δὴ ἡ μόνη ὠφέλιμος τῇ θεολογίᾳ. Ποῦ καὶ πότε ὁμως καὶ ὑπὸ τίσι διδασκάλοις εἶνε ἄγνωστον. Βέβαιον εἶνε ὅτι ὡς

¹⁾ Συρόπλ., VI, 12, 159. 160 VII, 8, 197, 198. IX, 6, 257.

²⁾ Συρόπλ., IV, 4, 72. 5, 73. XI, 7, 323 πρὸς Ν. Καλογερά: Μάρκος ὁ Εὐγενικός καὶ Βησσαρίων ὁ Καρδινάλιος ἐν Ἀθήναις 1895. "Νέα Ἡμέρα", ἐπιφυλλίδι 1890 ἀριθμ. 811. Πρὸς τὰ ἐν ταῖς μαρτυρίαις ταύταις φερόμενα ὅλως ἀπάρδουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Sadow σελ. 8 λεγόμενα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ἀτιμόσφαιρα ἦν ἡμιλατινική.

³⁾ Συρόπ., V, 14, 134.

⁴⁾ Ἑγεννήθη τῷ 1405.

⁵⁾ Βραδύτερον δὲ ἀπαντήσωμεν αὐτοὺς συνεργαζομένους κατὰ Λατίνων, ἴδε καὶ παράρτημα τοῦ ΙΕ', τόμου τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου 5884 "Ἀνέκδοτα Ἑλλην. συγγράμματα", σελ. 18, 19.

πάντες σχεδόν οί σύγχρονοι οὕτω καὶ ὁ Μάρκος προυτίμα τὸν Ἀριστοτέλη μὴ ἀπορρίπτων ἅμα τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ ἀποδεχόμενος ἐξ αὐτοῦ ὅ,τι ὑγιές ⁽¹⁾. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐν τῷ θορυβῶδει μεταξὺ τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου καὶ τοῦ Πλήθωνος ἀγῶνι μὴ ἀναμιχθεὶς εἰς αὐτὸν παρήνει μετριοπάθειαν καὶ πρὸς οὐδέτερον τῶν διαμαχομένων ἐξέκλινεν.

Ἐν τούτοις τῷ 1416 ὁ νέος Μανουὴλ Εὐγενικός ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατελέγη εἰς τὸν κληρὸν τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας χειροτονηθεὶς διάκονος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου καὶ τότε ἀμέσως πιθανώτατα προαχθεὶς εἰς τὸ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἄξίωμα τοῦ «ρήτορος τῶν Νοταρίων» ⁽²⁾. Οὐ μετὰ πολὺ δὲ καταλαμβάνει διδασκαλικὴν θέσιν ἐν τῷ Πατριαρχικῷ φροντιστηρίῳ ⁽³⁾ διευθυντὴς αὐτοῦ γενόμενος καὶ καθηγητὴς τῶν θεολογικῶν μαθημάτων. Ἡ τοιαύτη θέσις παρέσχε τῷ Μάρκῳ τὰ μέσα καὶ τὴν εὐκαιρίαν οὐ μόνον ν' ἀναπτύξῃ καὶ εὐρύνη καὶ συστηματοποιήσῃ τὰς γνώσεις αὐτοῦ ἐν ταῖς πλουσιωτάταις βιβλιοθήκαις τοῦ τε Πατριαρχείου (τῆς Ἀγίας Σοφίας) καὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστῇ γνωστός εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς πρωτεύουσας καὶ δὴ εἰς τὰ ἀνώτερα αὐτῆς στρώματα· διότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοῦτο τοῦ χρόνου ὀφείλομεν νὰ ἀναγᾶγωμεν τὴν γνωριμίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς αὐλῆς καὶ δὴ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, τ. ἔ. τοῦ μεγάλου Δουκὸς Λουκά Νοταρά, τοῦ Γεωρ-

¹⁾ Γεωργ. Σχολ. αρ., ἐπιστολὴ Μάρκου Μ. Ἐφέσου (Migne CLX col. 745, c.), ἐφρόνει δηλ. ταῦτά οἷα καὶ ἕτεροι τῶν συγχρόνων διαπρεπῶν Ἑλλήνων, ὡς ὁ Βησσαρίων (ἐπιστολὴ Μιχαήλ τοῦ Ἀποστόλη, Migne CLXI col. 688, 989).

²⁾ Μανουὴλ. Ῥήτορος (ἀπόσπασμα παρὰ Δημητράκ. ἱστορ. Σχίσ.) ὑπὸ Ἀρσενίου Ἀρχιεπισκόπου Μόσχας 1890 σελ. 3. Κατὰ τὸν κώδικα τῆς Μονῆς Κοσινίτζης ὁ Μάρκος ἐποίησε κανόνα εἰς τὸν Πατριάρχην Εὐδόκιμον, οὗ ἡ ἀκροσυχὴς «τῷ Πατριάρχῃ δουλικῶς προσφθέγγομαι, ἐν τοῖς θεοτοκίαις «Μανουὴλ,», βλ. Κεραμ. Παράρτ. Φιλ. Συλ. τὸμ. ΙΕ'. σελ. 52.

³⁾ Γρηγορίου Π. Κ. Refutatio M. Ephesini (Migne 160, col. 15 a. «καὶ διδασκαλείου παιδῶν πρόεστι χρόνον ἤδη συχνόν,»).

γίου Σχολαρίου προέδρου εἶτα τοῦ ἀνωτάτου δικαστικοῦ σώματος ⁽¹⁾ καὶ ἄλλων. Εἰς τί ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς σχολαρχίας αὐτοῦ ἡσυχολήθη ὁ Μάρκος ἄγνωστον· ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ τύπῳ γνωστῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ οὐδὲν ὠρισμένως εἰς τοῦτον τὸν χρόνον δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν ⁽²⁾. Ἐπὶ πόσον χρόνον ἀκριθῶς παρετάθη ἡ σχολαρχία αὐτοῦ εἶνε ἄγνωστον ⁽³⁾. Βέβαιον εἶνε μόνον, ὅτι μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς δημοσίας ταύτης θέσεως εὐρίσκομεν αὐτὸν ἱερομόναχον ἐν τῇ περιφανείᾳ τῶν Μιγγάνων ⁽⁴⁾. Ἡ μονὴ αὕτη κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου ἦν σπουδαῖον κέντρον θεολογικῆς κινήσεως ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, διὰ τε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς σημασίαν ⁽⁵⁾. Ἡγούμενος αὐτῆς τότε ἦν Μακάριος ὁ Κουρουνᾶς, ἀνὴρ, ὡς φαίνεται, διακεκριμένος τιμώμενος διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὅστις, ὡς θὰ ἴδωμεν βραδύτερον, ἀπεστάλη ὡς πρέσβυς πρὸς τὸν Πάπαν Μαρτίνον τὸν Ε' κατὰ τὰς πρώτας περὶ ἐνώσεως ἀποτείας ⁽⁶⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ὁ ἡμέτερος Μάρκος ἐν ἡσυχίᾳ καὶ μονῶσει ἐπεδόθη εἰς τὰς προσφυλεῖς αὐτῷ θεολο-

¹⁾ Eusebius Renandot *Dissertatio de Gennadii vita et scriptis* apud Migne CLX. col. 234 c—d.

⁽²⁾ Ἐάν μόνον ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔργου κρίνωμεν μετὰ τινος πιθανότητος δυνάμεθα νὰ τᾶξωμεν ὡς ἐν τῶν πρωϊμωτέρων ἔργων τοῦ Μάρκου τὴν “Μονωδιαν ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης, (Κατάλογος τοῦ κώδ. τῆς ἐν Κοσινίτζῃ Βιβλιοθήκης) καὶ τὰς ὑπὸ τινων ἀποδιορμένους αὐτῷ “ἐκ πρᾶσις, (ἰδὲ Krumbacher, σελ. 212 καὶ Kayser ἐν *Philostrati libri de gymnastica* 1840.)

⁽³⁾ Ὡς εἶδουεν ἀνωτέρω ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος λέγει “χρόνον ἤδη συχνόν,,.

⁽⁴⁾ Γενναῖ, Π. Κ. περὶ προορισμοῦ. Migne CLX, col. 1126. 1127.

⁽⁵⁾ Σκαρλάτου Βυζαντίου Κωνσταντινουπόλις τόμ. Α'. σελ. 177—179. Γεδεών Πατριάρχ. Πίνακες σελ. 325 καὶ σημ. Du Cange *Constantinopolis Christiana* Δ'. σελ. 111. Ἐκ τῶν ἡγουμένων τῆς μονῆς ταύτης οὐχὶ σπανίως ἐλαμβάνοντο Πατριάρχαι (Γεδεών Π. Π. σελ. 417. 369. Σακκελίωνος Πατριαρχ. Βιβλιοθ. σελ. 309. πρὸλ. καὶ Γεδ. Π. Π. σελ. 237. 325).

⁽⁶⁾ Σορόπουλ. Π, 16, σελ. 12. τοῦτον ἀποθανόντα ὁ Μ. ἐτίμησε δι' ἐπικηδεῖον ὀμιλίας καὶ ἐπιταφίου ἐπιγράμματος (Κατάλογος ἐκ τοῦ κώδικος τῆς ἐν Κοσινίτζῃ Βιβλιοθήκης· ἀριθ. 2.).

γικᾶς καὶ φιλολογικᾶς μελέτας ⁽¹⁾. Καρπὸς δὲ τούτων ἐκ τῶν γνωστῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶνε τὸ «κατὰ Καλέκα» σύγγραμμα ⁽²⁾ ἢ «κατὰ ἀκινδυνιστῶν» ⁽³⁾, ἐν ᾧ ἐπεχείρησε τὴν ἀναίρεσιν τῶν ὑπὲρ τῶν ἀκινδυνιστῶν κεφαλαίων Μανουὴλ τοῦ Καλέκα μαθητοῦ Δημητρίου τοῦ Κυδῶνι ⁽⁴⁾. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ ἀνάγκη ν' ἀναζητήσωμεν τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς συγκρούσεως τοῦ ἡμετέρου Μάρκου πρὸς τοὺς Λατίνους. Ἡ αἵρεσις τῶν ἀκινδυνιστῶν, ὡς ἐτροποποιήθη ἐν τοῖς τελευταίοις ἀντιπροσώποις αὐτῆς στενῶτατα εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν ὅμως ἱστορικῶς συνεδέθη μετὰ τοῦ Λατινισμοῦ ⁽⁵⁾ οὕτως ὥστε οἱ πολέμουντες κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀκινδύνου κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα συνημμένως καθήλποντο καὶ τοῦ Λατινισμοῦ. Πλὴν τούτου εἰς τὸν χρόνον τοῦτον ὠρισμένως ἀναφέρεται ἕτερον σύγγραμμα τοῦ Μάρκου «περὶ προσορισμοῦ» ἢ «λύσις πρὸς

(1) Πρὸλ. τὸν ἀνωτέρω σημειωθέντα κατάλογον, ἐν ᾧ φέρονται ταῦτα τὰ ἔργα εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναγόμενα: α) «Στίχοι ἡρωικοὶ εἰς τὰς ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων ἀψίδας,». β) «Ἰαμβοὶ εἰς τὸν ὄσιον Μάρκον τὸν ἀσκητήν,». γ) «Ἕτεροι εἰς εἰκόνα τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν τῶν ἐν Ἐφέσῳ,». δ) «Ἕτεροι εἰς εἰκόνα τοῦ ἁγ. Μεγαλομάρτυρος Ἰακώβου τοῦ Πέρσου,». ε) «Στίχοι εἰς τὸν τάφον τοῦ κυροῦ Μακαρίου μοναχοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν Ξανθοπούλων, καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμ. 7. 8. 9. 10. 11. 12—15. 17, 18. 19. 20.

(2) Γενναδίου Π. Κ. κατὰ ἀκινδυνιστῶν. «ταύτη δὲ τῇ δόξῃ καὶ διδασκαλίᾳ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μητρὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀκολοιθεῖ καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος τῆς Ἐφεσίων πρόεδρος Μάρκος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Καλέκα συγγράμματι εἰς προτεθειμένην τοῦ μακαρίου Θεοδώρου (Στουδίτου) ῥήσιν ἐξηγεῖται πάντοτε δικαίως τε καὶ σαφῶς καὶ ὡς ὢν αὐτὸς ὁ τὴν ἀρχὴν συνθεῖς καὶ σχεδὸν οὐδεμιᾶς δεῖ προσθήκης οἷς ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος πατὴρ διωρίσατο, (Migne CLX, col. 655 d.).

(3) Δοσιθ. τόμ. Ἀγάπης. Προλεγ. σελ. 1. πρὸλ. Ἰω. Εὐγενικοῦ Ἀντιρρητικόν (Δοσιθ. τόμ. Καταλ. σελ. 207). Cave II, p. 137 Fabric. Bibl. gr. XI. p. 509. Ἐξεδόθη τῷ 1849 ὑπὸ Gass ἐν Die Mystik des Nicolaus Cabasilas von Leben in Christo, p. 217—232.

(4) Γεωρ. τοῦ Σχολαρίου εἰς τὴν κατὰ τοῦ Βέκκου σύνοδον παρὰ Δοσιθέου (τόμ. Ἀγάπης προλεγ. σελ. 9—10) σημείωμα.

(5) Γεωρ. Σχολαρίου ἐνδ' ἀνωτέρω καὶ «κατὰ Ἀκινδυνιστῶν, (Migne GLX col. 633. c.).

τινα ἀπορήσαντα περὶ προορισμοῦ» (¹). Ἰσίδωρος τις ἱερομόναχος ἐν Θεσσαλονίκῃ, εἴτα ἔξαρχος γενόμενος (²), ἀπέστειλε πρὸς τὸν Μάρκον αἰτῶν ἐξηγήσεις διὰ τὸ περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ζήτημα καὶ εἰδικώτερον διὰ τὸ ἀπροσδιόριστον τοῦ ἐπερχομένου θανάτου.

Ὁ Μάρκος καταβεβλημένος ὑπὸ τῆς ἀσθενείας δὲν ἐπεχείρησεν ἀποκρίνηται τὸ κατ' ἀρχὰς λεπτομερῶς εἰς τὸ συστηματικῶς καὶ κατὰ κεφάλαια (³) τεθὲν ζήτημα ἀλλὰ διὰ συντόμου ἀποκρίσεως ἔλυσεν αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσιώδη αὐτοῦ ἔννοιαν, διὰ βραχέος συντάγματος φερομένου νῦν ὑπὸ τὸν τίτλον «περὶ θανάτου καὶ ζωῆς». Τὸ σύνταγμα τοῦτο ὁ Μάρκος ἀνέγνω τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ παρ' οὗ προσεκλήθη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸν παρὰ τὴν μονὴν τῶν Μαγγάνων ναὸν τοῦ Χριστοῦ, τὸν οὕτω λεγόμενον τοῦ «Πεφανερωμένου» (⁴). Τὸ σύγγραμμα ἀναγνωσθὲν κατὰ τὴν βάσιν μὲν καὶ τὴν θεμελιώδη ἀρχήν, καθ' ἣν τὸ ζήτημα ἐλύετο, ἤρесе τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῷ συνοδεύοντι αὐτὸν Σχολαρίῳ, ἐν τισὶ δὲ λεπτομερείαις καὶ δὴ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ χωρίων τινῶν τῶν πατέρων οἱ ὑψηλοὶ συνοδοὶ διέστησαν πρὸς τὸν Μάρκον, συστήσαντες διορθώσεις τινὰς ἐν αὐτῷ. Αἱ διορθώσεις ὅμως αὐταὶ ἐν τῷ προτύπῳ τῆς συγγραφῆς δὲν ἐπιγέχθησαν, διότι ἤδη φθάσας ὁ Μάρκος πρὸ τῆς συζητήσεως ταύτης, ἀπέστειλεν αὐτὴν πρὸς τὸν αἰτήσαντα (⁵). Ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ συγγραμματίῳ ὁ Μάρκος ἀπαντῶν πρὸς τὸ γενικὸν ζήτημα: «εἰ ὥριται παρὰ Θεοῦ τῶν ἀνθρώπων ὁ βίος, ἢ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ὁ θάνατος ἐπιφέρεται καὶ τῶν ἐξωθεν συμπτωμά-

(¹) Hergenroether. Photius Patriarch von Constantinopel Band III, p. 623. ὑπόσημ. 37.

(²) Migne CLX col. 1193. κώδ. Μόσχας ἀρθ. 394 (βλ. Κατάλ. Metheci p. 252) Migne ἀντὶκόλ. 1125. 1128.

(³) Migne ἀντ. col. 1193 a.b. προλεγ. καὶ ἀπόσπασμα παρὰ Hergenroether, ἐνδ' ἀνωτέρω.

(⁴) Γεωργ. Σχολάρ. «περὶ τοῦ θεοῦ προορισμοῦ», βιβλ. III (Migne CLX, 1194 a).

(⁵) Ἀντὶκόλ.

των» (1) πρῶτον μὲν παράγει ἐκ παραλλήλου· τὰς δύο ἐπὶ τοῦτου ἀντιθέτους γνώμας, τὴν τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ καὶ τὴν τῆς ἐνεργείας τῶν νόμων τῆς φύσεως ἀνεξαρτητήτως τοῦ θείου προορισμοῦ· εἶτα παρατιθεῖς τὰ ὑπὲρ ἑκατέρας φερόμενα ἐπιχειρήματα, συντάσσεται τῇ δευτέρᾳ ποιούμενος ἀναγκαίαν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο ἐννοιῶν, τοῦ θείου προορισμοῦ καὶ τῆς θείας προγνώσεως· ἀποδίδει δὲ οὕτω τῇ μὲν θεῖᾳ προγνώσει ἀπόλυτον σημασίαν, τῷ δὲ θείῳ προορισμῷ σχετικήν· προορισμὸν δὲ ἐκ τῶν προτέρων μὲν οὐδένα ἀποδέχεται, ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπὶ μόνων τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀποδέχεται τοιοῦτον, μὴ ἐξαρτῶν ὁμῶς ὡς ἀποτέλεσμα ἀπὸ αἰτίας τὸ ὅριον τοῦ θανάτου τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τοῦ προορισμοῦ (2). Μετὰ τὴν συνοπτικὴν ταύτην καὶ γενικὴν τοῦ προτεθειμένου ζητήματος λύσιν, ὁ Μάρκος συνέταξε καὶ λεπτομερῇ καὶ συστηματικῇ ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων ἀποκρίσιν πρὸς τὸν Ἰσίδωρον (3), ἐν ᾗ ἐπίσης ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐννοιαν λύει τὸ ζήτημα (4). Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνάγονται ἐπίσης τὰδε τὰ συγγράμματα τοῦ Μάρκου. 1) «*Διατί ἡ θεότης μονὰς καὶ τριὰς ἐστὶ καὶ πρόεισι μὲν (ἴσως : μέχρι) τῆς Τριάδος οὐ μὴν δὲ περαιτέρω καὶ διατί μὴ ἐστὶ Δυάς*» (5). 2) «*Εἰς τὸν βασιλέα ἀπορήσαντα*» ἢ πληρέστερον «*Λύσις ἀπορίας πρὸς τὸν βασιλέα, ἀπορήσαντα τί δήποτε νόθρον ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τὸν ἀνθρώπου ὁ Θεὸς ἐργασάμενος καὶ ἐπὶ τὰ κακὰ προπετῇ, εἶτα κολάζει ἁμαρτάνοντα*» (6). Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ ἔργῳ ὁ Μάρκος προφανῶς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Νικόλαον Καβάσιλαν, ὃς καὶ ἐν τισὶ σημείοις ἠκολούθησε κατὰ πό-

(1) Migne GLX, col. 1194 a.

(2) Migne CLX, col. 1197 c. 1198 b.

(3) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο κεῖται ἀνέκδοτον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μονάχου κώδ. 256, fol. 260, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Λύσις πρὸς τὴν ἀπορήσαντα*», (Hergenroether Photius III, 623) τεμάχια αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὁ Hergenroether (αὐτόδι σελ. 623, 624, 639, 640).

(4) Heegenroether ἐνδ' ἀνωτέρω σελ. 640.

(5) Κώδης Βιβλ. Κοσινίτζης. Α. Π. Κεραμεύς.

(6) Draeseke Zeitschrift f. Kirchengeschichte 1890 XII, 1, p. 101.

δας ⁽¹⁾. 3) «*Ἐκθεσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας*» ⁽²⁾. 4) «*Ἰσίδωρος ἢ περὶ ὑπακοῆς διάλογος*» ⁽³⁾ καὶ τινὰ ἄλλα σοβαρωτέρας ὕλης. Κατὰ τοῦτον ἐπίσης τὸν χρόνον ἀνάγκη νὰ ὀρίσωμεν τὴν συγγραφὴν τοῦ εἰς τὸν «*Προφήτην Ἡλιοῦ*» πανηγυρικοῦ λόγου τοῦ Μάρκου ⁽⁴⁾. Τὸν λόγον τοῦτον ἔγραψεν ὁ Εὐγενικός κατὰ παράκλησιν τινων ἐκ Κρήτης γνωρίμων ⁽⁵⁾.

Οὕτως ἐν ᾧ τὸν πλεῖστον χρόνον τοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων βίου αὐτοῦ ὁ Μάρκος ἐδαπάνη εἰς σοβαρὰς μελέτας ἐπὶ ζητημάτων ἢ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ἢ προβαλλομένων ὑπὸ φίλων καὶ γνωρίμων, τὰς ὥρας τῆς σχολῆς ἀφιέρου εἰς τὰς προσφιλεῖς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν μουσικὴν. Εἰς δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην δυνάμεθα ν' ἀναγίγωμεν τὰ πλεῖστα τῶν ποιητικῶν ἔργων, ἅτινα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐξ αὐτοῦ ⁽⁶⁾. Οἱ στίχοι τοῦ Μάρκου, εἰς ποικίλα μέτρα, προωρίζοντο εἴτε εἰς ἐπιγραφάς, εἴτε εἰς ἐπιτύμβια, εἰς πρόσωπα ἐπίσημα ἢ φίλτατα τῷ ποιητῇ. Πλὴν τῆς ἐν στίχοις ποιήσεως ὁ Εὐγενικός νῦν ἡσχολήθη καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, συντάξας παρακλητικούς ἢ χαριστήριους κανόνους καὶ ὅλας ἀκολουθίας ἢ μόνον τμήματα ἀκολουθιῶν εἰς ποικίλας περιστάσεις καὶ ἀφορμὰς ⁽⁷⁾. Οὐκ ὀλίγον ἐπίσης ἡσχολήθη καὶ εἰς τὸ φιλολογικὸν εἶδος τῶν λεγομένων «*ἐκφράσεων*» τὸ τοσοῦτο προσφιλὲς κατὰ τοὺς τελευταίους

¹⁾ Draeseke ἐνθ' ἀνωτ. Βλπ. καὶ Gass «*Nicolaus Cabassilas*» p. 86.

²⁾ Ἐκδοδόμενον μετὰ τῶν ἔργων Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης ἐν Ἰασίῳ 1683. καὶ παρὰ Mign. CLX, col. 1164—1193.

³⁾ Κατὰ Βιβλιοθ. Κοσινίτζης. Α. Π. Κεραμεύς.

⁴⁾ Labbei VIII p. 802. μνημονευόμενος τὸ πρῶτον παρὰ Γρηγορίου Π. Κ)λεως.

⁵⁾ Γρηγορίου Π. Κ. Ἀπολογία κατὰ Μάρκου τοῦ Ἐρέσου: ἐν Acta Concil. Flor. σελ. 828. «οἱ ἐν τῇ περιωνύμῃ νήσῳ Κρήτῃ ἡξίωσαν αὐτὸν τὸν αἰδέσιμον Ἐρέσου λόγον ποιῆσαι, ἵνα ἀναγινώσκηται ἐν τῇ ἐτησίῳ μνήμῃ τοῦ ἁγίου..... ὁ δὲ δεξάμενος τὴν οὐκ ἄμεινον παράκλησιν, τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ ἁγίου τὴν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ οἴνου μετὰ οὐτωςάσας ὀνομαζομένου βαρελίου, αὐτόθι.

⁶⁾ Βλπ. Κατάλογον Κοσινίτζης. ἀριθ. 1—12.

⁷⁾ Αὐτόθι: ἀριθ. 13—15.

τούτους χρόνους ⁽¹⁾, καὶ ἐν ᾧ διεκρίθη ἐν τοῖς μάλιστα ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου Ἰωάννης ὁ Εὐγενικὸς ⁽²⁾. Ἐν ταῖς «ἐκφράσεσιν» ἐν ῥητορικῷ ὕφει καὶ πλούτῳ γλώσσης μετὰ ἐξεζητημένης πολυλάκης ἐπιτηδεύσεως παρείχοντο ἱστορικαί, τοπογραφικαί ἢ φανταστικά περιγραφαί ⁽³⁾. Ὁ Μάρκος ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ εἶδους τούτου τῆς πεζῆς οὕτως εἰπεῖν ποιήσεως ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν ἢ γενικῶς ἠθικῶν ἀντικειμένων ⁽⁴⁾. ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μάλλον εἶχετο ἀντικειμένων ἥκιστα ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν θρησκείαν. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου εἶδους τῷ Μάρκῳ ἀποδίδεται «Μοναδία ἐπὶ τῇ ἀλώσει Θεσσαλονίκης» ⁽⁵⁾. Παραλλήλως πρὸς τὴν ποίησιν ὁ Μάρκος ἐπέδωκεν εἰς τὴν μουσικὴν, φερόμενος κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ὥς εἰς τῶν διακεκριμένων τῆς ἐποχῆς μουσικῶν ⁽⁶⁾. Πλὴν τῶν κανόνων, στιχηρῶν καὶ ὄλων ἀκολουθιῶν, ἅτινα ποιήσας ἅμα καὶ ἑμελοῦργησε, τῷ Μάρκῳ ἀποδίδονται σωζόμενα μᾶθήματα εἰς τὴν Παπαδικὴν καὶ τὸ κεκραγάριον, μελοποιήσεις χερουβικῶν ⁽⁷⁾ καὶ κοινωνικῶν ⁽⁸⁾. Τὰ δὲ μουσικά αὐτοῦ ἔργα καὶ γενικῶς τὰ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν διακρίνονται καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὸν τύπον ὥς κάλλιστα ⁽⁹⁾.

Καὶ οὕτως μὲν διῆγε τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων ὁ Μάρκος. Ἡ συχνὴ ὁμως μελέτη καὶ ἀσκήσεις, ἰδίᾳ δὲ ἡ διηνεκὴς πνευματικὴ ἐργασία συνετέλεσαν εἰς βλάβην τῆς

⁽¹⁾ Krumbacher Geschichte des Byz. Litteratur σελ. 210, 211.

⁽²⁾ Αὐτόθι. σελ. 211, 212.

⁽³⁾ Αὐτόθι.

⁽⁴⁾ Οὕτως ἐν ταῖς «ἐκφράσεσιν», τοῦ Μάρκου κεῖνται ὥς ὑποθέσεις ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ ἁγ. Δημητρίου, ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, ὁ θάνατος τοῦ ἁγ. Ἐρραίου, κλ.

⁽⁵⁾ Κατάλογος Κοσινίτζης ἀριθ. 16.

⁽⁶⁾ Γεωργ. Παπαδοπούλου. Συμβουλαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησι. μουσικῆς σελ. 276, 277.

⁽⁷⁾ Αὐτόθι σελ. 220.

⁽⁸⁾ Αὐτόθι 219, 220.

⁽⁹⁾ Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο' σελ. 793.

σωματικῆς αὐτοῦ ὑγείας, συνταράξασαι τὸ νευρικὸν αὐτοῦ σύστημα. οὕτως ὥστε δι' ὅλου τοῦ κατόπι βίου δέν ἰδυνήθῃ ν' ἀνακτήσῃται πλήρη ὑγίαν. Ὅποιος ἦν ὁ συμπτωματικὸς χαρακτήρ τῆς περιπτώτου ταύτης ἀσθενείας, ἦν οὕτω φρικτὴν καὶ ἀποτρόπαιον καὶ αὐτὸ τοῦτο ὡς σεληναῖον πάθος παρουσιάζει ὁ Μεθώνης⁽¹⁾ καὶ διαπλάττει μύθους ἀπιθάνους ὅλως καὶ ψευδεῖς⁽²⁾, ἀγνώστον, τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι συνηθέστατα παρηνώχλει αὐτῷ⁽³⁾ καὶ ἐπὶ τέλους ἐθήκε τοσοῦτον ἁώρως τέρμα εἰς τὸν βίον τοῦ Μάρκου.

Ἐν τούτοις ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἐκάλεσε τὸν Μάρκον εἰς εὐρύτερον πέραν τῶν τειχῶν τῆς μονῆς τῶν Μαγγάνων στάδιον. Αἱ πρόοδοι τῶν ἐλθρῶν τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ πανταχόθεν ἀπειλούμενη καταστροφὴ τοῦ ἐκπνέοντος κράτους ἔπεισαν καὶ πάλιν τοὺς ἐν Κ)λει νὰ ἐπαναλάβωσι τὴν ἀπὸ τινος χρόνου διακοπεῖσαν ἀτόπειραν πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα δι' αὐτῆς ἐπιτευχθῇ ὁ συνασπισμὸς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ ἐξ Ἀνατολῆς καὶ Μεσημβρίας κινδύνου. Αἱ περὶ τοῦτου συσκέψεις καὶ διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Πάπαν (Μαρτίνον τὸν Ε΄) ἤρξαντο ἤδη ἀπὸ τοῦ 1415⁽⁴⁾. Ἐκτοτε δὲ μέχρι τοῦ 1436 πλέον ἢ ἅπαξ⁽⁵⁾ διημερίθησαν σκέψεις καὶ προτάξεις παρ' ἐκατέρων. Ἡ κατ' ἀρχὴν γενομένη συμφωνία, ἵνα ἡ πρὸς ἔνωσιν σύνοδος συνέλθῃ ἐν Κ)λει, καὶ ἥτις ἀνευ ἀντιρρήσεως τὸ πρῶτον ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Πάπα⁽⁶⁾, ἀπερρίθη εἴτα⁽⁷⁾ διὸ καὶ αἱ διαπραγματεύσεις παρετάθησαν ἐπὶ μακρὸν τοῦ μὲν Πάπα ἀντεχομένου τῆς γνώμης, ἵνα ἡ σύνοδος γένηται ἐν τινὶ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων

1) *Refutatio Marci Eph. Migne GLIX col. 1028 a, 1038 b. c.*

2) Πρὸς, τὸ δευτερον τῶν ἀνωτ. σημειωθέντων χωρίων.

3) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Μάρκου ἡ ἀσθένεια ἦν "συνήθης αὐτῷ", (*Migne CLIX, col. 1049 c.*).

4) Συρ. II, 2—5, 1—4. Δημητρακοπούλου Ἱστορ. Σχίσματος σελ. 99, 100.

5) Συρ. II, 5—21, 4—17.

6) Δημητρακοπ. αὐτ. σελ. 101.

7) Αὐτόθι σελ. 104, 105.

(¹), τῶν δὲ Ἑλλήνων, οἵτινες ἱκανῶς κατενόουν τὴν ἐκ τοῦτου ἀνισότητά καὶ τὰς ὠφελείας, ἅς θὰ προσεπορίζοντο μόνοι οἱ Λατῖνοι (²), ἐμμενόντων ἐν τῇ προτέρᾳ συμφωνίᾳ. Ἐν τῇ τοιαύτῃ κινήσει ἀναμφίδολον εἶνε ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μάρκου ἐν τοῖς πρώτοις ἐκινήθη, καὶ ἴσως ἐκ τῶν μακρῶν τούτων διαπραγματεύσεων ἐδόθη αὐτῷ ἀρρορή ἐγγύτερον νὰ μελετήσῃ τὰ κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφοράν. Ἡ μονὴ τῶν Μαγγάνων σπουδαίως μετεῖχε τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ἰδίᾳ διὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Μακαρίου τοῦ Κοιρουνα, ὃς καὶ πρέσβυς ἀπαῖξ ἀπεστάλη εἰς τὴν Δύσιν πρὸς τὸν Πάπαν Μαρτίνον (³). Διὰ τοῦ θανάτου ὅμως τοῦ Πάπα τούτου, ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Εὐγενίου τοῦ Δ'. τὰ πράγματα περιεπλόκυσαν σπουδαίως διὰ τῆς ἀναμίξεως εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τῆς ἐν Βασιλεῖᾳ συνόδου. Ἐκ τῆς ἐντεῦθεν προελθούσης περιπλοκῆς τῶν πραγμάτων δὲν ἔσπευσε νὰ ὠρελθῇ ὁ Παλαιολόγος, εἰ καὶ οἱ κράτιστοι τῶν ἐν Κων(σταντινουπόλεως) συνεβούλευον αὐτῷ τοῦτο, ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ὁ Πατριάρχης τῆς αὐτῆς εἶχετο γνώμης (⁴). Ὅπως δὲ ποτε τὸ ζήτημα τῆς εἰς τὴν Δύσιν μεταβάσεως ἐλύθη κατ' ἀρχὴν ἐν μυστικῇ συνδιασκέψει τῶν κρατίστων καὶ μάλιστα ἐμπίστων τῷ αὐτοκράτορι καὶ πεπειραμένων ἀνδρῶν, προυβλήθησαν δέ, ὡς φαίνεται (⁵), καὶ αἱ βάσεις τῆς ἐνώσεως, αἵτινες συνίσταντο εἰς μετριοπαθεῖ διαγωγὴν πρὸς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐν ἐσχάτῃ περιπτώσει εἰς οἰκονομικὴν μόνον ἑνωσιν (⁶). Τὸ τοιοῦτο εἰς πολλοὺς τῶν παραστάντων

¹) Συρόπ. II, 23, 19.

²) Συρόπ. II, 24, 21; 27, 25, 25;

³) Συρόπ. II, 16, 12.

⁴) Συρόπ. II, 27, 25. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη τοῦ πατριάρχου δὲν προήρχετο ἐκ πεποιθήσεως, ἀλλ' ἐκ πνεύματος ἀντεκδικήσεως κατὰ τοῦ ὀλίγον φροντίζοντος περὶ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου.

⁵) Τοῦτο τοῦλάχιστον ὑποφαίνεται ἐκ τῆς διαμαρτυρίας Ἰωσήφ τοῦ Βρυεννίου ὅτι "ἀφ' οὗπερ ἤκουσα ἅσα ἐν τῇ Παλατιανῇ ἀκήκοα, ἔκτοτε ἔγνω ὡς οὐδὲν τι ἀγαθὸν ἐνταῦθα γενήσεται", καὶ ἔξ. Συρ. II, 17, 13.

⁶) Πρβλ. τὴν ἐν τῇ μετὰ τινα χρόνον γενικῇ συνδιασκέψει γνώμην τοῦ Σχολαρίου περὶ ἐκατέρως τῶν θεωριῶν (Συρ. III, 6, 50).

ἀπήρесе καὶ μάλιστα πάντων εἰς τὸν γηραιὸν Ἰωσήφ τὸν Βρυέν-
νιον, ὃς καὶ ἀντέστη ὡς ἰδύνατο εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοιαύτης
γνώμης ⁽¹⁾. Ἡ ἐν Κ)λει κοινωνία εἰ καὶ ἀγνοοῦσα τὴν οὐσίαν
τῶν μελετωμένων καὶ τὰς διαθέσεις τῶν κληρωτῶν προσώ-
πων καὶ δὴ τὰς τοῦ αὐτοκράτορος, σαφῶς ἐξεδήλου τὴν ἰδίαν ἀ-
ποδοκίμασίαν περὶ τῆς εἰς τὴν Δύσιν μεταβάσεως τῆς συνόδου
⁽²⁾. αἱ αὐταὶ δὲ διαθέσεις ἐκράτησαν καὶ παρὰ τῷ ἀνωτάτῳ κλή-
ρῳ, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Πάπα Εὐγενίου ἐπάνοδον τῆς πρώτης
πρὸς αὐτὸν γενομένης πρεσβείας ⁽³⁾, δι' ἧς ἀπεδείχθη τὸ πνεῦ-
μα, ἐπὶ τὸ ὅποιον ἐνήργει ὁ διάδοχος Μαρτίνοι τοῦ Ε', πρὸς ἐ-
νωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ⁽⁴⁾.

Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς ἐπισπεύδων τὴν ὑπόθεσιν ἀπέστειλε
πρὸς συνάθροισιν τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐν
Κων)πόλει ἅμα δὲ καὶ γράμματα εἰς τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀνα-
τολῆς ἀγγελτήρια τῆς παρασκευαζομένης συνόδου καὶ προσκα-
λοῦντα αὐτοὺς ἵνα καθορίσωσι καὶ ἀποστείλωσι τοὺς ἑαυτῶν το-
ποτηρητὰς ⁽⁵⁾. Ἐν τῷ περὶ τῶν τοποτηρητῶν ζητήματι ὁ Παλαιο-
λόγος εἰργάσθη κατ' αὐτὸν καὶ ἄνευ συνεννοήσεως πρὸς τὸν
Πατριάρχην Ἰωσήφ. Ἀποστείλας πρὸς τοὺς Πατριάρχας Παῦλον
τὸν Μακροχέρην, δι' αὐτοῦ ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰ καταλληλότερα
διὰ τοποτηρητὰς πρόσωπα ἐκ τῶν ἐκγριτοτέρων κληρικῶν τῆς ἐν
Κων)πόλει ἐκκλησίας ⁽⁶⁾. Αποτέλεσμα τῆς τοιαύτης συστάσεως
ἦν ὁ καθορισμὸς τοῦ ἡμετέρου Μάρκου ὡς τοποτηρητοῦ τοῦ Πα-
τριάρχου Ἀλεξανδρείας Φιλοθέου μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἡρα-

⁽¹⁾ Συρόπ. II, 17, 13.

⁽²⁾ Αὐτόθι II, 18, 15.

⁽³⁾ Αὐτόθι.

⁽⁴⁾ Συρόπ. II, 19, 15. Ἡ πρώτη ἐρώτησις τοῦ νέου Πάπα πρὸς τοὺς πρέ-
σβεος τὰς ἦν ἂν ὁ βασιλεὺς ἀπέδωκε τοῖς Λατίνοις εἰς Πάτρας: "Ἐφασκον
δὲ ἰδεῖν τὸν Πάπαν Εὐγένιον ἀμυδρῶς πως καὶ ἄκροισ δακτύλοις ἀπτόμε-
νον τῶν πρὸς τὴν ἐνωσιν ἀνηκόντων," (σελ. 18).

⁽⁵⁾ Συρ. III, 2, 44, 45.

⁽⁶⁾ Συρόπ. III, 3, 46.

κλείας Ἀντωνίων (1). Ἐκείνη ἡ ἀντιπροσωπευτική ἐπισημοσύνη τοῦ βασιλέως ὑπεδείχθη ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐπισημοτέρου μετὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν Πατριαρχείου τῆς Ἀνατολῆς, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἂν ἡ μετὰ τὴν ἐπάνοδον Παύλου τοῦ Μακροχέρι διαμαρτύρησις τοῦ Πατριάρχου²) ἀπέβλεπε μετὰ τῶν ἄλλων καθορισθέντων προσώπων καὶ εἰς τὸν Μάρκον, καθ' οὗ ἄλλως οὐδεμίαν ἀπορροήν εἶχεν ὁ Ἰωσήφ ἀπαρεσκείας, ὡς τοῦτο θετικῶς δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν³). Ἐν τούτοις ὅμως ὁ καθορισμὸς τῶν τοποτηρητῶν ἐγένετο ζήτημα παρασχόν ἱκανὰς δυσχερείας κατόπιν εἰς τὴν σύνοδον τῶν Ἀνατολικῶν, ἰδιαίτερος ἔχον σημασίαν διὰ τὸν ἡμέτερον Μάρκον ὡς κατωτέρω ἐν τῇ οἰκείᾳ χρόνῳ θὰ ἴδωμεν. Αἱ μεμνημοῖαι τοῦ Πατριάρχου οὐδὲν θὰ εἶχον ἀποτέλεσμα ἂν μὴ εἰς τὸ ζήτημα ἀνεμινύετο ὁ ἀπεσταλμένος τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου, ὃν ἀνησύχησε τὸ περιεχόμενον τῶν πληρεξουσίων Πατριαρχικῶν γραμμάτων, ἐν οἷς ἐτίθεντο ὅροι περιοριστικοὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν τοποτηρητῶν, οἵτινες ὥρηνον νὰ μὴ ἀποδέξωνται πᾶν ὅ,τι ὁρίσθῃ ἐν τῇ συνόδῳ παρὰ τὰ δεδογμένα ἐν ταῖς οἰκουμένικαῖς συνόδοις, ν' ἀντιστάσῃ δὲ καὶ ν' ἀποδοκιμάσῃ πᾶσαν προσθήκην ἢ ἀφαίρεσιν ἢ «καινοποιήσιν» ἐν τῇ πίστει⁴). Ὁ τοιοῦτος περιορισμὸς ἀπέρρεε τῇ ἀπεσταλμένῃ τῆς συνόδου, ὅς καὶ διαμαρτυρηθεὶς ἔπεισε τὸν αὐτοκράτορα νὰ γράψῃ καὶ πείσῃ τοὺς Πατριάρχας εἰς παροχὴν πλήρους ἐλευθερίας τοῖς ἰδίῳ τοποτηρηταῖς⁵). Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἀποστολῇ ἐδόθησαν ἕτεραι ὁδηγίαι καὶ περὶ τῶν προσώπων τῶν τοποτηρητῶν, οὕτω δὲ ἐν τῇ ἀπαντήσῃ τῶν Πατριαρχῶν μετεβλήθη οὐ μόνον τὸ περιεχόμενον τῶν πληρεξουσίων γραμμάτων, ἀλλ

(1) Συρόπ. III, 3, 45.

(2) Αὐτόθ., σελ. 45, 46.

(3) Τὰς ἀγαθὰς σχέσεις τὰς κατὰ τὸν πρὸ τῆς συνόδου χρόνον ὑφισταμένας μεταξὺ αὐτῶν μαρτυροῦσι τὰ ποιητικὰ ἔργα τοῦ Μ. τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὸν Π. Ἰωσήφ.

(4) Συρόπ. III, 3, 46.

(5) Συρόπ. III, 4, 47, 48.

λά καὶ τὰ πρόσωπα αὐτὰ τῶν τοποτηρητῶν ¹⁾ οὕτως ὥστε κατὰ τὰ νέα πληρεξούσια γράμματα ὁ ἡμέτερος Μάρκος τίθεται τοποτηρητῆς τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἰωακεῖμ μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Σάρδεων Διονυσίου ²⁾ τὰ γράμματα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπεδόθησαν ὁμέσως τοῖς ὁρίσθεϊσι προσώποις, ἀλλ' ἔμόνον κατὰ τὴν ὑστάτην τῆς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωρήσεως στιγμὴν ³⁾.

Ἐν τούτοις οὕτω τῶν πραγμάτων καταστάντων καὶ τῆς ἀναχωρήσεως εἰς τὴν Δύσιν κατ' ἀρχὴν ἀποδεκτῆς παρὰ γε τῷ αὐτοκράτορι καὶ τῷ πατριάρχῃ γενομένης, συνεκλήθησαν εἰς κοινὴν συνεδρίαν οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κληρικῶν καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλεῖα πολιτικοὶ ἄνδρες, ἵνα ὀρίσωσι τὴν ἐν τῇ μελλούσῃ συνόδῳ πορείαν τῶν Ἀνατολικῶν κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν τύπον, τ. ἔ. νὰ ὑποδείξωσι τὰ θέματα τῆς πρὸς τοὺς Λατίνους συζητήσεως καὶ τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς συζητήσεως ⁴⁾. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ παρέστησαν ὁ Ἐρέσου Ἰωάσαρ, ὁ Ἡρακλείας Ἀντωνίου, ὁ πνευματικὸς τοῦ βασιλέως Γρηγόριος ⁵⁾, ὁ ἱερομόναχος Μάρκος ὁ Εὐγενικός, οἱ σταυροφόροι τοῦ πατριαρχείου ⁶⁾, οἱ δύο αὐτοκρατορικοὶ ἐπίτροποι Λουκάς Νοταρὰς καὶ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ Γεώργιος Σχολάριος καὶ τινες ἄλλοι ⁷⁾. Ὁ Παλαιολόγος, προεδρεύων ἐν τῇ συνεδρίᾳ, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς παρόντας ἐδήλωσεν, ὅτι εἰ καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα διδάξουσι περὶ τῆς καταλλήλου πορείας τῶν συνοδικῶν ἐργασιῶν, ὅμως

(¹) Συρόπουλ. III, 4, 48 «μετήλλαξαν δὲ καὶ τὰ πρόσωπα τῶν τοποτηρητῶν».

(²) Συρόπουλ. III, 20, 66.

(³) Συρόπ. Αὐτόθι.

(⁴) Ἡ συνεδρία ἐγένετο κατὰ μὲν τὸν Zhishman (Die Unionsverhandlung κτλ.) τὸ βιβλ. τοῦ 1437 (σελ. 190, 191), κατὰ τὸν Goete (σελ. 85) τὸ φθινόπωρον τοῦ 1436. (Ueber das Leben und die Zeit des Bessarion).

(⁵) Πρῶτον ἤδη μνημονευόμενος παρὰ Συροπούλφ.

(⁶) Ὁ Μ. Χαρτοφύλαξ Μιχαὴλ Βαλσαμών, ὁ Μ. Σκευοφύλαξ Θεόδωρος Ξανθόπουλος, ὁ Μ. Ἐκκλησιάρχης Σ. Συρόπουλος, ὁ Πρωτεύδικος Γεώργιος Καππαδόκης καὶ ὁ Μ. Σακελλάριος Μιχαὴλ Χρυσοκόκης.

(⁷) Τὸ μέρος ἐνταῦθα τοῦ Συροπούλ. εἶνε ἐλλιπὲς (σελ. 49).

ἀπαιτεῖται καὶ ἐπιβάλλεται ἡ ἀνάγκη προπαρασκευῆς ἐν τοῖς γενικοῖς σημείοις· διὸ τοὺς πάντας προσκαλεῖται ἵνα ἐλευθέρως ἀποφῇωνται τὴν ἰδίαν γνώμην. Πρὸ τῶν ἄλλων τότε ἐγερθεῖς ὁ Καντακουζηνὸς ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην μετριοφρονος ἐν ταῖς συζητήσεσι διαγωγῆς ἐκ μέρους τῶν Ἀνατολικῶν ⁽¹⁾. καθώρισεν ὅμως σαφῶς τὸν ὅρον, ὅπ' ὃν οὐ μόνον ἡ ἔνωσις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξέτασις πάσης ἄλλης μετὰ τῶν Λατίνων διαφορᾶς δύναται νὰ γένηται ἀποδεκτὴ παρὰ τῶν ἡμετέρων — τὴν ἐκβολὴν καὶ ἀπάλλειψιν τῆς εἰς τὸ σύμβολον προσθήκης ⁽²⁾. Ἀγνοοῦμεν ἂν διηρέθισαν αἱ γνώμαι ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος τὸ θέβαιον εἶναι ὅτι πολλοὶ — ἐν τούτοις δ' ἀναμφιβόλως καὶ ὁ ἡμέτερος Μάρκος — συνετέθησαν τῇ γνώμῃ τοῦ ἐπιτρόπου, ἕτεροι δὲ καὶ ὅπ' ἄλλας ἐπὶφεις ἐξήτασαν τὸ ζήτημα ⁽³⁾. Ἐν τέλει ὅμως Γεώργιος ὁ Σχολάριος διὰ λόγου ἐκ τῶν προτέρων συντεταγμένου, κατόπιν φρονίμων συμβουλῶν καὶ ἐπιχειρημάτων, κατέληξεν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ὀρίσμου αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν αἰτίων τῆς προκειμένης συνόδου. Ἐὰν μὲν ἡ σύνοδος, εἶπε, σκοπῇ ἔνωσιν δογματικὴν καὶ οὐσιώδη, αὕτη ὀφείλει νὰ γένηται ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀμερολήπτου καὶ ἀδιάστου ἐξετάσεως τῶν ἀμφιβόλων σημείων ὅπ' ὁδηγοῖς μόνοις τοῖς πατράσι τῆς ἐκκλησίας· μόνον δὲ ἐπὶ τοιοῦτῳ σκοπῷ καὶ ὑπὸ τοιοῦτον ὅρον συμβῆναι τοῖς Ἀνατολικοῖς πασι ν' ἀπέλθωσιν εἰς Ἰταλίαν ⁽⁴⁾. Ἐὰν ὅμως χάριν πολιτικοῦ σκοποῦ πρόκειται νὰ συνομολογηθῇ «οἰκονομικὴ ἔνωσις», τότε ἀρκεῖ ἡ ἀποστολὴ εὐαρίθμων ἀνδρῶν (3 ἢ 4) ἄνευ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν πολλῶν ἄλλων. Ὁ Σχο-

⁽¹⁾ «Ἡμῖν δοκεῖ, ἵνα ὁ ταχθασόμενος τοὺς πρὸς ἐκείνους ποιεῖσθαι λόγους εἴπῃ ἡμέρως καὶ φιλικῶς μετὰ τῆς προσηκούσης κατασκευῆς καὶ τιμῆς καὶ οἰκονομίας...»

⁽²⁾ «Διορθωθῆτω οὖν τοῦτο καὶ οὕτω προχωρήσομεν καὶ εἰς τοὺς ἐφεξῆς λόγους...»

⁽³⁾ Συρόπ. III, 6, 49. «εἶπον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ μὲν τὰ αὐτὰ οἱ δὲ ἕτερα...»

⁽⁴⁾ Συρόπουλ. III, 6, 50. Ὁμοίαν συμβουλὴν πρὸ εἰκοσαετίας ἔδωκε τῷ αὐτοκράτορι ὁ πολλὸς Πλήθων· (VI, 10, 155).

λάριος αὐτὸς πρῶτος ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ δευτέρου τῆς ἐνώσεως τρόπου ⁽¹⁾, ὑποστηρικθεὶς καὶ ὑπὸ τινων ἐτέρων, τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐπιδοκιμασθείσης ὑπὸ πάντων ⁽²⁾. Ἐν τούτοις προσφορώτερον ἐκρίθη νὰ παρασκευασθῶσι μελετῶντες ἰδίᾳ τὸν συστηματικώτερον περὶ τῶν ὑπὸ συζήτησιν σημείων γράψαντα Νικόλαον τὸν Καβάσιαν, καὶ ἀδροῖζοντες πᾶν ὅ,τι συντελεεῖς τὸ ἔργον ⁽³⁾. Τὴν τοιαύτην παρασκευαστικὴν ἐργασίαν ἀνέθηκαν τῷ ἡμετέρῳ Μάρκῳ καὶ τῷ Σχολαρίῳ ⁽⁴⁾, οἵτινες ὤφειλον μελετῶντες καὶ συστηματοποιούντες τὴν ὕλην τῆς συζητήσεως ν' ἀνακοινῶσι τ' ἀποτελέσματα τῶν ἰδίων ἐργασιῶν εἰς καταρτισθεῖσαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ βασιλέως ἐπιτροπὴν ⁽⁵⁾. Ἐπίσης δὲ εἰς τὴν φροντίδα αὐτῶν ἀνετέθη ἡ συναγωγὴ τῶν καταλλήλων εἰς τὰς μελέτας ταύτας βιβλίων καὶ χειρογράφων, ἐπ' ᾧ καὶ ἰδίᾳ ἀπεστάλη εἰς Ἀθῶν, εἰς τὰς ἐκεῖ μονὰς ὁ ἡγούμενος Ἀθανάσιος πρὸς περισυναγωγὴν καὶ μεταφορὰν σπανίων καὶ ἀρχαίων χειρογράφων ⁽⁶⁾. Ἡ τοιαύτη παρασκευαστικὴ ἐργασία παρέσχεν εἰς τὸν ἡμέτερον Μάρκον ἀφορμὴν νὰ εὐρύνῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὰς ἰδί-
ας γνώσεις ἐπὶ τῶν ἀμφιβόλων δογματικῶν ζητημάτων τῶν διαιρούντων τὰς ἐκκλησίας καὶ οὕτω παραστῇ ἕτοιμος εἰς τὸν μέγαν κλῆρον, ὃς ἔλαχεν αὐτῷ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν αὐτῶν τῶν συνοδικῶν ἐργασιῶν. Ἡ μελέτη αὕτη εἶνε ἡ αἰτία, δι' ἣν μετὰ τοσαύτης τολμῆς ὁ Μάρκος προσέβλεψεν ἐν τῇ συνόδῳ πάσας τὰς περιστροφὰς καὶ μεταβολὰς τῶν συζητουμένων κεφαλαίων. Ἡ μελέτη αὕτη ἐνέπνεεν αὐτῷ τὸ τε θάρρος καὶ πεποίθη-

(1) Αὐτόθι. "καὶ τοῦτο ἔσται ἴσως καὶ τῇ πατρίδι λυσιτελέστερον,,"

(2) Συρόπ. III, 7, 50.

(3) Ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ δυνάμεθα νὰ διῶμεν συμβουλὴν πρὸς τοῦτο τοῦ ἡμετέρου Μάρκου.

(4) Αὐτόθι. "Ἀνεδέξαντο οὖν τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα ὁ Ἱερομόναχος κύριος Μάρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ὁ δηλωθεὶς Σχολάριος,

(5) Αὐτόθι. "καὶ συνήρχοντο ἐνώπιον τοῦ βασιλέως μετὰ καὶ ὀλίγων τινῶν ἐκ τῶν προειρημένων καὶ ἐσκέπτοντο καὶ ἐβίβναζον τὰ ζητήματα,,"

(6) Συρόπ. III, 7, 50, 51

σιν ὅτε ὠμίλει περὶ τοῦ κύρους τῶν χειρογράφων⁽¹⁾ καὶ ὅτε τολμηρῶς προυκάλει τοὺς ἀντιπάλους ν' ἀναθέσωσι τὴν κρίσιν τῆς περὶ τοῦ περιπύστου χωρίου τοῦ Μ. Ἀθανασίου σφοδρὰς ἀντεγκλήσεως εἰς τὸ κύρος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χειρογράφων⁽²⁾. Ἀλλ' ὁ Μάρκος δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν ἀπλὴν μελέτην τῶν ζητημάτων. Γινώσκων ἤδη ὅτι θὰ καταλεγῇ οὕτως ἢ ἄλλως μεταξὺ τῶν ἀπελευθερωμένων εἰς τὴν Δύσιν μελῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας⁽³⁾ συνῆγεν ἀντιγράφων πᾶν ὅ,τι ὠφέλιμον ἔκρινεν εἰς τὰς προκειμένας συζητήσεις· τὸ δὲ οὕτω συναθροισθέν ὑλικὸν ἐχρησίμευσεν αὐτῷ ἐν Ἰταλίᾳ ὡς ἡ κυριωτάτη πηγὴ ἐν τε ταῖς κοιναῖς διαλέξεσι καὶ κατὰ τὰς γραπτὰς ἐκθέσεις⁽⁴⁾.

Κατὰ τοῦτο ὅμως τοῦ χρόνου ἀπέθανεν ὁ ἐν Κων)πόλει ἤδη προσκληθεὶς καὶ εὕρισκόμενος καὶ παρασκευαζόμενος πρὸς τὴν σύνοδον Μητροπολίτης Ἐρέσου Ἰωάσαφ⁽⁵⁾. Ἐχήρευον δὲ ἐπίσης δύο Μητροπολιτικαὶ καθέδραι τοῦ Σάρδεων καὶ τοῦ Νικαίας⁽⁶⁾. Ὁ αὐτοκράτωρ θέλων νὰ περιβάλῃ διὰ μείζονος κύρους τὰ σπουδαιότατα μέλη τῆς Ἀνατολικῆς συνόδου, ἅτινα ἔμελλον ἐνεργῶς νὰ μετášχωσι τῶν συζητήσεων, προήγαγεν εἰς τοὺς κενοὺς τούτους θρόνους τρεῖς διακεκριμένους τότε θεολόγους, τὸν ἡμέτερον Μάρκον εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἐρέσου⁽⁷⁾, τὸν ἱερομόναχον Διονύσιον⁽⁸⁾ εἰς τὴν τῶν Σάρδεων καὶ τὸν ἱερομόναχον Βησσαρίωνα εἰς τὴν τῆς Νικαίας⁽⁹⁾. Οὐχὶ ἄνευ σημασίας ἀναμφι-

1) Acta Concil. Florent. p. 285.

2) Acta p. 378

3) Τοῦτο αὐτὸς ὁ Μάρκος λέγει (Συρόπ. X. 5, 254).

4) Διότι εἶνε βέβαιον ὅτι οὐχὶ πολλὰ μεθ' ἑαυτῶν παρέλαβον βιβλία οἱ Ἀνατολικοὶ (πρβλ. Συρόπ. III, 7, 51. Acta p. 87)

5) Συρόπ. III, 17, 51

6) Συρόπουλ. III, 15, 59.

7) Αὐτόθι.

8) Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ιδεῶν τοῦ ἀρίστου τούτου ἀρχιερέως βλ. Συρ. IV, 6, 75.

9) Συρόπ. III, 15, 69. μέτιθι καὶ σκέψεις Sadow περὶ τοῦ χρόνου τῆς προχειρίσεως (σελ. 15. 16).

θόλως, ἐγένετο ὁ προτίμησις τοῦ Μάρκου διὰ τὸν δεῦτερον Μητροπολιτικὸν θρόνον τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κων)πόλεως, ἡ δὲ τιμὴ αὕτη ὀφείλει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀξίας τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπόληψιν, ἧς ἔνεκα τούτου ἀπέλαυε παρά πᾶσιν. Ὁ Μάρκος κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦλάχιστον μαρτυρίαν, ἀπεδειλίασε πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τῆς τοιαύτης προαγωγῆς καὶ ἐπειράθη ν' ἀποφύγῃ τὸ πρᾶγμα προβαλλόμενος τὴν τε φυσικὴν αὐτοῦ κλίσιν πρὸς τὸν ἡσυχον καὶ μονήρη βίον καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν⁽¹⁾. Ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀπήτησε τοῦτο παρὰ τοῦ Μάρκου ὥς καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ μετᾶσχῃ τῆς συνόδου τῆς εἰς Ἱταλίαν ἀπερχομένης, ἣν ἐπίσης ἐπειράθη νὰ ἐκκλίνῃ τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Μάρκος⁽²⁾.

Ὑπεχώρησεν ὅμως ἐν τέλει καὶ οὕτως ἐπισήμως⁽³⁾ χειροτονηθεὶς ἡτοιμάσθη ν' ἀποπλευσῇ μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὴν Δύσιν. Κατὰ τὴν ὑστάτην ὅμως στιγμὴν, μικρὸν πρὸ τοῦ ἀπόπλου ὁ Ἐρέσου ὑπέστην τὴν πρώτην προσβολὴν τῆς ἰδίας φιλοτιμίας. Ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Μάρκον τὰ γράμματα τῆς τοποτηρησίας, δι' ὧν ἐγνώσθη, ὅτι ὤρισθη ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων⁽⁴⁾. Τοῦτο μέχρι τοσοῦτου ἐλύπησεν αὐτόν, ὥστε ἡρνήθη νὰ δεχθῇ τὰ γράμματα παρὰ πάσας τὰς παρακλήσεις τοῦ ἀπεσταλμένου Συροπούλου, ὃς ἐπὶ τέλους καταλιπὼν τὰ πληρεξούσια ἀπῆλθε, παρέλαβε δὲ αὐτὰ μεθ' ἑαυτοῦ τοῦ

⁽¹⁾ Συροπ. Χ, 5, 284. "Ἐγὼ οὐτε ἀρχιερεὺς ἐβουλόμην γενέσθαι, οὐτε εἰς τὴν σὺνὸν ὄν ἀφικέσθαι· εἰλόμην γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὸν μοναδικὸν καὶ ἡσυχίον κατὰ τὸ ἐνόν μοι διαζῆν βίον", καὶ Α', ἐγκύκλιος (Migne CLIX. col. 1025 b. c. 1028 a.).

⁽²⁾ Συροπούλ. αὐτόθι "ἡ δὲ ἁγία βασιλεία σου ὤρισας καὶ ἀπήτησάς με καὶ τὰ ὀδοι",.

⁽³⁾ Περὶ τῆς ἐπισιμότητος ταύτης ἔχομεν μεταγενεστέραν μαρτυρίαν Δωροθέου τοῦ Μονεμβασιάς (Βιβλίον ἱστορικὸν σελ. 397) λέγοντος ὅτι "ὡσάν ἐσυνάχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς ἐλειτούργησαν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοὶ 300 τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐχειροτόνησαν ὅλοι τὸν Ἐρέσου κύρ Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, ἔξαρχον τῆς συνόδου",.

⁽⁴⁾ Συροπ. IV, 29, 107.

ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννης ὁ Νομοφύλαξ⁽¹⁾. Ἐν ταῖς ἀμέσοις πηγαῖς, ὧν ποιούμεθα χρῆσιν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ τῶν γεγονότων τούτων οὐδὲν ἀπαντᾷ περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἐρέσου ὡς ἐξάρχου τῆς συνόδου τῶν Ἀνατολικῶν. Περὶ τοῦ πράγματος τούτου ἀπαντῶμεν παρ' αὐτοῖς τοῖς συγχρόνοις ἱστορικῇν ἀσάφειαν. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἔχομεν τὴν διαμαρτύρησιν τῶν πολεμίων τῷ Μάρκῳ διακεκμένων κατὰ τοῦ δήθεν σφετερισμοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐξάρχου τῆς συνόδου⁽²⁾ καὶ τὴν ἐπὶ τούτου δήλωσιν τοῦ βασιλέως, ὅτι διὰ τοιούτου ἀξιώματος δὲν περιέβαλεν αὐτόν⁽³⁾. Ἐξ ἄλλου δὲ εὐρίσκομεν τοὺς φίλους τῷ τε Μάρκῳ καὶ τῇ ὀρθοδοξίᾳ εὐθὺ ἀποκαλοῦντας αὐτὸν ἐξάρχον τῆς συνόδου⁽⁴⁾. Τοῖς τελευταίοις δὲ τούτοις ἀκολουθοῦσι καὶ πάντες οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν μέχρι τοῦ νῦν πολέμιοι τοῦ παπισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ὑπέρμαχοι⁽⁵⁾. Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι ἐπίσημος μὲν ἀνακήρυξις τοῦ Μάρκου ὡς ἐξάρχου δὲν ἐγένετο, ἡ θέσις ὅμως αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ διευθύναντος τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ εἰς τοῦτο ὀρισθέντος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, ἐδημιούργησε, οὐ μόνον παρὰ τοῖς φίλοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς πολέμοις αὐτοῦ, τὴν ἐννοίαν ὅτι οὗτος ἦν ὁ ἐν ἐνεργείᾳ τῆς συνόδου ἐξάρχων καὶ ὡς εἰς τοιοῦτον οἱ πάντες ἀπέβλεπον πρὸς αὐτόν⁽⁶⁾.

Πρὶν ἢ ὅπως καταλίπωμεν τὴν πρωτεύουσαν καὶ μεταβῶμεν εἰς τὸ κύριον πεδῖον τῆς τῶν γεγονότων ἐξελιξέως, ἴδωμεν διὰ βραχυτάτων τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν διάθεσιν τῶν πνευμάτων ἐν Κ)λει πρὸς τὸ ἐπιχειρούμενον ἔργον, ἵνα βρα-

(1) Συρόπουλ. αὐτόθι.

(2) Συρόπουλ. VII, 14, 210.

(3) Αὐτόθι. "ἐγὼ οὐκ ἐποίησά σε ἐξάρχον,,.

(4) Γενναδίου Π. Κ. Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγ. Πνεύματος. (Migne CLX, col. 689 a. Ἰωάν. Εὐγεν. "Ἀντιρρητικὸς,, (παρὰ Δοσιθέῳ τῷ. Καταλ. σελ. 215).

(5) Δημητράκοπλ. Ἱστορ. Σχίσμ. σελ. 151.

(6) Συρόπ. V, 15, 135. V, 6, 120. 121. "ἐὰ παρόντα πράγματα πρὸς αὐτὸν καὶ μόνον ἀποβλέπουσι,, κατὰ δὲ τὸ πρῶτον χωρίον "ἰδοὺ ὁ Ἐρέσου μέλλει ἀναδέξασθαι τὸν καθόλου ἀγῶνα,, κ.λ.

δύτερον κάλλιον ἐκτιμήσωμεν γεγονότα τινά, μεθ' ὧν θά συναντηθῶμεν. Πρώτιστα πάντων ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης δυσμενῶς διετέθη πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν. Ἡ δὲ δυσμένεια αὕτη στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ κατὰ τῶν Λατίνων μίσους εὖρητο κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἐξάρσεως αὐτῆς, διότι γεγονότα καὶ περιστάσεις ἀναφερόμενα ἀμέσως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς συγκλήσεως τῆς συνόδου ἐπεδείνωσαν τὴν δυσμένειαν ταύτην παρὰ τῷ λαῷ τοῦ Βυζαντίου. Ὑπὸ τὰς προσφάτους ἐντυπώσεις τῶν ἐχθρικών ἐπιθέσεων τῶν Γενονατῶν ⁽¹⁾ καὶ τὰς ἐντυπώσεις τῆς εἰς Κύπρον ἀποστολῆς τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου ⁽²⁾ ὁ λαὸς τῆς Κ)λεως δὲν ἠδύνατο ἀπαθῶς νὰ προσίδῃ τὴν πομπώδη εἴσοδον τοῦ παπικοῦ ἀπεσταλμένου καὶ τὴν παρέλασιν αὐτοῦ εὐλογοῦντος διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Κ)λεως ⁽³⁾. Ἡ δὲ ἀποκάλυψις τῆς ἀπάτης ἐκ μέρους τοῦ τε Πάπα καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου αὐτοῦ ⁽⁴⁾ καὶ ἡ πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ λαοῦ ἐν αὐτῷ τῷ λημένι τῆς πόλεως ἀπειληθεῖσα ἔνεκα τούτου ναυμαχία μεταξὺ τῶν παπικῶν πλοίων καὶ τῶν τῆς συνόδου τῆς Βασιλείας ⁽⁵⁾ διήγειραν τὴν ἀποτροπίαν πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ τὴν πεποίθησιν περὶ τοῦ ἀνεπιτυχοῦς τῆς ἐπιχειρήσεως. Τῶν αὐτῶν μετὰ τοῦ λαοῦ διαθέσεων ἐνεφορεῖτο καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἀθροισθέντος ἐν Κ)λει ἀνωτέρου κλήρου, οὗ οἱ πλείους ἐδέοντο, ἐκέτευον καὶ ἠξίουσαν ἵνα μὴ οὕτως ἐλκυσθῶσιν εἰς προφανή κίνδυνον, προβάλλοντες τὴν κεκρηγμένην τοῦ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις λαοῦ δυσμένειαν κατὰ τῶν Λατίνων καὶ τὴν ἀποδοκίμασίαν ὑπ' αὐτοῦ τῆς σκοπομένης ἐνώσεως ⁽⁶⁾. Ἀπέναντι τῶν φόβων καὶ τῆς ἀποδοκίμασίας ταύτης οἱ ὑποστηρίζοντες τὸ ἐγχείρημα δημοσίᾳ καὶ περιφανῶς διεκήρυττον οὐ μόνον ὅτι τηρήσουσι τὴν ὀρθοδοξίαν ἀλώβητον οὐδὲ παρακινήσουσι

(1) Χαλκοκονδύλης, Ἱστοριῶν VI, Migne CLIX, col. 281. 284.

(2) Νέα Ἡμέρα, 1895 ἀριθ. 210 ἐπιφυλλίς.

(3) Συρόπ. III, 9, 93.

(4) Συρόπουλ. III, 8—12, 51—56.

(5) Συρόπουλ. III, 11, 54. 55.

(6) III, 12, 56. III, 10, 53. 12, 56.

τι τῶν πατρίων, ἀλλὰ καὶ ὅτι «νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι» θὰ ἐπανεέλθωσιν ἐξ ἐσπερίας ⁽¹⁾. Ἐν τούτοις ἐν σοβαρωτέρᾳ παρ' αὐτοῖς μελέτῃ τοῦ πράγματος λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει καὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἀποτυχίας καὶ ἀποτυχίας οἰκτρὰς, συνεπαγούσης παν ὅ,τι ἀληθὲς καὶ ἐπηκολούθησεν, διευκολοῦν αὐτοὺς διὰ τῆς ὑποσχέσεως σταθερότητος μέχρι καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου ⁽²⁾. Ταῦτα πάντα ἐλέγοντο καὶ ἠκούοντο· ὁ δὲ ἡμέτερος Μάρκος ἐκ μὲν τῶν λεγόντων ἴσως δὲν ἦτο· ἦτο ὅμως ἐκ τῶν ἀκούόντων καὶ αἰσθανομένων τὰ λεγόμενα.

¹⁾ Συρόπουλος IV, 16, 60; 17, 61.

²⁾ Συρόπουλος III, 16, 60, 61.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ

ΕΝ ΦΕΡΡΑΡΑ

Μετά μακρόν¹⁾ καὶ ἐπίπονον πλοῦν, καθ' ὃν αἱ ἀπὸ τῶν παρ-
οικούντων τὴν παραλίαν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους Λατί-
νων ἐντυπώσεις δὲν ἦσαν ὅλως ἐπίφθονοι²⁾, οἱ ἀντιπρόσωποι
τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀφίκοντο εἰς τὴν Βενετίαν, τυχόντες
ἐξαιρέτου ὑποδοχῆς ὑπὸ τε τοῦ Δόγη καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πό-
λεως καὶ τοῦ λαοῦ³⁾. Ἐνταῦθα, τῇ συμβουλῇ τινων ἐκ τῶν περὶ
τὴν βασιλείαν, συνεζητήθη ἡ ἐκλογή μεταξὺ τοῦ Πάπα καὶ τῆς
ἐν Βασιλείᾳ συνόδου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ διαθέσεις τοῦ Πα-
λαιολόγου ἀπέκλινον ὑπὲρ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου καὶ ἐν τοῦ-
τῳ εἶχε συνηγόρους πολλοὺς τῶν περὶ αὐτὸν λαϊκῶν, ἴσως καὶ
τινας κληρικοὺς, διακεμένους δυσμενῶς τῷ Πατριάρχῃ⁴⁾. Ὁ Δό-
γης καὶ οἱ ἐγκριτοὶ τῆς Βενετίας, γινώσκοντες τὴν κατάστασιν
τῶν πραγμάτων, ἐπίσης συνεβούλευσαν αὐτῷ τὴν μετὰ τῆς συνό-

¹⁾ Ἀπὸ τῆς 27 Νοεμβρίου 1437—8 Φεβρουαρίου 1438. Συρόπουλ. IV, 1, 67, 12, 82.

²⁾ Συρόπουλ. IV, 4, 73; 5, 73, 74; 6, 75; 9, 78 κ.λ.4.

³⁾ Συρόπουλ. IV, 12—14, 81—85. Δοσκ. Ἱστορ. σελ. 212, ἐκδ. Βον.

⁴⁾ Συρόπουλ. IV, 15, 86, ἔλεγεν ὁ Πατριάρχης “οἶδα ἐγὼ πῶς καὶ παρὰ
τίνων λέγονται οἱ τοιοῦτοι λόγοι, καὶ ὅταν ἐκεῖσε ἀπέλθω ἐνὶ λόγῳ πάντας
αὐτοὺς ἀνατρέψω”.

δου σύμπραξιν, ἢ τοῦλάχιστον τὴν μὴ ἐσπεισμένην ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν διαμαχομένων¹⁾).

Ἐκ τῶν ἀρχιερέων ὅμως οἱ πλείους καὶ μάλιστα ὁ Πατριάρχης εἶχοντο τῆς ἐναντίας, προτρεπόμενοι τὴν προσχώρησιν τῷ Πάπᾳ, ὁ μὲν Πατριάρχης βαυκαλιζόμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων σκοπῶν, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἄγνωστον διὰ τί, πλὴν εἰ μὴ μόνον διὰ τὴν ἐκ τῆς συνόδου ἀποχώρησιν πολλῶν ἐπισήμων τῆς Δύσεως κληρικῶν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον²⁾. Καὶ μεταξὺ ὅμως τῶν ἀρχιερέων προτάθη ἡ φρόνιμος καὶ συντηρητικὴ συμβουλὴ τοῦ Ἡρακλείας κατακρίναντος πᾶν ἐσπεισμένον διάβημα καὶ προτείναντος ν' ἀναμείνωσι τὴν διὰ Βενετίας διόδον τοῦ ἀποχωρήσαντος ἐκ τῆς συνόδου διαπρεποῦς Καρδινάλιου Ἰουλιανοῦ Καισαρίνη³⁾. Ἡ ἐκ τῶν ἐγγυτέρω γνώσεϊς νῦν τῶν πραγμάτων παρὰ τῶν ἡμετέρων ἀναμφιδόλως ἤρξατο μεταβάλλουσα τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως. Τοιαῦτα δὲ πρόσωπα οἷος ὁ Ἡρακλείας, ὁ Σάρδεων, ὁ Ἐφέσου ἠδύναντο νὰ μεταβάλωσιν ὅλως τὰ πράγματα ὑπὲρ τοῦτου ἢ ἐκεῖνου⁴⁾. Τοῦτο σαφῶς καὶ ἐγκαίρως διέκρινεν ὁ ἐκ Κωνσταντινου-

¹⁾ Συρόπουλ. IV, 15, 85 "προσμεῖναιτε οὖν, ἵνα εἰδῆτε τί λέγουσιν ὑμῖν ἑκάτεροι καὶ οὕτως εὐρήσατε τὸ συμφέρον ὑμῖν ..."

²⁾ Συρόπουλ. IV, 17, 88. Kraus. Histoire de l'Eglise II p. 426 427. Πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ Συροπούλου περὶ τῆς διὰ Βενετίας εἰς Φερράραν διόδου τοῦ Καισαρίνη ἀντιστρατεύονται αἱ εἰδήσεις τοῦ Filsjean Dictionnaire des Consiles p. 143.

³⁾ Ὁ Καισαρίνης, παπικὸς ἀντιπρόσωπος ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Βασιλείας καὶ θερμὸς τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος αὐτῆς διασώτης, μάλιστα ἐπειράθη ν' ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν σίνονδον ταύτην ῥήξεως, ὑποδείξας αὐτῷ ὅτι "ἡ ἐκ μέρους τοῦ Πάπα ἀπαξ ἔτι ἐξαπάτησις τῆς γενικῆς καὶ ἀνιαρᾶς προσδοκίας συνόδου μεταρρυθμιστικῆς θὰ προκάλει τὴν βαρυτάτην ἐκπληξιν εἰς τὴν χριστιανωσόνην καὶ θὰ παρήγνεν ἐν Εὐρώπῃ μεγίστην σύγχυσιν ...". Kraus Hist. de l'Eglise II, p. 423.

⁴⁾ Περὶ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ γενναίου χαρακτῆρος τοῦ Σάρδεων Διονυσίου, τοῦ προφῶρος ἀποθανόντος τοῦτου καὶ πολλὰ τῇ συνόδῳ ὑποσχομένου ἀνδρὸς βλ.π. Συρόπουλ. IV, 6, 75.

πόλεως συνοδεύσας τοὺς Ἑλληνας ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα Χριστοφόρος· διὸ ἄμα τῇ ἀφίξει εἰς Βενετίαν βραχὺ παραμείνας ἐν αὐτῇ ἀπῆλθεν ἐν σποιδῇ πρὸς τὸν Πάπαν· ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐν Φερράρᾳ συνεννόησεως ἦν ἡ ταχεῖα ἀποστολὴ εἰς Βενετίαν τοῦ καρδινάλιου Νικολάου Ἀλθεργάτη καὶ τοῦ Μορκερσίου τῆς Φερράρας ⁽¹⁾, οἵτινες καὶ ἐποιήσαντο ἀποπείρας παρὰ τῇ βασιλεῖ καὶ τῇ Πατριάρχῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς προσχωρήσεως τῇ Πάπᾳ ⁽²⁾. Ὅποιον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀποπειρῶν τούτων εἶνε ἄγνωστον. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχετο καὶ μετὰ τοῦτο τῆς γνώμης ν' ἀπέλθῃ εἰς Βασιλείαν, ὃ δὲ Πατριάρχης τῆς πρὸς τὸν Πάπαν μεταβάσεως ⁽³⁾. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν οὐχὶ μικρὸς ἀριθμὸς προσέκειντο τῇ γνώμῃ τοῦ βασιλέως, ὃς καὶ ἀνεγνώριζε τὴν ὑπεροχὴν τῆς γνώμης αὐτῶν ⁽⁴⁾. Ὁρίσθη λοιπὸν προσεχὴς ἀπὸ κοινοῦ συνδιάσκεψις περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὀρισθέντων καὶ τῶν μεθεξόντων αὐτῆς, ὧν οἱ πλείστοι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ βασιλέως, ἕξ ἀρχιερεῖς καὶ τρεῖς ἐκ τῶν σταυροφόρων ⁽⁵⁾· ἀναμφιβόλως ὁ Ἐφέσου ἦν μετὰ τῶν πρώτων ἐν τοῖς προσκληθεῖσιν ἀρχιερεῦσιν.

Ἐν τῇ συνδιασκέψει ἐτέθη τὸ ζήτημα «εἰ δεῖ πρὸς τὸν Πάπαν

(1) Κατὰ Zhishman ὁ μὲν Μορκερσίος ἐπαρουσιάσθη τῇ βασιλεῖ τῇ 12 Φεβ. 1500, ὃ δὲ Καρδινάλιος τῇ 13, δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐν Φερράρᾳ Β'. συνεδριάσεως τῆς συνόδου (Die Unionsverhandlungen σελ. 242), ἦλθεν εἰς Βενετίαν, συνεπαχόμενος τὸν Πατριάρχην τοῦ Grad, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Τάραντος, καὶ τοὺς ἐπισκόπους Κρήτης καὶ Treviso, οἷς βραδύτερον προσετέθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς (αὐτ. σελ. 243).

(2) Συρόπουλ. IV, 14, 85, Ἀμβρόσιος ὁ Traversari διηγεῖται ὅτι ὁ τε βασιλεὺς καὶ ὁ Πατριάρχης διήγειραν τὴν ὀργὴν τῶν Λατίνων καὶ ἀποκαλύψαντες τὰς ἰδίας κεφαλὰς ἐπὶ τῇ παροισίᾳ τοῦ Καρδινάλιου. Ambr Traversari Epist. lib. III, 63 πρὸς Pichler geschichte d. kirchl. Trennung. I, 391.

(3) Συρόπουλ. IV, 15, 85, 86.

(4) Αὐτ. "καὶ ἐναντιοῦνται τινες τοῖς βουλομένοις λυσιτελεστέραν τὴν εἰς τὸν Πάπαν ἡμῶν ἔλυσιν καὶ μέχρι τοῦδε δοκοῦσι βελτίω λέγειν οὗτοι, οἱ τὸ μὴ ἀπελθεῖν εἰς τὸν Πάπαν βουλομένοις".

(5) Συρόπουλ. IV, 16, 88.

παραγενέσθαι» (1)· ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης προυκλήθη συζήτησις, καθ' ἣν ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ πλείστοι, αὐτοῦ τοῦ βασιλέως (2) καὶ τοῦ Πατριάρχου ἡγουμένων, ἀπεφώνησαντο ὑπὲρ τοῦ Πάπα, τοῦ Ἡρακλείας μόνου ματαιῶς πειραθέντος νὰ ἐπιτύχῃ ἀναβολῆς τοῦ πράγματος μέχρι τῆς εἰς Βενετίαν ἀφίξεως τοῦ καρδινάλιου Καισαρίνη, τριῶν δὲ ἐτέρων, ἐν οἷς ὁ Συρόπουλος καὶ ὁ Σφραγισδοφύλαξ, συμβουλευσάντων «μὴ ἀπελθεῖν νῦν εἰς τὸν Πάπαν» (3). Τίνα τὰ αἷτια τῆς τοιούτης τῶν γνωμῶν ἀλλοιώσεως καὶ ἐναλλαγῆς; Ὁ Συρόπουλος, ὃς συνήθως οὐδεμίαν ἐξ ἑαυτοῦ ἐπὶ τῶν πραγμάτων φέρει κρίσιν, ἵνα ἐξηγησῇται αὐτὰ καὶ προκαταλάβῃ τὸν ἀναγνώστην, οὐδὲν λέγει ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ. Ὅτι ὅμως παρ' αὐτῷ εὐρίσκομεν εἶναι ἱκανὸν πρὸς ἐξηγησιν τῆς γενομένης μετατροπῆς τῶν ἰδεῶν. Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα Χριστοφόρος ἐπὶ βραχὺ μόνον καταλιπὼν τὴν Βενετίαν ἐπανήλθε τάχιστα, νέας φέρων ὁδηγίας καὶ πλήρεις ἔχων τὰς χεῖρας χρυσοῦ. Καθ' ὅλον τὸ πρὸ τῆς συνδιασκέψεως διάστημα προσίων ἐνὶ ἐκάστῳ «διήγειρε τοὺς ἡμετέρους καὶ τὴν πρὸς τὸν Πάπαν ἔλυσιν διεπράττετο» (4), τῶν πάντων ποιούμενος χρῆσιν (5), καὶ ἰδίᾳ περισαίνων καὶ κολακεύων τὸν φιλόδοξον Πατριάρχην ἐξ ὀνόματος τοῦ Πάπα. Οὕτως αἱ ἀτομικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Χριστοφόρου συνημμέναι μετὰ τῶν τοῦ καρδινάλιου Ἀλβεργάτου παρέπεισαν τοὺς ἀμφιβάλλοντας ἐτι' πολὺν δὲ πιθανώτατον εἶναι, ὅτι συνεπλήρωσε τὸ ἔργον ὑπὲρ τοῦ Πάπα (6) ὁ καρδινάλιος Καισαρίνης δυσφημίσας τὴν σύνοδον τῆς Βασι-

(1) Συρόπουλ. IV, 17, 88.

(2) Περί οὗ σημειοῖ ὁ Συρόπουλος «ὡς περ ἐπιλελησμένος ὢν ἔλεγε πρότερον ὅλος ἦν ἀπελθεῖν πρὸς τὸν Πάπαν», 88.

(3) Αὐτόθι σελ. 89.

(4) Συρόπουλ. IV, 16, 86.

(5) «Κατὰ τὸ ἐγχωροῦν,,, ὡς σημειοῖ ὁ Συρόπουλος αὐτόθι.

(6) Πρὸς Ζhishman ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 242, ἐνθα ὅμως ὁ συγγραφεὺς παράγει καὶ τὸν Δόγην αὐτὸν συμβουλευόντα τὴν μετὰ τοῦ Πάπα ἔνωσιν, ὅπερ ἀντίκειται πρὸς ὅσα ὁ Συρόπουλος ἐν IV, 15, 85, λέγει.

λείας, ἦν πρό μικροῦ αὐτὸς ἐγκατέλιπε προσοικειωσάμενος τὸν Πάπαν (¹). Ὁ μικρόνους Πατριάρχης πλήρης ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐλπίδων διὰ τὸ μέλλον ἐπιδεικτικώτατα τὸν φιλολατινισμόν αὐτοῦ ἐπεδείκνυε καὶ δι' ἀκαίρου καὶ ἄφρονος διαγωγῆς πρὸς τοὺς ἰδίους ἤρξατο νὰ ἐπισπᾶται τὴν δυσμένειαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν (²). Δεκτῆς γενομένης ἤδη τῆς προσχωρήσεως τῷ Πάπα ἀπέστειλεν ὁ μὲν βασιλεὺς τοὺς δύο δισυπᾶτους, ὁ δὲ Πατριάρχης τὸν Ἡρακλείας καὶ Μονεμβασίας πρὸς τὸν Πάπαν (³). Ἡ ἀποσταλεῖσα αὕτη πρεσβεία, ἵνα ἀναγγεῖλῃ τῷ Πάπα τὴν ἐπικειμένην ἔλευσιν τῶν Ἑλλήνων, εὗρεν αὐτὸν ἀρξάμενον ἤδη τῶν συνοδικῶν ἐργασιῶν καὶ ἔτυχε παρ' αὐτοῦ τοιαύτης ὑποδοχῆς, ἣτις ὤφειλε πολλὰς περὶ τοῦ μέλλοντος σκέψεις νὰ παραγάγῃ παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς. Ἐκ τῶν πρεσβευτῶν οἱ μὲν λαϊκοί, οἱ δὲ δισύπατοι, ἀπέδωκαν τῷ Πάπα τὴν παρὰ Λατίνοις εἰθιμμένην τιμὴν, διὸ καὶ εὐμενοῦς ἡξιώθησαν παρ' αὐτοῦ ὑποδοχῆς· οἱ ἀρχιερεῖς ὅμως ἠρνήθησαν νὰ ὑποκύψουσιν εἰς τὴν ἀήθη ρωμαϊκὴν ἀπαίτησιν, διὸ καὶ ἐπέσυρον τὴν δυσμένειαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης (⁴). Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἦν ἀπροσδόκητον διὰ τὸν Πάπαν, οὐδαμῶς ὅμως ἐδίδαξεν αὐτὸν δικαιοτέρας κρίσεις περὶ τῆς μελλούσης πορείας τῶν ἀνατολικῶν ἐν τῇ συνόδῳ, ὥς προλαβὼν ὁ μετριοπαθὲς Ἀμβρόσιος Τραπεζσαρῆς ἔγραψεν αὐτῷ ὑποδεικνύων τὴν ἀνάγ-

¹) Τὸν Καισαρίνην ἀνέμενον οἱ Ἕλληνες ὥς ἀπεσταλμένον τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου· οἱ ἐν Βενετίᾳ ὅμως ἐπεδέξαντο αὐτὸν ὥς ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου. Εἰς Βενετίαν ἦλθε τῇ 19 Φεβρουαρίου ἢ κατ' ἄλλους τῇ 20 συναδεύομενος ὑπὸ τοῦ Λατίνου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωάννου Vitelleschi.

²) Συρόπουλ. IV 17, 89. IV 18, 89.

³) Ὁ Zhishman λέγει ὅτι ἡ πρεσβεία αὕτη ἀπεστάλη πρὸς τὸν Πάπαν τῇ συμβουλῇ τοῦ καρδινάλιου Καισαρίνη, περὶ οὗ ὅμως ὁ Συρόπουλος οὐδὲν λέγει, ὥς ἐπίσης οὐδὲν λέγει καὶ περὶ τῶν μετὰ τοῦ βασιλέως συνδιασκέψεων τοῦ καρδινάλιου, περὶ ὧν τινὰ λέγει ὁ Zhishman. Unionsverhandlungen σελ. 243. 244.

⁴) Συρόπουλ. IV, 18, 90; 20, 94.

κην μετριοφροσύνης καὶ συγκαταβάσεως⁽¹⁾. ἔτι ὁμῶς σπουδαιοτέραν ἐκπληξιν ἐνεποίησε τὸ πρᾶγμα, φυσικώτατα, τῷ πτωχαλαζόνι Πατριάρχῃ, ὅστις μέχρι τῆς ὑστάτης ἔτι στιγμῆς διεξεδίκει πρὸς τὸν βασιλέα τὰ πρεσβεῖα τῆς ὑπεροχῆς ἢ τοῦλάχιστον τῆς ἰσότητος ⁽²⁾, ὅτε ἀπεσταλμένος τοῦ εἰς Φερράραν ἤδη προαπελθόντος βασιλέως, ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Πάπα ὅπως ἀποδώσῃ αὐτῷ τὸν ἀσπασμὸν τοῦ ποδός ⁽³⁾. Τὸ τοιοῦτο διήγειρε τὴν δίκαιαν ἀγανάκτησιν τῶν ἀρχιερέων, οἵτινες καὶ πικρότατα ἐμέμψαντο αὐτῷ διὰ τὴν ἀμέλειαν καὶ τὴν ἀπάτην, ἣν αὐτοὺς ἠπάτησεν ἐν Κων)πόλει λέγων, ὅτι πάντα διετέθησαν καλῶς, οὐδὲν διδαχθεὶς ἐκεῖ ὅλως ἐκ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ τοποτηρητοῦ τοῦ Πάπα, Χριστοφόρου, περὶ πρωτοκαθεδρίας ἐνισταμένου ⁽⁴⁾. Τρεῖς ὁ Πάπας δι' ἐπισκόπων ἀτήτησε τὸν τοῦ ποδός ἀσπασμὸν καὶ τρεῖς ἐρρωμένως ἀντέστησαν αὐτῷ οἱ Ἑλληνες καὶ μόνον διὰ τῆς ἐπανελημμένης ἐπεμβάσεως τοῦ βασιλέως ⁽⁵⁾ καὶ

1) Τὰς περὶ τῶν Ἑλλήνων ἐντυπώσεις τοῦ Traversari ἐν Βενετία βλ.π. ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ 20 Φεβρ. πρὸς τὸν Πάπαν (παρὰ Cecconi. Studii Storici sul Concilio di Firenze I. προλεγόμεν. DLI), 10 Μαρτ. ἐτέρῳ τινὶ φίλῳ (αὐτόθι P. DLXXII), 11 Μαρτ. (αὐτ. DLXXIV). Ἐπιστολὴ τῷ Πάπᾳ 20 Φεβρ. Βενετία. Liber. I, ep. 30 "Te oro atque obsecro, pater beatissime, advenientes ad te graecos praecipua cum benevolentia et honorificentia suscipiat Sanctitas tua, et maxime ipsorum capita quia sic decet, ita res ipsa tempusque requireret. Ne 1 e moveat Sanctitatem tuam quorundam commotio, iudicio meo satis levis, quod is patriarcha te appellet fratrem, quia et Ecclesia Constantinopolitana secunda est a Romana et facile meretur veniam inventerata nec de novo praesumpta opinio tolerandaque sunt omnia, donec compositis rebus gravioribus ista quoque disponantur.,

2) Συρόπουλ. IV, 18, 90.

3) Συρόπουλ. IV, 19, 92.

4) Συρόπουλ. IV, 20, 43, τοὺς δριμύεις ἀλλὰ δικαίους τοῦτους λόγους ἀπήγγειλεν ὁ Τραπεζοῦντος τῷ Πατριάρχῃ, ὅτε οὗτος προσκαλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Πάπα.

5) Συρόπουλ. IV, 19, 92; 20, 94,

τῆς διακηρύξεως τοῦ Πατριάρχου, ὅτι ἐν περιπτώσει ἐμμονῆς τοῦ Πάπα εἰς τὴν ἀπαιτήσιν ἐπιστρέψει οἰκαδε, ὑπεχώρησεν ἐπὶ τέλους ὁ Πάπας, ὡς μόνην ἐκδίκησιν δεῖξας τὴν πτωχὴν καὶ ἀσημον ὑποδοχὴν, ἣν ἐποίησε τοῖς ἀντιπροσώποις τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως πότε ἂν ἦ οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπεχώρησαν εἰς τὰς πρώτας τοῦ Πάπα ἀξιώσεις²⁾, ἡ δὲ πρώτη αὕτη σύγκρουσις, ἡ τοσαύτας ἐλπίδας ἀποδείξασα φρούδας εἰς πολλὰς ἐνέβαλε σκέψεις τοῖς σωφρονεστέροις τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν, ἡ δὲ ὑποδοχὴ καὶ πρώτη μετὰ τοῦ Πάπα συνάντησις, ἥς ἐν τοῖς πρώτοις συμμετέσχεν ὁ ἡμέτερος Μάρκος, οὐχὶ τὰς ἀρίστας αὐτῷ ἐπροξένισεν ἐντυπώσεις. Ἀπὸ τῶν πρώτων τούτων ἐντυπώσεων ἀπορρέει ἐκεῖνο ὅ,τι λέγει ὁ Μάρκος, ἐν τῇ πρώτῃ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ γράφων: «Ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα γενόμενοι τῶν Λατίνων εὐθὺς ἐπειράθημεν ἄλλως ἡμῖν προσενεχθέντων ἢ ὡς ἡλπίζομεν, εὐθὺς μὲν ἡμῖν ἀπογνῶναι τοῦ τέλους συνέπεσε· καὶ τις ἡμῶν εἶπεν ἰδὼν εἰς πλησίον ἄλλον· σχολῇ γ' ἂν οἱ ἄνδρες οὗτοι τῶν οἰκείων ἦθων τε καὶ δογμάτων παρακινήταιεν οἱ τοσαύτην ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδεκνύμενοι»³⁾.

Ἡ κρίσις αὕτη τοῦ ἡμετέρου Μάρκου εἶνε ἐπιτυχής, ἐν ἔτι ἡμῖν ἐξ-ἡγοῦσα ἐκεῖνο, ὅτι αὐτός τε ὁ Μάρκος καὶ οἱ πλείστοι, ἵνα μὴ εἰπωμεν πάντες οἱ Ἕλληνες ἀπῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχον-

²⁾ Ἀμαθὺς λοιπὸν γράφει ὁ Ἀββᾶς Χριστοφόρος Peichich (*Speculum veritatis inter Orientalem et Occidentalem Ecclesias*, p. 87) καὶ ἐστὶ ἀμαθιότερον διῃσχυρῆται ὁ ἐκεῖνον ἀντιγράφων δραπετίδης Pitzipios (*L'Eglise orientale II partie* p. 4 edit. 1855), ὅτι ὁ τε πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς (Peichich) ἡ τοῦλάχιστον μόνον οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ στωροφόροι (Pitzipios) ἀπέδωκαν ἐφ' Πάπα τὴν τιμὴν τοῦ ἀσπασμοῦ τοῦ ποδός.

³⁾ Παρὰ Migne CLIX, col. 1028, τὴν ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ταύτης ἀπογοήτευσιν ἔσπευσε νὰ ἐκφράσῃ δριμύς πάλιν ὁ Τραπεζοῦντος, «ἐγὼ καθὼς εἶδον τὴν καθέραν καὶ τὴν τάξιν, ἐν ἣ σὲ ἔταξεν ὁ Πάπας, καὶ οἶαν ὑπεροχὴν εἰς αὐτὸν διαπραγματεύσατο, ἡπόρησα καὶ κατ' ἐμαυτὸν ἔλεγον, ὁ πατριάρχης ἐστὶν οὗτος ὁ Ἰωσήφ ὁ τὰ τοιαῦτα καταδεξάμενος, καὶ πῶς ἀνέχεται τῶν τοιούτων; καὶ ἔκτοτε στοχάζομαι ὡς οὐδὲν ὑγίης προβήσεται εἰς ἡμᾶς», Συρόπουλ. IV, 24, 100.

τες πεποιθήσιν, ὅτι ἀπέρχοντο ἴσοι πρὸς ἴσους, ὅτι δὲ θ' ἀπαντήσωσι τὴν αὐτὴν εἰλικρίνειαν πρὸς τὸ τῆς ἐνώσεως ἔργον, μεθ' ἧς αὐτοὶ ἀπέρχοντο. Τὰ μέχρι τοῦδε ὅμως γεγονότα καὶ αἱ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἐν Φερράρα βίου ἐντυπώσεις, ἀπὸ τε τοῦ Πάπα καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἀπεγοήτευσαν αὐτοῦς (¹).

Ὅρισθείσης τῆς ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως (²) τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου θυελλῶδες διηγέρθη τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐν τῇ ναφ τάξεως, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ καθεσθῶσιν οἱ σύνεδροι. Καὶ ἡ δευτέρα αὕτη σύγκρουσις ἐληξεν διὰ τῆς ὑποχωρήσεως καὶ αὐθις τοῦ Πάπα καὶ διὰ τῆς ἐπὶ πλέον καὶ σαφέστερον μορφώσεως παρὰ τισι τῶν Ἑλλήνων τῆς δυσπιστίας πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐκδόσεως τῆς προκειμένης ὑποθέσεως (³). Ἀμέσως μετὰ τοῦτο διηγέρθη ζήτημα παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς περὶ τῆς ἀντιπροσωπεΐας τῶν τριῶν τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ καθορισμοῦ τῶν προσώπων ἀπετέλεσεν ἰδιαίτερον ἀντικείμενον φροντίδος τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου (⁴), καταλήξαν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ μὲν Ἡρακλείας καὶ τοῦ πνευματικοῦ Γρηγορίου ὡς ἀντιπροσω-

¹) Συρόπουλ. IV, 24, 99, πρὸβλ. καὶ Sadow. Βησσαρίων ὁ Νικαίας σελ. 19, 20 καὶ ὑποσημ.

²) Κυρίως ἀνάγκη τοῦτο νὰ ὀνομασθῇ συνέχεια ἢ ἐπανάληψις τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου τῆς ἐν Φερράρα, ἥτις ἐκηρέχθη ἤδη ὡς ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς 8 Ἰανουαρίου τοῦ 1438 καὶ μέχρι τοῦ χρόνου τοῦτου δις ἐσυνεδρίασεν ἐπισήμως (Filsjean. Dictionnaire des Conciles. p. 144 Chénou: L'Eglise et la Papauté ἐνθ' ἄνωτ. p. 337).

³) Εἴκοσι καὶ πλέον ἡμέραι ὦν χρόνος κατετρίβη εἰς τὰς περὶ τῆς ἐν τῇ ναφ κατατάξεως τῶν ἐδρῶν συζητήσεις καὶ διαμάχας, τῶν Λατίνων ἐπ' ἀνειλημμένως προβαλλόντων σχέδια, ὧν τὰ μὲν ὅλως ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τὰ δὲ καὶ ὡς γελοῖα ἐγκατελείφθησαν. (Συρόπουλ. IV 25—27, 101—106).

⁴) Συρόπουλ. IV, 29, 105, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀνεκαλύφθησαν νέα πληρεξούσια ἐπίσημα ἐγγ. ἄφα, ὅπως ἄστα καθ' ὅλον τοῦτο τὸ περὶ τοποτηρησίας ζήτημα τρίς τὰ πρόσωπα ἐνηλλάγησαν, ὁ δὲ ἡμέτερος Μάρκος ἐγένετο διαδοχικῶς τοποτηρητὴς πρῶτον μὲν τοῦ Ἀλεξανδρείας (Συρόπουλ. III, 3, 451), εἰτα τοῦ Ἱεροσολύμων (III, 20, 66) καὶ τέλος τοῦ Ἀντιοχείας (IV, 24, 106).

πων τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἐφέσου καὶ τοῦ Ῥωσσίας τοποτηρητοῦ τοῦ Ἀντιοχείας, τοῦ δὲ Σάρδεων μόνου—τοῦ Ἱεροσολύμων. Τίς ὁ σκοπὸς τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ τοιοῦτῃ αὐτοβούλῃ καθορισμῷ τῶν προσώπων ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Συροποῦλου οὐδόλως ἐξάγεται. Ἡ φερομένη ὑπὸ τινων⁽¹⁾ ἐξήγησις, ὅτι τοῦτο ὑπηγορεύθη ὑπὸ λόγων ἐχόντων σχεσιν πρὸς τὸ τελικὸν τῆς συνόδου ἀποτέλεσμα, ὅτι δηλ. ὁ βασιλεὺς ἀνέθηκε τὴν ἀντιπροσωπευσιν ἐκάστου Πατριάρχου εἰς δύο πρόσωπα, τοῦ ἑτέρου τῶν ὁποίων τὴν σύμπραξιν εἰς τὴν ὅπως δῆποτε ἐπίτευξιν τῆς ἐνώσεως εἶχεν ἐκ τῶν προτέρων βεβαίαν, καίπερ ἐξηγουσα ἐκ τῶν ὑστέρων πάντοτε τὰ πράγματα, δὲν εἶνε καθ' ὅλα ἱκανοποιητικὴ⁽²⁾. Καθ' ἡμᾶς ἀπλούστατα προσωπικοὶ λόγοι καὶ πλάγιοι εἰσηγήσεις ἦσαν ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης μεταλλαγῆς καὶ ἀκουσίως δὲ ἀναμνησκόμεθα ἐνταῦθα τοῦ πονηροῦ καὶ φιλοδόξου ἄμα πνευματικοῦ Γρηγορίου. Ἡ μετατροπὴ ὅμως αὕτη προκάλεσε τοσαύτην δυσἀρέσκειαν παρὰ τῷ Μάρκῳ καὶ, τὸ παράδοξον, παρὰ τῷ Ἡρακλείῳ, ὥστε ἐπιμόνως ἠρνήθησαν ν' ἀντιπροσωπεύσωσι τοὺς οἰκείους Πατριάρχας, προτίμων δὲ νὰ παρακαθίσωσιν ἐν τῇ συνόδῳ ὡς ἀπλοὶ τῶν οἰκείων ἐπαρχίων

¹⁾ Gorski. Ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, σελ. 50. Τῇ γνώμῃ ταύτῃ δόναται τις νὰ συντεθῇ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν τῷ ζητήματι διαγωγὴν τοῦ Φράντσοῦ ἐπὶ ἐν Κων)πόλει κατὰ τὸν πρῶτον τῶν προσώπων καθορισμὸν (Συροποул. III, 4, 47), οἱ καὶ ἐκεῖ προέκειτο κυρίως οὐχὶ περὶ τῶν προσώπων, ἀλλὰ περὶ τῶν διαταγῶν. Ἰσως δὲ τῇ γνώμῃ ταύτῃ συνάδει καὶ τὸ παρ' Ἰωάννῃ τῷ Εὐγενικῷ ἐν τῇ ἀντιρρητικῇ λεγόμενον "καὶ τοποτηρητὴν ὄντα τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, εἰ βοῦλει δὲ καὶ τοῦ Ἀντιοχείας, ὡς αἰφνης ἐδοξε τοῖς καλοῖς οἰκονόμοις ὑστερον", (παρὰ Δοσιθέῳ Τόμ. Καταλλαγῆς σελ. 215).

²⁾ Διότι ὅπως πότ' ἐν ἡ δὲν ἐξηγεῖται ἡ ἀνάθεσις τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἱεροσολύμων μόνῳ τῷ Σάρδεων γνωστῷ ζηλωτῇ τοῦ πατρὸς δόγματος καὶ ὅλως ἀνεξαρτήτῳ (Συροποул. IV, 6, 75). ὁ δὲ Πνευματικὸς Γρηγόριος οὐ μόνον δὲν εἶχεν εἰσέτι δεῖξῃ διαθέσεις φιλολατινικάς, ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον εἶχετο εἰς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐν ἰσῷ βαθμῇ πρὸς τὸν Σάρδεων (Συροποул. IV 31, 109).

ἐπίσκοποι⁽¹⁾. Καὶ ποίους μὲν λόγους προβάλλετο ὁ Ἡρακλείας ἀγνοοῦμεν· ὁ Ἐφέσου ὁμῶς ἐθεώρησε τὸ πρᾶγμα ὡς προσβολὴν τοῦ ἰδίου ἀξιώματος, δικαίως παρατηρήσας, ὅτι ἐν ᾧ ἱερομόναχον ὄντα ἐτιμίησαν διὰ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἀλεξανδρείας, νῦν ἀρχιεπίσκοπον Ἐφέσου γενόμενον καταβιβάζουσιν εἰς τὴν θέσιν τοποτηρητοῦ τοῦ Ἀντιοχείας⁽²⁾. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ τε βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου ἐποιήσαντο χρῆσιν παντὸς τρόπου, ἵνα καταλείψωσιν αὐτὸν πολλὰς προσαγαγόντες δικαιολογήσεις καὶ ἐπὶ τέλους ἐπεισαν αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὸν τόπον τοῦ Ἀντιοχείας. Τὸ ζήτημα ὁμῶς δὲν ἔληξεν ὀριστικῶς, ἀλλ' ἐγένετο ἀφορμὴ λυπηροτέρων σκηνῶν καὶ αἰτίας, ὡς ὁ Συρόπουλος λέγει, «τῆς δεινῆς τῶν ἡμετέρων διαιρέσεως»⁽³⁾. Διότι ὅτε ἐπὶ τέλους ἐπέστη ἡ ἡμέρα τῆς ἐπισήμου «ἀνακηρύξεως» τῆς συνόδου ἡ προτεριαιότης τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου, ὡς τοποτηρητοῦ Ἀλεξανδρείας, ἐλύπησε τὸν Μάρκον, ὅστις ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐκείνῃ στιγμῇ, παρόντων καὶ τῶν τὰ πάντα περισκοπούντων Λατίνων, ἠρνήθη τὸν τόπον τοῦ Ἀντιοχείας καὶ ἀπεχώρησε τοῦ ὠρισμένου τόπου, ἐνθα ἐκάθητο οἱ τοποτηρηταί. Τοῦτο ἰδὼν ὁ πνευματικὸς Γρηγόριος ὑπεχώρησε μὲν ἐκ τῆς ἰδίας θέσεως, ἀλλὰ μετὰ ὀργῆς ἐσωτερικῆς προέβη εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς ψευδοῦς μετριοπροσύνης καὶ ἀπεχώρησεν ὅλως ἐκ τῆς θέσεως τοῦ τοποτηρητοῦ. Τότε ὁ Ἐφέσου ἐκάθησεν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀντιοχείας⁽⁴⁾. Οἰοιδίποτε κἂν ἦσαν οἱ ἠθικοὶ λόγοι, δι' οὓς ὁ ἡμέτερος Μάρκος προσηνέχθη οὕτως ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει, τὸ βέβαιον εἶνε ἐκεῖνο, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπέσπευσε τὴν προαγωγὴν μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀντιπαθεῶν, αἵτινες βραδύτερον τοσαύτην ἡσκήσαν ἐλirroήν ἐν τῷ τελικῷ ἀποτελέσματι τῆς προκειμένης συνόδου· δικαίως δὲ συμπληροῖ ὁ Συρόπουλος τὴν ἱστορίαν τοῦ μέρους τούτου καὶ τῶν γεγο-

²⁾ Συρόπουλ. IV, 29, 106, 107.

³⁾ Αὐτ. 107.

¹⁾ Συρόπουλ. IV, 32, 110.

²⁾ Αὐτόθι.

νότων, ἵτινα ἀνεγράψαμεν, διὰ τῶνδε τῶν βραχέων: «τοιαῦτα προοίμια παρέσχεν ἡμῖν ἡ οἰκουμένη συνοδική ἀνακηρύξις τῆς μελετωμένης ἐνώσεως. Ἀντὶ γὰρ τοῦ καὶ μετὰ τῶν ἐνδιαφερομένων ἀρχὴν ἐνώσεως ἐμβαλεῖν, ἡ δὲ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς μᾶλλον ἀρχὴν σχισμάτων παρέσχε καὶ διαστάσεων»⁽¹⁾.

Ἐν τούτοις, γενομένης τῆς ἀνακηρύξεως τῆς οἰκουμένης συνόδου, ἀνεβλήθη ἡ συνέχεια τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς τῶν ἐπισήμων ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀπαιτήσαντος τοῦ τε βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου ἵνα παραστώσιν ἀντιπρόσωποι συμπάσης τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν προτέραν ἐν Κων)πόλει γενομένην συμφωνίαν, καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ὁ Πάπας γινώσκων τὰ πράγματα σαφέστερον, τὸ τε ἀδύνατον τῆς προσχωρήσεως αὐτῶν ἐν Βασιλείᾳ⁽²⁾ καὶ τὸ ἀπρόθυμόν τινων ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, ἐτέρων δὲ καὶ τὸ ἀντικρυς πολέμιον πρὸς αὐτὸν⁽³⁾, δυσκόλως τὸ πραγματῆκουσε ματαίως ὁμως ἐπειράθη νὰ πείσῃ⁽⁴⁾ τὸν βασιλέα εἰς τὴν ἄμεσον συνέχισιν τῶν ἐργασιῶν⁽⁵⁾. Ἀντὶ ὁμως τῆς τοιαύτης ὑποχωρήσεως ἀπήτησε καὶ ἐπέτυχε παρὰ τε τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου, ἐγγράφως μάλιστα, τὴν συγκατάθεσιν, ἵνα κατὰ τὸ τετράμηνον τοῦτο διάστημα συζητηθῶσιν ἐν οὐχὶ ἐπισήμοις συνεδρίαις, ὑπὸ ὀριζομένων ἐπὶ τούτῳ προσώ-

⁽¹⁾ Συρόπουλ. IV, 32, 111.

⁽²⁾ Μετὰ τὴν προχώρησιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Πάπαν οὐ μόνον οὐδεὶς τῶν ἐν Βασιλείᾳ προσήλθεν εἰς τὴν Φερράραν, ἀλλὰ τὴν μὲν 24 Ἰανουαρίου ἐν τῇ 31ῃ συνεδρίᾳ αὐτῶν καθεῖλον τὸν Εὐγένιον, τῇ δὲ 24 Μαρτίου ἀπεκίρωσαν τὴν σύνοδον τῆς Φερράρας ὡς παρασυναγωγὴν. Kraus II, p. 425. Συρόπουλ. I, 41, 42 Πρὸβλ. καὶ Concil. Bigne VIII 90.

⁽³⁾ Filsjean ἐνθ. ἀνωτ. 144 Zhishman Die Unionsverhandlungen. p. 28, 219 πρὸβλ. καὶ acta Florent. Bigne VIII, 558.

⁽⁴⁾ Συρόπουλ. V, 1, 113; 3, 115.

⁽⁵⁾ V, 3, 115 "περὶ πλείστου τοῦτο ποιεῖται ὁ Πάπας οὐ τοσοῦτον διὰ τὴν χρεῖαν ὅσον δι' ἀκοήν, ἵνα κηρύττεται καὶ ἐν τῇ Βασιλείᾳ καὶ πανταχοῦ, ὅτι ἡ οἰκουμένη συνόδος καὶ συνίσταται καὶ συνεργεῖ ὡς ἂν ἔχη ὁ Πάπας ἐπίδοσιν ἐκ τοῦτου καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος ἐλάττωσιν,"

πων, δευτερευούσης σημασίας ζητήματα ⁽¹⁾. Καί μετὰ τὴν συμφωνίαν ὅμως ταύτην ἱκανὸς παρήλθε χρόνος, μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν μερικῶν καὶ ἀνεπισήμων τούτων τῆς συνόδου ἐργασιῶν ⁽²⁾.

Πρὶν ἢ ὅμως μεταβῶμεν εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ἐργασιῶν τούτων, ποιήσωμεν βραχεῖαν τινα ἐπισκόπησιν τῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ τετράμηγον ἀσχολιῶν τοῦ ἡμετέρου Μάρκου ἐν Φερράρᾳ. Ἐκ τῶν ὀλίγων σαφῶν εἰδήσεων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμέν τι οὐχὶ ἀπέχον τῆς ἀληθείας. Πρώτιστα πάντων ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὴν θέσιν τοῦ Μάρκου ἐν τῇ συνόδῳ μεταξὺ τῶν λοιπῶν αὐτῆς μελῶν. Ὡς τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἦτο τὸ κέντρον, περὶ ὃ συνηνοῦντο πολλὰ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐν Φερράρᾳ, ἅτινα ἐν αὐτῇ διέβλεπον τὸν ἄνδρα, ὅστις ὤφειλε νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τῆς συνόδου ἐκ μέρους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐφ' ὃν ἀνέβηκαν τὰς ἐλπίδας αὐτῶν πάσας ⁽³⁾. Τὸν στενωτέρον περὶ αὐτὸν κύκλον ἀπετέλουν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἔτι ὁ Ἡρακλείας, ὁ Τραπεζοῦντος, ὁ Μονεμβασίας, ὁ Ἀγχιάλου, ὁ Πλήθων, πολλοὶ ἐκ τῶν τοῦ κατωτέρου κλήρου, πάντες σχεδὸν οἱ ξένοι ἐξ Ἀνατολῆς ἀντιπρόσωποι, πρὸς δὲ ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Δημήτριος, οὗ αἱ φιλικαὶ σχέσεις πρὸς τὸν Ἐφέσου διέμειναν ἀμείωτοι μέχρι τέλους τῆς συνόδου ⁽⁴⁾. Αἱ πρὸς τὸν βασιλέα σχέσεις ἦσαν χαρακτηρηστικῶς ὅλως ἀνεξαρτήτου, εἰ καὶ διὰ τῆς ὑπόουλου διαγωγῆς τῶν Λατίνων ὁ Παλαιολόγος

⁽¹⁾ Συρόπλ. V, 1, 113. 3, 115 acta Florent VIII, p. 15, 16.

⁽²⁾ acta Concil. Florent VIII, 24, 25.

⁽³⁾ Οκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν εἰς Φερράραν ἀφίξιν, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλε τὸν Ἰωάννην Εὐγενικὸν δι' ἰδίαν ὑπόθεσιν πρὸς τὸν Πάπαν, ὁ πνευματικὸς Γρηγόριος δ. ἔρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λέγων "Τί βούλεται ἡ τοῦ Νομοφύλακος ἐπιδημία πρὸς τὴν τοῦ Πάπα οἰκίαν; ποίας πράττει δουλείας; ἀνάγκη ἴν' εἰδῶμεν τίνος χάριν ἐκεῖσε παρεγένετο· ἰδοὺ γάρ ὁ Ἐφέσου μέλλει ἀναδέξασθαι τὸν κατ' ὄλου ἀγῶνα καὶ δεῖ ἡμεῖς προσέχειν τί ἄρα καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐργάζεται", Συρόπουλ. V, 15, 135, πρβλ. V, 6, 120, 121.

⁽⁴⁾ Συρόπουλ. V, 6, 120. 14, 134. 16, 137. VI, 13, 160.

δεινῶς ἐξωργίσθη κατὰ τοῦ Μάρκου (¹), ἀπαιτήσας μάλιστα πρὸς στιγμὴν τὴν ὑπὸ τῆς ὄλης συνόδου τῶν ἀνατολικῶν καταδίκην αὐτοῦ. Ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ ἡ σύνοδος ἔδειξε διαθέσεις ὅλως διαφόρους τῶν τοῦ αὐτοκράτορος, ὥστιν καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἡ σύνοδος κατ' οὐδένα τρόπον θὰ προβῇ εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Ἐρέσου (²). Ἐν συνειδήσει τῆς ἀνατεθειμένης ταύτης αὐτῷ ἐντολῆς ὁ Μάρκος διήρχετο ἀναμριβόλως τὸν ἐλεύθερον ἀπὸ τῶν συνεδριῶν χρόνον εἰς μελέτας περὶ τῶν ὑπὸ συζήτησιν προβλημάτων, ἄμεσον βοηθὸν καὶ συνεργὸν ἔχων τὸν κάλλιστον Νομοφύλακα, τὸν ἴδιον ἀδελφόν· ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ παν ὅ,τι ἡδυνήθη, κατὰ τὸ βραχὺ πρὸ τῆς ἐκ Κων)πόλεως ἀναχωρήσεως διύστημα, νὰ συναγάγῃ ὕλικόν, ἡσχολήθη εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ καὶ τῶν κειμένων, ἵνα ἡ ἐκάστοτε ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ὁ ἀρχηγὸς τοῦ λόγου εἴτε ἐρωτῶν εἴτε ἀποκρινόμενος (³). Πλὴν ὅμως τῶν καθαρῶς θεολογικῶν μελετῶν, τῶν ἀναγομένων εἰς τὰ προκείμενα ζητήματα, ὁ Μάρκος κατὰ τὸν ἐλεύθερον ἀπὸ τῆς συνοδικῆς συζητήσεως χρόνον μετεῖχε καὶ ἐτέρων ἀσχολιῶν, φιλοσοφικῶν. Ἡ ἐν τῇ Φερράρᾳ παρουσία τοῦ γηραιοῦ Πιλήθωνος καὶ τοῦ Σχολαρίου φυσικῶτατα ἐξηγοῦσι τὸ πρᾶγμα. Ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς προβλήμασιν ἐπετάθη καὶ μέχρι τῶν συμπαθειῶν ἐκατέρου ἐν τοῖς θεολογικοῖς ζητήμασι (⁴). Ὁ Μάρκος διὰ τῆς μετριόφρονος καὶ μεμετρημένης σχέσεως αὐτοῦ πρὸς ἀμφοτέρω τὰ φιλοσοφικά συστήματα (⁵) ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τῶν πρὸς ἐκατέρους τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν (⁶) σχέσε-

¹) Συρόπουλ., V, 2, 114. V, 3, 115. 14, 132 133. VI, 160. 161. Acta Florent. p. 213.

²) Συρόπουλ. V, 2, 114.

³) Συρόπουλ., V, 117. 118. 5, 118 ; 6, 119. 7, 121. Concil. Floren. p. 48. 65. 88. 183. 213.

⁴) Γενναδίου Π. Κ. "περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Γερυστοῦ,, (Migne CLX, col. 653).

⁵) Γεώργ. Σχολαρίου ἐπιστολὴ Μάρκῳ Μ. Ἐρέσου (Migne CLX, col. 746)

⁶) Τοῦ μὲν Πιλήθωνος ἦν ὥς εἰδομεν μαθητῆς, τοῦ δὲ Σχολαρίου στενωπός ἀρεσθότερος φίλος, εἰ μήπως διδάσκαλος (Migne CLX, col. 745, 746). Frommann p. 101.

ων αὐτοῦ δεσμός ἀγαθὸς συνεννόησεως· ὅτι δὲ ὁ Μάρκος μετεῖχε τῶν φιλοσοφικῶν ζητήσεων οὐ μόνον πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Λατίνους ἔχομεν ἄμεσον μαρτυρίαν τοῦ Συροπούλου⁽¹⁾. Ὅπως πότ' ἂν ἦ ὅμως τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἀφώριζεν ὁ Μάρκος εἰς τὰς θεολογικὰς μελέτας, τοσοῦτω μάλλον ὅσα πολλάκις ἀπητεῖτο ἐγγράφως νὰ ἐκθέσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἣν αὐτὸς μάλιστα ἐν τῇ συνόδῳ ἐξεπροσώπει⁽²⁾. Ἀλλὰ καὶ ἀσχέτως πρὸς τὰς ἐπισήμους ταύτας ἀπαντήσεις, τὰ ἐν τῇ συνόδῳ συζητούμενα κεφάλαια παρείχον αὐτῷ ἀφορμὰς πρὸς συγγραφικὴν ἐργασίαν. Οὕτω δὴ ἔχομεν ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης πλεόν τοῦ ἐν ἡς συγγράμματα τοῦ Μάρκου γεγραμμένα ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντίᾳ⁽³⁾. Αἱ δὲ πρὸς τοὺς Λατίνους σχέσεις τοῦ Μάρκου ἦσαν οὐχὶ ἀγαθαί· ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ καὶ ὁ χαρακτήρ καὶ αἱ διαθέσεις ὀλίγας παρείχον ἐλπίδας τοῖς Λατίνοις, ἵνα προσοικειωθῶσιν αὐτῷ· διὸ πρὸς αὐτὸν ἐδείχθησαν πάντοτε ἐπισήμως μὲν ἐν ταῖς συνεδρίαις προσηνεῖς⁽⁴⁾, ἐν πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις ὑπουλοὶ καὶ δυσφημισταί, καὶ τοσοῦτον ἀδεξίως ἔσπευσαν νὰ δηλώσωσι τὰς πρὸς αὐτὸν διαθέσεις, ὥστε διήγειραν ταχέως παρ' αὐτῷ καὶ προσωπικὴν καθ' ἑαυτῶν ἀντιπάθειαν⁽⁵⁾, δικαίαν ὅμως συνέπειαν τῆς πρὸς αὐτὸν διαγωγῆς ἐκείνων.

¹⁾ Συρόπουλ. V, 2, 113 "κατὰ γοῦν τὸ ἔθος αὐτῶν ὁμιλοῦν λογικῶς μετὰ τοῦ Ἐφέσου,,.

²⁾ Συρόπουλ. V, 14, 133. X. 2, 279 Μάρκου Εφέσου ἐγκύκλιος παρὰ Migne 159, col. 1088. Iω. Εὐγεν. "Ἀντιρρητικός,, (Δοσιθ. Τόμ. Κατάλ. σελ. 207). Allatii de purgatorio p. 241.

³⁾ Ὁδὼν τὰ "σιλλογιστικὰ κεφάλαια,, περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Αγ. Πνεύματος, ἀναμφιβόλως γραφέντα ἐν Φλωρεντίᾳ, ὅπερ δείκνυσιν καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς ἀσυστηματοποίητον, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ταῦτα ἐγγράφησαν κατὰ τὸν χρόνον τῶν περὶ δόγματος συζητήσεων. Πλὴν τούτου εἰς τὸν χρόνον τούτον ἀνήκει ἡ "πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολή,,. "Ἀπάντησις εἰς τὰς παρατηρήσεις τῶν καρδινάλιων,, "περὶ τῆς προσθήκης ὑπὸ τῶν Λατίνων εἰς τὸ σύμβολον,, (Migne 160 col. 1073. 1074).

⁴⁾ Acta p. 52. 185.

⁵⁾ Σιμόπουλ. V, 2, 114. Μάρκου Ἐφέσου ἐγκύκλ. Α'. (Migne 159, col. 1028).

Ἐν τούτοις οἱ Λατίνοι ἔθηκαν ἐν τῷ μεταξύ εἰς ἐνέργειαν τὰ μέσα ἐκεῖνα, ὧν τὴν χρῆσιν ἄριστα αὐτοὶ γινώσκουσι πρὸς διάγνωσιν ἀκριβεστέραν τοῦ χαρακτῆρος τῶν τὴν ἑλληνικὴν σύνοδον ἀποτελούντων μελῶν, προσκαλοῦντες εἰς συχνὰς ἐστιάσεις καὶ προκαλοῦντες διαλέξεις μετ' αὐτῶν, ὧν ἀντικείμενον κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγίνοντο φιλοσοφικά ζητήματα, εἶτα ὅμως μετέπιπτον καὶ εἰς τὸ πρὸ ποδῶν κοινὸν ζήτημα τῆς ἐνώσεως. Ἐν τούτῳ διεκρίθη μάλιστα πάντων ὁ καρδινάλιος Καισαρίνης, ὅστις ἐπανειλημμένως προσεκάλεσε τοὺς μάλιστα διεκκεκριμένους τῶν ἡμετέρων καὶ δὴ καὶ τὸν ἡμέτερον Μάρκον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μυτιλήνης ⁽¹⁾. Οὐ μετὰ πολλῆς προθυμίας ἀποδεξάμενος τὴν πρόσκλησιν ὁ Ἐρέσου συνδιελέχθη μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸ πρῶτον περὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων ⁽²⁾. Ὁ σκοπὸς ὅμως τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦν ὅλως διάφορος· προέτρεψε καὶ παρεκίνησε τὸν Μάρκον, ἵνα γράψῃ τι πρὸς τὸν Πάπαν, «ἐγκωμιάζων αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς ἀρχῆς, ἣν κατεβάλλετο πρὸς τὴν ἔνωσιν» ⁽³⁾. Ἡ τοιαύτη πρότασις τοῦ Καισαρίνη, οἷονδῆποτε πλάγιον σκοπὸν κἂν ἔχῃ ⁽⁴⁾, ἐκεῖνο μάλιστα πάντων δεικνύει, ὅτι κατὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ αὐτῶν τῶν Λατίνων, ἡ ἐν τῇ συνόδῳ τῶν Ἀνατολικῶν θέσις καὶ ἄξια τοῦ Μάρκου ἦν ὑπέροχος παρὰ πάντα ἄλλον καὶ ὅτι διὰ τοιοῦτο γινόμενον ἐκ μέρους αὐτοῦ ἰδύνατο νὰ ἔχῃ μεγίστην σημασίαν καὶ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πνευμάτων τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ⁽⁵⁾. Ὁ Μάρκος τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπεδοκίμασε τὸ τοιοῦτο μέτρον ὥς ὅλως περιττόν, ἴσως λαμβάνων ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ τε βασιλέως καὶ τοῦ Πα-

¹⁾ Συρόπουλ. γ. 2, 113.

²⁾ Διδόδι "κατὰ γοῶν τὸ ἔθος αὐτῶν ὁμίλουν λογικῶς,,.

³⁾ Διδόδι.

⁴⁾ Ἐκ τῆς κατόπιν διαγωγῆς τοῦ Καισαρίνη δείκνυται ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τοῦτου ὁ καρδινάλιος ἤθελεν ἢ νὰ καταστήσῃ βιοῦτον τὸν Μάρκον πρὸ τῶν λοιπῶν συναδελφῶν αὐτοῦ, ἢ νὰ δράζῃται τῆς περιστάσεως ταύτης καὶ ἀφορμὴς πρὸς ἐναρξίν τῶν συζητήσεων καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς τετραμῆνου διαρίας.

⁵⁾ Ἀναμνησθῶμεν τὸ "οὐδὲν ἐποιήσαμεν,, τοῦ Εὐγενίου.

τριάρχου, ὃς πρὸ μικροῦ μάλιστα, ἐν συνεννοήσει πιθανῶς μετὰ τοῦ βασιλέως, ἀπηγόρευσε πᾶσαν κατὰ τὸ δυνατόν συνάντησιν τῶν ἡμετέρων μετὰ τῶν Λατίνων καὶ συζήτησιν ἐπὶ τῶν τῆς ἐνώσεως προβλημάτων (¹). Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως ἐνέμενεν εἰς τὴν προτροπὴν αὐτοῦ, συνέδραμε δὲ αὐτῷ πρὸς τοῦτο καὶ ὁ Μιτιλήνης, οὕτως ὥστε ἐν τέλει ὁ Μάρκος ἀπεδέξατο τὸ πρᾶγμα, συναινέσας νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἐπιστολὴν πρῶτον εἰς τὴν κρίσιν τοῦ καρδινάλιου καὶ μετὰ τοῦτο, ἂν ἀρέσῃ, ν' ἀποστείλῃ αὐτὴν τῷ Πάπᾳ (²). Μὴ καταμαθὼν εἰσέτι κατὰ βάθος τὸν Ἰουλιανὸν καὶ πιστεύων εἰς τὴν εὐλικρίνειαν αὐτοῦ ἐπήνεσε τὸν ζῆλον τοῦ καρδινάλιου ἐν τῷ προκειμένῳ τῆς ἐνώσεως ἔργῳ καὶ προυτρέπετο καὶ συνεβούλευσεν αὐτόν, ἵνα καὶ ἐν τῷ ἐφεξῆς μέχρι τέλους συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ὁ Μάρκος πράγματι ἔγραψε τὴν αἰτηθεῖσαν ἐπιστολὴν, ἣς τὰ γενικά μόνον σημεῖα παρέχει ἡμῖν ἐν ἐπιτομῇ ὁ Συρόπουλος (³), τὸ δὲ κείμενον κατὰ Σιμωνίδην ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τῷ Μακαριωτάτῳ Πάπᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης

Μάρκος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἐφέσῳ τῶν πιστῶν παροικίας

« Ὑμεῖς ἐστὲ σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους ».

« Σήμερον τῆς παγκοσμίου χαρᾶς τὰ προοίμια, σήμερον αἱ νοηταὶ ἀκτῖνες τοῦ τῆς εἰρήνης Ἡλίου τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ προανατέλουσιν· σήμερον τὰ τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος μέλη, πολλοῖς πρότερον χρόνοις διεσπαρμένα τε καὶ ἐρρηγμένα, πρὸς τὴν ἐνωσιν ἐπείγεται· γὰρ ἀνέχεται ἡ κεφαλὴ πάντων Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐφιστάναι διηρημένα τῷ σώματι, οὐδὲ τὸν τῆς ἀγάπης δεσμὸν

¹) Συρόπουλ. γ, 12, 113, 114.

²) Ἀντόθι σελ. 114 « στείλω σοι τοῦτο, καὶ εἴπερ ἀρέσει τῇ αἰδεσιμότητί σου σταλήσεται καὶ πρὸς τὸν Πάπαν ».

³) Συρόπουλ. γ, 2, 114, Ἡ ἐπιστολὴ εἴρηται ἐν τῷ κώδῳκι Παρισίων. Βιβλ. 2075 κ. 25. « Marci Ephesii epistola ad sumnum Pontificem », Ὁ Σιμωνίδης ἀγνοῶν ἴσως τὴν διήγησιν τοῦ Συροπόουλου σημειοῖ ὅτι « εἶκοι ταύτην ἀποστεῖλαι πρὸ τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου ». Ἴδε Dräsecke σελ. 222.

ἐξ ἡμῶν ἀνηρῆσθαι παντάπασιν ἡ ἀγάπη βούλεται· δια τοῦτο ἐξ-
 ἡγειρὲ σε τὸν τῶν Ἱερέων αὐτοῦ πρωτεύοντα πρὸς τὴν ἡμετέ-
 ραν ταύτην κλῆσιν, καὶ τὸν εὐσεβέστατον ἡμῶν βασιλέα πρὸς
 τὴν σὴν ὑπακοὴν διανέστησε, καὶ τὸν ἀγιώτατον ἡμῶν ποιμένα
 καὶ Πατριάρχην γήρως ἐπιλαθέσθαι καὶ ἀσθενείας μακρὰς παρ-
 εσκεύασε, καὶ ἡμᾶς τοὺς ὑπ' αὐτῷ ποιμαινομένους ἀπανταχόθεν
 συνήθροισε, καὶ μακρὰς ὁδοῦ καὶ πελάγους καὶ κινδύνων ἐτέ-
 ρων κατατολμῆσαι πεποίηκεν, ἀφ' οὗ προφανῶς Θεοῦ δυνάμει
 καὶ κρίσει γεγένηται· καὶ τόπερ ὅποιον ἔσται καλὸν καὶ Θεῷ
 φίλον, ἐντεῦθεν ἤδη προοιμιάζομαι δεῦρο δὴ οὖν, ἀγιώτατε πά-
 τερ, ὑπόδεξαι τὰ σά τέκνα μακρόθεν ἐξ Ἀνατολῶν ἔκοντα, πε-
 ρίπτυσθαι τοὺς ἐκ μακροῦ διεστῶτας τοῦ χρόνου, πρὸς τὰς σὰς
 καταφυγόντας ἀγκάλας· θεράπευσον τοὺς σκανδαλισθέντας, ἅ-
 παν σκῶλον καὶ πρόσκομμα τῆς εἰρήνης καλυπτικὸν ἐκ μέσου
 γενέσθαι κέλευσον· εἰπὲ καὶ αὐτὸς τοῖς ἀγγέλοις, ὡς τοῦ Θεοῦ
 μμητῆς, ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ
 διαρρήψατε· μέχρι τίνος οἱ τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτῆς πί-
 στεως βάλλομεν ἀλλήλους καὶ κατατέμνομεν; μέχρι τίνος οἱ
 τῆς αὐτῆς Τριάδος προσκυνηταὶ δάκνομεν ἀλλήλους καὶ κατε-
 σθίόμεν, ἕως ἂν ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῶμεν καὶ ὑπὸ τῶν ἐξω-
 θεν ἐχθρῶν εἰς τὸ μηκέτι εἶναι χωρήσωμεν; Μὴ γένοιτο, Χριστὲ
 Βασιλεῦ, τοῦτο μὴδὲ νυκῆσιν τὴν σὴν ἀγαθότητα τῶν ἡμετέρων
 ἁμαρτιῶν ἢ πληθὺς, ἀλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις, ὅτε
 τὴν κακίαν εἶδες ὑπερταθεῖσαν καὶ ἐπὶ μέγα χωρήσασαν, διὰ
 σουτοῦ καὶ τῶν σῶν ἀποστολῶν ἀνέστειλας αὐτὴν τῆς πρόσω
 φοράς, καὶ πρὸς τὴν σὴν ἐπίγνωσιν ἐπέστρεψας ἅπαντας, οὕτω
 καὶ νῦν διὰ τῶν σῶν θεραπόντων, οἱ μὴδὲν τῆς σῆς ἀγάπης
 προυργαίτερον ἔθεντο, σύναψον ἡμᾶς ἀλλήλοις καὶ σεαυτῷ,
 καὶ τὴν εὐχὴν ἐκείνων ἐπιτελῇ ποίησον, ἣν ἡνίκα πρὸς τὸ πά-
 θος ἀπῆεις εὐχόμενος· ἔλεγε· «Δὸς αὐτοῖς ἵνα ᾧσιν ἐν, καθὼς
 ἡμεῖς ἐν ἐσμέν»· ὅρας, Κύριε, τὴν διασποράν ἡμῶν ὡς ἐλεεινή,
 καὶ ὡς οἱ μὲν αὐτονομία καὶ αὐθαδεΐα συνειθισθέντες, εἰς ἀ-
 φορμὴν τῆς σαρκός, τῇ ἐλευθερίᾳ κατεχρησάμεθα καὶ δοῦλοι τῆς
 ἁμαρτίας, καὶ τὸ ὅλον σάρκες γεγόναμεν· οἱ δὲ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ

Σταυροῦ σου πρὸς διαρπαγὴν καὶ δουλείαν ἔκδοτοι καθεστήκαμεν καὶ ὡς πρόβατα σφαγῆς ἐλογίσθημεν· ἰλάσθητι, Κύριε, πρόσχες, Κύριε, ἀντιλαβοῦ ἡμῶν, Κύριε. Τὸ πάλαι θρυλούμενον ὡς οἰκουμενικῆς συνόδου χρεία τοῖς πράγμασι, σήμερον ἡμεῖς ἐπληρώσαμεν καὶ τὸ ἡμέτερον ἅπαν εἰσηγησάμεθα· δὸς δὲ καὶ τοῖς τὰ πρὸς τελείωσιν ὧν ἡρξάμεθα· δύνασαι γὰρ εἰ θελήσειας μόνον, καὶ τὸ θέλημά σου πραξίς ἐστι συντετελεσμένη· εἰπέ καὶ ἡμῖν ὡς πρότερον διὰ τοῦ Προσρήτου σου· «ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκε ἐν μέσῳ ὑμῶν»· σοῦ γὰρ παρόντος ἅπαντα λοιπὸν εὖοδα καὶ λεῖα γενήσεται. Καὶ ταῦτα μὲν ἔμοι πρὸς γε τὸ παρὸν ἡὔχθω· πρὸς δὲ σὲ λοιπόν, ἀγιώτατε Πάτερ, τὸν λόγον ποιήσομαι. Τίς ἡ τοσαύτη φιλονεικία περὶ τὴν καινοτόμον ταύτην προσθήκην, ἣτις τὸ σῶμα Χριστοῦ κατέταμε καὶ διέσχισε καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ καλουμένους ἐπὶ τοσοῦτον ταῖς γνώμαις διέσχισε; τίς ἡ μακρὰ καὶ χρονία ἐνστασις καὶ ἀφίλος ὑπεροψία τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἢ ἀλλοτριώσεως; τί τῶν πατέρων κατέγνωμεν, ὅτι, παρὰ τὰς κοινὰς αὐτῶν παραδόσεις, ἕτερα φρονούμεν καὶ λέγομεν τὴν ἐκείνων ἑλλειπὴν τιθέμεθα πίστιν καὶ τὴν ἡμετέραν ὡς τελειωτέραν εἰσάγομεν; τί παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ παρελάβομεν, ἕτερον εὐαγγελίζομεθα; τίς ἡμῖν ἐβάσκανε πονηρὸς δαίμων τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ἐνώσεως; τίς τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην ἐξ ἡμῶν ἀρεῖλε, τὴν διάφορον θυσίαν εἰσαγαγὼν τὴν οὐκ ὀρθῶς προσφερομένην, ἐπεὶ μὴ διαφουμένην; ¹⁾ Ἄρα ψυχῆς ἀποστολικῆς ταῦτα καὶ πατρικῆς γνώμης καὶ ἀδελφικῆς διαθέσεως; ἢ τοῦναντίον σκαίου ἂν καὶ διεστραμμένου καὶ ἀθεκάστου καὶ οὐδὲν ἡγοιμένου δεινὸν εἰ πάντες ἀπόλλοιντο; Ἐγὼ μὲν οἶμαι τὸν τὴν διαίρεσιν ταύτην εἰσαγαγόντα καὶ τὸν ἄνωθεν ὑπαντὸν χιτῶνα τοῦ δεσποτικοῦ σώματος διασχίσαντα μεῖζω τῶν σταυρωτῶν ὑποστήσεται δίκην καὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀπάντων ἀσεβῶν καὶ αἰρετικῶν. Ἀλλὰ σοὶ τοῦναντίον ἐξέσται, μακαριώτατε Πάτερ, ἣν βουληθῆς μόνον, τὰ

¹⁾ Τὸ χωρίον ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἐν Γενέσ. 4, 6.7 νοσεῖ προφανῶς.

διστιῶτα συνάψαι, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ καθελεῖν καὶ Θεοῦ οἰκονομίας ἔργον ἐργάσασθαι· τούτου καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτὸς κατεβάλου καὶ ταῖς λαμπραῖς φιλοτιμίαις καὶ μεγαλοδωρίαις ἐπηύξησας καὶ τὸ πέρας ἐπιθεῖναι εὐδόκησον· οὐ γὰρ εὐρήσεις ἐπιτήδειον¹⁾ μαλλον ἢ ὃν ὁ Θεός σοι παρέσχετο σήμερον· ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου καὶ ἴδε πολιάς αἰδεσίμους καὶ ἱεροπρεπεῖς κλίνης ἤδη τὸ πλέον καὶ ἀναπαύσεως δευμένας, ἐκ τῶν οἰκείων ὄρων ἐπαναστάσας καὶ προσδραμούσας τῇ σῇ τελειότητι, μὴν τῇ εἰς Θεὸν ἐλπίδι καὶ τῇ πρὸς ὑμᾶς ἀγάπῃ συνεχόμενους· ἴδε τὸν στέφανον τὸν πλακέντα τῆς δόξης, ὃν περιθέσθαι μὴ ἀναβάλλῃ· κατέτεμεν ἕτερος; αὐτὸς συνούλωσον· διέσχισεν ἕτερος καὶ ἀδιώρῳτον τὸ κακὸν ἔσπευσεν ἐργάσασθαι· σὺ φιλονεικήσον ἐπανορθῶσαι τὸ γεγονός, ὥσπερ μηδὲ ὅλως ἐγένετο τὴν ἀρχήν· ἤκουσα τῶν παρ' ὑμῖν φιλοσόφων, οἰκονομίας χάριν καὶ διορθώσεώς τινων, οὐχ' ὕγιως περὶ τὴν πίστιν ἐχόντων, τὴν προσθήκην ταύτην ἐξ ἀρχῆς ἐπινοήθηναί· οὐκοῦν οἰκονομίας χάριν ἀφαιρεθήτω πάλιν, ἵνα προσλάβητὲς ἀδελφοὺς, ὧν τῷ χωρισμῷ σπαράττεσθαι πάντας ὑμᾶς εἰκός, εἰμὴ ἀναλγήτως ἔχετε· λάβε μοι κατὰ νοῦν τὰ τῶν Χριστιανῶν αἵματα, τὰ καθ' ἐκάστην ἐκχεόμενα τὴν ἡμέραν εἰς τὴν ὑπὸ βαρβάρων πικρὰν δουλείαν καὶ τὸν ὀνειδισμόν τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· προσέτι δὲ θυσιαστηρίων ἀνατροπὴν, κατὰσχέσιν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἐπίπλων διανομήν· ἅπαντα λυθῆναι διὰ τῆς ἡμῶν ὁμονοίας εἰκός, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, ἣν ἡβελήσητε μόνον τὸ τραχὺ τοῦτο καὶ ἀνένδοτον ἀποθέμενοι συγκαταβῆναι τοῖς ἀσθενέσιν ἡμῖν καὶ τὰ σκανδαλίζοντα ἡμᾶς ἐκ μέσου περιελεῖν· εἰ γὰρ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέας εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ μὴν οὐ κεκόλυται τὸ κρέας φαγεῖν· οὕτω καὶ νῦν, ἀγιώτατε Πάτερ, Καλὸς μὲν ὥς ἂν εἰ εἴπομεν καὶ ὁ ἔνζυμος ἄρτος, καλὸς καὶ ὁ ἄζυμος· ἀλλ' ὁ ἄζυμος σκανδαλίζει καὶ ἤττον εἰς θυσίαν λογίζεται καὶ ἀτελής καὶ νεκρὸς καὶ ἄρτος κακώσεως παρὰ τῇ Ἀγίᾳ

1) ἴσως : καῖρόν.

Γραφή καλεῖται· τί μὴ ὁ ἔνζυμος αἰρετέος καὶ περιαιρετέος ὁ ἄζυμος; ὅτι «εἰς ἄρτος, ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμέν» φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου, (καὶ οὐκ ἄζυμου φησὶν) μετέχομεν· ὅπου ἄρα μὴ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν, εἰκότως οὐδὲ σῶμα σύνεσμεν οὐδὲ συμπνέομεν ἀλλήλοις καὶ τὴν αὐτὴν ποιούμεθα κίνησιν. «Παρακαλῶ ὑμᾶς (ὁ αὐτός φησι), διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες καὶ μὴ ἢ ἐν ὑμῖν σχίσματα»· ὅπου μὴ τὸ αὐτὸ λέγομεν εἰκότως τὸ σχίσμα τοῦτο τὸ μέγα καὶ ἀθεράπευτον ἐν ἡμῖν ἐστὶ καὶ μέχρι τῆς σήμερον· ποῦ δὲ οὐ τὸ αὐτὸ λέγομεν; οὐκ ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστῳ τινὶ καὶ καθ' αὐτοὺς συνιόντες, ὅπου καὶ λαθεῖν ἐστὶ τοὺς πολλοὺς, ἀλλ' ἐν τῷ κοινῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίᾳ, ἐν τῇ χριστιανικῇ σφραγίδι. Καὶ εἰ ὁ βασιλικὸν παραχαράττων νόμισμα μεγάλῃ ἐστὶ τιμωρίας ἄξιος, ὁ τὴν κοινὴν σφραγίδα τῆς Χριστιανῶν ὁμολογίας μεταποιῶν τίνα ἂν ὑποσχῶν τὴν δίκην οὐκ ἐλάττω δόξειε δοῦναι τοῦ πλημμελήματος; σκόπει δὲ οὕτως· ἐλέγομεν ποτε τὸ αὐτὸ δηλονότι καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσματα· τότε δήπου καὶ τοῖς πατράσι συνεφωνοῦμεν ἀμρότεροι· νῦν δὲ ὅτε μὴ τὸ αὐτὸ λέγομεν, ὅπως ἄρα ἑκάτεροι ἔχομεν; ἡμεῖς μὲν δὴ τὰ αὐτὰ λέγομεν, ἅπερ καὶ τότε καὶ ἡμῖν αὐτοῖς συμφωνοῦμεν καὶ τοῖς πατράσιν ἡμῶν καὶ ὑμῖν, ἂν ἐθέλητε τ' ἀληθῆ λέγειν· ὑμεῖς δὲ ἐπεισαγαγόντες τὰ καινότερα, πρῶτον μὲν πρὸς ὑμᾶς αὐτοὺς, εἶτα πρὸς τοὺς κοινούς πατέρας, ἔπειτα δὲ γε καὶ πρὸς ἡμᾶς διαφωνεῖν ἀναγκάζεσθε· καὶ τί μὴ πρὸς τὴν καλὴν ἐκεῖνην συμφωνίαν ἐπάνημεν, ἢ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς καὶ ἀλλήλοις καὶ τοῖς πατράσιν ὁμολόγους ἀποφανεῖ καὶ τὸ σχίσμα περιελεί καὶ συνάψει τὰ διεστώτα καὶ παν ἀγαθὸν ἐργάσεται; ναὶ πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, ναὶ πρὸς τῆς κοινῆς ἐλπίδος, ἐφ' ἧς πεποιθήμεν καὶ πεποιθήατε· μὴ περιύδητε κενούς καὶ ἀπράκτους ἡμᾶς ἀπελθόντας· ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν· ὥς τοῦ Χριστοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν μὴ ἀτιμάσχητε τὴν πρεσβείαν, μὴ τὰς εὐχὰς ἀκάρπους ἐξελέγξητε, μὴ τὸ θέλημα τῶν ἐχθρῶν ἐκπληρώσητε, μὴ τὸν κοινὸν ἡμῶν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἐπιγελάσαι ἡμῖν ὥς πρότερον συγχωρήση-

τε· μὴ τὸν Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον λυπηθῆναι παρασκευάσῃτε· μετῴρως ἐστὶ πᾶσα ψυχὴ καὶ ἀκοή πᾶσα τὴν ὑμῶν ἀναμένονσα γνώμην, ἣν ἐβελήσητε νεῦσαι πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὰ σκάνδαλα ἐκ μέσου περιελεῖν· ἦρθη τὰ τῶν Χριστιανῶν, πέπτωκε τὰ τῶν ἀσεβῶν· ἐπιτήξαν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς καὶ τὸν οἰκεῖον προεγνάκασιν ἄλεθρον· εἰ δ', ὃ μὴ γένοιτο, τοῦναντίον ἐκβαίη, καὶ τὸ πονηρὸν ἔθος τῆς διαστάσεως ἐπικρατήσῃ τοῦ κοινοῦ καὶ συμφέροντος, ἐγὼ μὲν οὐκέτι δύναιμι περαιτέρω λέγειν καὶ τῷ πάθει συγχέομαι. Θεὸς δὲ ὁ πάντα δυνάμενος ἐπαναρρώσῃ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν τῷ ἰδίῳ ἐξηγόρασεν αἵματι καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς γενέσθαι παρασκευάσειεν· ὅτι αὐτῷ πρέπει ὁῶσα τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Προφανέστατον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης γίνεται ὅτι ὁ Μάρκος, ὑπὸ τὸν τύπον φιλοπρονήσεως, ἐκ προκαταβολῆς ἐδίδασκε τοὺς Λατίνους περὶ τῶν διαθέσεων, μεθ' ὧν οἱ Ἀνατολικοὶ εἰς τὴν σύνοδον προσήλθον, ἀσφαλῆ ἔχοντες πεποίησιν εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς ἰδίας δογματικῆς διδασκαλίας, ἐκεῖνο δὲ μόνον σκοποῦντες διὰ τῆς παρουσίης συνόδου : πῶς ν' ἀποδείξωσι δυνατὴν τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἐν τῇ δύσει⁽¹⁾. Ὡς βλέπομεν δέ, ὁ Μάρκος ἐμνήσθη μόνον τὴν δύο σπουδαιότερων διαφορῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, σιγῆσας διὰ τὸ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ζήτημα, ὅπερ δὲν ἦτο ἀκριβῶς καὶ σαφῶς μέχρι τοῦδε μεμελετημένον καὶ ἡ οὐσία τῆς διαφορᾶς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀκριβῶς γνωστὴ⁽²⁾, τὸ δὲ καὶ ἐκ φιλοπρονήσεως πρὸς τὸν Πάπαν, οὕτινος τὴν φιλαυτίαν δὲν ἤθελε κατὰ τὴν περίστοσιν ταύτην νὰ διεγείρῃ ὁ Ἐφέσοι. Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἡμᾶς ἐκπλήττει εἶνε ἡ τόλμη ἐν τῇ ἀπροκαλύπτῳ ἀποδείξει τῶν καινοτομιῶν τῆς Ῥώμης, εἰς ἣν ἀπε-

¹⁾ Cave II, 136. Heller-Gass (παρὰ Herzog Real-Encyclopädie IX, 201.)

²⁾ Τὸ περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα ζήτημα συστηματικῶς ἤρξατο οὐ πρὸ πολλοῦ (Νεῖλος Καβάσιλας) νὰ πολεμηθῇ. Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς (ἴδε Allatium de prunatu Papae καὶ de purgatorio igne καὶ Δημητράκοπουλον ἱστορίαν τοῦ Σχίσματος).

ριστρόφως καὶ παρὰ πάντα τὸν τύπον τῆς φιλοφρονήσεως ἐπιρρίπτεται ἡ εὐθύνη τοῦ σχίσματος. Κατὰ τὰ συντεθειμένα τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀπέστειλε τῷ Καισαρίνῃ. Τὸ κακόπιστον ὅμως τοῦ Λατίνου καρδινάλιου ἀμέσως ἐδείχθη. Οὗτος «ὡς καιρίαν τοῦτο δεξάμενος», ὡς προσφυῶς λέγει ὁ Συρόπουλος, ἔδραμε πρὸς τὸς βασιλέα, ὃς μὴ ἐπιθυμῶν νὰ ἐπισπευσθῶσι τὰ πράγματα διὰ παρακαίρου ἀποκαλύψεως τῶν γνωρῶν καὶ διαθέσεων τῶν Ἑλλήνων, ἐξεπλάγη καὶ ἅμα ὠργίσθη, ἰδὼν τὸν ἐξαρχὸν τῆς συνόδου τῶν Ἀνατολικῶν ποιοῦντα τοιοῦτο διύθημα. Δι-εμήνυσε δὲ εὐθὺς τῷ Πατριάρχῃ τὴν ἰδίαν ἀποδοκιμασίαν καὶ ἀπήτησε λόγον, δι' ὃν οἱ ἀρχιερεῖς οὕτω πολιτεύονται παρὰ τὴν διατάγην καὶ θέλησιν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων δέ τινας ἐπετίμησε διὰ τοῦτο καὶ ἐπέβαλεν ἵνα μηδεὶς μηδὲν τοῖς Λατίνοις διαλέγῃται. Ὡς πρὸς δὲ αὐτὸν τὸν Ἐφέσου ἀπήτησεν ἵνα προσκληθῇ εἰς ἀπολογίαὶν πρὸ τῆς συνόδου τῶν Ἀνατολικῶν καὶ μάλιστα καταδικασθῇ ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ.¹⁾ Εἰς τίνας λόγους ὑπείκων ὁ αὐτοκράτωρ οὕτω διανοήθη περὶ τοῦ κρατίστου μέλους τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ συνόδῳ ἀντιπροσωπείας καὶ ὑπὸ τίνα τύπον θὰ ἐφέρετο ἡ συνοδικὴ καταδική καὶ τίνα τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ἀγνοοῦμεν. Ἡ γνώμη ὅμως τοῦ βασιλέως ἀπότησεν ἀντίστασιν καὶ ἀποδοκιμασίαν παρὰ τοῖς συνοδικοῖς, οἵτινες ἔμαθον τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ δὲ Βησσαρίων γινώσκων τὰς πρὸς τὸν Μάρκον διαθέσεις τῶν συνοδικῶν ὑπέδειξε τῷ Παλαιολόγῳ ὅτι ματαίᾳ ἐστὶ πάσα τοιαύτη πρὸς τὴν σύνοδον καταγγελία τοῦ Ἐφέσου, ὅστις ἄλλως διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης ἐξετίθει τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ οὐδὲν πλέον²⁾. Οὕτως ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ κατέλιπε τὴν ὑπόθεσιν ἄνευ περαιτέρω ἐξελίξεως. Ἐκ πάσης ταύτης τῆς ὑποθέσεως ἐξάγομεν ἐκεῖνο τὸ σαρὲς συμπέρασμα, ὅτι οἱ Λατίνοι προβάντες εἰς τοσοῦτον ἐσπευσμένον ὡς

¹⁾ Συρόπουλ. γ. 2, 114.

²⁾ Συρόπουλ. γ. 2, 114 εὐὲ προσῆκον οὐδὲ ἀντιόδιον ἐστὶ λαληθῆναι εἰς τὴν σύνοδον τὸ τοιοῦτο· τί γὰρ προίσταται ὅτι ἔγραψεν ὁ Ἐφέσου; Τὴν ἰδίαν ἔγραψε γνώμην, διὸ καὶ φανερώς ἐναντιώσεται σοι ἡ σύνοδος.

πρὸς τὸν ἡμέτερον Μάρκον διάδημα διήνοιξαν μεταξύ ἐκείνου καὶ αὐτῶν χάσμα ἐμφανοῦς ἀντιπαθείας, ἥτις παρ' ἐκείνοις μὲν ἀνεπτύχθη εἰς μῖσος προσωπικὸν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἐφέσου, παρὰ τοῦτο δὲ μετεβλήθη εἰς πελοίησιν περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς μετὰ τῶν Λατίνων ἐνώσεως.

Ἐν τούτοις τὰ πράγματα προέβαινον ἀναπτυσσόμενα. Δεκτῆς γενομένης τῆς ἀναβολῆς τῶν συζητήσεων ἐπισήμως μέχρι τῆς προσελεύσεως πάντων τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Δύσεως, οἱ ἐν Φερράρᾳ ἐκ κοινῆς συνεννοήσεως, κατ'ἐπίμονον τοῦ Πάπα ἀπαίτησιν, προέβησαν εἰς μερικὰς ἐπὶ τῶν δευτερευόντων ζητημάτων συζητήσεις, ἐκλεγέντων ἐκατέρωθεν ὠρισμένων ἀντιπροσώπων⁽¹⁾, οἵτινες τρεῖς τῆς ἑβδομάδος⁽²⁾ ὤρειλον νὰ συνεδριάζωσι συζητοῦντες. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως ἐξελέγησαν ὁ Ἐφέσου, ὁ Μονεμβασίας, ὁ Νικαίας, ὁ Λακεδαιμονίας καὶ ὁ Ἀγχιάλου, ὁ Μ. Χαρτοφύλαξ (Μ. Βαλσαμών), ὁ Μ. Ἐκκλησιάρχης (Συρόπουλος), δύο ἡγούμενοι (τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Καλέως) καὶ εἰς ἱερομόναχος Ἀγιορείτης⁽³⁾. Ὁ λόγος ἐν ταῖς συζητήσεσιν ἐδόθη μόνοις τοῖς δύο ἀρχιεπισκόποις: τῷ Ἐφέσου καὶ τῷ Νικαίας, τῶν ἄλλων λογισθέντων ἐν μοίρᾳ συμβούλων καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὑποστηρικτῶν· αὐστηρῶς ὁμως ἐπεβλήθη αὐτοῖς ἡ ἀποφυγὴ τῆς συζητήσεως περὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς⁽⁴⁾. Οὐχὶ πολλὰς ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα⁽⁵⁾ συνήλθον ἀμρότερα τὰ μέρη εἰς τὴν α'. μερικὴν προκαταρκτικὴν συνεδρίαν, ἐν ᾗ ἐκ μέρους τῶν Λατίνων παρέστησαν οἱ καρδινάλιοι Ἰουλιανὸς καὶ Φιρμάνος, ὁ ἐπίσκοπος Ρόδου Ἀν-

¹⁾ Συρόπουλ. V, 3, 115. Concil. Florent. p. 25· ἐνθα λέγονται ἐκλεγέντες ἐκατέρωθεν δώδεκα· πιστότερος ὁμως ὁ Συρόπουλος, ὃς καὶ ἦν ἐκ τῶν ἐκλεγέντων, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα προσάγει.

²⁾ Συρόπουλ. αὐτόθι.

³⁾ Αὐτόθι.

⁴⁾ Συρόπουλ. V, 3, 116 " πλὴν ἵνα μηδὲν τι εἴπωμεν περὶ τῶν εἰς τὸ δόγμα ἀνηκόντων,,"

⁵⁾ Acta Concil. Florent. p. 25. Τὸ Πάσχα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνέπεσε τῇ 13 Ἀπριλίου (Συρόπουλ. VI, 31, 110 Acta Concil. Florent. p. 16).

δρέας, ὁ διαπρεπὴς ἱεροκῆρυξ τῆς παπικῆς αὐλῆς Ἰωάννης ὁ Τορκουεμάδος καὶ τινες μοναχοί (¹) Μετὰ τὰς ἐκατέρωθεν φιλοφρονήσεις καὶ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχάς, ὁ Ἰουλιανὸς προομιασάμενος ἐπήνεσε τὴν ἐν τῷ θείῳ τῆς ἐνώσεως ἔργῳ προθυμίαν τῶν Ἀνατολικῶν, δι' ὃ κατεπρόνησαν παντὸς κινδύνου καὶ ταλαιπωρίας πάσης εἰς τὴν Ἰταλίαν πλεύσαντες· ὑπομνήσας δὲ ὅτι καὶ οἱ Λατῖνοι πολὺ ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ συνεβάλοντο, προτρέψατο ἵνα τὴν αὐτὴν προθυμίαν δεῖξωσι πάντες καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Μετὰ τὸ προοίμιον ὅμως τοῦτο ὁ Καισαρίνης ἀπροσδοκίτως καὶ οἶονεὶ ἐπιλανθάνομενος τῆς σημασίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν συζητήσεων τούτων εἶπε τὰ ἑξῆς : « ἠκούσαμεν ὅτι ὑμεῖς ἔτι ὄντες ἐν Κων)πόλει συνήρχεσθε μετὰ τῶν ἐκεῖσε σοφῶν καὶ λογιωτέρων καὶ σκεπτόμενοι εὑρετε μεσότητά τινα, δι' ἧς νομίζετε συναφθῆναι μεθ' ἡμῶν· ζητοῦμεν οὖν ἵνα εἴπητε καὶ ἡμῖν ἐκεῖνο τὸ μέσον, ὅπερ ἐστήσατε διὰ τὴν ἑνωσιν » (²). Ὁ Ἐρέσου λαβὼν τὸν λόγον ἐν συντομίᾳ καὶ αὐτὸς προσέθηκε τὰ κατὰ τὸ ἔργον τῆς ἐνότητος, τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες εἰλικρινῇ προθυμίαν ἐδειξαν τῶν πάντων χάριν τούτου καταφρονήσαντες, ἵνα πως συμβάλωνται τι εἰς τὸ θεῖον τοῦτο ἔργον. Ὑπομνήσκει ὅμως τῷ Ἰουλιανῷ, ὅτι αἱ συνεδρίαὶ αὗται εἶνε μερικαὶ καὶ ἐν αὐταῖς πρόκειται συζητήσεις οὐχὶ περὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς, ἀλλὰ περὶ δευτερευόντων τινῶν ζητημάτων. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ μέσου τινὸς τρόπου ἐνώσεως, τοιοῦτον οὐδένα ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες νὰ παρουσιάσωσιν· ἀναμένουσι δὲ τὰς ἐπισήμους τῆς σινοδου συνεδρίας, ἵνα διὰ τῶν ἐν αὐταῖς συζητήσεων ἐξεيرهθῇ πως τοιοῦτό τι μεσότητος μέτρον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἐπακολουθήσει ἡ ἑνωσις (³). Οὗτος εἶνε

¹) Συρόπουλ. V, 4, 115.

²) Συρόπουλ. V, 4, 117.

³) Ἡ ἀπάντησις τοῦ Μάρκου συνοπτικῶς οὕτως παρὰ τῷ Συροπόλῳ (117) ἀπαντᾷ ὅτι μὲν παραγενόμεθα ἐνταῦθα καταφρονήσαντες καὶ κόπων καὶ κινδύνων πρὸς τὸ διαπραγματεῦσθαι τὸ θεῖον ἔργον τῆς ἐνώσε-

ὁ πρῶτος τοῦ ἡμετέρου Μάρκου λόγος ἐν τῇ προκειμένῃ συνόδῳ ἐν Φερράρᾳ. Ὁ λόγος οὗτος ἔχει σπουδαίαν σημασίαν διὰ τὰ ἐπακόλουθα αὐτοῦ. Ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐντύπωσις ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας ἀντιπροσώπους ἦν δυσμενής διὰ τὸν Μάρκον· διότι οὗτος ἐχόμενος τῆς γνώμης, ὅτι ἡ ἀλήθεια οὐδεμίας ἔχει ἀνάγκην ἐξωτερικῆς καλωπίσεως καὶ ἐπιτηδεύσεως, ὠμίλησεν ἀπλῶς καὶ ἄνευ ῥητορικῶν σχημάτων καὶ δικανικῶν κατασκευῶν, οὕτως ὥστε οὐδεμία σχεδὸν ἀναλογία ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ λόγου τοῦ Καρδινάλιου καὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἐφέσου. Ἀναμφιβόλως ἡ προκειμένη περίστασις ἦν καταλληλοτάτη πρὸς ἐπίδειξιν οὐ μόνον ῥητορικῶν προσόντων, ἀλλὰ καὶ γενναίας ἐκθέσεως τῶν δι' αἰθέσεων τῆς ἀνατολικῆς ἀντιπροσωπείας, κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Ἰουλιανὸς ἐξελθὼν τοῦ κύκλου τῆς ἀνεπισημότητος τῶν προκειμένων συζητήσεων ἐγενίκευσε τὸ πραγμα· διὰ δὲ παρὰ κεκινδυνευμένων τινῶν ἐκφράσεων ⁽¹⁾ παρείχε πολλὰς ἀφορμὰς πρὸς σοβαρωτέραν καὶ βαθυτέραν ἀπάντησιν ἢ οἶαν αὐτὴν κατεσκεύασεν ὁ Ἐφέσου. Ὁ Μάρκος ἀναμφιβόλως εἶχε συνειδήσιν ἀκριβῆ τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ ἐγίνωσκε τί παρ' αὐτοῦ ἀπλητεῖτο ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει, ὅτι δὲ ἐγίνωσκε νὰ ποιῇται ἀρίστην τοῦ λόγου χρῆσιν ἀποδεικνύουσι πάντες οἱ μετὰ τοῦτο λόγοι αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ, γενναῖοι τὸ τε περιεχόμενον καὶ τὸν τύπον. Διὰ τοῦτο τὸν χαρακτῆρα τοῦ λόγου τούτου ὀφείλομεν ν' ἀπο-

ως, ἐὰν ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ πρόδηλόν ἐστι. Καὶ πρόδημοι ἔσμεν, καὶ ἡμεῖς τὴν δυνατόν ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν, Θεοῦ χάριτι, πρὸς τοῦτο συνεισενεγκεῖν, ἕως καὶ τούτου χάριν ἀφίγημεθα. Πλὴν ἐν ταῖς παρούσαις συνελεύσεσι μερικῶν τινῶν ζητημάτων ἐνεκεν ἐτάχθημεν συνέρχεσθαι καὶ ἀκοῦειν καὶ λέγειν πρὸς ταῦτα, οὐ μὴν δὴ λέγειν περὶ τῆς δόξης, δι' ἣν ἀφ' ὧν διαστάμεθα. Περὶ γὰρ ταύτης μετὰ παραδρομὴν τῆς συμφωνηθείσης διορίας ἐτάχθη ἐξετασθῆναι. Μέσον δὲ τι ἡμεῖς οὐχ εὐρομεν, ἀλλ' ὅτε διαλέξεις περὶ τῆς δόξης ποιήσομεν, ἐνδέχεται ἐκ τῶν διαλέξεων ἴσως καὶ μεσότητά τινα εὐρεθῆναι, δι' ἧς καὶ ἡ ἐνωσις παρακολουθήσει...».

1) Οὕτω π. χ. ἡ εἰς τὸ μέσον ῥιφθεῖσα περὶ "μεσότητος", ἰδέα, ἐστὶ ἡ ἐκφρασις καθαρῶς Ῥωμαϊκοῦ χαρακτῆρος "δι' ἧς (μεσότητος) νομίζετε συναφθῆναι μεθ' ἡμῶν...".

δώσωμεν εἰς στιγμιαίαν ψυχολογικὴν κατάστασιν τοῦ Ἐφέσου καὶ εἰς οὐδὲν ἕτερον. Ἡ δὲ ἐξήγησις, ἣν αὐτὸς κατόπιν παρέσχε τοῖς ἰδίους συναδέλφοις ἦν εὐπρόσωπος πρόφασις, ἥς τὸ ἀνακριβὲς δεικνύουσι πάντες οἱ μττά τοῦτο λόγοι τοῦ Μάρκου⁽²⁾.

Ὁ Καισαρίνης ἀπαντῶν «ἐλήνεσε τὸν Ἐφέσου ὡς συνετώς ἀποκριθέντα». Ἐνέμεινεν ὅμως εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνάρξεως τῶν περὶ τοῦ δόγματος συζητήσεων, πρὸς διασαφήνισιν τῶν λόγων τῶν προκαλοῦντων τὴν διαφορὰν ταύτην καὶ πρὸς εὐρεσιν μεσότητος, ἵνα οὕτως ἐλθόντες καὶ οἱ ἀναμενόμενοι ἀντιπρόσωποι τῆς λοιπῆς λατινικῆς δύσεως εὐρωσι τὰ πράγματα ἔτοιμα καὶ προβῶσιν «εὐκόλως πρὸς τὴν ἀπόφασιν»⁽¹⁾. Πορερμηνεύων δὲ τὰ περὶ μεσότητος ὑπὸ τοῦ Μάρκου εἰρημένα ἐπειράθη νὰ προσπορίσῃται ἐκ τούτου ἐπιχειρήματά τινα ὑπὲρ ἑαυτοῦ⁽²⁾. Ὁ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἑλλήνων ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν διὰ τοῦ πρώτου λόγου τοῦ Ἐφέσου προξενηθείσαν ἐντύπωσιν δι' εὐπροσώπου λόγου⁽³⁾ ἔπεισαν τοῦτον νὰ παραχωρήσῃ τῷ Βησσαρίωνι τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν δεῦτερον λόγον τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ὁ νέος ῥήτωρ διὰ λόγου προσρτοῦς καὶ ἀναλόγου κατὰ τὸν τύ-

1) Τὰ ἐνταῦθα γινόμενα καὶ ὑπὸ τοῦ Συροποδίου ἱστοροῦμενα συγγέων ἢ διαστρέφων ἀμαθῶς ὁ Caveus γράφει «κατὰ τὴν πρώτην ὁμοῦς σύγκρουσιν πολὺ κατώτερος τῆς ὑπαρξάσης περὶ αὐτοῦ γνώμης ἐφάνη καὶ τῷ καρδινανάλει τῷ Ἰουλιανῷ σημαιοφόρῳ τῶν Λατίνων πλείστα ὑπεχώρησεν, ἀσυνήθης εἰς τὸ διαλέγεσθαι διὰ τῶν σχολαστικῶν τύπων καὶ ἐκφράσεων τῶν παραδεδομένων ἐν τῇ Δόξει, καὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἡγωνίζετο (ἦν δὲ οὗτος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος) ἀπώλεσεν ἀληθῶς. Καρπαλαβὼν δὲ εἴτα παραστάτην ἑαυτῷ τὸν Βησσαρίωνα πολλὰ διελέξατο κελ.,» (Caveus scriptorum Ecclesiasticorum. Historia Litterario II, 136).

2) IV, 5, 115,

3) Συρόπουλ. IV, 5, 118 «εἰς πλάτος οὖν ἐξέτεινε τοὺς περὶ τούτου λόγους, ἀφορμὰς τινὰς ἐκ τῶν τοῦ Ἐφέσου λόγων ὑποσυνῶν καὶ τῇ τῆς μεσότητος λέξει ἐπιφύομενος.,»

4) «Ἐπει-ἀπελογήσω αὐτὸς τὴν πρώτην ἀπολογίαν, ἀπολογηθήτω νῦν ταύτην τὴν δευτέραν ἡμῶν ἀπολογίαν ὁ Νικαίας· καὶ ἔσται τοῦτο φιλικόν τε καὶ τίμιον.,» (118).

πον (¹) τῷ τοῦ Καισαρίνη ἐξεπλήρωσεν ἄριστα τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν ἀναιρέσας τὰ τε ἐκ τοῦ προτέρου λόγου καταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Μάρκου ἀνεξέταστα καὶ τὰ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπαντήσῃ, ἐπανορθῶν ἅμα εἴ τι ὑπὸ τοῦ Μάρκου οὐχὶ δεόντως ἐρρήθη (²). Ἡ ἀπολογία τοῦ Βησσαρίωνος ἐπιτυχῆς οὕσα ἐνεποίησε τοῖς Λατίνοις βαθεῖαν ἐντύπωσιν, διὸ καὶ μετὰ ἰδιαίτεραν πρὸς ἀλλήλους συνεννόησιν, ὁ Ἰουλιανὸς εἰς μὲν τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου οὐδὲν ἀπὴντησε περιωρίσθη δὲ μόνον κατὰ κόρον νὰ ἐπαινέσῃ τὸν ῥήτορα διὰ τὴν δεινότητά καὶ τὸ ἐπιτυχὲς τοῦ λόγου, ἀναβαλὼν δὲ τὴν συνέχισιν τῆς συζητήσεως εἰς ἑτέραν συνεδρίαν.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συνεδρίας καὶ τὴν ἀναγγελίαν τῶν γενομένων τῷ βασιλεῖ, προσῆλθόν τινες τῶν συνοδικῶν τῷ Ἐρέσου καὶ οἱ μὲν φιλικώτερόν πως ἐμέμψαντο αὐτῷ ἐπὶ τῷ τρόπῳ τοῦ διαλέγεσθαι, οὗ χρῆσιν ἐποίησατο, οἱ δὲ καὶ εὐθὺς ἀπήτησαν καὶ παρώτρυναν ἵνα γενναιότερον καὶ συστηματικώτερον διαλέγηται, διότι τοῦτο ἀπαιτοῦσι τὰ παρόντα πράγματα (³). Δὲν περιωρίσθησαν ὅμως ἐν τούτῳ, ἀλλ' ἐπέδειξαν αὐτῷ, ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ ἀπαιτεῖ τὸ τοιοῦτο· ἐκ τῆς θείας προνοίας ταχθεῖς νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν οὕτω σπουδαίου ἔργου, ὑπερ θὰ ἐθεώρουν τιμὴν ἑαυτῶν καὶ δοξάν ἄνδρες τοιοῦτοι, οἳ τοῖς Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος καὶ Μακάριος ὁ Μακρῆς, ὁρεῖλει νὰ δειχθῇ ἀντάξιός τῆς τε σπουδαιότητος τοῦ ἔργου καὶ τῶν ἀνατεθειμένων εἰς αὐτὸν παρὰ πάντων ἐλπίδων καὶ ἀξίως τῆς μεγάλης παιδείας καὶ μορφώσεως, ἣς ἔτυχε, καὶ ἣς εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε νῦν δύναται νὰ ποιῆται καταλληλοτέραν χρῆσιν (⁴). Ὁ Μάρκος πρὸς ταῦτα ἀντέτεινεν ἀδυνάτους τινὰς δι-

¹) Συρόπουλ. γ, 6, 119.

²) "Καὶ ἐπηνάρθον τὰ δόξαντα ἀνίσχυρα ἐκ τῶν τοῦ Ἐρέσου,,.

³) Συρόπουλ. αὐτόδι.

⁴) Συρόπουλ. γ, 6, 120, εἶπον αὐτῷ ὡς "εἴπερ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐτύγχανον νῦν εἴτε ὁ διδάσκαλος κυρὸς Ἰωσήφ εἴτε ὁ παπᾶς Μακάριος ὁ Μακρῆς, εὐεργεσίαν τοῦ Θεοῦ ἐλογίσαντ' ἐν εἶνε εἰς αὐτοὺς τὸ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν τὴν

καιολογίας πεισθείς ἐπὶ τέλους ταῖς παρατηρήσεσι τῶν φίλων καὶ τῶν συναδέλφων.

Μετά τοῦτο ἐπηκολούθησε δευτέρα μερική συνεδρία προκαταρκτική, καθ' ἣν ὁ Καισαρίνης καὶ πάλιν ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς συζητήσεως. Ὁ Ἐφέσου ἀπήντησε τῷ Ἰουλιανῷ διὰ λόγου συστηματικοῦ καὶ γενναίου ἀναλόγως πρὸς τὸν τοῦ Καρδινάλιου· ἀνέμεινε δὲ εἰς τὴν καὶ κατὰ τὴν προτέραν συνεδρίαν ἐκδηλωθεῖσαν γνώμην καὶ ἀπόφασιν, ὅτι περὶ τοῦ δόγματος εἰς οὐδεμίαν συζήτησιν θὰ κατέλθωσι συνωδᾷ τῇ μεταξὺ τοῦ βασιλέως, τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα συμφωνίᾳ· ἄλλως τε τῶν συνεδριῶν τούτων ἀφιερωμένων εἰς συζητήσεις ἐπὶ τῶν μερικῶν καὶ δευτερευουσῶν διαφορῶν, εἰς ταύτας ὀφείλουσι καὶ νὰ περιορισθῶσιν ἐπιφυλάσσοντες τὴν δογματικὴν διαρροάν κατὰ τὴν συνάθροισιν πάντων τῶν μελῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Μάρκου ἐφάνη κατὰ πολὺν κρείττων τοῦ πρώτου κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ὕψην ⁽¹⁾. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως οὐδὲ ὅλως πειθόμενος ἐπειράθη καὶ πάλιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀνάγκην τῆς

αποῦσαν γενέσθαι σύνοδον, ὥς ἂν ἐνδείκωνται τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ζῆλον, ὃν εἶχον εἰς τὰ εὐσεβῆ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν δόγματα καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν δύναμιν, ἣν ἀπὸ τῆς περὶ τοὺς λόγους παιδείας συνειλόχασιν· εἰκέναι γὰρ τις εἴποι τὰ παρόντα ἐκείνοις τοῖς ἐν τοῖς θείοις εὐαγγελίοις εἰρημένοις, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπειθήμηναν ἰδεῖν, ἃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ οὐκ εἶδον καὶ ἀκοῦσαι, ἃ ὑμεῖς ἀκούετε καὶ οὐκ ἴκουσαν. Τοῦ οὖν τοιοῦτου πράγματος ἐκ Θεοῦ καταπεμφθέντος πρὸς σὲ οὐκ ἔδει πεφεισμένως καὶ ἰδιοτελῶς ἢ καὶ ἀπερισκέπτως ὥς ἔτυχεν ἀπολογήσασθαι, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς καὶ γενναίως, ὥς λόγιος, καὶ δύνασαι τοῦτο καλῶς θείᾳ χάριτι· διὸ σπούδασον ἵνα διεῖξῃς καὶ τὴν γενναιότητα, ἣν ἔχεις περὶ τὰ εὐσεβῆ ἡμῶν δόγματα καὶ τὴν λογιότητα, ἣν ἐκτήσω βοηθείᾳ Θεοῦ ἀπὸ τῆς σπουδῆς σου καὶ τῆς ἐπιμελείας σου· ἔσται γὰρ τοῦτο καὶ εἰς τιμὴν σὴν καὶ ἐπίδοσιν καὶ εἰς δόξαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, εὐρήσεις δὲ καὶ μισθὸν παρὰ Θεοῦ καὶ εὐχαριστίαν παρ' ἡμῶν πάντων.,·

¹⁾ Συρόπουλ. V, 7, 129 “ἀπελογήσατο οὖν ὁ Ἐφέσου καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τοῦ Καρδινάλιου λόγους λογικῶς καὶ γενναίωτερον ἢ πρότερον.... καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ καλοὺς λόγους εἶπεν ὁ Ἐφέσου.,·

δογματικῆς διαλέξεως προσαγαγών μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐκ τῆς σχολαστικῆς λογικῆς παράδειγμά τι ⁽¹⁾, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Ἐφέσου παρῳδῶν αὐτὸ νὰ ἀναφέσῃ τὸν συλλογισμόν τοῦ Καρδινάλιου καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ συμπέρασμα. Ἐν τρίτῃ μετὰ ταῦτα συνεδρίᾳ οἱ Λατίνοι ἀπογνόντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἰδίου αἰτήματος ἐχώρησαν ἐπὶ τέλους εἰς συνεννόησιν περὶ τῶν προκαταρκτικῶν συζητήσεων, τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ τινα εἰσαγωγικὴν προθεωρίαν περὶ φαινομενικῆς διαφορᾶς καὶ κατ' οὐσίαν διακρίσεως μεταξὺ τῆς διδασκαλίας ἐκατέρως τῶν ἐκκλησιῶν, προτείναντος ἐκλογὴν τοῖς Ἑλλήσιν ἐπὶ τῶν τεσσάρων κυριωτάτων διαφορῶν ἥτοι τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῶν ἁζύμων, τοῦ καθαρτηρίου καὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα. Ὁ Ἐφέσου ἀπαντῶν ἐπήνεσε τὴν συστηματικότητα τοῦ λόγου τοῦ Ἰουλιανοῦ ⁽²⁾ καὶ εἶπεν ὅτι κατὰ τὰ συμπεφωνημένα περὶ μὲν τῆς πρώτης διαφορᾶς τῆς δογματικῆς οὐδεμίαν συζήτησιν ἀποδέχονται νῦν, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν μετὰ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας θὰ ἐκλεξώσι ⁽³⁾. Μία ἔτι κατετρίβη συνεδρίασις ἄνευ πρακτικοῦ οὐσιώδους ἀποτελέσματος, καθ' ἣν τοῦ Ἐφέσου, συνφθὰ τῇ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Ἑλλήνων συνοδικῶν συμφωνίᾳ, εἰπόντος, ὅτι ἐπὶ τῶν δύο μόνων τελευταίων διαφορῶν ἀποδέχονται συζήτησιν καὶ ἐπιτρέψαντος τὴν ἐκλογὴν τοῖς Λατίνοις, οὗτοι προεῖλοντο τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς τοῦ Ἐφέσου πάλιν ἀπαιτήσαντος, ἵνα ἐκθέσωσι τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν οἱ Λατίνοι ἀνεβλήθη ἡ συνέχεια εἰς τὴν ἐπομένην συνεδρίαν, μέχρις οὗ παρασκευασθῶσιν οἱ Λατίνοι· οὕτω τέσσαρες συνεδρίαι καὶ δύο ὅλοι μῆνες (ὁ Ἀπρίλιος καὶ ὁ Μάιος τοῦ 1438) διέρρευσαν ἄνευ τινὸς πρακτικοῦ ἀποτελέσματος καὶ τὸ ἄκαρπον τοῦτο ὀρεῖται πρῶτιστά πάντων μάλιστα τοῖς Λατίνοις, οἵτινες

¹⁾ Συρόπουλ. αὐτ. 121, 122.

²⁾ Συρόπουλ. V, 8, 123 Ἐπήνεσεν αὐτὸν ὡς ἀρίστως εἰπόντα καὶ κατασκευάσαντα καλῶς ὅσαπερ ἐβούλετο,,.

³⁾ Αὐτόδι.

έκόντες άκοντες ήθελον νά παρασύρωσι τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν δογματικὴν συζήτησιν, ἐν ἣ κυρίως ἦσαν παρασκευασμένοι· διὰ δὲ τοὺς Ἑλληνας ὁ χρόνος οὗτος εἶχε καὶ ἄλλας κακῶν καὶ δυσμενῶν ἐντυπώσεων ἀρρομῆς· διότι κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου ἐδοκίμασαν τὸ παρὰ τῶν Λατίνων καταπιεστικὸν μέτρον τῆς μὴ ἐπιδόσεως τοῦ ὑπεσχημένου σιτηρεσίου, διὰ τοῦτου δὲ ἠνάγκαζον αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν⁽¹⁾. Τότε δὲ ἡ Ἑλληνικὴ ἐν τῇ συνόδῳ ἀντιπροσωπεῖα ἐστερήθη ἐνὸς τῶν ἀρίστων αὐτῆς μελῶν καὶ ὁ ἡμέτερος Μάρκος ἐνὸς τῶν κρατίστων καὶ γενναιοτάτων φίλων καὶ ὁμοφρόνων, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σάρδεων Διονυσίου, ὅστις νοσήσας ἀπέθανε⁽²⁾. Πλὴν τοῦτου ἀγγελίαι ἀπελπιστικαὶ φερόμεναι ἐκ τῆς πρωτευούσης καὶ ἀλλαχόθεν τοῦ κράτους περὶ τῶν ἐχθρικών τῶν πολεμίων κινήσεων καὶ σκοπῶν ἐνέβαλον εἰς εὐνοήτους ἀνησυχίας τοὺς ἡμετέρους καὶ προουκάλεσαν τὴν ἀπογοήτευσιν αὐτῶν ὡς πρὸς τοὺς Λατίνους, οἵτινες παρὰσπονδοῦντες καὶ τὰ ἐν τῇ γενομένῃ συμφωνίᾳ περὶ βοήθειας τῆς πόλεως ἄγγρα ποιούμενοι διεβουκόλουν τοὺς Ἑλληνας διὰ κενῶν ὑποσχέσεων καὶ σχολαστικῶν συλλογισμῶν⁽³⁾ καὶ δι' αἰσχροῦς ἀπάτης, ἀναξίας καὶ αὐτῆς ἐτι τῆς διεφθαρμένης τῆς Ῥώμης αὐλῆς⁽⁴⁾. Ἡ τοιαύτη ἐν τῷ ζητήματι πολιτεία τοῦ Πάπα σαφῶς ἠδύνατο νά διδάξῃ τοὺς σωφρονεστέρους τῶν ἡμετέρων ὅτι ὀνειροπολοῦσιν οἱ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Πάπα ἐνώσεως πολιτικὸν διώκοντες σκοπὸν καὶ βοήθειαν προσδοκῶντες ὑπὲρ

¹⁾ Συρόπουλ. V, 9, 125. Τὸ σιτηρέσιον ἐδόθη μόνον μετὰ τὴν συγκατάθεσιν νά ἄρξηται ἡ συζήτης, πρβλ. καὶ V, 3, 115.

²⁾ Συρόπουλ. V, 1, 112. Ἡ ἀπόφεια τοῦ ἀνδρὸς τοῦτου, οὗ τὸν γενναῖον χαρακτῆρα περιγράφει ἡμῖν ὁ Συρόπουλος (IV, 6, 75), ἦν ἐπαισθητὴ ἰδίᾳ διὰ τὸν Μάρκον καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ· ἔχων τὸν ζῆλον τοῦ Ἡρακλείας καὶ ὑπερβάλλων αὐτὸν κατὰ τὴν παιδευσιν, ἠδύνατο νά εἶνε δεξιὸς τοῦ Μάρκου βραχίων.

³⁾ Συρόπουλ. V, 10, 125. 126.

⁴⁾ Συρόπουλ. V, 12. 128. 129.

τοῦ ἐκπνέοντος κράτους⁽¹⁾, οὐδόλως δὲ σφαλλόμεθα ἀποφαι-
νόμενοι, ὅτι τότε διή ή τοιαύτη πεποίθησις ἐμορφώθη ἀσφα-
λῶς μεταξὺ ἄλλων καί ἴσως πρώτιστα πάντων παρὰ τῷ ἡ-
μετέρῳ Μάρκῳ. Ἐν τούτοις ἐλανελήφθησαν καί πάλιν αἱ ἐπὶ μα-
κρὸν ἔνεκα τῶν παρεμπесόντων γεγονότων διακοπεῖσαι ἐργα-
σίαι τῶν προκαταρκτικῶν συνεδριῶν. Ἡ πέμπτη συνεδρία ἐγένε-
το περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ Ἰουνίου⁽²⁾, πρὸ αὐτῆς οἱ Ἕλληνες ἀντι-
πρόσωποι προσῆλθον τῷ Βασιλεῖ πρὸς συνεννόησιν ἐπὶ τῶν πε-
ραιτέρω συζητήσεων ἐν τῷ ἐκλεγέντι ὑπὸ τῶν Λατίνων θέματι
περὶ τοῦ καθατηρίου πυρός. Ἐνταῦθα ὁ Βησσαρίων διεκήρυξεν
ὅτι δὲν θὰ μετάρχη τῶν συζητήσεων, διότι ἐπὶ τοῦ θέματος τού-
του οὔτε παρεσκευασμένος εἶνε οὔτε γινώσκει τι⁽³⁾. Ὁ Ἐρέσου
ὅμως παρετήρησεν ὅτι καί ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου αὐτὸς παρε-
σκευασμένος εἶνε, ἀπαιτεῖ ὅμως ἵνα ὁ Βασιλεὺς δηλώσῃ ἐν ὁποίῳ
πνεύματι θέλει νά γίνωνται αἱ συζητήσεις, ἐν πνεύματι αὐστη-
ρᾶς καὶ ἀνυποκρίτου ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συζητήσεως ἢ «οἰκονομι-
κώτερον». Ὁ Μάρκος κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἱκανῶς ἐσπούδασε
τοὺς σκοποὺς ἰδίᾳ τοῦ Βασιλέως, ἐκ δὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ παθήματος
ἐδιδάχθη, ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου ἐν ταῖς συζητήσεσι κατ' ἀρ-
χὴν ἀπῆρσκε τῷ Παλαιολόγῳ, ζητοῦντι οἰκονομικὴν ἔνωσην μάλ-
λον ἢ δογματικὴν· διὸ καὶ νῦν, ὅτε κυρίως πρῶτον ἐμελλον νά
προβῶσιν εἰς ἀληθῆ συζήτησιν, ἐζήτησε νά μάθῃ τὴν σαφῆ τοῦ
Βασιλέως διάθεσιν⁽⁴⁾. Ὁ Βασιλεὺς, παρὰ προσδοκίαν, ἔδωκε πλή-
ρη ἐλευθερίαν τοῦ λόγου, οὐδεμίαν συστήσας ἐπιφύλαξιν ἢ οἰκο-
νομίαν· οὕτως ὁ Ἐρέσου, μετὰ τὴν δήλωσιν τοῦ Βασιλέως καὶ

¹⁾ Εἰρωνικώτατα καὶ μετὰ πικρίας σημειοῖ ὁ Συρόπουλος (σελ. 129), «τοι-
αύτη γέγονεν ἡ πρὸς τὴν πόλιν πρώτη βοήθεια τοῦ μακαριωτάτου», καὶ κα-
τωτέρω.

²⁾ Ἰουνίου 4 κατὰ τὰ ἑλλην. πρακτικά. Acta σελ. 26.

³⁾ «Ἐγὼ οὐκ ἔχω τι λέγειν περὶ αὐτοῦ· εἰς μὲν γὰρ τὰ περὶ τῆς δόξης ἔχω
λέγειν ἴσως· εἰς τοῦτο δὲ οὐκ οἶδα τί λέξω», Συρόπουλ. V. 13, 130.

⁴⁾ Ἀπόδ. «Δεῖ γὰρ ἡμᾶς εἰδέναι ὁποῖαν ἀποδέχεσθε εἶναι τῶν λόγων μετα-
χείρισιν»,

τὴν ὁμολογίαν τοῦ Νικαίας, ἀνέλαβε μόνος αὐτὸς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐπὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς συζητήσεως. Ἀρξαμένης τῆς πέμπτης συνεδρίας ὁ Καισαρίνης ἐξέθηκε τὴν περὶ τοῦ δόγματος τούτου διδασκαλίαν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἐν τοῖς γενικοῖς σημείοις αὐτῆς, διὰ λόγου συστηματικοῦ, εἰπὼν ὅτι τὴν διδασκαλίαν ταύτην παρέλαβεν ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων πατέρων, συνισταμένην ἐν τοῖςδε γενικῶς: α'.) Ἐν τῇ τελείᾳ ἀποδόσει τῆς ἀπολαύσεως ἀπὸ τοῦδε τοῦ χρόνου τοῖς δικαίως καὶ εὐσεβῶς ἀποθνήσκουσι, β'.) ἐν τῇ τελείᾳ κατακρίσει τῶν ἀμετανοήτως τελευτώντων καὶ γ'.) ἐν τῇ σχετικῇ διὰ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀπαλλαγέντων τοῦ κόσμου, μὴ φθασάντων ὅμως νὰ δείξωσι μετανοίας ἔργα καὶ τὸ ἐπιβληθὲν νὰ πληρώσωσιν ἐπιτίμιον (¹). Ὁ Ἰουλιανὸς περάνας ταῦτα ἔδωκε τὸν λόγον εἰς τὸν κυρίως ἐπὶ τούτου συζητήσοντα Ἰωάννην τὸν Τορκουμάδα· πρὶν ἢ ὅμως οὗτος ἀρξῇται, ὁ Μάρκος ὑπολαβὼν ἀπεκρίνατο πρὸς ὅσα ὁ Ἰουλιανὸς εἶπε, ὁμολογήσας ὅτι ἡ ἐκθεσις τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, οἷαν ὁ Καρδινάλιος ἤδη ἐποίησατο, παρέχει ἰκανὰς ἐλπίδας συνεννοήσεως περὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης, ἥτις ἐν Ἀνατολῇ νομίζεται, ἐσφαλμένως μεταδιδόμενη, ὥς πολὺ σπουδαιότερα, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς δικαιοῖ, λέγει, ὅσα ἐν τῇ προηγουμένη συνεδρίᾳ εἶπεν ὁ Καισαρίνης ὅτι διὰ τῆς προσωπικῆς καὶ ἀμέσου συζητήσεως ἀποδείκνυται πολλάκις ὅτι αἱ μεταξύ τῶν δύο μερῶν διαφοραὶ εἶνε ἥττονος ἢ ὅσον ἐνομιζέτο πρότερον ἄξια συζητήσεως (²). Ἡ δὲ ἡλῶσις αὕτη τοῦ Μάρκου, κατὰ τὸν Σιρόπουλον, ἐκρίθη ὥς

¹) Σιρόπουλ. αὐτ. σελ. 130. 131 Acta σελ. 26.

²) Σιρόπουλ. V, 13, 131. "Ἀπὸ τῆς ἀφηγήσεως τῆς σῆς αἰδεσιμότητος ὀλίγην εὕρισκω τὴν μεταξύ ἡμῶν διαφορὰν ἐν τῇ κεφαλαιῷ τοῦτῳ καὶ ἐλπίζω διορθωθῆναι ἐκείνην, ἣν ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ, Acta σελ. 26. Ἡ ἀπὸ τῆς δηλώσεως ταύτης ἐντοπισίς τοῦ πνευματικοῦ Γρηγορίου ἦν δυσμενὴς διὰ τὸν Μάρκον. Ὁ Γρηγόριος διέρηξε τὰ ἡμέτια διακηρύττων ὅτι ἡ διαφορὰ εἶνε μεγάλη καὶ κατήγγελλε τὸν Ἐφέσου αὐτὸ τοῦτο ἐπὶ λατινισμῷ, ἵνα μετὰ μικρὸν ἀντίθετα ὑποστηρίξῃ. Σιρόπουλ. V, 15, 134. 135.

ρρηθείσα «οικονομικώτερόν» πως «ἢ φιλικώτερον», μετὰ μετριοπαθείας δηλ. ἀλλὰ καὶ μετὰ πάσης εἰλικρινείας· διότι ὅπως πότε ἂν ἦ, ἐν τῇ καὶ οὕτω γενικῶς ἐκτεθείσῃ διδασκαλίᾳ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ὁ Μάρκος διείδε καὶ ὡμολόγησεν ὑπάρχουσαν διαφορὰν ἀπὸ τῆς καθόλου ὀρθοδόξου διδασκαλίας, ἣν καὶ ἀντικρὺς ὀνομάζει ἐσφαλμένην, διότι, λέγει, «ἐλπίζει διορθωθῆναι ἐκείνην ἣν ὁ Θεὸς εὐδοκῆσῃ» (1). Ὁ Τορκουεμάδα εἴτα ἀνέπτυξε τὸ ζήτημα παραγαγὼν χωρία τῆς Γραφῆς, πρὸς οἰκοδομὴν τῆς οἰκείας διδασκαλίας, καὶ ἐκ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας κατάλληλα χωρία (2). Τῇ προτάσει δὲ τοῦ Ἑρέσου ἡ συνέχεια τῆς συζητήσεως ἀνεβλήθη εἰς τὴν ἐπομένην συνεδρίαν (3).

Ἐν τῇ κατόπι συνεδρίᾳ ὁ Ἑρέσου ἀπήντησε τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐκτεθείσι διὰ λόγου, ὃν ὁ Συρόπουλος ὀνομάζει «ἀριστον», ὑποστηρίζοντα τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων (4). Τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ ἠκολούθησαν καὶ ἄλλαι τινὲς οὐχὶ πολλαί, ἀπὸ τῆς 6 πιθανῶς Ἰουνίου μέχρι τῆς 14, καθ' ἃς ὁ Μάρκος ἠγωνίσθη ἐπιτυχῶς πρὸς τὸν Ἰσπανὸν θεολόγον. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως τούτῳ συνέβησαν γεγονότα ἔχοντα σημασίαν σπουδαιοτάτην ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Μάρκου ἐν τῇ συνόδῳ καὶ ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τινὰς τῶν ἰδίων συναδέλφων ἰδίᾳ πρὸς τὸν Βηρσαρίωνα καὶ τὸν Πνευματικὸν Γρηγόριον· ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπὸ τῆς περὶ πρωτοθρονίας ἔριδος ἤρξατο συστηματικοῦ πο-

1) Ὅτι δὲ ὁ Ἑρέσου ἐνόησεν τὴν διαφορὰν τῶν Δατίνων διορθωτέαν καὶ οὐχὶ ὥς ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Greyelton φαίνεται: «ὅποιαν ἐκ τῶν δύο διδασκαλιῶν ὁ Θεὸς εὐδοκῆσῃ», («ἣν ὁ Θεὸς εὐδοκῆσῃ») δεικνύται ἐκ τῆς μικρὸν κατωτέρω παρὰ Συροπόλιν ἐπαναλήψεως τῆς ἐκφράσεως τοῦ Μάρκου, ἐνθα τίθεται: «καὶ ἐλπίζω διορθωθῆναι καὶ ταύτην (τὴν διαφορὰν) ἣν ὁ Θεὸς εὐδοκῆσῃ», (Συρόπουλ. γ. 15. 134, 135).

2) Συρόπουλ. γ. 13, 131. 132. Acta σελ. 30. 31. Ἐνταῦθα τὰ πρακτικὰ εἶνε ἱκανῶς συγκεχυμένα καὶ πρωτότερα, οὐδεμίαν τηροῦντα ἀκολουθίαν.

3) Συρόπουλ. γ. 13, 132.

4) Συρόπουλ. γ. 14' 132. «συνιστώντα τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα ἀπὸ τε τῆς θείας γραφῆς καὶ ἀπὸ μαρτυριῶν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων»,

λέμου καὶ ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ Ἐφέσου ὅλως ἀσχέτως πρὸς τὰ φιλολατινικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα, ἅτινα εἰσέτι κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον δὲν εἶχον φανῇ⁽¹⁾. Κατὰ τὸ φανερόν προσποιοῦμενος ὅτι ἐπελάθετο τῆς ἔριδος ἐκείνης ἤγε διὰ τιμῆς τὸν Ἐφέσου· ἐν τῷ κρυπτῷ ὅμως ὑπέσκαπτε πεισμώνως τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν αἰσθημάτων διέβαλλε, τολμήσας ἔτι νὰ καταστήσῃ ὑποπτον καὶ τὴν σταθερότητα αὐτοῦ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ⁽²⁾, πειρώμενος νὰ διαρρήξῃ τὴν ἀγαθὰς σχέσεις τῶν οἰκείως πρὸς αὐτὸν ἐχόντων καὶ παντὶ τρόπῳ νὰ καταρρίψῃ τὸ γόητρον τοῦ οὕτω τιμωμένου παρὰ πάντων προσωπικοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ. Αἱ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς μέχρι τοῦδε συζητήσεις ἔδωκαν πλέον ἢ ἅπασι ἀφορμὴν τῷ ἀχαρακτηρίστῳ πνευματικῷ νὰ ἐπιδείξῃ τὸ πρὸς τὸν Μάρκον μῖσος αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Ἐφέσου, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4 Ἰουνίου ἀπαντῶν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰρημένα ἐξεφράσθη πως μετριοφρόνως καὶ ἵνα προπαρασκευάσῃ τὰ πνεύματα περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς διορθώσεως τῆς λατινικῆς διδασκαλίας, ὁ πονηρὸς Πνευματικὸς ἐξεκώφωσε τοὺς πάντας διαβάλλων τὸν Ἐφέσου καὶ ἀπαιτῶν ἐξηγήσεις τῶν τοιούτων αὐτοῦ μετριοπαθῶν δηλώσεων⁽³⁾. Ὅτε ὅμως μετὰ τὴν προχώρησιν τῶν περὶ καθαρτηρίου πυρὸς συζητήσεων ὁ Μάρκος ὑπεισελθὼν τὸν ἀγῶνα ἀπεδείκνυε μεγάλην καὶ οὐσιώδη τὴν διαφορὰν ὁ καλὸς Γρηγόριος ἀνακρούσας πρῦμναν ἐλήνει τὴν δόξαν τῶν Λατίνων ὡς ὀρθὴν καὶ κατεφέρετο κατὰ τοῦ Ἐφέσου, ἀπειλῶν ν' ἀποδείξῃ αὐτὸν πλανώμενον διὰ σχεδάριου ρητῶν ἁγίων, ἅτινα ὅμως οὐδὲ ὅλως ἐτόλμα νὰ ἐπιδείξῃ τοῖς λοιποῖς⁽⁴⁾. Ἡ τοιαύτη

¹⁾ Συρόπουλ. V, 15, 135 "Καὶ ἐδόκει ἔτι ὑγιαίνει νὰ περὶ τὴν πίστιν καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν θερμῶς ἐνίστασθαι,,

²⁾ Ὅτε ἔλεγε μετ' ἐμπαύσεως "Ἀνάγκη ἐστὶν ἵνα γινώσκωμεν πῶς λέγει ταῦτα,, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 135.

³⁾ Συρόπουλ. V, 15, 135.

⁴⁾ Ἐνθ' ἄνωτ. "Καὶ παρεδείκνυε σχεδάριον λέγων : ἰδοὺ καὶ τὰ ῥητὰ τὰ ἐναντιοθέμενα τοῖς παρὰ τοῦ Ἐφέσου προφερομένοις. Οὐτε δὲ ἀνεγίνωσκεν οὔτε τινὶ ἐνεχειρίζεν αὐτά,,

διαγωγή τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἀγνοοῦμεν ὁποῖαν ἐντύπωσιν ἐνεποιεῖ τοῖς ἄλλοις, πάντως ὅμως ἤκιστα ἐπέτυχε τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ ὡς πρὸς τὸν Μάρκον· διότι πάντες ἐξετίμησαν τὴν ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι πολιτείαν αὐτοῦ, θαυμάσαντες τὴν παρρησίαν καὶ τὰς γνώσεις αὐτοῦ (¹). Ἐτι ὅμως σπουδαιότεραν σημασίαν ἔχει ἕτερον γεγονός, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συμπεσόν καὶ οὐ τὸ μέγιστον μέρος ὀρεῖται πάλιν τῷ Πνευματικῷ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ πρὸ τῆς 14 Ἰουνίου συνεδρία ἐπεδόθη παρὰ τῶν Λατίνων ἔγγραφος ἡ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς διδασκαλία τῆς Ρ.μ. Ἐκκλησίας (²). ὅτε δὲ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἀπητήθη ἡ ἐπίδοσις ἐγγράφου καὶ τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας ὁ βασιλεὺς ἀποτεινόμενος τῷ Ἐρέσου ἐγνώρισε τὴν ἀνάγκην συγγραφῆς τοιαύτης ἐκθέσεως. Ὁ Ἐρέσου ἀπαντῶν εἶπεν ὅτι θὰ πράξῃ τοῦτο ὑπὸ μόνον τὸν ὅρον, ἵνα ἡ ὑπ' αὐτοῦ γραφησομένη ἐκθεσις ἐπιδοθῇ τοῖς Λατίνοις, ἵνα μὴ καὶ ἑτέρου γράψαντος προτιμηθῇ ἄλλος, αὐτὸς δὲ εἰς κενὸν φανῇ κοπιᾶσας (³). Τὴν ἀπόκρισιν ταύτην τοῦ Μάρκου δὲν πρέπει ν' ἀποδώσωμεν ἀπλῶς εἰς αἰσθημα φιλαυτίας καὶ τὴν συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ ὑπεροχῆς (⁴), ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν σαφῶς ἤδη φανεῖσαν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῆς ἀρξαμένης νὰ μορφῶται μερίδος τῶν δραπετιδῶν (⁵). Ὁ βασιλεὺς συνήνεσεν εἰς τοῦτο· γινώσκων ὅμως καὶ αὐτὸς τὴν ἀρξαμένην διχόνοιαν καὶ θέλων ἴσως νὰ προλάβῃ βίαιαν αὐτῆς

¹) «Καὶ ἐπηνεῖτο παρὰ πάντων ὁ Ἐρέσου καὶ ἐθαυμάζετο ὡς εὐσεβῶς καὶ ἀρίστως διαγωνιζόμενος...». Αὐτόθι.

²) Συρόπουλ., V, 14, 132. Τὰ πρακτικὰ ἐνταῦθα σημειοῦσιν ὅτι αὐτὸς ὁ Μάρκος ἀπήτησεν παρὰ τῶν Λατίνων ἔγγραφον τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου διδασκαλίαν τῆς Ῥ.μ. ἐκκλησίας «πρὸς ἀπολοίαν», (Acta p. 26), ἐν ᾧ ὁ Συρόπουλος λέγει τοῦναντίον: «μετὰ δὲ τὸ γενέσθαι τινὰς διαλέξεις ἐδόξε τοῖς Λατίνοις καλὸν ἵνα καὶ ἐγγράφως συστήσωσιν ἀπὲρ ἐβόλυντο...».

³) Συρόπουλ., V, 14, 132.

⁴) Ὡς τοῦτο θέλει ὁ Sadow: Βησσαρίων ὁ Ν. καίας σελ. 26.

⁵) Ἐκ δὲ τῆς διαγωγῆς τοῦ Γρηγορίου πειθόμεθα ὅτι ἡ σύγκρουσις τῶν μερίδων δὲν ἦτο κενὴ ἰδίᾳ περιοριζομένη μόνον εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν αἰσθημάτων καὶ συμπαθειῶν.

ἐκρηξίν, θεραπεύων τήν προσβληθεῖσαν ἐκ τούτου φιλοτιμίαν τοῦ Βησσαρίωνος προϋτείνειν ἵνα μετὰ τοῦ Ἐφέσου ἐν τῇ συντάξει τῆς ἐκθέσεως συνεργασθῶσιν ⁽¹⁾ ὁ Νικαίας, ὁ Συρόπουλος καὶ ὁ Πνευματικὸς Γρηγόριος ⁽²⁾. Συνελθόντων ὁμῶς αὐτῶν παρὰ τῷ Ἐφέσῳ διεπαίχθη τοιαύτη κωμωδία παρὰ τοῦ Βησσαρίωνος καὶ τοῦ Γρηγορίου, ἥτις ἀπέδειξε τὸν Νικαίας κατώτερον τῶν προσδοκιῶν πάντων. Ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ πονηροῦ πνευματικοῦ κατέτριψαν τὸν χρόνον τῆς ἐργασίας εἰς μικράς καὶ ἀσκέτους πρὸς τὸ προκείμενον φλυαρίας ⁽³⁾, ὥστε παρὰ πάσας τὰς ἐπανειλημμένας τοῦ καλοῦ Συροπούλου παραστάσεις καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ σιγῶσαν ἀποδοκίμασίαν τοῦ Ἐφέσου διέρρευσε πᾶς ὁ χρόνος εἰς μάτην, ἄνευ ἀποτελεσματος. Ἐπὶ τέλους δὲ ἐξαντληθείσης πάσης ὑπομονῆς ὁ Μάρκος ὑπέδειξε ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἀδύνατον νὰ πράξωσί τι, ἀπήτησε δὲ νὰ καταλίπωσιν αὐτὸν μόνον, ὅπως γράφῃ τὴν ἐκθεσιν, ἣν κατόπι δύνανται νὰ μελετήσωσι καὶ ἂν δεήσῃ διορθώσωσιν.

Οὕτως ἔγραψεν ὁ Ἐφέσου τὸν πρῶτον «περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς» λόγον αὐτοῦ ⁽⁴⁾· ἀλλ' οὗτος δὲν ἐπεδόθη τοῖς Λατίνοις ὡς ἐγράφη· διότι τῇ εἰσηγήσει τοῦ Πνευματικοῦ ἔγραψεν ἐπίσης ἰδίαν ἐκθεσιν ὁ Νικαίας, ὁ ἐπισήμως πρὸ μικροῦ ἐτι ὁμολογήσας τὴν παντελὴ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἄγνοιαν αὐτοῦ. Ὁ Γρηγόριος δὲ παρέστη εἰς τὸ μέσον ὡς ἐπαινέτης τοῦ ἔργου τούτου καὶ πα-

¹⁾ Ἡ συνεργασία αἰτεῖται κατὰ τὸν Συρόπουλον ἔδει νὰ εἶνε μόνον τυπική: «Ἐφάνη οὖν καλὸν ἵνα καὶ τινες ἐξ ἡμῶν παραγένωνται εἰς τὸν Ἐφέσου καὶ γράφῃται τὸ γενησόμενον παρόντων καὶ ἡμῶν καὶ ἀκροωμένων καὶ εἰ τί σου δεήσει συνεισφερόντων... (ἐνθ' ἄνωγ.).

²⁾ Αὕτῃ ἡ ἐκλογὴ τῶν προσώπων δείκνυσιν τὸ προορατικὸν τοῦ Παλαιολόγου.

³⁾ Συρόπουλ. V, 15, 135.

⁴⁾ Εὑρεται χειρόγραφος ἐν τῇ Ἀμβροσιανῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μεδιολάνου (Montfaucon Biblioth. mss. p. 501 d.) καὶ ἐν τῇ δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων κώδ. 1218 n. 2. «*Marci Eugenici homilia prima de Purgatorio Florentia (sic) habita coram S. Pontifice cardinalibus et aliis Ecclesiae latinae doctoribus οὐδ' ἄρχῃ: "Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης,*

ρεκίνει τὸν βασιλέα νὰ προτιμήσῃ τοῦτο ὡς «φιλοτιμότερον κατὰ τὴν φράσιν καὶ ῥητορικώτερον». Ὁ βασιλεὺς καὶ πάλιν εὐρεθεὶς μεταξὺ δύο ἀντιτάλων φιλοτιμιῶν προεῖλετο τὴν μέσην ὁδὸν καὶ συνδυάσας ὅ,τι ἀγαθὸν περιεῖχε τὸ τοῦ Βησσαρίωνος σύγγραμμα ⁽¹⁾ μετὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Μάρκου, ἅρ' ἧς ἐξεβλήθησαν ἀσθενῆ τινα μόνον καὶ εὐάλωτα ἐπιχειρήματα ⁽²⁾ ἐπέδωκε τοῖς Λατίνοις τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν. ⁽³⁾ Ἐκ τῶν νῦν δὴ συντόμως ἐκτεθέντων σαφῶς καταρτίζεται ὅπως τὰ πράγματα ἡλλοιώθησαν καὶ αἱ σχέσεις τοῦ Μάρκου πρὸς τινὰς τῶν συναδέλφων καθωρίσθησαν ἀκριβέστερον, τὰ δὲ πρῶτα τῆς ὑπολανθανούσης ἀντιθέσεως σπέρματα ἤρξαντο νῦν ἀναπτυσσόμενα ἐν τῷ φανερῷ εἰς πρόδηλον ἀντίπρᾶξιν. Ἡ διαγωγὴ τοῦ Μάρκου ἀπέναντι τῶν ὁσημέραι προβαίνομένων τούτων γεγονότων εἶνε μετριοπαθὲς μὴ μεταπίπτουσα εἰς βιαιότητα, ὡς τοῦτο ἀπὸ τῆς πρώτης εὐκαιρίας οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἐπραζαν, ἀλλ' ὅμως καὶ οὐδὲν σημείον δεικνύει ὑποχωρήσεως. Ἐν συνειδήσει τῆς ἀνατεθειμένης αὐτῷ ὑψίστης ἐντολῆς τοῦ πρωτοστατεῖν ἐν τῇ συνόδῳ τῶν ἀνατολικῶν περιωρίσθη εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦτο μελετῶν καὶ γράφων ἀκαταπονήτως καὶ καταλείπων τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα ν' ἀναπτύσσωνται αὐτὰ καὶ αὐτὰ, αὐτὸς οὐδεμίαν ἄμεσον παρέχων ἀρρομὴν πρὸς γένεσιν αὐτῶν ἢ ἁλλοιώσιν.

Οἱ Ἕλληνες τὴν οὕτω πως, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, συρραφεῖσαν ἔκθεσιν τῆς ἰδίας διδασκαλίας ἐπαρουσίασαν τοῖς Λατίνοις, οἵτινες ἐγγράφως ἐπίσης ἀπεκρίναντο. Ἐκ τούτου τὸ ζήτημα προ-

¹⁾ Συρόπουλ. V, 14 134. «τὸ προοίμιον καὶ τὰς προκαταστάσεις».

²⁾ Π. Χ. τινὰ ἐκ τοῦ βίου τῶν ἁγίων ἀνέκδοτα. Ἡ περὶ ἑκατέρου τῶν λόγων κρίσις τοῦ βασιλέως ἦν τοιαύτη: «τὸ μὲν προοίμιον καὶ αἱ προκαταστάσεις εἰσὶ καλλίους αἱ τοῦ Νικαίας, τὰ δὲ ἐπιχειρήματα καὶ αἱ καταστάσεις καὶ αἱ παραστάσεις εἰσὶ κρείττους αἱ τοῦ Ἐρέσου».

³⁾ Ὁ λόγος οὗτος δὲν εἶνε ἐκδεδομένος· τὸ περιεχόμενον ὅμως αὐτοῦ μεταδίδωσιν ἡμῖν ἐν συνόψει ὁ Le Quien ἐν τινι τῶν εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ μελετῶν αὐτοῦ. Dissertat. in Damasc. V, p. LXV καὶ ἐξ. πρβλ. καὶ Crusius Turcograec. p. 18).

σέλαβε μείζονας διαστάσεις καὶ ἐν πολλαῖς διαδοχικαῖς συνεδρίασι (1) μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἰουλίου κατέτριψαν τὸν χρόνον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, τοῦ Μάρκου πρὸς τοῦτο δύο ἐτι ἐκδόντος λόγους, τὸν μὲν περὶ τοῦ καθαρτηρίου, τὸν δὲ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον (2). Διότι ἐκ τοῦ μερικοῦ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς ζητήματος προέκυψε γενικώτερον τὸ περὶ τῆς ἀπολαύσεως ἢ τιμωρίας τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον (3), ἐτι δὲ καὶ ἄλλα τινὰ μερικώτερα, εἰς ἃ ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ σχολαστικὴ μέθοδος τοῦ ἐξετάζειν καὶ συζητεῖν παρὰ τοῖς Λατίνοις. Κατὰ τὸν χρόνον τῶν συζητήσεων τούτων ὁ Μάρκος ἐγκατελείφθη μόνος καὶ μόνος διεξήγαγε τὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν ἔμπειρον σχολαστικὸν θεολόγον Ἰωάννην καὶ πρὸς Ἀνδρέαν τὸν Ῥόδου (4). Ὁ Ἐφέσου ἐγκατελείφθη μόνος καὶ διὰ τρόπου ἀποτομωτάτου καὶ ἐπισήμου παρὰ τοῦ Βησσαρίωνος, ὅστις ἀθετῶν τὴν ἐντολὴν τοῦ βασιλέως, καθ' ἣν οἱ Ὀρθόδοξοι ἄφειλον ν' ἀποφύγῃσι πᾶσαν ἄμεσον ἐκθεσιν τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον, αὐτὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Μάρκον ἐξέθηκε τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ γνώμην ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, μεθ' ὃ ἐγκατέλιπε τὴν παρὰ τῷ Μάρκῳ θέσιν αὐτοῦ καὶ παρέκάθισε μετὰ τῶν ἄλλων κατωτέρω. (5) Οἷα δὴποτε αἰσθήματα

1) Ὁ Συρόπουλος λέγει περὶ πολλῶν τοιοῦτων συνεδριῶν. V, 15, 135-136.

2) Τὸν α'. τῶν δύο τούτων λόγων ἐξέδωκεν ὁ Salmasius (Nili archiepisc. Thessal. de primatu Papae. Lugduni Batavo: um, ἐν τῷ Librorum de primatu Papae pars I Παράρτημα σελ. 64 - 93), ὅστις ἀποδίδει αὐτὸν ἢ Νεῖλφ τῷ Καβάσιλα ἢ τῷ ἀνεψίῳ ἐκείνου Νικολάῳ τῷ Καβάσιλα ἢ τῷ μοναχῷ Βαρλαάμ. Ὁρθῶς ὅμως ὁ συγγραφεὺς τῆς "Ἱστορίας τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου, (σελ. 59. 60. ὑπόσημ.) νομίζει αὐτὸν ὡς λόγον τοῦ Μάρκου ἢ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ. Ὁ τελευταῖος οὗτος περιορισμὸς εἶνε περιττός· διότι ἐν τῷ β'. λόγῳ τοῦ Μ. περὶ καθαρτηρίου οὐδεὶς προσέθηκε τι ἢ ἀρεῖτε ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Συροπόδλου. (135. 136).

3) Συρόπουλ. V, 15, 136.

4) Ἀδ. 16, 137. "δεινὸν ἡγησάμεθα πάντες τὴν διχόνοιαν, ἣν ἐδειξεν ὁ Νικαίας μηδὲ λόγοις βραχέσι συμμαχεῖσαι τῷ Ἐφέσου θελήσας, ἀλλὰ καὶ τῆς καὶ δέδρας ἀναχωρήσας,.

5) Συρόπουλ. V, 16, 136, 137.

κάν ὑπηγόρευσαν τῷ Βησσαρίωνι τὴν τοιαύτην διαγωγὴν ⁽¹⁾ αὐτῇ εἶνε κατακριτέα ὑπὸ ἔποψιν καὶ ἀπλῆς νομιμότητος. Ἀμφιβολία οὐδεμία ὑπάρχει, ὑπὸ δὲ τοῦ Συροπούλου σαφῶς καὶ λέγεται ὅτι καὶ ὁ Μάρκος ἦν προθυμότερος νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ συζητουμένου γνώμην αὐτοῦ καὶ νὰ πολεμήσῃ καὶ ἀνατρέψῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν δυτικῶν ⁽²⁾. εἶχεν ὅμως πλεῖον παντὸς ἄλλου συνειδήσιν τῆς εὐδύνῃς, ἦν ἀνέλαβε καὶ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς θέσεως, ἦν κατεῖχε, ἅμα δ' ἦν νομιμοφρονέστατος καὶ ὑπέκυψεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Βασιλέως· διὸ καὶ ἐσίγα ἀπέναντι τῶν παρὰ τῶν Λατίνων ἀπαιτήσεων καὶ πασῶν τῶν μετὰ πικρίας καὶ ἰταμότητος ἐπιφερομένων οὐ φ καὶ τῇ καθόλου ἐκκλησίᾳ μέμψεων ⁽³⁾. Ἀλλὰ καὶ μόνος οὕτω διαμείνας διεξήγαγε τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς εἰρημένους τῶν Λατίνων προμάχους μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας, ὥστε προκάλεσε τὸν θαυμασμὸν πάντων διὰ τὴν ἐτοιμότητα καὶ ἀκρίβειαν τῶν ἀπαντήσεων, ἀνευ προηγουμένης παρασκευῆς· διότι αἱ ἐρωτήσεις καὶ τὰ ζητήματα τῶν Λατίνων ἐπύρχοντο οὕτως ἀπροσδοκῆτως καὶ παρὰδοξα, οἷα ὡς ἐν παραδείγμασι βλέπομεν παρὰ τῷ Συροπούλῳ ⁽⁴⁾. Ἐν τούτοις ἡ παραγομένη διχόνοια καὶ αἱ ἀντιδραστικαὶ τάσεις μεταξὺ τῶν δύο διακεκριμένων μελῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀντιπροσωπείας συνετάραξεν, ὡς εἰκὸς, τοὺς Ἕλληνας, διαβλέποντας ὅτι οὐδὲν ἀγαθὸν ἔπρεπε νὰ προσδοκῶσιν ἐκ τούτου. Ὅσον θάρρος ἐνέπνεεν αὐτοῖς ἡ ἐν ἀρχῇ τῶν συζητήσεων σύμπραξις τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἐν τῷ πρὸς τοὺς Λατίνους ἀγῶνι ⁽⁵⁾, τοσαύτην ἀπογοήτεισιν παρήγαγεν εἰς αὐτοὺς ἡ μετὰ

¹⁾ Πρὸβλ. τὰ ὑπὸ τοῦ Sadox φιλοσοφικώτερον μᾶλλον ἢ πραγματικώτερον εἰρημένα σελ. 34, 35.

²⁾ Συροπούλ. γ, 16, 136. "Ὁ δὲ Ἐφέσου ὅσον μὲν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ Λυδὸς ἦν εἰς πεδῖον· ἤγγετο δὲ τῷ βασιλικῷ κελεύσματι κωλύμενος ὥσπερ εἰ χαλινῷ τινι καὶ ἐδυσχέραινεν,,"

³⁾ Αὐτόδι.

⁴⁾ Αὐτ. γ. 16, 137.

⁵⁾ Συροπούλ. V, 14, 132 "καὶ ἦν ἰδεῖν τὸ τῆς θείας γραφῆς· ἀδελφὸς ὅπ' ἀδελφοῦ βοηθούμενος ὡς πόλις ὀχυρά,,"

πολὺ διαγωγή τοῦ Βησσαρίωνος, ἡ καταλήξασα εἰς τοσοῦτο ἐπίσημον ρῆξιν, ἣτις ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν πάντων ⁽¹⁾ ἐπιφριπτόντων πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῇ Νικαίας· ἐπειράθησαν λοιπὸν νὰ ἐπιτύχωσι συνεννόησεως μεταξὺ αὐτῶν, χρώμενοι ὡς μεσάζοντι τῇ Πατριάρχῃ ⁽²⁾. Ὁ κοῦφος γέρων, ᾧ κατ' οὐσίαν ἤρρεσκεν ἡ τοιαύτη διάστασις τῶν ἐπισημοτάτων κληρικῶν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, οὐδὲν ἔπραξε πρὸς πρόληψιν τοῦ κακοῦ, περιωρίσθη δὲ μόνον εἰς ὑποσχέσεις ⁽³⁾. ὅθεν ἡ διαίρεσις παρετείνεται, ἐν δὲ ταῖς κοιναῖς συνελεύσεσι προσήρχοντο μὲν ἀμφότεροι καὶ συνειργάζοντο, κατ' οὐσίαν ὅμως διῆσαντο ἀλλήλων καὶ πολὺ ⁽⁴⁾. Ὀλίγαι τινὲς συνεδρίαὶ μετὰ τοῦτο ἐπηκολοῦθησαν, ἐν αἷς ὁ Ῥόδου Ἀνδρέας ὑπερήσπισεν ἐπὶ τῇ βάσει χωρίων ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τὴν περὶ καθαρτηρίου πυρὸς διδασκαλίαν, ἵσως εἰς ἀνασκευὴν τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἀνατολικῶν· διότι οὐδεὶς φέρεται ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀπαντήσας τοῖς περὶ τούτου τῇ Ῥόδου ⁽⁵⁾. Ἀπὸ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ ρήτωρ μετέβη εἰς ὅλως ἄσχετον πρὸς ἐκεῖνο κεφάλαιον, τὸ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐν τῇ θεότητι, καὶ ἐνίστατο ἀπαιτῶν τὸν Ἐφέσου ἀπάντησιν καὶ ἐκθεσιν τῆς περὶ τούτου διδασκαλίας τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Ἐφέσου περὶ τούτου οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἔδωκε κωλυόμενος ὑπὸ τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ βυσιλέως, εἶπεν ὅμως, ὅτι ὅταν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς πρὸς τοιαύτας συζητήσεις προθύμως θὰπραγματευθῇ καὶ περὶ τοῦ θέματος τούτου ⁽⁶⁾. Οὕτω περὶ τὰς ἀρχὰς ἡ τὰ μέσα

1) "Δεινὸν ἡγησάμεθα πάντες, V, 16, 137. Π.βλ. καὶ V, 17, 138. 139.

2) Ἰδίᾳ ἐν τούτῳ εἰργάσθη ὁ Συρόπουλος καὶ ὁ Λακεδαιμονίας.

3) Αὐτόθι. V, 17, 138. 139.

4) Αὐτ. 139. "Ἄλλ' ἐκτοτε ἦσαν διηρημένοι· καὶ συνήρχοντο μὲν τῇ δοκεῖν καὶ πρὸς λόγους ἐχώρουν, τῇ δ' ἀληθείᾳ καὶ πάνυ δίσταντο,,"

5) Συρόπουλ. γ. 18, 140.

6) Συρόπουλ. γ. 18, 140. "Ἡμεῖς εὐκόλως ἔχομεν ἀποκριθῆναι περὶ ὧν ἀπαιτεῖς, ὅτι δὲ οὐ συνήλδομεν ἀργίως ἐπὶ τὸ λέγειν περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπολογούμεθα νῦν. Ὅταν δὲ φανῇ καὶ τοῖς ἡμετέροις ἔγκαιρον εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ ἐροῦμεν ἅπερ ἂν ὁ Θεὸς ἡμῖν χορηγήτῃ,,"

τοῦ Ἰουλίου διελύθησαν αἱ ἐπὶ τῶν δευτερευόντων ζητημάτων προκαταρκτικαὶ συζητήσεις, καθ' ἃς ἐκ τῶν δύο προτεθέντων ζητημάτων συνεζητήθη μόνον τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρός· εἰς πρακτικόν τι ὅμως συμπέρασμα δὲν κατέληξαν οὔτε συνεφώνησαν ἐν τινι σημείῳ, ἀλλ' ἐκάτεροι ἐνέμειναν ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ ⁽¹⁾.

Πρὶν ὅμως μεταβῶμεν εἰς τὴν περαιτέρω τῶν γεγονότων ἀνέλιξιν ἐπισκοπήσωμεν διὰ βραχέων τὸ οὐσιώδες τῶν περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός συζητήσεων μέρος, ἐν ᾧ ὁ ἡμέτερος Μάρκος ἦν ὁ ἐξηγητὴς ἅμα καὶ εἰσηγητὴς τῆς περὶ τοῦτου διδασκαλίας τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ μόνος πολέμιος τῆς διδασκαλίας τῶν Λατίνων.

Εἰδομεν, ἐκ τῆς δηλώσεως ἤδη αὐτοῦ, ὅποιαν ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν αὐτῷ ἡ σύντομος καὶ διὰ γενικῶν ἐκφράσεων ἐπιδοθεῖσα ἐκθέσις τῆς διδασκαλίας ταύτης ὑπὸ τοῦ Καισαρίνου. Ἐν αὐτῇ ὁ Μάρκος διείδεν οὐχὶ μεγάλας διαφορὰς ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ἀνατολικῶν τινων συγγραφέων, οὐ μόνον νεωτέρων ἀλλὰ καὶ μάλιστα παλαιῶν ⁽²⁾. Ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Ἰουλιανοῦ ὡς βάσις ὑπέκειτο κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Μάρκου ἡ ἰδέα τῆς ὠφελείας τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦς μὴ ἐν θανασίμοις ἁμαρτήμασιν ἀποθανόντας· τοῦτο δὲ ἦν κοινὸν ἐπαφῆς σημεῖον μεταξὺ τῆς διδασκαλίας ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν· ἔπειτα ἡ ἀπλῶς ἐρριμμένη φράσις «καθαρτήριον πῦρ» ἀνευ περαιτέρω ἐξηγήσεως δὲν παρίστη δυσκολίαν τῷ Ἐφέσου νὰ δώσῃ αὐτῷ σημασίαν μεταφορικὴν σύμφωνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ὁ Μάρκος ἐξήνεγκεν ἐκ πρώτης ἐντυπώσεως τὸ ἀγαθὸν συμπέρασμα ὅτι τῆς διαφορᾶς οὐσης οὐχὶ μεγάλης ἡ διόρθωσις εὐχερῶς θὰ ἐπέλθῃ ⁽³⁾. Ὅτε ὅμως ἡ συζήτησις προέ-

¹⁾ Ἀ ὑπόθ. «ἀλλ' οὐδὲ συμπέρασμά τι γέγονε περὶ αὐτοῦ».

²⁾ Π. χ. Εὐστράτιος πρεσβύτερος ἐκ Κων/πόλεως παρὰ Φωτίῳ Biblioth. col. CLXXI· (πρὸς. καὶ Allatius de purgatorio p. 336—580.)

³⁾ Διὰ τὴν περιεργὸν εἶνε ὅτι καὶ μετὰ τὰς σαφῆς καὶ πλέον αἰῶνας οἱ καθολικοὶ γράφοντες περὶ καθαρτηρίου πυρός ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς συζητήσεσι ἀκολουθοῦσι τὸν αὐτὸν τῆς γενικότητος καὶ ἀοριστίας τρόπον, ὥστε ἂν τις κρίνῃ ἐκ τῶν νεωτάτων αὐτῶν ἐκθέσεων θὰ ἐξαγάγῃ κρίσιν καὶ αὐτῆς τῆς

θη μερικωτέρα καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Λατίνων ἀνεπύχθη παρ' αὐτῶν σαφέστερον προφορικῶς τε καὶ ἐγγράφως, τότε ὁ Μάρκος ἐννοήσας πᾶσαν τὴν πραγματικὴν διαφορὰν μετέβαλεν ὅλως γνῶμην περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς διαφορᾶς τῶν δύο διδασκαλιῶν (¹). Ἐν τῇ πρώτῃ ἐγγράφῳ ἐκθέσει τῶν Ἀνατολικῶν, ἣν ἀνέγνω μὲν ὁ Βησσαρίων, ἥς ὅμως τὸ οὐσιώδες καὶ πλεῖστον μέρος ἀνήκει τῷ Μάρκῳ (²), οὗτος ἐξέθηκε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, ἡρμήνευσε τὰ χωρία, ἐφ' ὧν οἱ Λατίνοι κυρίως στηρίζουσι τὴν ἰδίαν περὶ τοῦ καθατηρίου δόξαν, ἰδίᾳ τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (α'. Κορινθ. 3, 11—15), ἐπήγαγε δὲ κατόπιν παραλληλισμὸν μεταξὺ τῆς διδασκαλίας ἐκατέρας τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπιμείνας εἰς ἐκεῖνο, ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία πῦρ ἀποδέχεται, ἀλλὰ μόνον ἓν, τὸ αἰώνιον, ἀντὶ δὲ τοῦ καθατηρίου διδάσκει σχετικὴν τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον κατάστασιν ἀπολαύσεως ἢ τιμωρίας, ἥς τὴν δύναμιν καὶ ἔντασιν ἐλαττοί ἡ μεσιτεία τῆς ἐκκλησίας διὰ τῶν ἰδίων θυσιῶν καὶ εὐχῶν (³). Ὅτε δὲ οἱ Λατίνοι προσεκόμισαν ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ ἑτέραν

τοῦ Μάρκου εὐνοϊκωτέραν περὶ τῆς ψευδοδιδασκαλίας ἐκείνης, ἣτις ἔδωκε πλουσίαν τροφήν εἰς τὸν Δάντην καὶ εἰς τὰς postillas τῶν μεσαιωνικῶν ἱεροκηρῶν τῆς Δόσεως. Πρὸλ. Ἀπάντ. εἰς τὰς περὶ τῶν χωρίζουσῶν τὰς δύο ἐκκλ. διαφορῶν πατριαρχ. καὶ συνοδ. Ἐγκύκλιον ὑπὸ Μ. Μ. ἱερῶς καθολικοῦ 1895 σελ. 50—55 καὶ S Brandi, ἱησοῦτου: περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν 1896 σελ. 53. 54. Μόνας δὲ ὁ Abbé L. Duchesne, εἰς τῶν διαπρεπῶν συγχρόνων ἡμῶν θεολόγων τῆς Γαλλίας, ποιεῖται ἐν τούτῳ ζηλωτὴν ἐξαίρεσιν διαχωρίσας, τὴν περὶ πουργατορίου αὐθεντικὴν διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ᾠφαντασιοκοπημάτων τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ἀχαλινώτων ἱεροκηρῶν, καθ' ὧν ἐν δικαίᾳ ἀγανακτήσει ἐπιτίθεται (Eglises Separées p. 104—107).

¹) Συρόπουλ. V, 13, 135 "πάλιν δ' αὖ ὅτε τὸν ἀγῶνα εἰσέδω ὁ Ἐφέσου καὶ μεγίστην παθεῖν τὴν διαφορὰν καὶ παραστάσεις προσκόμιζε τῶν ἀγίων, δι' ὧν φριδῆλως ἐφαίνετο ἡ δόξα αὐτῇ ἐναντία τῇ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας,,"

²) Συρόπουλ. V, 14, 134.

³) Acta σελ. 30, 31. Βλ. π. καὶ Gorski' Ἱστορίαν τῆς Φλωρεντινῆς Συνόδου p. 58. 59.

γραπτήν ἐκθέσειν μετὰ γραφικῶν χωρίων καὶ μαρτυριῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν ὁ Μάρκος ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς λόγῳ ἐποίησεν ἀνασκευὴν ἀναφέρας τὰς ἐξηγήσεις καὶ παρερμηνείας τῶν χωρίων τούτων. Ἐν τῇ ὀρθῇ ἐρμηνείᾳ τῶν χωρίων τῆς Γραφῆς προσῆγε τὰς ἐξηγήσεις τῶν πατέρων, ὧν τὸ ἐπιτυχὲς ὑπὲρ τὰς ἐξηγήσεις τῶν Δυτικῶν πατέρων ἀπέδειξεν ἐπίσης οὐχὶ ἄνευ εἰρωνείας εἰπὼν, ὅτι οἱ Ἕλληνες πατέρες ἀκριβέστερον καὶ ὀρθότερον ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι τὸν Ἑλληνιστὶ γράψαντα Παῦλον μᾶλλον ἢ οἱ Λατίνοι. Τάχιστα ἀπεδείχθη ἐκ τῶν συζητήσεων, ὅτι οὐδεμία γραφὴ καὶ οὐδεὶς τῶν πατέρων διδάσκει τὴν ὑπαρξίν πυρὸς καθαρτικοῦ, διὸ οἱ Λατίνοι ἐκόντες ἄκοντες ἔδωκαν εἰς τὸ ζήτημα γενικωτέραν ὄψιν, μεταπεσόντες εἰς συζήτησιν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον· διότι πάντα τὰ χωρία τῶν πατέρων ὅσα παρήγαγον περὶ τούτου καὶ μόνου λέγουσιν⁽¹⁾. Οἱ Λατίνοι ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς περὶ τούτου διδασκαλίας αὐτῶν καὶ ἐν τῇ ὑπερασπίσει αὐτῆς ἐνέμειναν ἐν ἐκείνῳ, ὅτι οἱ μὲν δικαίως ἀποθανόντες καὶ ὁσίως ἀπολαύουσι τελείας μακαριότητος, οἱ δὲ τάναντία ἐντελοῦς τιμωρίας, οἱ δὲ μετανόησαντες μὲν μὴ δυνιθέντες ὁμῶς καὶ ἔργα μετανοίας νὰ ἐπιδείξωσι ἀπέρχονται εἰς τὸ καθαρτήριον πῦρ. Ὁ Μάρκος τὸ μὲν πρῶτον κωλυόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος οὐδὲν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀπεφῆνατο, εἴτα ὁμῶς ἐπιτρέψαντος ἐκείνου, διὰ τοῦ ὑστάτου τῶν τριῶν αὐτοῦ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς λόγων ἐξέθηκε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, καθ' ἣν οὔτε οἱ δίκαιοι τελείως ἀμείβονται μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, οὔτε οἱ θανασίμως ἀμαρτόντες διὰ τῆς γεέννης τιμωροῦνται, ἀλλὰ σχετικῶς ἑκάτεροι ἀπολαμβάνουσιν ἄξια ὧν ἔπραξαν, μετὰ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐν τῷ μέλλοντι τελείας ἀμοιβῆς⁽²⁾. Ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ θέμα-

¹) Acta 281, 32. Συρόπουλ. γ, 16, 136, 139.

²) Συρόπουλ. γ, 17, 139 "Μόλις ἐνέδωκεν (ὁ βασιλεὺς) καὶ ἐξέθετο ταύτην (τὴν περὶ καταστάσεως τῶν ψυχῶν διδασκαλίαν τῆς Ἀνατ. Ἐκκλησίας)

τος τούτου γενικῶς ἢ ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ Μάρκου ἐντύπωσις ἦν ζωηρά καὶ μερίστη ⁽¹⁾, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἢ ἀπὸ τοῦ τρόπου τοῦ συζητεῖν τῶν ἀντιπάλων μεταπιπτόντων συχνάκις εἰς ζητήματα ἄσχετα πρὸς τὸ προκείμενον προुकάλει ἐνίοτε τὴν εἰρωνείαν καὶ τὰ σκώμματα τῶν ἡμετέρων ⁽²⁾. Ὅπως πότ' ἂν ἦ, αἱ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς συζητήσεις εἰς οὐδὲν κατέληξαν συμπέρασμα, τὰ δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ Φλωρεντινῇ ὄρῳ κείμενα ἐπ' οὐδεμίας στηρίζονται συμφωνίας, εἰμὴ ἐπὶ τῆς αὐτοβουλίας τοῦ θριαμβεύοντος ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ἀνωτέρας βασιλικῆς βίας καὶ τῶν καιρικῶν περιστάσεων, αἵτινες περιέβαλλον τοὺς ὑπογράψαντας Ἑλλήνας καὶ μόνον εὐαριῆμι Λατίνοι ἐπικαλοῦνται καὶ σήμερον ἔτι τὸ κύρος αὐτῶν ⁽³⁾.

Μεταξὺ δὲ τούτων γενομένων ὁ ἀποταχθεὶς πρὸς συνάθροισιν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας χρόνος παρήρχετο καὶ ὁ τέταρτος μὴν διήνυε τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας, ἐν ᾧ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐδοκίμαζον τὰ δεινὰ τοῦ ἐν τῇ ξένῃ βίῳ, τὴν στέρησιν τῶν ἀναγκαίων ἔνεκα τῆς μὴ ἐπιδόσεως τοῦ σιτηρεσίου ⁽⁴⁾, τὸν περιορισμὸν ἐν τῇ στενῇ περιφερείᾳ τῆς Φερράρας, ἐξ ἧς διὰ τῆς διαταγῆς τοῦ βασιλέως ἐκωλύοντο νὰ ἐξέλθωσι ⁽⁵⁾, τὸν ἐνσκήψαντα λοιμὸν, ἅρ' οὐ παραδόξως μόνον αὐτοὶ ἀπρόσβλητοι διετέλεσαν ⁽⁶⁾, ὁ δὲ βασιλεὺς κατέτριβε μάταιον τὸν χρόνον εἰς κυνηγέσια παρὰ τὴν Φερράραν κωφεύων εἰς πάσας τὰς ἐπανειλημμένας τῶν Ἑλλήνων παρακλήσεις ⁽⁷⁾ πρὸς σπουδαιοτέραν

ὁ Ἐφέσου ἐν τῇ ὑστέρῳ τῶν δηλωθέντων αὐτοῦ τριῶν λόγων καὶ διεκομίσθη πρὸς ἐκεῖνους,.

¹⁾ Συρόπουλ. V, 16, 137. "Ἡμεῖς δὲ ἐθανυράζομεν πῶς ὁ Ἐφέσου εὐθὺς ἐδίδου τὰς λύσεις μετὰ παραστάσεων γραφικῶν, μὴ προειδώς ἃ προέθετο προτείνειν ὁ Ἰωάννης, καὶ κατωτ. πρὸλ. V 15, 136.

²⁾ Πρὸλ. Συρόπουλ. V, 16, 137.

³⁾ Βλ.π. Brandi περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν 1896 σελ. 24.

⁴⁾ Συρόπουλ. V, 18, 139.

⁵⁾ Συρόπουλ. VI, 1, 144.

⁶⁾ Αὐτόθι VI, 3, 144, 145. Acta σελ. 33. 33.

⁷⁾ Αὐτόθι VI, 2, 142, 143; 3, 144, 145.

φροντίδα περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἐνώσεως, ὁ δὲ γέρων Πατριάρχης τοὺς πάντας ἀπατῶν καὶ οὐδενὶ πιστεύων οὐδεμίαν ἐδεῖκνε διαθέσιν πρὸς τὸ προκείμενον ἔργον (¹). Οἱ δὲ Λατῖνοι ἐνέκειντο ἀπαιτοῦντες τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν (²) καὶ ἀπατῶντες τοὺς Ἑλλήνας περὶ τῆς προσεχοῦς ἀναμενομένης προσόδου εἰς τὴν σύνοδον ἀντιπροσώπων τῶν ἡγεμόνων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Αἱ διαθέσεις ὅμως τῶν Ἑλλήνων ἐν μέσῳ τῆς τοσαύτης ἀδρανείας καὶ τῆς πανταχόθεν περιστοιχούσης αὐτοὺς ὑπουλότητος καὶ ἀπάτης ἐγίνοντο ὁσημέραι δυσμενέστεραι πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ ἡ δυσπιστία ἠϋζάνετο νῦν μάλιστα μέχρις ἀπιστεύτου βαθμοῦ (³). Γεγονότα δὲ τοιαῦτα, οἷα ἐκτίθενται παρὰ τῷ Συροπόλῳ, πληρέστατα δικαιουσι τὰς διαθέσεις ταύτας τῶν Ἀνατολικῶν (⁴), ὧν τινες ἴδῃ ἱκανῶς πεισθέντες περὶ τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων καὶ προβλέποντες τὰ μέλλοντα (⁵) ἐπειράθησαν νὰ φύγωσι κρύφα οὕτως ἢ ἄλλως ἐκ τῆς Φερράρας καὶ καθόλου ἐκ τῆς Ἰταλίας. Καὶ ἐπέτυχον μὲν τινες ἐκ τῶν κατωτέρων κληρικῶν, παρὰ πάσας τὰς ἀντιπράξεις τοῦ Πατριάρχου, ν' ἀπέλθωσιν εἰς Κων/πολιν (). Τοῦτο ὅμως ἐπεισε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Πατριάρχην αὐστηρῶς νὰ περιορίσωσι τοὺς λοιποὺς, ἂν μὴ θέλωσι ν' ἀποτύχῃ ὁ σκοπὸς τοῦ προκειμένου ἔργου (⁶). Δευτέραν ἀπόπειραν ἀποδράσεως ἐκ Φερράρας ἐδοκίμα-

¹) Αὐτόθι VI, 3, 144, 4, 145, 146—148.

²) Αὐτόθι, 5, 148.

³) Πρὸς τὸ παρὰ Συροπόλῳ ἀναφερόμενον γεγονός, ὅτι τινες τῶν ἀρχιερέων προσκληθέντες μετὰ τοῦ Πατριάρχου παρὰ τῷ Πάπᾳ εἰς γεῦμα, ἀπεχώρησαν κατ' αὐτό, "τὸ κώνειον φοβοῦμενοι," (Συρόπ. VI, 2, 143).

⁴) Συρόπουλ., ΔΙ, 4, 145. Οἱ Λατῖνοι διὰ λιβέλλου διανεμηθέντος εἰς τὸν λαὸν τῆς Φερράρας, διεφήμισαν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουσι 54 αἰρέσεις.

⁵) Συρόπουλ., VI, 1, 142.

⁶) Συρόπουλ. VI, 1, 142. Τινες ἦσαν οἱ "τρεῖς," κληρικοί, ὧν μνηστὴν ποιεῖται ἐνταῦθα Συρόπουλος ἄγνωστον. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ πρῶτος αὐτῶν φυγὴ εἶχε σπουδαίαν σημασίαν ἐν τῇ προδιαθέσει τῶν ἀνευμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

⁷) Συρόπουλ., VI, 8, 153.

σεν ὁ Ἡρακλείας, καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὴν τοῦ Συροπούλου διήγησιν μόνος ὁ τελευταῖος ἐτυχεν ἀδείας ν' ἀπέλθῃ εἰς Κων)πολιν ⁽¹⁾, ὁ δὲ Ἡρακλείας μόνον μέχρι τῆς Βενετίας, ὁ δὲ Μάρκος συνώδευσε τὸν ἀδελφὸν μόνον μέχρι τῆς παραλίας καὶ τοῦ πλοίου ⁽²⁾. Ἐκ τοῦ γενομένου ὅμως θορύβου παρὰ τοῖς ἐν Φερράρα Ἕλλησιν ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλείας ⁽³⁾ σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι τοῦλάχιστον ὁ Ἡρακλείας ἐσκόπει ὅλως νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ φυγὴ αὐτῆ τῶν δύο ἐπισήμων ἀρχιεπισκόπων ἐνέβαλεν εἰς σύγχυσιν καὶ ταραχὴν τοὺς ἐν Φερράρα, παραδόξως δὲ πῶς ὁ μάλιστα ἀνησυχήσας ἦν ὁ Βησσαρίων, ὅστις παρέστησεν εἰς τὸν Πατριάρχην, ὅτι ἡ φυγὴ τῶν δύο Μητροπολιτῶν τούτων, ἀντιπροσώπων δύο πατριαρχικῶν θρόνων, θὰ ἐπενέγκῃ τὴν διάλυσιν τῆς συνόδου ⁽⁴⁾. Ὅπως δὴποτε κατωρθώθῃ ἡ ἐπαναγωγὴ αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν.

Ἐν τούτοις μετὰ πολλὰς ἀπαιτήσεις τῶν τε ἡμετέρων ⁽⁵⁾ καὶ τοῦ Πάπα ἐπανήλθεν ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τῶν κυνηγεσιῶν καὶ μετὰ τινὰς γενομένας συνδιασκέψεις μετὰ τοῦ Πατριάρχου συνήγαγε τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἐπίλυσιν ζητημάτων τινῶν, ἅτινα ἐπέβαλλεν ἡ ἀρξομένη μετὰ μικρὸν οἰκοιμενικὴ σύνοδος. Πρῶτον τοιοῦτο ζήτημα, σπουδαιότατον καὶ ἐκ πολλοῦ ἐπασχολοῦν

¹⁾ VI, 7, 151.

²⁾ 153. "ὁ δὲ Ἐφέσου χάριν τῆς συνοίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἶπεν ἐλθεῖν,,. Ἐσφαμένως ὁ Werschauer: Ueber die Quellen zur Geschichte des Florentiner Concils. Breslau 1831 σελ. 54, νομίζει ὅτι καὶ ὁ Μάρκος ἐσκόπει ν' ἀποδράσῃ.

³⁾ Αὐτόθι, 152. "ὁ δὲ εἶπε πολλὰ πρὸς ἀποφυγὴν καὶ ὅτι ἀπατῶσιν ἡμᾶς, ἀλλ' οὐ ποιήσουσι συνόδους,,.

⁴⁾ VI, 7, 152. 153. "εἰ οὖν οὗτοι ἀπέλθωσιν ἤδη ἐπαύσατο καὶ ἡ σύνοδος· εἰς γὰρ καὶ οἱ δύο τοποτηρηταί, καὶ ἀποδημησάντων αὐτῶν οὐ δυνήσονται συμπράναι τι οἱ ἐνταῦθα καταλειφθέντες,,.

⁵⁾ Σιρόπουλ. VI, 3, 144; 4, 146; 147.

τοὺς ἡμετέρους, ἦν ἡ ἀριθμητικὴ ἀνισότης αὐτῶν πρὸς τοὺς Λατίνους ἐν τῇ συνόδῳ (1), ἣτις, ἂν ἤθελεν ἐπικρατήσῃ ὁ νόμος τῆς πλειψηφίας, συνεπήγεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν καταδίκην τῶν Ὀρθοδόξων. Διὰ τοῦτο κατὰ κοινὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων ἀπεστάλη ὁ Ἐρέσου ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου, τοῦ Μ. Χαρτορύλακος καὶ τοῦ Συροπούλου πρὸς τὸν Πάπαν, ἵνα πραγματευθῶσι τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἀπαιτήσωσι νομιμωτέρους ὅρους ἐν τῇ ψηφοφορίᾳ. Ὁ Πάπας ἀπεδέξατο τὴν πρεσβείαν ἐν πάσῃ τῇ παπικῇ ἐπισημότητι(2). Ὁ Μάρκος λαβὼν τὸν λόγον, ἐξέβηκεν αὐτῷ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἀντιλέγουσιν εἰς τὴν ἑναρξίν τῶν ἐπισήμων ἐργασιῶν τῆς συνόδου. Ἡ σύνοδος ὅμως αὕτη, μέλλουσα νὰ ἔχῃ ἀξίαν οἰκουμενικὴν, κατὰ μὲν τὰλλα ὁμοιάζει πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας οἰκουμενικὰς συνόδους, καθ' ἑν ὅμως διαφέρει ἐκείνων, ἡ δὲ διαφορὰ προκύπτει ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν περιστάσεων. Ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις, λέγει, ἡ καθόλου Ἐκκλησία παρίστατο ἡνωμένη καὶ ὡς τοιαύτη ἐδίκαζε τοὺς αἵρετικούς· νῦν δὲ ἡ Ἐκκλησία παρίσταται διηρημένη, ἐκ δὲ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς συμβαίνει ὥστε αὐτοὶ οἱ ὑπεύθυνοι νὰ εἶνε ἅμα καὶ κριταί. «Χρὴ οὖν ὑμᾶς εἰδέναι ἃ λέγομεν ἡμεῖς, καὶ ἡμᾶς μαθεῖν ἅπερ ὑμεῖς βούλεσθε»(3). Ἡ ἀπαίτησις αὕτη τῶν Ἀνατολικῶν ἀπήρσε τῷ Πάπᾳ· διὸ μετὰ συνδιάσκεψιν κατὰ μόνας(4) μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, ὁ Πάπας ἀπεκρίνατο διὰ λόγου, ἐν ᾧ σαφέστατα καὶ ἄνευ ὑποστολῆς ἀπεκάλυψε τοὺς ὅρους, ἐφ' οἷς ἐνόουν οἱ Λατῖνοι τὴν ἑνωσιν καὶ ὅπως ἔβλεπον εἰς τὴν παρούσαν σύνοδον. Κατηγορήσας τῶν Ἑλλήνων βραδύτητα καὶ ἀμέλειαν(5)

1) Συρόπουλ. VI, 5, 148. 149 ; 8, 153—10, 156 πρὸλ. Acta σελ. 33. Οἱ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου φόβοι ἐπησχόλουν τοὺς Ἕλληνας ἤδη πρὸ τῆς συνόδου, πρὸ 12 δὲ ἔτην ὁ Πλήθων συνεβόλευσε τῷ βασιλεῖ, ἵνα μὴ ἀπέλθῃ εἰς Ἱταλίαν πρὶν ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐν τῇ συνόδῳ δόξαν τῶν ψήφων (155).

2) Συρόπουλ. VI, 5, 149.

3) Συρόπουλ. ἐνθ' ἀνωτέρω.

4) Λέγεται ἔτιτα ἔχγαγον ἡμᾶς εἰς τι δωμάτιον καὶ ἐκαθήσαμεν, ἐκεῖνοι δὲ ἐβούλευσαντο ὥραν ἱκανήν...

5) Συρόπουλ. VI, 5, 149.

ἐν τῷ ἔργῳ τῆς συνόδου εἶπεν ὅτι ἀπλούστατα οὐδεμία τροποποίησις δύναται νὰ γένηται ἐν τῇ πορείᾳ καὶ ταύτης τῆς συνόδου ὡς καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς οἰκουμενικάς. Μετὰ ἀγανακτήσεως δὲ καὶ ἐμπαιγμοῦ ἀπερχομένων αὐτῶν εἶπεν ὅτι «ἔχετε εἰς τὴν Ἰταλίαν μῆνας ἐπτὰ καὶ ἐποιήσατέ μοι μίαν τζέτουλαν καὶ ἐνθυμίζω ὑμῖν τοῦτο». Εὐδὴλον οἶαν ἐντύπωσιν ἠδύνατο νὰ ἐμπούησῃ ὁ λόγος οὗτος ⁽¹⁾ τοῦ Εὐγενίου καὶ παρὰ παντὶ μὲν ἄλλῳ, πολὺ δὲ μᾶλλον παρὰ τῷ Ἐφέσου, ὃν ἤρκεσεν ἐντελῶς νὰ πείσῃ περὶ τῆς ἐκβάσεως πάσης ταύτης τῆς ἐλβεινῆς ὑποθέσεως καὶ ν' ἀναγκάσῃ αὐτὸν νῦν ἤδη μᾶλλον ἢ ἄλλοτε ποτε νὰ σχηματίσῃ ἀμετάκλητον γνώμην εἴτε ὑπὲρ τῆς ἀκραιφνοῦς καὶ γενναίας ὑπερασπίσεως τῆς Ὁρθοδοξίας εἴτε ὑπὲρ ὀλοσχεροῦς ὑποχωρήσεως. Ἐὰν μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὑπῆρχεν, ἔστω καὶ ἐλαχίστη ταλάντευσις παρὰ τῷ Μάρκῳ περὶ τῆς ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐνώσεως πολιτείας αὐτοῦ, ὁ λόγος οὗτος τοῦ Πάπα ἁπαξ καὶ διὰ παντὸς διέγραψε τὴν περαιτέρω αὐτοῦ ἐν τῷ οἰκτρῷ τούτῳ ἔργῳ πολιτείαν. Ἐν τούτοις ὁ Πάπας κατ' οὐσίαν ἐλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸν σκοπὸν τῆς πρεσβείας· διὸ μετὰ τινος ἡμέρας ἀπέστειλεν ἰδίαν πρὸς τοὺς Ἑλληνας πρεσβείαν, ἣτις καὶ ἐδοκί-

1) Παρατίθεμεν πλήρες τὸ κείμενον τοῦ λόγου τούτου, ὡς αὐτὸ παρὰ τῷ Συροπολύτῳ εὐρίσκομεν, διὰ τὴν ἐπιτροπὴν, ἣν ἔσκησεν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου: «Ἐγὼ ἔστειλα τὰ κάτεργα καὶ ἔφθασαν εἰς ὑμᾶς κατὰ τὸν Σεπτέμβριον καὶ ἦν ἀρκετὸν ἵνα ἐλθῇτε ἐνταῦθα μέχρι τῆς 17. τοῦ Νοεμβρίου, ἢ καὶ δι' ὅλου τοῦ αὐτοῦ μηνός, ὑμεῖς δὲ ἦλθετε τὸν Φεβρουάριον· καὶ ἐνόμιζον, ὅτι μετὰ τὸ ἐλθεῖν ὑμᾶς ἐνταῦθα ἀρκέσουσι δύο μῆνες συμπεράναι τὴν ἐνωσιν, καὶ εἰς τρίτον μῆνα ἵνα οἰκονομηθῇτε καὶ ἀπέλθῃτε εἰς τὰ ἴδια· ὑμεῖς δὲ ἐπὶ τσαφτοῦτον καιρὸν κάθησθε ἀργοὶ καὶ ἄπρακτοι· ἀλητέησamen ἵνα συνέρχησθε καὶ συστήσωμεν τὴν σύνοδον καὶ γίνωνται διαλέξεις· καὶ νῦν λέγετε, ὅτι διαφέρει αὕτη ἐκείνων τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ δεῖ ἔχειν καὶ τὰς προχωρήσεις ἐν ἀλλαγῇ. Ὅποιαν οὖν ἐναλλαγὴν θέλετε ἔχειν αὐτὴν οὐκ οἶδαμεν· ἡμεῖς ἐτάξαμεν ἵνα γένηται σύνοδος οἰκουμενικὴ καὶ δεῖ αὐτὴν ἀκολουθεῖν ταῖς προλαβοῦσαις οἰκουμενικαῖς οὐδὲ γὰρ ἄλλην τάξιν ἔχομεν νῦν εἰς αὐτὴν ποιεῖν. Ἄπιτε τοίνυν καὶ ἐπιμεληθήτωσαν οἱ ὑμέτεροι ἵνα συστῇ σύνοδος καὶ γίνηται καὶ διάλεξις,». Συροπολ. VI, 5, 149.

μασε νά ὑποδείξη τοῖς ἀνατολικοῖς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἀκολουθίας ταῖς προγεγενημέναις οἰκουμενικαῖς. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἰουλιανοῦ ὑπεδεικνύοντο τὰ κυριώτατα σημεία τῆς προσεχοῦς συζητήσεως ἐπὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς, ἐφ' ὧν ἐμελλόν νά στηριχθῶσιν οἱ Λατίνοι (¹). προσέθηκε δὲ ὅτι συνωδὰ τῇ τακτικῇ τῶν λοιπῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ ἡ παροῦσα θὰ προβῇ εἰς τὰς ἰδίαις ἐργασίας, κατ' οὐδὲν ἐκείνων παρεκκλίνουσα. Ὁ Μάρκος, ὃς ἐκ τῶν προτέρων εἶχεν ἤδη ἐκλεγῇ τῇ προτάσει τοῦ βασιλέως (²) μετὰ τοῦ Βησσαρίωνος, ἵνα συζητήσῃ ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς πρεσβείας τοῦ Πάπα (³) ἀπεκρίνατο τῷ Καισαρίνῃ διὰ λόγου «γενναίου» καὶ «ἐπαρκῶς» ἀντικρούοντος τὰς ἀνακριθείας τοῦ καρδινάλιου. Ὁ λόγος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὡς εἶδομεν, ἦν κατ' οὐσίαν σύντομον πρόγραμμα τῶν ἐπὶ θύραις συζητήσεων περὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς, οὗ σκοπὸς ἦν ἡ διάγνωσις τῆς γνώμης τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν κυριωτάτων σημείων τῆς συζητήσεως. Ὁ Μάρκος δὲ ἀποκρινόμενος διαδοχικῶς ἀνεσκεύασε τῆς ἱστορικῆς ὥς ἐπὶ τὸ πλὺ ἀνακριθείας τοῦ Καισαρίνῃ. Μεταξὺ τούτων ἦν καὶ ἡ περὶ τῆς συνόδου τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Ἀποστολικοῦ συμβόλου. Ὁ καρδινάλιος τίθεμενος ὡς πρώτην βᾶσιν τῆς δογματικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκαλίας τὸ ἀποστολικὸν λεγόμενον σύμβολον, ὅπερ ἀπεδέξατο ὡς ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων καὶ δὴ ἐν τῇ συνόδῳ τῶν Ἀποστόλων παραδοθέν, ἐπήγαγεν ὅτι αἱ μετὰ ταύτην σύνοδοι δὲν περιωρίσθησαν ὑπὸ τῆς ὑπάρξεως τοῦ συμβόλου τούτου, ἀλλ' ἀνεπαρκῆς αὐτὸ θεωρήσασαι καὶ χράσμεναι τῇ οἰκείᾳ ἐλευθερίᾳ μετέβαλον καὶ ἀνέπτυσαν αὐτό,

¹) Συρόπουλ., VI, 6, 131. Κυριώτατα σημεία τοῦ προγράμματος τῶν Λατίνων ἦν ἡ μὴ παρακώλυσις ὑπὸ τινὸς συνόδου τῆς σιμαληρώσεως τοῦ συμβόλου, δεύτερον δὲ ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸ ἀποστολικὸν σύμβολον, οὗ χρήσιν ἐποιεῖτο ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία.

²) Συρόπ. αὐτόθι «καὶ ἐξελέξαντο τὸν Ἐφέσου καὶ τὸν Νικαίης».

³) Αὐτόθι «ἐκλεχθήτωσαν οἱ οἱ ἀπολογησόμενοι ἵνα ἀκούσωσι προσεχῶς καὶ σκέπτονται πρὸς ἀπολογίαν».

ὡς ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ καὶ ἡ δευτέρα καὶ ἐξῆς πᾶσαι⁽¹⁾. Εὐ-
 δηλον ποῦ ἡ τοιαύτη λογικὴ ἔφερεν. Ὁ Μάρκος σὺν τοῖς ἄλλοις
 καὶ τοῦτο ἀνέσκειυσε. Σύμβολον τῶν Ἀποστόλων ἡ Ἀνατολικὴ
 Ἐκκλησία οὔτε γινώσκει, ἀλλ' οὔτε εἶδε ποτε· ἡ συνέλευσις ἐκεί-
 νη τῶν Ἀποστόλων, ἦν σύνοδον ὁ Καισαρίνης ὠνόμασεν, οὐδέπο-
 τε ἐξέδωκε τι τοιοῦτο σύμβολον, ἀλλὰ μόνον διατάξεις τινὰς
 περὶ ἀποχῆς τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ ὠρισμένων πραγμάτων⁽²⁾. Ὁ
 λόγος τοῦ Μάρκου ἦν τοιοῦτος, ὥστε ἠνάγκασε τὸν Καισαρίνην
 ν' ἀπαντήσῃ ἐπίσης διὰ λόγου συστηματικοῦ, ἐν ᾧ ἐπειράθη ν'
 ἀπολογηθῇ διὰ σχολαστικῆς διαιρέσεως καὶ ταξινόμησεως τῶν
 ζητημάτων εἰς πάντα τὰ σημεῖα τῆς ἀνασκευῆς τοῦ Ἐρέσου, εἰ
 καὶ τινὰ ὅλως καὶ παρέλιπε ὡς ἀσύμφορα⁽³⁾. Ἡ ἀπὸ τοῦ δευτέρου
 τούτου λόγου ἐντύπωσις ἐπὶ τοὺς ἀκροατὰς ἦν ἀγαθὴ, ἀλλ' ἀπέ-
 βλεπε μόνον τὸν τύπον τοῦ λόγου οὐχὶ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν. Ὁ
 Ἰουλιανὸς ἐθαιμάσθη διὰ τὴν ἀκρίβειαν ἐν τῇ ἀναπαραστάσει
 καὶ ἀνακεφαλαιώσει τῶν σημείων τοῦ λόγου τοῦ Μάρκου καὶ
 διὰ τὸν ῥητορικὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Ἡ ἰσχὺς ὅμως τῶν ἐπιχειρη-
 μάτων τὰ μέγιστα ὑπελείπετο τῆς τοῦ Ἐρέσου, διότι, καίπερ ἐν
 τισι γενναίως ἀπολογησάμενος αὐτῷ, ἐν τοῖς πλείστοις παρήγα-
 γεν ἐπιχειρήματα ἀνίσχυρα καὶ «ὑπόσαθρα»⁽⁴⁾.

Τοῦ ζητήματος δὲ τούτου ὅπως δῆποτε λυθέντος⁽⁵⁾ καὶ ἐπι-

¹⁾ Συρόπουλ. αὐτόθι.

²⁾ Δεπτομερέστατα ἐπραγματεύθη τὰ περὶ τοῦ οὕτως ἀποστολικοῦ λεγομέ-
 νου συμβόλου ὁ Gaspari ἐν Quellen zur Geschichte. Taufsymbols und
 d. Glaubensregel. 1875 t. III. p. 3 καὶ ἐξ. ἐξέδωκε δὲ, ἐσχολίασε καὶ ἡρ-
 μήνευσεν ὁ Harnack ἐν Patrum Apostol. op. fasc. I. part. 2. ἐκδ. 1878
 p. 113—142, πρὸς, καὶ Duchesne: Eglises séparées 1896 p. 133—135.

³⁾ Συρόπουλ. VI, 6, 132· «παρεσιώπησε δὲ τὸ περὶ τῆς συνόδου τῶν Ἀ-
 ποστόλων καὶ περὶ τοῦ πνικτοῦ».

⁴⁾ Αὐτόθι.

⁵⁾ Συρόπ. VI, 9, 134 «ἔδοξε καλὸν ἵνα περιστῇ ἰσχύειν τὰς φωνὰς τοῦ
 ἐνὸς μέρους ὡς τοῦ ἑτέρου». Ἐν τούτοις ποικιλία γνώμων ἐπεκράτησε καὶ
 πάντες μετ' ἀδυναμίας πρὸς τὸ μέλλον ἀπέβλεπον καὶ ἀθεραπεύτους προέτεινον
 θεραπείας.

κειμένης τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν, κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως προέβησαν οἱ ἀνατολικοὶ εἰς τὴν λύσιν ἐτέρου ζητήματος ἀποβλέποντος εἰς αὐτὴν ἀμέσως τὴν ἀρχομένην ἐργασίαν. Ἡ περὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς συζήτησις φυσικῶς διηρεῖτο εἰς δύο: α') εἰς τὸ ὅτι ἄνευ οἰκουμενικῆς συνόδου ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία προσέθηκεν εἰς τὸ ἱερὸν σύμβολον νέαν ἐννοίαν μὴ περιεχομένην ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ συμβόλου συντάξει καὶ β') εἰς τὸ ὅτι τὸ δογματικὸν περιεχόμενον τῆς προστεθειμένης ταύτης ἐννοίας εἶνε ξένον πρὸς τὴν δογματικὴν περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ τῶν δύο τούτων κεφαλαίων πρώτιστα πάντων τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας προεκάλεσε τὸ πρῶτον· ἐν τῇ πράξει ταύτῃ τῆς προσθήκης εἰς τὸ κοινὸν σύμβολον ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διείδε τάσεις ἀπολυταρχικὰς τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ ἀπόπειραν ἀποκεντρώσεως ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ὅπερ συνεπῆγεν ἀναγκαιῶς τὴν διάσπασιν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ βίᾳ καὶ τῇ δογματικῇ διδασκαλίᾳ. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ οἱ πρῶτοι πολεμήσαντες τὸν νεωτερισμὸν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας εἰς μὲν τὸ δόγμα οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην ἀπέδωκαν προσοχήν, ἐνίσταντο δὲ μάλιστα ἐν τῇ ἀκεραιότητι τοῦ συμβόλου, καὶ μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐν μὲν τῇ πολεμικῇ κατὰ τῶν Λατίνων φιλολογίᾳ ἐπεκράτει ἡ ἰδέα τῆς διὰ τὴν προσθήκην διαφέσεως καὶ ἀπορρήξεως τῶν Ἐκκλησιῶν (¹), παρὰ δὲ τῇ λαφ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μέχρι σήμερον ἐτι τοῦτο καὶ μόνον καταλογίζεται ὡς αἵρεσις τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ δογματικῇ ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος διαφορᾷ. Μόνον δὲ ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἢ ἀκριθέστερον εἰπεῖν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἡ ἐξέτασις τῆς οὐσίας καὶ ἀληθείας τοῦ δόγματος αὐτοῦ καταλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ πολεμικῇ φιλολογίᾳ (²), εἰ καὶ οὕτως οὐδὲ τότε καὶ ἐν τῇ μέλλοντι ἔπαυσεν ἡ προσθή-

¹) Δημητρακοπούλου "Ὁρθόδοξος Ἑλλάς", σελ. 4—100.

²) Δετόβι,

κη νά θεωρηῇται ὡς ἡ πρώτη καὶ μάλιστα προσπίπτουσα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφορμὴ τῆς διαίρεσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Κατὰ φυσικὴν λοιπὸν συνέπειαν ὡς πρῶτος ὅρος διὰ τοιαύτην ἔνωσιν, οἷαν ἐσκόπει ὁ Παλαιολόγος, ἦν ἡ ἀπαλοιφὴ ἀπὸ τοῦ συμβόλου τῆς προσθήκης· ἀλλὰ καὶ πλὴν τῆς ἱστορικῆς ταύτης αἰτίας, τοῦτο ἀπήτην αὐτοὶ οἱ νόμοι τῆς Ἐκκλησίας, καθ' οὓς πᾶν θεολογούμενον ἡδύνατο νά προσλάβῃ δογματικὸν κῦρος καὶ νά εἰσαχθῇ εἰς κοινὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χρῆσιν μόνον ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου· οὐδεμίᾳ δὲ μερικῇ Ἐκκλησίᾳ εἶχε τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα. Ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία εἰσαγαγούσα τὴν προσθήκην εἰς τὸ σύμβολον δὲν ἡδύνατο νά παρουσιασθῇ πρὸ τῆς μελετωμένης οἰκουμενικῆς συνόδου, ὡς μερικὴ Ἐκκλησία, καὶ συζητήσῃ περὶ τοῦτου ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην πρὶν ἢ ἀποβάλλῃ τὴν μονομερῶς γενομένην προσθήκην. Οὕτως εἶχε κατ' οὐσίαν τὸ ζητήμα, ὅτε οἱ ἄριστοι τῶν ἀποτελούντων τὴν ἑλληνικὴν ἀντιπροσωπείαν προσεκλήθησαν ν' ἀποφάνωνται γνώμην ἐπ' αὐτοῦ. Αἱ γνώμαι διηρέθησαν ἀντίθετοι. Οἱ μὲν ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς ἐνάρξεως τῶν συζητήσεων ἀπὸ τοῦ περὶ τοῦ παρανόμου τῆς προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον τοῦ *filioque*, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ περὶ τοῦ ψευδούς τῆς ἐν τῇ προσθήκῃ ταύτῃ περιεχομένης δογματικῆς ἐννοίας. Προασπισταὶ τῆς πρώτης γνώμης προσέβησαν ὁ Ἐφέσου καὶ ὁ γηραιὸς Πλήθων, τῆς δευτέρας ὁ Νικαίας καὶ ὁ Ἀμυροῦτζης. Ἡ γνώμη τοῦ Ἐφέσου καὶ τοῦ Πλήθωνος (¹) ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ζητήματος καὶ διὰ τοῦτο ἤπτετο αὐτῆς τῆς οὐσίας αὐτοῦ συναρῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παρούσης οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἡ γνώμη τῶν ἀντιπάλων στηρίζεται μόνον ἐπὶ λόγων βητορικῶν, ἀποβλεπόντων μόνον εἰς τὸν συμφορώτερον τρόπον τῆς συζητήσεως, λόγων ὁμῶς ἐχόντων πολὺ τὸ ὑπόσαθρον καὶ ἀντιφατικόν (²). Ὁ

¹) Συρόπουλ. VI, 12, 159, 160. "τὸ αἴτιον καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ σχίσματος γέγονεν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης· ἐκ τούτου δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν γενέσθαι τῶν διαλέξεων,,,

²) Αὐτόθι "δεῖ πρῶτον εὑρεθῆναι εἰ ἕγχεῖς ἐστὶν ἡ δόξα ἢ ἐπισφαλής. Εἰ

Μάρκος ἐπέδειξεν ὅτι ἀφορμὴ τοῦ σχίσματος ἐγένετο ἡ προσθήκη ἀπ' αὐτῆς λοιπὸν φυσικῶς ἀνάγκη καὶ νὰ ἄρξωνται τῶν συζητήσεων. Διὰ τῆς ἐνάρξεως ἀπὸ τῆς περὶ τῆς ἀληθείας ἢ οὐ τοῦ δόγματος σιγῇ ἐπεδοκιμάζετο καὶ ἐνομιμοποιεῖτο τὸ αὐθαίρετον καὶ ἀντικανονικὸν διάβημα τῆς Ρωμαικῆς Ἐκκλησίης εἰσαγαγούσης μονομερῶς τὴν προσθήκην εἰς τὸ σύμβολον. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἐφέσου ἦν ἀκόλουθος πρὸς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ ζητήματος καὶ πρὸς τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων. Τῇ γνώμῃ αὐτοῦ ἠκολούθησαν οἱ πλείους ⁽¹⁾, παρὰ πάσας τὰς διαμαρτυρίας καὶ τοὺς ματαίους φόβους τοῦ καλοῦ Βησσαρίωνος ⁽²⁾. Τῇ γνώμῃ ταύτῃ προσετέθη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ὃς καὶ πρότερον ἠσπάζετο αὐτήν ⁽³⁾ ἅμα δὲ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος ⁽⁴⁾. Τοῦτο ἦν ἑτέρα πάλιν ἀφορμὴ πρὸς ἔντασιν τῶν καὶ οὕτως ἐντεταμένων σχέσεων τῶν δύο ἀντιτάλων ἱεραρχῶν ⁽⁵⁾. Κατὰ τὰς ἐπομένους μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐπισήμων συνεδριῶν ἡμέρας διευκρινίσθησαν καὶ ἐπελύθησαν μερικά τινα ἕτερα ζητήματα ⁽⁶⁾ ἀποβλέποντα εἰς τὸν χρόνον, τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον τῶν συνεδριῶν καὶ τῶν συζητήσεων, ὅτε καὶ

γὰρ δυνήθειεν ἴσως ἐκεῖνοι ὑγιᾶ αὐτὴν ἀποδείξαι, ἔχομεν ἡμεῖς τότε κινήσαι τό: "ἀλλ' εἰ καὶ ὑγιᾶς ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἔξην προστεθῆναι ἐν τῷ συμβόλῳ μὴ δυνηθέντων δὲ δεῖξαι, πολλὰ γὰρ μᾶλλον οὐκ ἔξην,...

¹⁾ Σορόπουλ. VI, 12, 13, 160.

²⁾ Βησσαρ. ἐπιστολὴ πρὸς Α. Φιλανθρωπινὸν (Migne CLX, col. 338, 340).

³⁾ Ὁ Σορόπ. σαφῶς λέγει "ὃς (βασιλεὺς) καὶ πρότερον αὐτῇ συνηγόρει, ὥστε ἄγνωστον πῶς παρεξηγήσας τὸ πρᾶγμα ὁ Sadow γράφει ἀκριβῶς τὰναντία.

⁴⁾ Αὐτόθι VI, 13, 170.

⁵⁾ Δικαίως τοιαύτην τινὰ παρατήρησιν ποιεῖται ὁ Sadow· τοῦτο δὲ σαφῶς δείκνυνται ἐκ τῶν ψευδολογημάτων, ἅτινα παρὰ τῷ Βησσαρίωνι (ἐπ. πρὸς Φιλανθρωπινὸν) συνοδεύουσι τὴν ἐκθεσιν τοῦ γεγονότος τοῦτου, καὶ τῶν ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς γνώμης τοῦ Μάρκου ἀποτελεσμάτων (Migne CLX, 340, 341).

⁶⁾ Σορόπουλ. VI, 14, 161, 162, 163, Acta σελ. 32, 33.

πάλιν οἱ Λατίνοι πλέον ἢ ἅπαξ ἔδωκαν ἀφορμὴν ἀγανακτήσεως καὶ ἀπογοητεύσεως τοῖς Ἑλλησιν ⁽¹⁾. Ὅτε δὲ τῇ προτάσει τοῦ βασιλέως προέβησαν οἱ συνοδικοὶ εἰς ἐκλογὴν τῶν μελλόντων νὰ μετάσχωσι τῶν πρὸς τοὺς Λατίνους συζητήσεων, ἐξελέγησαν ὁ Ἐφέσου, ὁ Ἰσίδωρος, ὁ Βησσαρίων, ὁ Πλήθων, ὁ Χαρτοφύλαξ καὶ ὁ Σκεοφύλαξ, ἀντὶ τοῦ ἀρνηθέντος Συροπούλου ⁽²⁾. Ἡ διεύθυνσις ὅμως τῶν συζητήσεων ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀνετέθη καὶ πάλιν ἀποκλειστικῶς μόνῳ τῷ Μάρκῳ καὶ τῷ Βησσαρίωνι ⁽³⁾.

Οὕτω μετὰ ματαίαν κατ' οὐσίαν πάροδον ἐξ ὧν μνηθὼν ἀπὸ τῆς ἐπισήμου ἀνακηρύξεως τῆς ἐν Φερράρᾳ συνόδου ⁽⁴⁾ ἤρξαντο αἱ ἐπίσημοι ἐργασίαι τῇ 8 Ὀκτωβρίου τοῦ 1438 ⁽⁵⁾, ἐν τινι τρικλίνῳ τῆς αἰλῆς τοῦ Πάπα ⁽⁶⁾ παρόντος τοῦ Εὐγενίου, τοῦ ἐκ ρευματισμῶν ⁽⁷⁾ πάσχοντος βασιλέως καὶ τοῦ ἀσθενοῦς Πατριάρχου. Μετὰ τοὺς ἐκατέρωθεν προσφωνητηρίους λόγους τοῦ Βησσαρίωνος καὶ τοῦ Ῥόδου Ἀνδρέου ⁽⁸⁾, ὁ Μάρκος λαβὼν τὸν λόγον συνέστησε τὴν ἐν ταῖς προκειμέναις συζητήσεσιν ἀνάγκην τῆς ἐκατέρωθεν ἀγάπης καὶ μετριοφροσύνης, ἵνα οὕτως ἐν πνεύματι

¹⁾ Συροπούλ., VI, 14, 163.

²⁾ Αὐτόθι.

³⁾ Αὐτ. ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπετόπωσεν, ἵνα διαλέγωνται οἱ δύο μόνοι, ὁ Ἐφέσου καὶ ὁ Νικαίας,.

⁴⁾ 9 Ἀπρίλ.— 6 ἢ 8 Ὀκτωβρίου.

⁵⁾ Acta σελ. 34. Ὁ Συροπούλος ὅμως τίθησιν ὥς τοιαύτην ἡμέραν τὴν 6 8)βρίου (VI, 17, 166). Ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν ἐξηγεῖται οὐδὲ ὅλως· μάτην δὲ πειράται ὁ Sadou νὰ ἐξηγησῇ τὸ πρᾶγμα διὰ τῆς παραδοχῆς, ὅτι ὁ Συροπούλος ἐβῆκεν ἀπὸ μνήμης τὴν 6 8)βρίου ὥς πρᾶγματι ὁρισθεῖσαν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως, ἀναβληθείσης ὅμως εἴτα αὐτῆς εἰς τὴν 8ην.

⁶⁾ Συροπούλ., VI, 166. 167.

⁷⁾ Αὐτόθι.

⁸⁾ Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τοῦτου διαφέρει ἡ διήγησις τῶν *πρακτικῶν* ἀπὸ τῆς τοῦ Συροπούλου, τοῦτου μὲν τιθέντος τὸς τε προσφωνητηρίους (πρῶτον τοῦ Ῥόδου, εἴτα δὲ τοῦ Βησσαρίωνος) καὶ τὸν ἐναρκτήριον τοῦ Μάρκου ἐν μιᾷ συνεδρίᾳ καὶ ἡμέρᾳ VI, 166) τῶν δὲ *πρακτικῶν* δαπανώντων εἰς πάντα ταῦτα τρεῖς ὅλας συνεδρίας. (Acta σελ. 34—48) πρβλ. καὶ acta latina ἐν Concilior. XXXIII, σελ. 143, 144, 145. ἐνθα οἱ τε προσφωνητήριοι καὶ ὁ ἐ-

ειρήνης ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς συνόδου· διὸ προτρέπεται καὶ παρακαλεῖ ἵνα τὰς ἀναποφεύκτους ἐν τοῖς τοιούτοις τραχύτητας ἐν τοῖς λόγοις ἀποδίδωσι πάντες εἰς τὴν διαφορὰν τῶν ἐξεταζομένων ζητημάτων καὶ οὐχὶ εἰς τῶν διαλεγομένων τὰς διαθέσεις (¹). Ἡ τοιαύτη παρατήρησις προερχομένη οὐχὶ ἐξ ἀπλῆς φιλοπροσύνης, ἀλλ' ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς πείρας—ἐκ τῆς ἐν ταῖς συνεδρίασις τῶν προκαταρκτικῶν συζητήσεων διαγωγῆς τῶν Λατίνων —, εἶνε εἴπερ τις καὶ ἄλλη κατάλληλος ὡς προοίμιον διὰ τὰς ἀρχομένας ἐπισήμους ἐργασίας, μετ' ὃ καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἡ συζήτησις ἄρξεται ἀπὸ τοῦ περὶ τῆς προσθήκης θέματος. Ὁ Ἀνδρέας ἀποκρινόμενος ἀμέσως (²) ἐπ' ἀνέλαβε μὲν ὅσα περὶ ἀγάπης καὶ μετριοπαθείας εἶπεν ὁ Μάρκος, ἐπεχείρησε δὲ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ περὶ προσθήκης ζήτημα εἰσερχόμενος οὕτως εἰς τὴν οὐσίαν τῆς συζητήσεως.

Ἡ ἄκαιρος καὶ ἄλογος αὕτη ἐτοιμότης τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου προκάλεσε τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἐφέσου ὅτι οὐδεμίας ἀπολογίας χρεῖα ὑπάρχει εἰσέτι πρὶν ἢ προτεθῶν οἱ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιφερόμενοι ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ λόγοι. Ἐπειδὴ ἐκ τῆς φυσικῆς καταστάσεως τοῦ πράγματος οἱ μὲν Ἀνατολικοὶ εἶνε οἱ ἐγκαλοῦντες («ἐνάγοντες»), οἱ δὲ Λατίνοι ὑποκείμενοι εἰς ἀπολογίαν, διὰ ταῦτα ἡ ἀπολογία ἀνάγκη εἶνε νὰ φυλαχθῇ μετὰ τὴν ἐπαγωγὴν τῆς κατηγορίας (³). Μετὰ τὰς προκαταρκτικὰς τὰς τὰς, μὴ προϋποθετιμένους μὲν, ἀλλὰ τοσοῦτο καταλλίλους παρατηρήσεις, ὁ Μάρκος «λαβὼν τὸ ἐνδύσιμον παρὰ τοῦ βασιλεως καὶ τοῦ Πατρ' ἀρχου» (⁴) εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐπισκόπησιν τοῦ προκειμένου ζητήματος, διὰ λόγου χρησιμεύον-

ναρκτήριος τοῦ Μάρκου τίθενται ἐν μιᾷ συνεδρίᾳ τῆς 9 Ὀκτωβρίου. Τοῖς ἑλλην. πρακτικοῖς συμφωνεῖ καὶ ὁ ἑαυτομαὶς τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου Laurentius Surius (ἐν Conciliorum ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 668).

¹) Acta σελ. 48 πρὸλ. καὶ Σερ. VI, 166.

²) Acta σελ. 48 Συρόπουλ. αὐτόθι.

³) Acta σελ. 48, 49 πρὸλ. Συρόπουλ. VI, 167.

⁴) Acta σελ. 50.

τος ὡς πρόγραμμα τῆς πορείας, ἣν ὀρεῖται κατ' αὐτὸν ν' ἀκολουθήσῃ ἡ σύνοδος αὕτη. Ἄνευ ἐλιγμῶν καὶ ρητορικῆς σεμνολογίας, ἐν συνειδήσει τῆς ἐπιστημότητος καὶ σπουδαιότητος τῆς τε θέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς παρούσης περιστάσεως, ὁ Μάρκος ἐξέθηκε τὴν ἀληθῆ τοῦ σχίσματος ὄψιν καὶ τὰ ἐλατήρια αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ αὐτῶν ὑπέδειξε τὸν τρόπον τῆς ἄρσεως τῆς διαιρέσεως. Ἡ ἑλληνικὴ τῆς ἀληθῆς νοουμένης ἀγάπης, ἣν ὁ Σωτὴρ τοῖς πιστοῖς αὐτῷ παρακατέθετο, ὑπέσκαψε καὶ διέλυσε τὴν εἰρήνην, ἣτις εἶνε τῆς ἀγάπης τὸ ἄμεσον ἀποτέλεσμα. Ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία διὰ τῆς μονομεροῦς πράξεως αὐτῆς περὶ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως παρεβίασε τὸν νόμον τῆς ἀγάπης πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ τούτου δὲ ἐγένετο αἰτία τῆς καταστροφῆς τῆς εἰρήνης. Ὅτε δὲ νῦν ἐπὶ τέλους ἡ Λατινικὴ ἐκκλησία ἀνακαλουμένη τὴν ἀπολεσθεῖσαν εἰρήνην ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀγάπην ἐκείνην, ἡ δὲ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία προθύμως καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀνταποκρίνεται, οὐδὲν ὑπολείπεται ἄλλο πρὸς ἐντελῆ τοῦ ἔργου πραγμάτων ἢ ἡ ἄρσις τῶν προκαλεσασῶν τὴν διαιρέσιν ἀφορμῶν. «Ζητοῦμεν τοίνυν καὶ παρακαλοῦμεν εἰς ἐκεῖνον ἐπανελθεῖν τὸν καιρόν, καθ' ὃν ἠνωμένοι ὄντες τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα» ('). Ὡς ἀναγκαιότατος δὲ καὶ μόνος ἀληθῆς γνώμων καὶ στάθμη τῆς ἀληθείας τῆς ἐνώσεως εἶνε μᾶλλον παντὸς ἄλλου ἡ συμφωνία πρὸς τοὺς κοινούς πατέρας καὶ διδασκάλους· διὸ κατὰ πάντα φυσικὸν λόγον ἀνάγκη ν' ἀναγασθῶσι πρότερον οἱ συνοδικοὶ ὄροι καὶ αἱ διατάξεις αὐτῶν. Τοῦτο πλὴν τῆς ἀνωτέρω αἰτίας ἀπαιτεῖ καὶ ἡ τάξις ἡ ἐπικρατήσασα ἐν πάσαις ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις, ἐν αἷς ἀνεγινώσκοντο αἱ τῶν προγεγενημένων συνόδων διατάξεις. Οὕτως ὁ Μάρκος ἤψατο τοῦ ζητήματος ἐκ τῆς ἀληθοῦς καὶ μόνης κανονικῆς αὐτοῦ ἀπόψεως. Τὸν Ἐφέσου διεδέχθη Ἀνδρέας ὁ Ρόδου, ὃς διὰ τοῦ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς σχολαστικοῖς παραδεδομένου τρόπου τῶν διαιρέσεων καὶ ὑποδιαίρέσεων ἀπῆντησεν ἵνα

') Αὐτόθι σελ. 50, 51 πρὸς, καὶ Συρόπουλ., σελ. 167.

ἀνασκεύαση τὰ ὑπ' ἐκείνου εἰρημένα. Ἐν τῇ διαιρέσει αὐτοῦ πα-
ρακάμπτων τὴν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Μάρκου ἐνότητα, τινὰ μὲν εἶπεν
ἀσκόπως καὶ ἀσχέςτως ⁽¹⁾, ἄλλα δὲ ἀπὸ σκοποῦ παρέλιπεν
σὺτὸς τῇ αὐτοῦ διαιρέσει ἀντιτίπτων. ⁽²⁾ Ὑπεστήριξε δὲ ὅτι ἡ
Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε παρέλιπε τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀ-
γάπην, οὐχὶ ἁπλῶς ἐπιδειξαμένη αὐτὴν καὶ πρὸ τοῦ σχίσματος
καὶ μετ' αὐτὸ διὰ τῶν περὶ τῆς εἰρήνης τῶν ἀνατολικῶν Ἐκ-
κλησιῶν φροντίδων αὐτῆς, ὅπερ καὶ νῦν ἐτι πράττει ἐπὶ μεγά-
λοις μύθοις καὶ δαπάναις πολλαῖς ἐπιθυμοῦσα ν' ἀνακαλέσῃ
τὴν ἀγάπην οὐχὶ παρ' ἑαυτὴ ἀλλὰ παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀνα-
τολικῶν. Παρακάμπτων δὲ ἐν σιγῇ ὅσα περὶ τῆς εἰς τὸ σύμβο-
λον προσθήκης εἶπεν ὁ Μάρκος καὶ περὶ τῆς σημασίας τῆς προ-
σθήκης ταύτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σχίσματος, ἀποκρίνεται εἰς τὸ
περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συνοδικῶν ὄρων, ἣν θεωρεῖ περιττήν,
ὑπαρχούσης πρὸ τῶν ὄρων τούτων τῆς ἐν τῇ Γραφῇ διδασκα-
λίας ⁽³⁾. Ὁ Μάρκος ὁμως ἐκ δευτέρου ἀποκρινόμενος συνομο-
λογεῖ τὴν προθυμίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἧς ὁ Ῥόδου
ἐποιήσατό λόγον¹ παρατηρεῖ ὁμως ὅτι τοῦτο εἰς οὐδὲν συμβάλλε-
ται νὰ ἄρῃ τὴν εὐθύνην ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐφ' ὅσον αὐ-
τὴ τηρεῖ καὶ δὲν ἀρνίηται αὐτὴν τὴν αἰτίαν τοῦ σχίσματος—τὴν
εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην, ἀνευ τῆς ἀραιώσεως τῆς ὁποίας ἡ
ἀγάπη οὐδὲν ἰσχύει καὶ ἡ ἐπάνοδος τῆς εἰρήνης κωλύεται πάν-
τως. Περί δὲ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συνοδικῶν ὄρων, ἐπανα-
λαμβάνων ὅσα ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ εἶπε, προστίθησι προκατα-
λαμβάνων καὶ προειδοποιῶν τοὺς ἀκροατάς πρὸς τί ἀποβλέ-
πει ἡ ἐκκλησις αὕτη εἰς τοὺς ὅρους ἐκείνους, ὅτι δηλ. τοῦτο γί-
νεται ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι «οὐδὲν παρελείφθη τοῖς πατρά-
σιν ἐκείνοις ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, οὐδὲ ἐλλείπων

¹) Acta σελ. 52.53.

²) Ἀπόδοι, Διαφῶν τὸν λόγον τοῦ Ἐρέσου πενταχῶς, ἀπαντᾷ μόνον εἰς
τὰ τρία κεφάλαια.

³) Ἀπόδοι σελ. 54.

οὐδὲν ἐτέθη καὶ δεόμενον διορθώσεως καὶ προσθήκης ὀ-
λως, καὶ τοῦτ' ἔστι μάλιστα τὸ τοῦ σχίσματος αἷτιον, διαγορευ-
όντων ἐκείνων μὴ δεῖν ἕτερόν ποτε ποραδέξασθαι σύμβολον
μηδὲ προσθήκην τινὰ ποιήσασθαι ἢ ἀφαίρεσιν, ὥς ἱκανῶς ἐκεί-
νων περὶ πάντων εἰπόντων» (¹). Ὁ Ἀνδρέας καὶ πάλιν διὰ τῶν
ὑποδιαίρέσεων προτιθέμενος ν' ἀπαντήσῃ τῷ Ἐφέσου, ἀπὸ σκο-
ποῦ παραμορφοῖ τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ, ὅπερ προκαλεῖ ἔντο-
νον καὶ ἄμεσον παρατήρησιν τοῦ Μάρκου ὅτι «οὐκ εἶπεν ὅτι τὸ
σαφηνισθῆναι τὸ δόγμα ἐνώσει τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸ περιαιρε-
θῆναι τὴν προσηγήκην, ἣν εἰ καὶ ἀληθὴς ἐστὶν οὐ δυνάμεθα παρα-
δέξασθαι... καὶ περὶ τούτου τὸν πάντα ποιησόμεθα λόγον» (²).
Ὅτε δὲ ὁ Ρόδου εἶπε τί κωλύει τὸ προστεθῆναι τὴν ἀλή-
θειαν εἰς τὸ σύμβολον, ἂν αὕτη ἀποδειχθῇ, ὁ Μάρκος ἔτι κατη-
γορηματικώτερον ἀποφαίνεται ὅτι τοῦτο κωλύει «αὐτὸ τὸ μὴ ἔξεῖ-
ναι», καθότι καὶ ἄλλων πολλῶν ἀληθειῶν ἀποδειχθεισῶν καὶ
παραδεδεγμένων ἐπισήμως, ὅμως οὐδεμία εἰσῆχθη εἰς τὸ σύμ-
βολον τῆς πίστεως (³). Ἐνταῦθα, μετὰ τινά προσθήκην τοῦ Ρό-
δου, τῇ προτάσει τοῦ Μάρκου διελύθη ἡ συνεδρία. Ὡς ἐκ τῆς
βραχείας ἐκθέσεως τῶν κατὰ τὴν πρώτην ταύτην συνεδρίαν δεί-
κνυται, ὁ μὲν Μάρκος προέβη εἰς τὴν θεμελιώδη θέσιν τοῦ ζητή-
ματος ὥς αὐτὸς τε καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ ἐνόουν αὐτό, νομίζοντες
τὴν σύνοδον ταύτην ἐπὶ τῶν αὐτῶν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς εἰλικρι-
νείας ἀρχῶν μέλλουσας νὰ στηριχθῇ, ὥς καὶ πάσαι αἱ πρὸ αὐτῆς
οἰκουμενικαί. Ὡς πρῶτος ὅρος τῆς ἐνώσεως καὶ κοινωνίας ἀρ-
φοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπαιτεῖται ἡ ἐπαναγωγή εἰς τὸν ἀρ-
χαῖον τύπον τῆς δογματικῆς διδασκαλίας· ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπανα-
γωγῆς ταύτης θ' ἀποδειχθῇ διὰ τῆς παραβολῆς τῆς διδασκαλίας
τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐν σώματι ἡνωμένην λαμβανομένης—
τ. ἔ. διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὁρῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων.

¹) Acta σελ. 55—56.

²) Αὐτόθι σελ. 56.

³) Αὐτόθι σελ. 57.

Οὔτοι κωλύουσι πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προσθήκην. Ταῦτα μὲν ὁ Μάρκος καὶ οἱ Ἀνατολικοί. Οἱ δὲ Λατίνοι κατὰ τὴν πρώτην ταύτην συνεδρίαν περιορίσθησαν δι' ἐπιτηδείων ἀκροβολισμῶν καὶ ἐκφυγῶν νὰ παρατρέψωσι τὸ οὕτω τεθὲν ζήτημα. Μὴ κατανοήσαντες τὸ πρῶτον τὸν σκοπὸν τῆς ἀναγνώσεως τῶν συνοδικῶν ὅρων συνήνεσάν πως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν. Ὅτε ὁμῶς ὁ Μάρκος σαφῶς ἐξήγησε τὴν σημασίαν τῆς ἀναγνώσεως ταύτης, τότε παντὶ σθένει ἐπειράθησαν νὰ παρακάμψωσι τὸν σκόπελον τοῦτον, ὅστις καὶ μόνον ἀκουσθεῖς ἐνεποίησε τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ὁ Ρόδου περὶ τὸ τέλος τῆς συνεδρίας ἠνεγκάσθη νὰ φροντίσῃ περὶ ἐξουδετερώσεως ἢ τοῦλάχιστον μειώσεως τῆς ἐντυπώσεως ταύτης ἐπὶ τοὺς πολυπληθεῖς ἀκροατάς, οἵτινες τὸ πρῶτον ἴσως ἤδη ἤκουον περὶ ὑπάρξεως συνοδικῶν ὅρων καὶ ταῦτα κωλύοντων τὸ περίπυστον *filioque* ⁽²⁾.

Τῇ 15 Ὀκτωβρίου συνήλθεν εἰς δευτέραν συνεδρίαν ἡ σύνοδος, τῶν Ἑλλήνων σκοπούντων κατὰ τὰ ὡμολογημένα νὰ συνεχίσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κατηγορίας καὶ ὑποστηρίξωσιν αὐτὴν διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συνοδικῶν ὅρων. Παρὰ πᾶσαν ὁμῶς προσδοκίαν ἡ συνεδρία αὕτη παρήλθεν ἄκαρπος ὅλως καὶ ἄνευ οὐδενὸς πρακτικοῦ ἀποτελέσματος. Οἱ Λατίνοι κατέβαλον πᾶν δυνατόν μέσον νὰ χωρήσωσιν εἰς ἀμέσους ἀπολογίας περὶ τῆς προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον, ἵνα οὕτω παρακάμψωσιν ὡς περιττὴν τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συνοδικῶν ὅρων. Πρὸς τοῦτο ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνεδρίας παρεσκευάσθη καταλλήλως ὁ Ρόδου Ἀνδρέας ⁽¹⁾ καὶ οὕτως ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς δευτέρας ταύτης παρήλθεν ἔτομος ν' ἀπολογηθῇ ἐξηγουμένως τὰς αἰτίας, δι' ἃς ἡ προσθήκη ἐγένετο, ἔτι ὅτι τὸ προστεθὲν εἶνε μᾶλλον διασάφης καὶ ἀνάπτυξις καὶ τρίτον ὅτι κατὰ τὸ προσὸν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις δίκαιον δύνатаι ἡ νεωτέρα μεταβάλλειν τὰ τῆς προτέρας καὶ ἀναπτύσσειν αὐτά. Ἐν αὐτῇ ὁμῶς τῇ πρώτῃ πρὸς ἀ-

¹⁾ Acta σελ. 55.

²⁾ Αὐτόθι σελ. 57 "διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀκοὴν χρησόμεθα λόγοις ὀλίγοις κτλ.,,.

³⁾ Αὐτόθι σελ. 58.

πολογίαν ὁρμῇ τὸν Ρόδου ἀνέστειλεν ὁ Ἐρέσου ὑποδείξας αὐτῷ, ὅτι ἀκαίρως κατέρχεται εἰς ἀπολογίας, παρὰ τὰ συνωμολογημένα, ἵνα ἀναγνωσθῶσι πρότερον οἱ συνοδικοὶ ὅροι. Ὁ Ρόδου οὐδὲν ἐκ τούτων ἐνόει καὶ διαστρέφων τοὺς λόγους τοῦ Ἐφέσου ἐν τῇ προτέρᾳ συνεδρίᾳ ἐπιμένει ἵνα ἀπολογηθῇ. Ὁ Μάρκος κατανοήσας τὸν λόγον καὶ τὸ ἀληθὲς ἐλατήριον τῆς τοιαύτης ἰσχυρογνωμοσύνης ἐσίγησε, τοῦ Βησσαρίωνος καὶ τοῦ Ἰσιδώρου διαδεξαμένων τὸν πρὸς τὸν Ρόδου ἀγῶνα. οὕτως, ὥστε ἐπὶ τέλους οἱ Λατίνοι κατανοήσαντες, ὅτι μάτην πειρῶνται νὰ ἀποφύγωσι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὅρων, ἅμα δὲ καὶ μὴ θέλοντες ν' ἀρξῇται ἡ ἀνάγνωσις ἐν οὕτῳ πληθούσῃ συναθροίσει, πρὸς δὲ καὶ ἐλπίζοντες διὰ μερικῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ Πατριάρχῃ ἀποπείρας νὰ παρακωλύσωσι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὅρων⁽¹⁾ ἐζήτησαν τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰσηγουμένου τὴν λύσιν τῆς συνεδρίας ταύτης⁽²⁾.

Τῇ ἐπομένῃ⁽³⁾ ἀμέσως συνήχθησαν παρὰ τῷ Πατριάρχῃ ἀπεσταλμένοι τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐλῆς, οἵτινες καὶ ἐπεφάθθησαν νὰ πείσωσι τοὺς Ἀνατολικοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὅρων. Ἐν τῇ μερικῇ ταύτῃ συνδιασκέψει παρήσαν πάντες οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες καὶ ἐνέμειναν εἰς τὴν οἰκείαν ἀπαίτησιν, ἀπειλήσαντες ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει νὰ καταλύσωσιν ὅλως τὰς πρὸς τοὺς Λατίνους συζητήσεις⁽⁴⁾. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι βλέποντες τὸ σταθερὸν τῶν Ἀνατολικῶν ἐν τῇ αἰτίσει αὐτῶν προϋτεινάν, ἵνα τοῦλάχιστον ἡ ἀνάγνωσις γένηται οὐχὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ συνεδριάσει, ἀλλ' ἐν μερικῇ μεταξὺ μόνων τῶν ἐκλελεγμένων πρὸς τὴν συζήτησιν⁽⁵⁾, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἡρνήθησαν οἱ Ἕλληνες καὶ οὕτως ἐχώρησαν πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὅρων, ἧς οἱ Λατίνοι παντὶ

Βλ. π. τὴν ἀμέσως ἐπομένην συνεδρίαν. πρὸλ. καὶ Συρ. VI, 18, 168.

²⁾ Acta. σελ. 61—64.

³⁾ Συρόπλ. VI, 18, 169. Κατὰ τὰ πρακτικὰ (σελ. 64) τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, πρὸλ. καὶ τὸν συνοφιστὴν τῶν πρακτικῶν L. Surium Concil. XXXIII, p. 659.

⁴⁾ Acta σελ. 64. Συρόπουλ. VI, 18, 169.

⁵⁾ Συρόπουλ. αὐτόθι.

που τρόπον προσελάθησαν νά μειώσωσι τήν σημασίαν καί σπουδαιότητα (¹).

Ἡ τρίτη ἐπίσημος συνεδρία συνήλθε τῇ 18 Ὀκτωβρίου. Κατά ταύτην ὁ Μάρκος προουμιασάμενος βραχέα τινά περί τῆς σπουδαιότητος καί τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναγνώσεως τῶν συνοδικῶν ὄρων (²), προβαίνει εἰς τοῦτο ἀρχόμενος ἀπό τῶν ὄρων τῆς τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου· διότι τῆς πρώτης καί τῆς δευτέρας δογματικοὶ ὄροι ἄλλοι πλὴν τῶν συμβόλων αὐτῶν δὲν διεσώθησαν. Παρακαλῶν λοιπὸν τὴν πρόθυμον καί σύντονον προσοχὴν τῶν συνέδρων εἰς τε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὄρων καί εἰς τὰς ἐφ' ἑκάστου αὐτῶν ἐν ἀρχῇ ἢ περὶ τὸ τέλος ἐξηγήσεις καὶ παρατηρήσεις, ἃς αὐτὸς ποιήσει, μεταβαίνει ἀμέσως εἰς τὰ κατὰ τὸν ὄρον τῆς Γ', ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμ. συνόδοι, κελευούσης «ἐτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξείναι προφέρειν ἢ γοῦν συγγράφειν ἢ συντιθέναι παρὰ τὴν ὀρισθεῖσαν παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συναχθέντων ἐν ἁγίῳ Πνεύματι» (³). Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην ὁ Ἐφέσου ἐποίησατο μακρὰν ἀνάπτυξιν, ἐν ἣ προέθηκε καὶ ἐπέλυσε δύο ζητήματα: α') διατί οἱ μὲν πατέρες τῶν δύο πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων οὐδεμίαν τοιαύτην ποιοῦνται περιοριστικὴν διάταξιν, πρῶτοι δὲ οἱ τῆς τρίτης συνόδου προβαίνουν εἰς τοιοῦτό τι, β') δὲ διατί ἡ σύνοδος αὕτη ποιησαμένη μνησίαν τοῦ συμβόλου τῆς Α' οἰκουμενικῆς συνόδου οὐδέν τι εἶπε περὶ τῆς ἐν Κ) πόλει Β' συνόδου. Τὰ φυσικώτατα γεννώμενα ταῦτα ζητήματα ὁ Μάρκος ἐπιλύει δι' ἱστορικῆς τῶν πραγμάτων ἐπισκοπήσεως. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπάγει τοιαύτας ἐξηγήσεις: 1) Αἱ δύο πρῶται σύνοδοι ὀρίσασαι τὴν θεμελιώδη πίστιν δὲν καθώρισαν δι' ἰδίου κανόνος τὸ ἀμετάσβεστον αὐτῆς ἀποφεύγουσαι αὐταὶ περὶ τοῦ ἰδίου ἔργου οὕτως ἀξιοματικῶς ν' ἀποφαίνωνται (ὥς τοῦτο ἐγένετο καὶ περὶ τοῦ κύριος τῶν ἀποστολικῶν Γραφῶν καὶ τῶν Εὐαγγελίων⁴).

¹) Συρόπουλ. VI, 19, 170, 171.

²) Acta σελ. 65.

³) Acta σελ. 66.

⁴) Δέσδοι.

2) Ἡ τρίτη οἰκουμενικὴ σύνοδος προέβη αὐτὴ εἰς τὸ τοιοῦτον μέτρον διὰ τὴν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐμφάνειαν πολλῶν ὁμολογιῶν¹⁾ πίστεως, αἱτινες αὐτὸ διὰ τοῦτο ἐπραττον, μετέβαλλον λέξεις τοῦ τῆς Νικαίας συμβόλου, εἰ καὶ κατ' οὐσίαν οὐκ ἀρίσταντο πολὺ ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς πίστεως. Τῇ τοιαύτῃ ἐλευθερίᾳ χρώμενοι καὶ διὰ ἐπόμενοι καὶ τῷ παραδείγματι τῆς Β'. Οἰκουμενικῆς συνόδου αἱρετικοὶ τινες, ἰδίᾳ οἱ Νεστοριανοί, συνέταττον ἰδίᾳς ὁμολογίας πίστεως, ἐν αἷς τὰ ἴδια συγκατεμίσγυνον δόγματα καὶ δι' ὧν ἐδάπτιζον ἢ προσελάμβανον τοὺς ἐξ αἱρέσεων ἢ ἐξ ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων προσιώντας. Διὰ τὴν προφανῆ ταύτην αἰτίαν ἡ τρίτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐκώλυσε τὴν περαιτέρω προσθήκην, μεταβολὴν ἢ ἀνάπτυξιν, πρῶτῃ αὐτὴ ἀκολουθήσασα τῷ κανόνι τούτῳ καὶ μὴ εἰσαγαγοῦσα εἰς τὸ σύμβολον τὴν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀναγκαίαν διὰ τὸ δόγμα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος λέξιν «Θεοτόκος»²⁾. Τὸ δὲ δευτέρον ζήτημα λύει παρατηρῶν, ὅτι ἡ Γ'. Οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐμνήσθη μόνου τοῦ συμβόλου τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ τῆς δευτέρας μάλιστα πάντων διὰ τὸ ἐπίσημον κύρος τῆς Α' οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅπερ ἐτήρει ἀμείωτον παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ὁ μέγας καὶ μακρὸς ἀγών, ὃς συνήρθη περὶ τὸ σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης. Εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἐκ τῆς Γ'. Οἰκουμενικῆς συνόδου ἐπιχειρημάτων παράγει ἐν τέλει ἀπόσπασμα τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, ἐν ᾗ λέγεται ὅτι τῇ συνόδῳ ἔδοξε νὰ καλύσῃ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι πασαν μέχρι λέξεως καὶ συλλαβῆς ἐτι ἀλλεσίωσιν ἢ μετατροπὴν τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ ἐκθέσεως τῆς πίστεως³⁾. Ἀναγνωσθέντος μετὰ τοῦτο τοῦ ὅρου τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικῆς συνόδου, ἦτις ἀμρότερα τὰ σύμβολα ἐπιδοκιμάσασα καὶ κυρώσασα εἰς ἓν ἀπε-

¹⁾ Παρατηρητέον ἐνταῦθα τὴν ἀκροβολογίαν τοῦ Μάρκου «πλείους ἢ τριάκοντα ἐκδέσεις».

²⁾ Acta σελ. 67—68.

³⁾ Κυρίλλου Ἀλεξ. ἐπιστ. πρὸς Ἰωάννην: «Καὶ κατ' οὐδένᾳ τρόπον σαλευσθαι πρὸς τινῶν ἀνεχόμεθα τὴν ὀρισθεῖσαν πίστιν, ἥτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον... Ὅτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμείψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε ἢ μίαν γοῶν παραβῆναι συλλαβὴν», Acta Concil. Ephes. pars III, ἐν Concil. t. I, p. 659.

φήνατο τὴν ἐν αὐτοῖς πίστιν τελείαν ⁽¹⁾, παρετήρησεν ὁ Ἐφέσου : «δὴλον δὲ ὅτι τῷ τελείῳ οὐδὲν ἐλλείπει» ⁽²⁾. Πρὸς δὲ τῷ τέλει ὁ ὅρος τῆς συνόδου ταύτης ἀπαιτεῖ ἵνα τὸ σύμβολον διαμείνῃ ἀμετακίνητον ⁽³⁾. Μετὰ τοῦτο ὠναγνωσθέντων κατὰ συνέχειαν τῶν ὅρων τῆς πέμπτης, ἑκτης καὶ ἐβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου, ὁ Ἐρέσου κατέληξε συνοπτικῶς εἰπὼν, ὅτι τοιούτων ὄντων τῶν ὅρων καὶ τῶν διατάξεων τῶν τε οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν πατέρων τῶν ἐν αὐταῖς γενομένων ἐξάρχων, οἱ Ἀνατολικοὶ εὐλαβούμενοι τὰς ἀράς καὶ αἰδούμενοι αὐτοὺς τοὺς πατέρας καὶ τοὺς ὅρους αὐτῶν φυλάττοντες ἀδυνατοῦσι παραδέξασθαι τὴν προσθήκην τὴν εἰς τὸ σύμβολον γενομένην. Τοῦτο δὲ εἶνε τὸ πρῶτον μέρος τῆς κατηγορίας κατὰ τῶν Λατίνων ἀπὸ τῶν συνόδων καὶ τῶν ὅρων αὐτῶν· ἐπιφυλάσσεται δέ, λέγει, ἵνα κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς τῶν Δυτικῶν ἀπολογίας, ὑποστηρίξῃ τὴν κατηγορίαν καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν τε εἰρημένων καὶ ἐτέρων θείων πατέρων, ἦν οὗτοι ἐκτὸς τῶν συνόδων καὶ πρὸς ἀλλήλους γράροντες ἐδίδασκον ἢ δ' ἡμῶς ἐκήρυττον δογματίζοντες. Προκαταλαμβάνων δὲ τοὺς Λατίνους ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀπολογίας λέγει τὰ ἐξῆς : «Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς κεφαλαιῶσαι καὶ ἀνά μέρος ποιεῖσθαι τὰς ὑμετέρας ἀπολογίας

¹⁾ Ἄλλως ὅπως ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα ὁ Duschene ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 77—80 ἀποδίδους τὸν πληρέστερον τύπον τοῦ συμβόλου, τὸν κυρωθέντα ὑπὸ τῆς Β'. Οἰκ. Συνόδου, ὡς προερχόμενον ἐξ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τῆς Ἐκκλησίας δηλ. Ἱεροσολύμων καὶ διὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ἐπισκόπου Κυρίλλου· διακηρύττει δὲ ὅτι ἡ ἐν Ἐφέσῳ Οἰκ. Σύνοδος ἀγνοεῖ ὅλως τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἵνα κατασκευάσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ταύτην ὁ Duschene δὲν ὀκνεῖ νὰ θυσιάσῃ τὸ κῆρος τῆς Β'. Οἰκ. Συνόδου, ἣν θεωρεῖ ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ τοπικὴν συνελθούσαν, ἵνα δημιουργήσῃ τὰ πρεσβεῖα τοῦ θρόνου Κων(σταντινουπόλεως, ἀνευ τῆς συναινέσεως τῆς πλειονότητος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ παρὰ τὰς προσκλήσεις τῆς Ρωμ. Ἐκκλησίας πρὸς ἐξέτασιν τῶν ὑπὸ συζήτησιν διαφορῶν ἐν συνόδῳ οἰκουμενικῇ ἐν Ρώμῃ. (πρὸβλ. ἰδίᾳ τὸ κεφ. L'Eglise Grecque et le Schisme Grecq. σελ. 163—193.

²⁾ Acta σελ. 74.

³⁾ Bigne Concil. General tom. II, p. 465.

καὶ ἀντιθέσεις, ὥς ἐν διαλέξεω εἶδει, ἵνα καὶ αἱ πρὸς αὐτάς ἡμέτεραι λύσεις εὐσύνοπτοι καὶ εὐποροὶ καὶ σαφεῖς γένωνται. Γινώσκετε γάρ ὅτι ἡμεῖς οὔτε μνημονικοὶ ἐσμεν, οὔτε ἄλλως διαιρετικοὶ καὶ ἀριθμητικοί, οὔτε φιλοτιμούμεθα πρὸς πᾶν τὸ ἀντιλεγόμενον ἔχειν δοκεῖν ὅ,τι ἂν εἴποιμεν· ἀλλὰ τοῦτο ἀπλοῦν καὶ γενναῖον ἔχομεν, ὥς ἔφη τις ἡδὴ τῶν παλαιῶν, ὅτι ὁ μετὰ τῆς ἀληθείας λέγεται δεχόμεθα τε ἀσμένως καὶ περιπτυσσόμεθα. ὁ δ' ἂν μὴ οὕτως ἔχον δοκῇ κατὰ πόδας καὶ προφανῶς ἐλέγχωμεν» (¹). Αὕτη εἶνε ἡ ἔκθεσις τῆς κατὰ τῶν Λατίνων κατηγορίας, ὥς ταύτην ὠνόμασεν ὁ Μάρκος τεχνικῶς, καὶ ταύτης κυρίως τὸ πρῶτον μέρος τὸ ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου κύρους τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Μάρκος ἀκριβῆς γνώστης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἔθηκε τὸ ζήτημα οὕτως ὥς οὐδέποτε οἱ Λατίνοι ἠλπίζον (²). Οἱ ἐπίσημοι ὄροι τῶν συνόδων διατάσσουσιν ἵνα τὸ σύμβολον διαμείνῃ ἀμείωτον ἐπὶ ποινῇ ἀπορισμοῦ ἢ καθαιρέσεως. Ἡ πράξις τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας προσθεμένης τὸ *filioque* εἰς τὸ σύμβολον συνεπάγεται τὴν ἀπέναντι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων εὐθύνην τῆς ἐκκλησίας ταύτης· αὕτη εἶνε ἡ οὐσία τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἐφέσου. Ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς θέσεως ταύτης ὁ Μάρκος ἐδείχθη ἱκανῶς εὐλαβῆς καὶ ἐπιφυλακτικὸς πρὸς τοὺς Λατίνους· αὐτὸ τὸ συμπέρασμα τοῦ λόγου αὐτοῦ δὲν ἀποτείνεται ὡς κατηγορία κατὰ τῶν Λατίνων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον ἀπολογίας τῶν Ἑλλήνων, ὅτι φοβούμενοι τὰς ἀράς τῶν συνόδων δὲν ἀπεδέξαντο τὴν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην Ἀξιοσημείωτος ὅμως ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην εἶνε ὁ ἐπίλογος τοῦ λόγου τοῦ Μάρκου, ἔνθα προτρέπεται καὶ παρακαλεῖ τοὺς Λατίνους ἵνα ἀπολογηθῶσιν οὐχὶ δι' ἀπεραντολογιών, ἀλλὰ μαλ-

¹) Acta σελ. 80.

²) Τὴν ἐκπληξίν καὶ τὸ ἀπαράσκευον τῶν Λατίνων ἐν τῷ ζητήματι τοῦτοφ παρὰ πᾶσαν τὴν διάστροπον παράδοσιν τῆς ἀληθείας ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος (Migne GLXI col. 353. 354), μαρτυρεῖ πλὴν τοῦ Σχολαρίου (κατὰ Ἀκινδυνιστῶν παρὰ Δοσιθέφ ἐν τόμῳ Ἀγάπης σελ. 298) καὶ Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ (ἀντιρρητικὸς παρὰ Δοσιθέφ τοῦ. Καταλλαγῆς σελ. 253) καὶ ὁ ἀμερόληπτος Συρόπουλος (VI, 19, 170. 171).—Acta σελ. 85.

λον διαλογικῶς. Μετὰ λεπτῆς εἰρωνείας ἀναφέρεται εἰς τὸν σχολαστικὸν τρόπον τοῦ συζητεῖν παρὰ τοῖς Λατίνοις διὰ τῶν διαίρεσεων καὶ υποδιαίρεσεων καὶ τῶν ἐπανειλημμένων ἀνακεφαλαιώσεων. Τοῦτου πείραν οὐχὶ ἅπαζ αὐτός τε καὶ ὁ Βησσαρίων μέχρι τοῦδε ἔλαβον· ἐτι μείζονα ὅμως σπουδαιότητα ἔχει ἡ γενναία καὶ κατηγορηματικὴ δήλωσις τοῦ Μάρκου, δι' ἧς καὶ τὸν λόγον καταπαύει. Ἀρ' οὐ διὰ πικροτάτης εἰρωνείας ἠλέγξε τὸ ἐκ συστήματος ἐριστικὸν καὶ ἀντιλογικὸν τῶν Λατίνων, διακηρύττει ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν χρῆσιν θὰ ποιήσωνται τούτου τοῦ τρόπου, τὰ δὲ παρὰ τῶν Λατίνων λεγόμενα θὰ παραβάλλωσι μόνον πρὸς τὴν ἀκραυρῇ ἀλήθειαν, καὶ ἂν μὲν πρὸς αὐτὴν ᾧσι σύμφωνα θ' ἀποδέχωνται, εἰ δὲ μὴ «κατὰ πόδας καὶ προφανῶς θὰ ἐλέγχωσι». Πολλὰι αἰτίαι ἐδόθησαν μέχρι τοῦδε πρὸς σχηματισμὸν τοιαύτης ἀποφάσεως ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων· μία δὲ τούτων πρόσφατος κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν συνεδρίαν, ὅτε ἀναγινωσκομένοι τοῦ ὅρου τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου, ὁ Καισαρίνης προσήνεγκεν ἀντίγραφον πρακτικῶν τῆς συνόδου ταύτης, ἐν ᾧ τὸ σύμβολον ἐρέετο μετὰ τοῦ *filioque* καὶ μετὰ ἐπιδείξεως παραβάλλον πρὸς τὸ ἀντίγραφον τῶν Ἑλλήνων ὑπεδείκνυε τὴν ἀρχαιότητα αὐτοῦ, προστιθεὶς ἅμα, ὅτι περὶ τοῦ κύρους τῆς μετὰ τοῦ *filioque* ἀναγνώσεως τοῦ συμβόλου ἐν τῇ Ζ' συνόδῳ μαρτυρεῖ ἀρχαῖος Λατίνος ἱστορικός. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο προκάλεσε μειδίαμα οἴκτου παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς διὰ τὴν ἀρέλειαν τῶν Λατίνων (1), κατ' ἀλλήλων δὲ ἀπάντησιν ἔδωκεν ἐπὶ τούτῳ ὁ γερμῶς Πλήθων (2). Ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μάρκου

1) Μάρκου *Ὁμολογία πίστεως*. Migne CLX. col. 73. «προσαχθέντος βιβλίου τῆς οἰκουμενικῆς ἐκδόου συνόδου τὸν ὅρον ἔχοντος μετὰ καὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης, ὅπερ ἀναγνωστὴν ὁπόσῃν αὐτοῖς αἰσχόνην κατέχεαν ἴσασιν οἱ τότε παρόντες... Καὶ ὁμοῦς ὁ καλὸς Lebeau μυθολογεῖ λέγων ὅτι οἱ Ἕλληνες μόνον ἐκ πίστεως εἶχοντο τῶν ἰδίων ἀντιγράφων, καθὼς μεταγενετέρων (Histoire du Bas-Empire τόμ. XXXI, p. 152).

2) Σερβάρ. VI, 19, 170. Ὁ Πλήθων λογικώτατα παρετήρησεν ὅτι πῶς ὁ τὰ πάντα σχολαστικώτατα ἐξουχίσας Ἀκινάτος οὐδεμίαν ποιεῖται τῆς τοσοῦτο σπουδαίας ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου μαρτυρίας;

μεγάλη ὑπῆρξεν ἰδίᾳ δέ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Συροπούλου, ἐπὶ τῶν παρισταμένων ἀνεξαρτήτων μοναχῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, οἵτινες θαυμασμοῦ ἀντικείμενον καταστήσαντες τὸν Μάρκον, ὡμολόγησαν ὅτι τὸ πρῶτον ἤδη ἀκούουσι τοιοῦτους λόγους, οἵτινες πείθουσιν αὐτούς, ὅτι οἱ Ἀνατολικοὶ διδάσκουσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθότερον τῶν Λατίνων ⁽²⁾.

Πρὸς ταχεῖαν ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐντυπώσεως ταύτης συνήλθον, μετὰ προηγουμένην κατ' ἰδίαν ἀντιβολὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου ἐν τῇ προτέρᾳ συνεδρίᾳ προσαχθέντων χωρίων ⁽³⁾, εἰς τὴν τετάρτην ἐπίσημον συνεδρίαν ⁽⁴⁾, καθ' ἣν ὁ Ρόδου Ἀνδρέας παρέσχε τὰς εἰς τὸν λόγον τοῦ Ἐφέσου ἀπολογίας, δαπανήσας δύο ὅλας συνεδρίας, ταύτην τε καὶ τὴν ἀμέσως ἐπομένην. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ ταύτῃ διαιρῶν σχολαστικῶς τὰ σημεῖα τοῦ λόγου τοῦ Μάρκου, ἐπιτηδεύων πειράται νὰ μεταβῇ εἰς τὰ περὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τοῦ δόγματος. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπερνήσθη αὐτῷ ἡ προτέρα συμφωνία, ὅτι περὶ τούτου ἄλλοτε ἔσται λόγος, καταλείπει τὴν λεπτομερῆ αὐτοῦ ἐξέτασιν. Μὴ ἀπαντῶν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς κατηγορίας τοῦ Ἐφέσου περὶ τῆς ὑπὸ τῆς τρίτης ἤδη οἰκουμένης συνόδου παρακωλύσεως πάσης προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον, ὀχυροῦται πρὸς τῆς ἐξηγήσεως ὅτι τὸ *filioque* δὲν εἶνε προσθήκη, ἀλλὰ διασάφησης καὶ ἀνάπτυξις περιεχομένη ἐν αὐτῷ τῷ ἀρχαίῳ συμβόλῳ· ἀποφεύγων δὲ τὰς ὀρισμένους διατάξεις καὶ γενικεύων τὸ ζήτημα ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστο-

¹⁾ Συρόπουλ. VI, 19, 171. πρβλ. καὶ VI, 23, 177. 178. Ἰωάννης ὁ Εὐγενικὸς ἀφέρει ἡμῖν πλείους περὶ τούτου τοῦ θαυμασμοῦ τῶν Λατίνων λεπτομερείας: "Ἦνίκα πρὸς τὰ ἐπὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοσόφου τῆς ἀληθείας κήρυκος ἐν τῇ πρώτῃ φερωνόμῳ Φερράρᾳ ἡκηκόεις λεγόντων: *αἰωνία σου ἡ μὴ μὴ, ἅγιε Ἐφέσε*", καὶ *εἰ σοι, ὁ μακάριε τοῦ Θεοῦ αἰθιωνε*, καὶ *πνεῦμα ἀγιον δια τοῦ στόματος τούτου φθέγγεται* καὶ τοιαῦτά τινα λαμπρῶς εὐφημοῦντων, καὶ τῶν σὺν ἀπάντων ἐπὶ τὴν ἐναργῆ ταύτην ἀλήθειαν ἐκπλαγέντων καὶ δεινῶς ἐξαπορησάντων, (Δοσίθ. Τόμ. *Κοιτλία* ἡς σελ. 253).

²⁾ Συρόπουλ. VI, 20, 171.

³⁾ Τὴν 6ην τῆς ὅλης συνόδου Acta σελ. 87.

ίας¹⁾, ἐμμένει α'.) εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀνάγκης τῆς τοιαύτης εἰς τὸ σύμβολον προσθήκης ἤτοι ἐξηγήσεως β'.) εἰς τὸ δίκαιον καὶ κανονικὸν τῆς γενομένης προσθήκης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀπολύτων δικαιωμάτων τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῆς. Τὰ ἐπιχειρήματα, ἐρ' ὧν στηρίζεται ἐν τῇ ἀποδείξει τῶν ἀνωτέρω δύο θέσεων εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον σαθρά, τὰ δὲ καὶ ὅλως ἀσύστατα. Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν ἰδίων ἰσχυρισμῶν παράγει λογικὸν συλλογισμόν, τὸν μέσον ὅρον τοῦ ὁποίου στηρίζει ἐπὶ χωρίων τῆς τε γραφῆς καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Ὁ συλλογισμὸς ὅμως οὗτος στερεῖται πάσης λογικῆς ἰσχύος διότι τὰ χωρία ταῦτα τῶν πατέρων καὶ τῆς Γραφῆς οἰκτρότατα ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς παρερμηνεύονται ἀφελείας.

Αἱ ἀμέσως ἐπόμεναι δύο συνεδρίαὶ²⁾ κατηναλώθησαν εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Βησσαρίωνος τοῖς ἐκτεθεμένοις ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου καὶ Ἰουλιανοῦ. Ἡ ἀπάντησις αὕτη οὕσα ἔργον οὐχὶ αὐτοῦ τοῦ Βησσαρίωνος, ἀλλὰ τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου³⁾ διακρίνεται ἐπὶ ρητορικῇ ὕψει καὶ εἶνε μᾶλλον συστηματοποίησις καὶ ἐν τισιν ἐπεξήγησις τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἀγορεύσει ρηθέντων, τούτου μόνου προστιθεμένου, ὅτι ἐνταῦθα ἀποκρούεται εὐσταθῶς τὸ ἀπὸ τοῦ κύρους τῆς Ρωμαϊκῆς καθέδρας ἐπιχείρημα, ὅπερ προσηγάγεν ὁ Ἀνδρέας, πρὸς ὃ ὁ Βησσαρίων ἀμέσως λέγει ὅτι «δεῖ εἰδέναι βουλόμεθα τὴν αἰδεσιμότητα ὑμῶν, ὅτι ταύτην ἡμεῖς τὴν ἁδελφὴν ἀπὸ πάσης ἀφαιροῦμεν ἐκκλησίας τε καὶ συνόδου καὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμενικῆς, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ μόνης τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας· ἐπειδὴ οὖν κἂν ὅποσα ἰσχύη ἡ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἦττον ὅμως ἰσχύει οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ τῆς καθόλου ἐκκλησίας, ἡμεῖς δὲ ἀπὸ πάσης ἐκκλησίας τοῦτο ἀφαιροῦμεν, πολλῷ γε μᾶλλον ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας τοῦτο

¹⁾ Acta σελ. 114. 115.

²⁾ Τὴν ζ' καὶ η'. κατὰ Συρόπουλ. (VI, 21, 174) η'. καὶ θ'. κατὰ τὰ Acta σελ. 155.

³⁾ Συρόπουλ. ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 174.

ἀφαιρήσομεν» (1). Οἱ Λατῖνοι οὐδὲν πρὸς τὰ εἰρημένα ἀμέσως ἀπήντησαν, ἀλλὰ μετὰ ἱκανὴν συνδιάσκεψιν πρὸς ἀλλήλους προέβυλον εἰς τὸ μέσον πάλιν τὸν Ρόδου, ὃς καὶ ἐδαπάνησε πάντα τὸν ὑπολειπόμενον χρόνον εἰς φληαρίας, ἄσχετα ὅλως λέγων πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν (2) καὶ πειρώμενος νὰ ἐκπέσῃ εἰς τὸ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ἀμφισβητουμένου δόγματος.

Ἐν τῇ ἐπομένῃ συνεδρίᾳ οἱ Λατῖνοι ἀντιπροῦβαλον καὶ τὸν Ἰωάννην ἐπίσκοπον τοῦ Forles, ὃς ἐπειράθη διὰ λόγου συστηματικοῦ ν' ἀναιρέσῃ τὰ τε παρὰ τοῦ Ἐφέσου ῥηθέντα καὶ ἰδίᾳ τὰ τελευταῖα παρὰ τοῦ Βησσαρίωνος ἀναγνωσθέντα. Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ἀντλεῖ ἀπὸ τῶν Δυτικῶν πατέρων ἰδίᾳ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ θεολόγου τοῦ 19. αἰῶνος Βοναβεντούρα. Κατόπιν πολυλόγου καὶ μακροσκελοῦς προοιμίου ἐλαχίστην ἔχοντος τὴν οὐσίαν μεταβαίνει εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ὅτι τὸ *filioque* εἶνε οὐχὶ προσθήκη ἀλλ' ἀνάπτυξις διὰ τοῦτο δὲν εἶνε κεκωλυμένον νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸ σύμβολον· στηρίζει δὲ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἐπιχειρήματος (εἰλημμένου ἀπὸ τοῦ Αὐγουστίνου), ὅτι καὶ ἡ Κ. Δ. οὕσα ἀνάπτυξις τῆς Π. Δ. καὶ περιεχομένη δυνάμει καὶ κατὰ νοῦν ἐν αὐτῇ δὲν ὀνομάζεται προσθήκη (3). Ἐπὶ τὸ *filioque* δὲν εἶνε προσθήκη ἀλλ' ἀνάπτυξις εἰς τὸ «ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον κλ.», ὥς τοῦτο δὲν εἶνε προσθήκη ἀλλ' ἀνάπτυξις τοῦ «καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον» τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου. Περαιτέρω ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαιρέσεως τοῦ Βοναβεντούρα χαρακτηρίζων τὴν προσθήκην τοῦ *filioque* ὡς προσθήκην συμφωνον τοῖς εἰς αὐτὴν προστίθεται συμπεραίνει τὸ μὴ κεκωλυμένον αὐτῆς. Ἰσχυρίζεται· εἴτα, προσεπαγόμενος μάρτυρα αὐτὸν πάλιν τὸν Βοναβεντούραν, ὅτι οἱ πατέρες τῆς τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου ἐκώλυσαν πᾶσαν προσθήκην τὸ μὲν ἐναντίας πί-

1) Acta σελ. 155.

2) Acta σελ. 156. Τὸν δίκαιον καὶ ἀληθῆ χαρακτηρισμὸν τῶν λόγων τούτων τοῦ Ρόδου δὲν ὀκνεῖ νὰ παραδῇ καὶ αὐτὸς ὁ Fleury Histoire Ecclesiastique tom. XXII, p. 217.

3) Acta σελ. 173. 174.

στεως, τὸ δὲ οὐχὶ τῇ καθόλου ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ τοῖς ἰδιώταις ἀτομικῶς. Ἐν τέλει δὲ διὰ τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου καὶ διὰ τῆς ἱστορίας ὅλης τῆς συνόδου ταύτης πειραται ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀνωτέρω τελευταίαν θέσιν, συγγέων ὅμως ἅμα πάντα ἄνευ συναφείας καὶ τὰ γενικὰ τοῖς μερικοῖς συνδυάζων καὶ τὰ νάπαλιν. Ἐν τῇ λόγῳ τούτῳ ὁ Λατίνος ἐπίσκοπος δὲν παρέλιπε νὰ προσαγάγῃ, ὡς πρὸ αὐτοῦ ὁ Ῥόδου, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἐπιχείρημα, μετὰ περιττῆς ματαιολογίας καὶ κόμπου παρενείρας αὐτό (!).

Ἐτέρα μετὰ ταῦτα ἐπακολουθεῖ συνεδρία ⁽²⁾, καθ' ἣν ὁ Ἰουλιανὸς Καισαρίνης διὰ προοιμίου ἐπιτηδεῖως κατασκευασθέντος ἐξέπληξε τοὺς ἀκροατὰς εἰπὼν ὅτι εὔρε τὸν τρόπον, δι' οὗ τὸν προκειμένον γόρδιον δεσμὸν ἐπιλύσει ⁽³⁾. Τὸ δὲ ἦν ἄλλο μὲν οὐδὲν ἐπανάληψις δὲ τῶν αὐτῶν ἰσχυρισμῶν, ἰδίᾳ ἐκείνου, ὅτι ἡ παρακώλυσις τῆς ἐν Ἐφέσῳ τρίτης συνόδου ἀποβλέπει οὐχὶ τὴν ἐκθεσιν συμφώνου τῇ ἐν Νικαίᾳ πίστεως, ἀλλὰ ἀντιθέτου κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν νοῦν. Τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον ὑποστηρίζει διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν πρακτικῶν τῆς τρίτης καὶ τετάρτης οἰκουμένης συνόδου καὶ ἐν τούτῳ κεῖται τὸ νέον τῆς ἀγορεύσεως ταύτης, ἧς παρέχομεν ἐνταῦθα βραχεῖαν σύνοψιν, διότι αὕτη ἐδωκεν ἀγορμὴν εἰς τὴν λεπτομερῆ ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου κατὰ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν. Ἀναδιφῶν ὁ Ἰουλιανὸς τὰ αἰτία τῆς ὑπὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου παρακώλυσεως εὕρισκε, ὅτι αὕτη προήλθεν ἐκ τῆς ἐκδόσεως νέου συμβόλου ὑπὸ Νεστοριανῶν, δι' οὗ προσηλύτιζον οὐτοὶ καὶ ἐβάπτιζον. Τὸ σύμβολον τοῦτο παρουσιάσας ὁ κατηγορῶν τῶν Νεστοριανῶν ἐν Ἐφέσῳ πρεσβύτερος Χαρίσιος ἐπέδωκεν ἅμα καὶ ἰδίαν ὀρθόδοξον ὁμολογίαν διάτρονον κατὰ τὰς λέ-

¹⁾ Acta σελ. 174.

²⁾ Κατὰ τὰ πρακτικὰ ἐνδεκάτη, Acta σελ. 152., κατὰ δὲ τὴν διήγησιν τοῦ Συροποβλ. δεκάτη (VI, 21, 175).

³⁾ Acta σελ. 176.

ξεις τοῦ τε ἐν Νικαίᾳ καὶ τοῦ ἐν Κων)πόλει συμβόλου. Οἱ πατέρες τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου τὴν μὲν ἐκθεσιν τοῦ Νεστορίου κατεδίκασαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τοῦ Χαρισίου.

Ἐκ τούτου ἔπεται πρῶτον μὲν, ὅτι ἐπιτρέπεται ἰδίᾳ ἐκάστῳ ἢ ἐκθεσις τῆς διὰς πίστεως συμφῶς τῷ συμβόλῳ τῆς Νικαίας ⁽¹⁾, δεύτερον δὲ ὅτι κωλύονται μόνον αἱ ἀντίθετοι κατὰ τὸ περιεχόμενον ἐκθέσεις τῆς πίστεως. Ταῦτο ἀποδείκνυται καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Γ'. οἰκουμ. συνόδῳ μὴ γενομένης μνείας τοῦ συμβόλου τῆς ἐν Κων)πόλει συνόδου, ἥτις ὡς ἐκ τούτου φαίνεται θεωροῦσα τὸ σύμβολον τοῦτο ταῦτο τῷ ἐν Νικαίᾳ, καίπερ διαφέρον ἐκείνου καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον ⁽²⁾. Ἔτι ἀπὸ τῆς ἀποφάνσεως τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου περὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Πάπα Λέοντος, κατηγορηθέντος ὅτι παρήγεν ἑτέραν πίστιν τῆς ἐν Νικαίᾳ. Κατὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὁ Λέων ἐξέδωκεν ἐκθεσιν κατὰ πάντα σύμφωνον τῇ ἐν Νικαίᾳ. Ἐν τέλει δὲ παράγει τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Διόσκορου καὶ Φλαβιανοῦ, καθ' ἣν ὁ μὲν Διόσκορος ἐν τῇ ληστρικῇ συνόδῳ κατεδίκασε τὸν Φλαβιανόν, ὅτι ἐξέθηκε πίστιν διάφορον τῆς ἐν Νικαίᾳ προσθεὶς λέξεις μὴ περιεχομένας ἐν τῷ συμβόλῳ ἐκείνῳ (συμφῶς τῇ περὶ τούτου διατάξει τῆς Γ'. ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, περὶ τοῦ μὴ προστιθέναι εἰς τὸ σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ οὔτε συλλαβὴν οὔτε μίαν λέξιν), ἢ δὲ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος τὸν μὲν Διόσκορον κατεδίκασε «ὅτι κακῶς ἔκρινε» τὸν δὲ Φλαβιανόν ἠθώωσε. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Καισαρίνης προτείνει, ἵνα, ὁμολογουμένου οὕτως ὑπὸ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ὅτι πᾶσα προσθήκη εἶνε κωλυτέα, μεταβᾶσι νῦν εἰς τὰς περὶ τοῦ δόγματος αὐτοῦ συζητήσεις, ἵνα ἂν μὲν ἀποδειχθῇ ὅτι τοῦτο εἶνε προσθήκη ἀπαλειφθῇ ἐκ τοῦ συμβόλου, ἂν δὲ μή, παραμένῃ ἐν αὐτῷ καὶ μὴ κατηγορῇται ἡ Λατινικὴ ἐκκλησία ἐπὶ καινοτομίᾳ. Ὡς ἐκ τῆς βραχείας ταύτης ἐκθέσεως δεικνύται ὁ Καρδινάλιος,

1) Τοῦτο ὁμῶς ἀντιφάσκει πως πρὸς ὅσα ἀνωτέρω περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος εἶπεν ὁ Ἰωάννης.

2) Acta σελ. 178.

ὥς πρὸ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἐκ τῶν Λατίνων ὁμιλήσαντες, οὐδεμίαν ἔχει, ἢ τοῦλάχιστον προσποιεῖται ὅτι οὐδεμίαν ἔχει, συνείδησιν τῆς οὐσίας τοῦ συζητουμένου ἀντικειμένου· οὐδὲν ἐκ τῶν προσκομισθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρημάτων ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν οὐσιώδη θέσιν τοῦ ζητήματος, ὥς ὑπὸ τῶν Ἀνατολικῶν ἐτέθη. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Καισαρίνη ἀποδεικνύουσιν ἐκείνο μόνον, ὅτι δὲν παρακωλύεται ἡ ἐκθεσις τῆς δογματικῆς πίστεως ἢ κατ' οὐσίαν σύμφωνος τῇ συμβόλῳ τῆς Νικαίας καὶ μὴ εἰσάγουσα νέα διάφορα πρὸς τὴν ἐν τῇ συμβόλῳ τούτῳ πίστιν. Τὴν τοιαύτην θέσιν ὅμως οὐδεὶς οὔτε ἐπολέμησεν, οὔτε ἡρνήθη· διότι ταύτην βεβαιοῦσιν οἱ τοσοῦτοι δογματικοὶ ὄροι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, αἵτινες ὀρίσασαι τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν καὶ πληρέστερον καὶ σαφέστερον, ὅμως ἐξέθηκαν αὐτὴν ἐν ἰδίοις ὁροις. Ἡ ὑπὸ συζήτησιν ὅμως θέσις δὲν εἶνε αὕτη, ἀλλ' ἐκείνη, καθ' ἣν ἡ εἰς τὸ σύμβολον εἰσαγωγή τῶν τοιούτων συμπληρώσεων καὶ διασαφίσεων ὅλως παρακωλύεται. Περὶ ταύτης ὅμως τῆς θέσεως ἡκιστα πάντων ἀπελογήσαντο ὅτε Ἰουλιανὸς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ λαλήσαντες ἐκ τῶν Λατίνων. Ὅτι ὅμως ἀξιοσημείωτον ἐξάγεται ἐκ τε τοῦ μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀγῶνος τῶν Λατίνων καὶ ἐκ τῆς τελευταίας ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ προτάσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ περὶ μεταβάσεως εἰς τὰς περὶ τοῦ δόγματος συζητήσεις, μάλιστα ἐκ τοῦ αἰτιολογικοῦ μέρους τῆς μεταβάσεως ταύτης ⁽¹⁾, εἶνε ὅτι οἱ Λατῖνοι ἦσαν ὅλως ἀπαράσκευοι εἰς τὸ περὶ προσθήκης ζήτημα, ὅπερ ὅλως ἀπρόοπτον ἐπῆλθεν αὐτοῖς. Ἐκ τούτου δέ, ἐκ τῶν ὑστέρων ἴδῃ, ἀποδεικνύεται πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Μάρκος καὶ πόσον σκοπίμως καὶ σωφῶς διενεοεῖτο ὑπερασπίζων, κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων, τὴν ἀνάγκην τῆς προηγήσεως τοῦ περὶ τῆς προσθήκης

¹⁾ Ὁ Le Beau ἀκαίρως καὶ κακόπιστον ἀπορίαν δείκνυσιν ἐν τούτῳ λέγων ὅτι: "εἶνε παράδοξον ὅτι τοιαύτη ὁττω φυσικὴ καὶ ὁττως ἀπλὴ παρατήρησις δὲν ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ Καρδινάλιου τοῦ ἀγ. Ἀγγέλοι εἰμὴ μετὰ τῶν κατανάλωσιν τοσοῦτων συνεδριῶν εἰς ματαιὰς ἐριδας καὶ διηνεκεῖς ἀντεγκλήσεις. Histoire du Bas-Empire XXI p. 163.

ζητήματος ⁽¹⁾ καὶ πόσον ἐπιτόλαια καὶ ἀνακριβῆ, ἵνα μὴ ἄλλως εἴπωμεν, εἶνε τὰ περὶ τούτου γραφόμενα ὑπὸ τοῦ καλοῦ Βησσαρίωνος ⁽²⁾.

Τῇ μετ' αὐτὴν ἐπομένῃ συνεδρίᾳ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Μάρκος, ὃς ὤφειλε ν' ἀπαντήσῃ εἰν τὴν ἀπολογίαν ἀμφοτέρων τοῦ τε ἐπισκόπου Ἰωάννου καὶ τοῦ Καρδινάλιου Καισαρίνη· ἐν τοῦτοις περιορίζει τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ εἰς τὰ παρὰ τοῦ Καισαρίνη εἰρημένα ὡς ἀμέσως ἀναγόμενα εἰς τὴν τοῦ προκειμένου ζητήματος οὐσίαν. Ἀρχόμενος τοῦ λόγου παρατηρεῖ τὸ ἀσύστατον τοῦ τρόπου, δι' οὗ αἱ συζητήσεις διεξάγονται, οὐχὶ πρὸς ἀναζήτησιν καὶ ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς φιλονεικίαν καὶ ἀντιλογίαν· ἀποδοκιμάζων τοῦτο περιορίζεται ν' ἀπαντήσῃ εἰς μόνα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ λεγόμενα, ὑπορυλαττόμενος ν' ἀπολογηθῇ καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου γενικῶς πρότερον ἀναπτυχθέντα ⁽³⁾. Ἐξαιτούμενος εἶτα διὰ μετριοπαθοῦς ἀποστροφῆς, ἐν ἣ καὶ πῶς καὶ εἰρωνεῖα ὑπολανθάνει, τὴν εὐμενῇ

¹⁾ Βλ. ἀνωτ. σελ. 117—119.

²⁾ Ἰδοὺ πῶς παρίστησι τὰ πράγματα ὁ Βησσαρίων ἱστορῶν περὶ τῶν προκαταρκτικῶν συζητήσεων τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῶν ζητημάτων. Κρατησάσης τῆς γνώμης τοῦ Μάρκου καὶ ἀρξαμένης τῆς συζητήσεως ἀπὸ τοῦ μὴ δεῖν προστιθέναι εἰς τὸ σύμβολον, ἀπολογησαμένων πρὸς αὐτὰ τῶν Λατίνων «ἡμεῖς μὴδὲν ἀποκρίνασθαι ἔχοντες (τί γὰρ ἂν τις πρὸς τοσαύτην ἀναισχυρήσων εἰποι ἀλήθειαν;) ἐσιγώμεν· ἐκεῖνοι δὲ δεδαιχότες ὡς τάλιμῃ φρονεῖν οὐ κωλύεται οὔτε τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι, ἀκολουθῶς ἐπηγγέλαντο δεῖξαι ὡς ἀληθές ἐστιν ὃ ἐν τῷ συμβόλῳ προσέθηκαν... καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν ἀγῶνα προσεκαλοῦντο· οἱ δὲ ἡμέτεροι ἐν τούτῳ ἡττηθέντες τε καὶ τραπέντες ἐδειλῶν τὸν δεῦτερον εἰσελθεῖν ἀγῶνα, καὶ ἐπασχον ὃ ἐγὼ κατ' ἀρχὰς ἐλεγον κωλῶν ἀπὸ τούτου τοῦ ζητήματος ἄρξασθαι ἡγωνίων τε τοίνυν καὶ ἔτρεμον καὶ ὅλως οὐκ ἔθελον εἰς πλέον προσμεῖναι, ἀλλ' ἐβόων ἅπαντες διασπῆναι δεῖν τῶν Λατίνων καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ἐπανακάμψαι, Βησσαρίωνος *Refutatio Marci Ephesini*. (Migne CLXI, col 134). Τὸ ψεῦδος ὅμως τοῦ δ' ἀπειδίου ἐλέγχει πλὴν τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν καὶ ὁ Συρόπουλος VI, 23, 178—193.

³⁾ *Acta* σελ. 183.

ἀποδοχὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ῥηθησομένων, ἂν τι πρὸς ἑλεγχον ῥη-
θῇ καὶ ἀνασκευὴν, μεταβαίνει εἰς τὴν κυρίαν ἀπάντησιν πρὸς
τὸν Ἰουλιανόν. Καὶ δὴ α) ἡ ἐκθέσις πίστεως, ἣν ὁ Χαρίσιος ἔ-
δωκε τῇ ἐν Ἐφέσῃ τρίτῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, ἣν οὐχὶ καθολι-
κῇ, ὡς θέλει ὁ Καρδινάλιος (1), ἀλλὰ συμβαίνουσα τῇ καθολικῇ,
διότι κατὰ πολλὰ ὡς πρὸς τὸν τύπον καὶ τὰς λέξεις διέφερε τῆς
καθολικῆς (2), ἅμα δὲ ἦν ἀτομικῇ. β'.) ἐξετάζων τὰς αἰτίας, δι'
ἃς ὁ Χαρίσιος ἐνεκάλει τοῖς Νεστοριανοῖς πρὸ τῆς συνόδου καθ-
ορίζει αὐτὰς ὡς ἐξῆς 1) ὅτι τὸ ἴδιον παραμεμορφωμένον σύμ-
βολον ἀνθυπέβαλλον τῷ τῆς Νικαίας ὡς κοινόν καὶ καθολικόν
σύμβολον, 2) ὅτι ἐν τῷ συμβόλῳ τούτῳ συνέριπον μετὰ τῆς ἀ-
ληθοῦς διδασκαλίας καὶ αἰρετικὰ δόγματα καὶ 3) ὅτι ἀπεβάλ-
λοντο τὸν Χαρίσιον μὴ ἀποδεχόμενον τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν,
ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Χαρίσιον νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἰδίαν διδασκαλίαν
ὁμοφωνοῦσαν τῇ τῆς Νικαίας πρὸς ἰδίαν ἀπολογίαν. Αἱ τοιαῦται
ιδιωτικαὶ ἐκθέσεις οὐδέποτε, μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεί-
νους (3) ἐκωλύοντο, καὶ κατὰ τὸν ἔπειτα χρόνον παρέμεινεν ἡ
ἐλευθερία αὕτη, ὡς τοῦτο δεικνύουσιν αἱ πρὸς τὴν ἑκτὴν οἰκου-
μενικὴν σύνοδον ἀποσταλεῖσαι ἐκθέσεις πίστεως παρὰ τοῦ Πάπα
Ἀγάθωνος καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Σωφρονίου, καὶ αἱ καθόλου
παραδεδεγμέναι μέχρι καὶ νῦν ἔτι ἐπὶ τῇ εἰς τὸ ἀρχιερατικόν ἀ-
ξίωμα ἀναρρήσει ἀποστελλόμεναι συνοδικαὶ ἢ κανονικαὶ λεγό-
μεναι ἐπιστολαί. Ὡς τοιαύτην ἀτομικὴν ἐκθεσιν ἐδέξατο ἡ ἐν
Ἐφέσῃ σύνοδος καὶ τὴν τοῦ Χαρισίου, οὐχὶ δὲ ὡς καθολικὴν·
διὼ οὐδὲν ἐκ τούτου ὠφέλιμον ἀπορρέει πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν
Λατίνων, ὅτι ἡ σύνοδος δὲν ἐπετίμησε τὸν Χαρίσιον οὔτε ἠκύ-
ρωσε τὴν ἐκθεσιν αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωσιν οἱ
Λατῖνοι ὑπὸ τίνα ιδιότητα προτείνουνσι τὸ μετὰ τῆς προσθήκης
σύμβολον, ὡς ἐκθεσιν δηλ. τῆς ἀτομικῆς αὐτῶν διδασκαλίας ἢ
ὡς κοινόν τῆς καθόλου ἐκκλησίας σύμβολον. Εὐνόητον σημασίαν

1) Acta σελ. 188.

2) Acta σελ. 187, πρὸς τὰ περὶ τούτου ἐν Concil. General tom. I p. 434 443.

3) Acta σελ. 188.

ἔχουσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι λόγοι τοῦ Μάρκου. Δι' αὐτῶν περιήγαγε τοὺς ἀντιπάλους εἰς τὸ δῆλημα καθ' ὃ, ἂν μὲν ὠμολόγουν τὸ μετὰ τῆς προσθήκης σύμβολον ὡς ἰδίαν ἀτομικὴν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας διδασκαλίαν θὰ ἡρνοῦντο ἀρ' ἐνός, καίπερ ἄκοντες, τῇ ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ τὸν χαρακτήρα τῆς καθολικότητος, θὰ ἐπεκύρουν πλαγίως τὸ *filioque* ὡς νεωτερισμὸν καὶ θὰ ἀνωμολόγουν ἑαυτοὺς ὑποκειμένους εἰς τὴν κρίσιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁποῖα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ κατὰ πάντα συνέπειαν θὰ ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία· ἂν δὲ ἐχαρακτήριζον τὸ μετὰ τῆς προσθήκης σύμβολον ὡς κοινόν καὶ καθολικόν θὰ ὑπέκειντο τῇ καταδικῇ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κωλυομένης τὸ τοιοῦτο καὶ καταδικασάσης δι' αὐτὸ δὴ τοῦτο τοὺς Νεστοριανούς πρῶτιστα διότι ἀνθυπέβαλλον τῷ κοινῷ συμβόλῳ νέον ἄλλο ἐκείνου διάφορον. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀπαντῶν, πανούργως διαστρέφει τοὺς λόγους τοῦ Ἐρέσου καὶ ἀνασκευάζει αὐτοὺς ἀποδεικνύων ὅτι ἡ σύνοδος ἀπέρριψε τὴν ἐκθεσιν ταύτην μόνον διότι περιείχεν αἰρετικὰ δόγματα. Ἀπὸ τοῦτου ἐκτείνεται εἰς ματαιὰς ἀπειραντολογίας, ἵνα αὐτὸ τοῦτο ὑποστηρίξῃ, διεκφεύγων τοῦ λόγου ἐκάστοτε καὶ δυσχεραίνων ν' ἀπαντήσῃ ὅσάκις ὁ Μάρκος ἐξ ἀπροόπτου αὐτῷ προὔβαλλεν ἐρωτήσεις (1).

Οὕτω μακρὰ ἔρις διημείβθη, τοῦ μὲν Καισαρίνη ἐπιμένοντος νὰ πιστεῖται ὅτι ἡ τῶν Νεστοριανῶν ἐκθεσις ἀπεδοκιμάσθη ὡς περιέχουσα αἰρετικὰς δόξας, ὅπερ οὐδ' ὁ Μάρκος οὐδ' ἄλλος τις ἡρνήθη αὐτῷ, τοῦ δὲ Ἐρέσου ἐμμένοντος ἐν ἐκείνῳ, ὅτι τὸ σύμβολον τῶν Νεστοριανῶν κατὰ πρῶτον λόγον ἀπεδοκιμάσθη διότι προσεφέρετο ἀντὶ τοῦ καθολικοῦ τῆς Νικαίας συμβόλου. Ὁ Καισαρίνης οὐδὲ ἄκροις δακτύλοις ἀπτόμενος τῆς θέσεως ταύτης, ἥτις καὶ ἦν ἡ κυρία τοῦ προκειμένου ζητήματος θέσις, ἐδαπάνησε πολλοὺς καὶ μακροὺς λόγους (2) ἵνα ἀποδείξῃ τὸν ἴδιον ἰσχυρισμὸν, αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν ἀληθῆ ὄντα καὶ ὅτι οὐδενὸς πολεμοῦ-

1) Acta σελ. 195. 196.

2) Αὐτόδι σελ. 191. 192.

μενον (1). Ὅτε δὲ εἰς ὑποστήριξιν τῶν ἰδίων λόγων προσεκόμισε τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι αἱ ἐκθέσεις τοῦ Ἀγάθωνος καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Σωρρονίου ἐτι δὲ καὶ ἡ τοῦ Χαρισίου ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ὑπὸ τῶν συνόδων διότι ἦσαν ὀρθόδοξοι καὶ σύμφωνοι τῷ καθολικῷ συμβόλῳ, ὁ Μάρκος ὑπέδειξεν αὐτῷ οἷα διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἐκθέσεων ἐκείνων καὶ τῆς τῶν Νεστοριανῶν, ἐκείνων μὲν οὐδὲ ὅλως ἐπηρεαζουσῶν εἰς τὸ κύρος τοῦ καθολικοῦ συμβόλου, ταύτης δὲ καὶ ὅλως κατ' ἐκείνου δημιουργηθείσης καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀντισταυρομένης. Ὁ Ἰουλιανὸς καὶ ἐνταῦθα πονηρὰν καὶ σκόπιμον ἀφέλειαν ἐπιδεικνύων διαφύρων καὶ πάλιν ἐκλαμβάνει τὸ πρᾶγμα. Ἐπὶ τέλους ὁ Μάρκος ἀποκλείων ἀπὸ τοῦ ἀντιπάλου πᾶσαν δίοδον ὑπεκφυγῆς τίθησιν αὐτῷ τὴν ἐρώτησιν τοῦ ζητήματος οὕτω: Εἶχον οἱ Νεστοριανοὶ τὸ δικαίωμα, κἂν ὀρθόδοξοι ἦσαν, νὰ προσφέρωσιν ἴδιον σύμβολον πρὸς κοινὴν χρῆσιν ὑποκαθιστάντες αὐτὸ εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας; (2) Ἀπέναντι οὕτω σαφοῦς ζητήματος ὑπεχώρησεν ἐπὶ τέλους ὁ Καισαρίνης συνομολογήσας, ὅτι τοιαύτη ἄδεια δὲν παρείχετο τοῖς Νεστοριανοῖς, διότι τὸ τοιοῦτον ἦν κεκωλυμένον (3). Εἰς τὴν συνομολογίαν ταύτην προστίθησιν ὁ Μάρκος τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ σύνοδος προέβη αὐτὸ τοῦτο εἰς τὴν διὰ τοῦ ἰδίου ὄρου ἐμποδισμὸν πάσης ἐκθέσεως πίστεως ἄλλης ἢ τῆς ἐν Νικαίᾳ, ἵνα οὕτω παρακωλύσῃ τὴν πρὸ αὐτῆς γενομένην κατάχρησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀτομικῶν τῆς πίστεως ἐκθέσεων. Τὸν δὲ τοιοῦτον σκοπὸν τοῦ ὄρου τῆς συνόδου ἐξηγεῖ αὐτὸς τε ὁ τύπος τοῦ ὄρου ὡς φέρεται ἐν τοῖς πρακτικοῖς καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Κυρίλλου πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας καὶ Ἀκάκιον τὸν Μελιτηνῆς (4). Τοῦτο ὅμως ἐπανάγει τὸν Καρδινάλιον πάλιν εἰς τὸ προσεγγεῖν αὐτῷ θέμα, ὅτι τὸ σύμβολον τῶν Νεστοριανῶν ἠκυρώθη μόνον διότι περιεῖχε δόγματα μὴ ὀρθόδοξα καὶ δοκιμάζει νὰ

1) Δερόθι σελ. 199.

2) Acta σελ. 197.

3) Acta σελ. 198. 199.

4) Βλ. Concil. General. I, p. 442. 443. 661.

ἀποδείξῃ τὰς ἄνω μνημονευθείσας ἐπιστολάς τοῦ Κυρίλλου ὡς ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτοῦ συνηγορούσας, μεθ' ὃ ὡς εἰ θριαμβεύων, πράγματι ὁμῶς σκοπῶν νὰ καταρρίψῃ τὸν ἀντίπαλον πρὸ τῶν ἀκροατῶν, ἐπάγων τὸ συμπέρασμα δηθεν τῆς μακρᾶς συζητήσεως, δι' ἧς ἀπεδείχθη ὅτι «ἡ κώλυσις οὐκ ἄλλο ἢ ἐναντίον καὶ ἀσύμφωνον τῇ πίστει κωλύει», ποιεῖται τοιάνδε πρὸς τὸν Μάρκον ἀποστροφὴν: «διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν αἰδεσιμότητά σου, μὴ θέλῃς κατέχειν τοσοῦτον ἀκροατήριον εἰς τὸ ἀκούειν λόγους οὕτω σαθεροῦς, οὓς καὶ νήπια ἂν ἤλεγξαν»· προτρέπεται δὲ ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ δόγματος, ἐν ἣ σπουδαιότερα ἐπιχειρήματα δύνανται ν' ἀναπτύξωσιν· ἐπὶ τούτοις οἰονεὶ ἀπειλῶν καὶ ἐπισείων τῷ Ἐρέσου προστίθῃσιν: «ὁμῶς ἐγὼ ἐτοιμότητός εἰμι οὐ μόνον ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ μῆνα ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὰς παρὰ σοῦ ἐρωτήσεις· ἀλλὰ τοῦτο λυποῦμαι, ὅτι καταναλίσκομεν τὸν καιρὸν ἐπὶ ματαίῳ»⁽¹⁾. Ἡσύχως ἀποδεξάμενος τὴν ἀτομικὴν ταύτην προσβολὴν ὁ Μάρκος διὰ σοβαρᾶς ἀπαντήσεως περικόπτει πᾶσαν ἐλπίδα, ἣν ἐπέδωκε διὰ τῶν τελευταίων αὐτοῦ λόγων ὁ Καισαρίνης. «Ἡμεῖς οὔτε μικροῦς, οὔτε ὑπὲρ μικρῶν τοὺς τοιοῦτους λόγους νομίζομεν, οὔτε δυναμένους καὶ ὑπὸ νηπίων, ὡς ἡ σὴ ἀ' δεσιμότης εἶρηκε, λύεσθαι, ἀλλ' ἀναγκαίους πρὸς τὸ προκείμενον καὶ ἄλλως χρησίμους, ἐπειδὴ περὶ τῶν φωνῶν τῶν θείων πατέρων αὐτοὺς λέγομεν, τοῦτο πρότερον ὑποτιθέμενοι, κἂν ἀληθὲς τὸ δόγμα ἢ τὸ παρ' ὑμῶν προστιθέμενον μὴ δεῖν ἐν τῷ συμβόλῳ προσκεῖσθαι καὶ ἐκφωνεῖσθαι»⁽²⁾. Ἀπαντῶν δὲ εἰς τὴν ὑπουλον ἀλλὰ κενὴν ἀπειλὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ προειδοποιεῖ αὐτὸν σπουδαίως καὶ διὰ λόγων ἀξιοπρεπῶν ὅτι «γινώσκεις βουλόμεθα τὴν αἰδεσιμότητά σου, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἀποστησόμεθα τῆς ἐξετύσεως ταύτης, μέχρις ἂν εἰς τέλος ἐξενεχθῇ καὶ εἰς τι κοινὸν συμπέρασμα καταντήσωμεν. Τοῦτο γὰρ ἡμεῖς καὶ λέγομεν καὶ φρονοῦμεν καὶ ἀποδείξαι ῥαδίως ἔχομεν, ὅτι κἂν ἀληθὲς εὑρεθῇ τὸ

¹⁾ Acta σελ. 200.

²⁾ Διόδοι σελ. 201, 202.

δόγμα ἐξεταζόμενον ὕστερον, ἐν ἰδίῳ ὄρῳ ἐκτεθήσεται πάντως, ὥσπερ ἐν ἐκάστη τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐγένετο. Ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ συμβόλου ὀφείλει πᾶσι τρόποις ἐξαιρεθῆναι, ἵνα ἡ τῶν χριστιανῶν ὁμόνοια, ἡ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν λυθεῖσα, συναφθῇ πάλιν» (¹). Ἡ διὰ τῶν τελευταίων τούτων λόγων σαφὴς καὶ κατηγορηματικὴ ἔκφρασις τῆς ἐν τῷ ζητήματι τῆς προσθήκης τοῦ *filioque* γνώμης τῶν Ἀνατολικῶν καὶ ἡ σταθερὰ τοῦ Μάρκου δήλωσις, ὅτι σκοπὸς καὶ τῶν μέχρι τοῦδε συζητήσεων καὶ τῶν μελλουσῶν τοῦτο ἀκριβῶς ἔσται, ἀφήρει ἀπὸ τῶν Λατίνων πασαν ἰσχὺν παρατροπῆς τοῦ ζητήματος· διὸ καὶ ἡ εἰς ταῦτα ἐκτενὴς ἀπάντησις τοῦ Καισαρίνη — ὅστις ἀναλογισάμενος τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἡ τελευταία αὐτοῦ ἀποστροφή ἐνεποίησε καὶ γενικῶς ἴσως τοῖς Ἑλλήσιν, ἰδίᾳ δὲ τῷ Μάρκῳ, κατῆλθε νῦν εἰς μετριωτέρας καὶ μᾶλλον φιλόφρονας ἐκφράσεις (²) — οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ ἀναμύσησις τῶν προηγουμένων αὐτοῦ δισχυρισμῶν. Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ὁ Μάρκος ἐπιλαμβάνεται ἐνὸς μόνου σημείου, ἡ διασάφησις τοῦ ὁποίου κατέστη ἀπὸ πολλοῦ ἀπαραίτητος Ὡς εἶδομεν μέχρι τοῦδε οἱ Λατῖνοι ρήτορες ἐν ταῖς συζητήσεσι πλεον ἢ ἅπαζ κατέφυγον εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ κύριου τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τῆς Ρώμης ἐν τῇ παραδόσει τῆς δογματικῆς διδασκαλίας. Νῦν ὁ Ἐφέσου ἐπιθυμῶν νὰ ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου τὸ ἀπατηλὸν τοῦτο φᾶσμα τῶν Λατίνων προτείνει, ἵνα ἐν τῇ ἐφεξῆς συνεδρίᾳ συζητήσωσι τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ λύσωσιν ἅπαζ διὰ παντός αὐτό, ἵνα μὴ παρέχῃ κώλυμα εἰς τὴν κυρίαν συζήτησιν Αἰτεῖται ὥρως πρὸς τοῦτο τὴν συγκατάθεσιν τῶν Λατίνων, διότι, λέγει, ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ ρηθῶσι λόγοι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀποσπᾶλλοντες προσωπικὰς φιλοτιμίας καὶ ἀξιώσεις, ὥστε εἶναι δυνατόν νὰ προέλθῃ σκάνδαλον ἐκ τούτου, διότι οἱ Ἕλληνες, λέγει, εἶνε καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἱκανῶς παρεσκευα-

¹) Acta σελ. 203.

²) Acta σελ. 204.

σμένοι⁽¹⁾. Ὁ Καισαρίνης νῦν τὸ πρῶτον ἀποδεικνύων ἑαυτὸν νομιμόφρονα καὶ φίλον τῆς τάξεως, παρατηρεῖ, ὅτι τὸ ζήτημα περὶ τῆς αὐθεντίας τῆς Ρωμαϊκῆς καθέδρας εἶνε ἴδιον καὶ διακεκριμένον καὶ ἐξετασθήσεται μετὰ ταῦτα⁽²⁾. Οὕτως ἔληξε καὶ ἡ συνεδρία αὕτη, ἄνευ πρακτικοῦ ἀποτελέσματος, ἀλλὰ τοῦτο ἔχουσα τὸ ἰδιάζον, ὅτι ἐπισημότερον αἱ ἐκατέρωθεν διαθέσεις ἀνεφάνησαν. Αἱ δι' ἀπεραντολογίων ὑπεκφυγαὶ τοῦ Καρδινάλιου Καισαρίνη καὶ ἡ ἄγαν στενὴ θέσις, εἰς ἣν περιήλθε διὰ τῆς μετὰ τοῦ Μάρκου συνδιαλέξεως δὲν παρήλθον ἀπαρατήρητοι. Ὡς προσφύως καὶ ὁ Συρόπουλος παρατηρεῖ, ὁ Καρδινάλιος ἀπέφευγε τὸν διαλογικὸν τῆς συζητήσεως τρόπον ἐκτρεπόμενος εἰς ὅλως ἄσχετα ἀντικείμενα, ἵνα ἀποφεύγῃ τὸν ἄμεσον ἔλεγχον⁽³⁾. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ ὅμως ταύτῃ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου ἐπενήργησαν πλὴν τῆς ἀσυστάτου ἐν ταῖς διαλέξεσι μεθόδου τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ καὶ τῆς συστηματικῆς παρακωλύσεως ἀπὸ τοῦ συζητουμένου θέματος, καὶ ἡ φαύλη καὶ μοχθηρὰ διαγωγή δύο ἐκ τῶν ἰδίων συναδέλφων καὶ ὁμογενῶν, τοῦ Πνευματικοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Γεωργίου Ἀμυρούτζη καὶ τινος ἑτέρου, οὗ τὸ ὄνομα ὁ Συρόπουλος καλύπτει διὰ τῆς λήθης⁽⁴⁾. Οὗτοι καταλαβόντες ἐν τῇ κοινῇ συναθροίσει ἐν τῇ τρικλίνῃ τοῦ Πάπα θέσιν ὀπισθεν μὲν πάντων τῶν λοιπῶν ἀκριβῶς δὲ ἀπέναντι τοῦ διαλεγομένου Μάρκου δι' εἰρωνειῶν ὑπεδέχοντο τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα «ὕπ' ὀδόντα γελῶντές τε καὶ ἐρπαίζοντες»⁽⁵⁾. Τοιαύτη συμπεριφορὰ καὶ μάλιστα ἐκ μέρους τῶν οἰκείων, οὐχὶ εὐεργετικῶς ἡδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ μετ' αὐταπαρνήσεως ἀγωνιζομένου καὶ διῆ καὶ ὑβριζομένου παρὰ τῶν ἀντιπάλων Λατίνων Μητροπολίτου Ἐφέσου.

1) Acta σελ. 208. 209.

2) Αὐτόδι σελ. 209. 210.

3) Συρόπουλ. VI, 21, 175.

4) Εἶνε ἤρά γε ὁ Σχολάριος; ἡμεῖς ὀλίγον ἀμφιβάλλομεν.

5) Συρόπουλ. VI, 21, 175.

Ἐν τῷ μεταξὺ γεγονότα τινὰ ⁽¹⁾ παρημποδίσαν τὴν συνέχειαν τῶν συζητήσεων· μόλις δὲ τῇ 3 Δεκεμβρίου ἐπαναληφθεῖσαν τούτων ὁ Ἐρέσου κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως λαβὼν τὸν λόγον ὠμίλησε διὰ μακρῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος τῆς παρακαλύψεως πάσης προσθήκης οἰασθήποτε εἰς τὸ σύμβολον. Ὁ λόγος οὗτος, ἀπαγγελλεῖς ἄνευ τινὸς ἐκ μέρους τῶν Λατίνων διακοπῆς καὶ ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς σιγῆς, δυστυχῶς δὲν διεσώθη ἐν τοῖς πρακτικοῖς· τοῦτο ὅμως εἶνε γνωστόν, ὅτι ἦν ἐκτεταμένος καὶ περιεῖχεν ἐπιχειρήματα οὐχὶ πλέον ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τῆς τρίτης ἐν Ἐρέσῳ συνόδου, ἀλλ' ἐκ τῆς ὅλης Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐκ πλείστων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων. Ἡ πεποίθησις, ἣτις ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς ἀγορεύσεως ταύτης τοῦ Μάρκου, ἦν ὅτι οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο ἐπὶ πλέον νὰ ἀντιστη εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ τούτων. ⁽²⁾ Ἐν τούτοις ὁ Ἰουλιανός, ὃς κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀγορεύσεως τοῦ Ἐρέσου σιωπῶν ἐλάμβανε σημειώσεις, ἀντεπεξῆλθε καὶ πάλιν κατ' αὐτοῦ διὰ συστηματικοῦ λόγου διαιρέσας τὸν λόγον τοῦ Μάρκου εἰς εἴκοσι καὶ ὀκτὼ σημεία, ἀπὸ τῶν Γραφῶν καὶ ἀπὸ τῆς λογικῆς τὰ ἴδια ἀντλῶν ἐπιχειρήματα. ⁽³⁾ Ὁ Μάρκος ἰδὼν ἐκ τούτου, ὅτι σκοπὸς τῶν Λατίνων εἶνε οὐχὶ ἡ σπουδαία συζητήσις πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μόνη ἡ κενολογία καὶ τὸ ἐριστικὸν πρὸς ἀπόκρυψιν τῆς ἀσθενείας τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐπιχειρημάτων, ἀπαξ ἔτι μόνον καὶ ὑστατον ἀπέτεινεν αὐτοῖς τὸν λόγον, ἀνασυνοψίσας ἐν τοῖς κυρίοις σημείοις τὴν ἀπόδειξιν τοῦ παρανόμου τῆς προσθήκης. Τὸν λόγον αὐτοῦ τοῦτον διήρρεσεν εἰς ὀκτὼ κεφάλ-

¹⁾ Συρόπουλ. VI, 21, 175. 22, 177· κατὰ τὸ παρεμπρόσθεν τοῦτο διάστημα μίαν ἐπειράθη ὁ βασιλεὺς νὰ πείσῃ τοὺς ἡμετέρους εἰς τὴν μετάβασιν εἰς τὸ περὶ συζητήσεως τῆς ἀληθείας τοῦ δόγματος. Τὴν ἀναστολὴν δὲ τῶν ἐργασιῶν ἐπήνεγκεν ἡ ἀφίξις τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας καὶ ἡ παρουσίας αὐτῶν τῷ Πάπῃ καὶ τῇ συνόδῳ. Acta σελ. 210.

²⁾ Acta σελ. 212. "τοσοῦτο δ' ἐξέτεινεν ἑαυτὸν, ὅτι οὐδεὶς ἠλπιζεν ἀντιστῆναι αὐτῷ τινα,,"

³⁾ Λυτόν· σελ. 213.

λαια, τὰ ἐξῆς: 1) ὅτι τὸ σύμβολον τοῦ Χαρισίου δὲν ἦτο προωρισμένον διὰ κοινὴν χρῆσιν, 2) ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα, ἅτινα ἀντιλοῦσιν οἱ Λατίνοι ἐκ τῆς τύχης τοῦ Νεστοριανοῦ συμβόλου οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, 3) ὅτι ἡ παρακώλυσις τοῦ ὅρου ἔχει ἀκριβῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου ἀποδοθεῖσαν αὐτῷ σημασίαν, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι αἱ ἀπειλούμεναι ἀραὶ καὶ τιμωρίαι ἀπευθύνονται κατὰ τῶν εἰσηγητῶν τοιούτων παρηλλαγμένων ἐκθέσεων, 4) τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυρίλλου, 5) διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πάπα Ἀγάθωνος¹⁾, 6) ἐπραγματεύσατο περὶ τοῦ χαρακτήρος, ὃν οἱ Λατίνοι ἀποδίδουσιν εἰς τὴν προσθήκην ὀνομάζοντες αὐτὴν ἀνάπτυξιν ἢ ἐρμηνείαν,⁷⁾ διέλαβε καὶ ἀπέδειξε τὴν ἀντικανονικότητα τῆς πράξεως αὐτῆς τῆς προσθήκης, 8) ἐξήγησε τὴν ἀντικανονικότητα ταύτην ἐκ τοῦ ὅτι ἡ προσθήκη ἐγένετο ἄνευ τῆς ἀδείας οἰκουμένης συνόδου. Τὸν λόγον τοῦτον, ὃν ἐπίσης ἀπήγγειλεν ἄνευ διακοπῆς, διότι ὑπέδειξεν ὅτι σκοπεῖ νὰ καταλύσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος διάλεξιν, κατέστρεψε διὰ λαμπρᾶς ἀδελφικῆς ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς Λατίνους, δι' ἧς ἅπαζ ἔτι ἐποίητο ἔκκλησιν εἰς τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς εἰρήνης: ⁽²⁾ «Τοῦτο τὸ σύμβολον ἀπαιτοῦμεν ὑμᾶς, ὦ φίλοι πατέρες, τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἡμετέρων πατέρων, τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βασιλίδι πόλει συναθροισθέντων· ἀπόδοτε τοῖνυν τοῦτο καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν· εἴ τις ὑμῖν ἐνεπίστευσε παρακαταθήκην, οὐκ ἂν αὐτὴν ὡς παρελάβετε παρεδώκατε; ἀπόδοτε τοῖνυν καὶ τὸ τῶν πατέρων σύμβολον ὡς ἐλάβετε· οὐδέχεται προσθήκην, οὐδέχεται μείωσιν· κέκλεισται παρ' αὐτῶν καὶ ἐσφράγισται καὶ τοὺς τολμῶντας τοῦτο κηινοτομεῖν ἀποπέμπονται καὶ τοὺς ἕτερον παρ' αὐτὸ ποιοῦντας εὐθύναις ὑλάγουσι. Μικρὸν ὑμῖν ἡ γενομένη τῆς λέξεως προσθήκη εἶναι δοκεῖ καὶ ὀλίγος ὁ

1) Consil, General. tom. VI, σελ. 682.

2) Acta σελ. 214—215. Τὸν ἐπίλογον τοῦτον αὐτολεξεῖ παράγει ἐν τῷ «ἀντιρρητικῷ», αὐτοῦ καὶ Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός. Δοσιθ. Τόμ. Καταλλαγῆς, σελ. 253.

περὶ ταύτης λόγος; οὐκοῦν καὶ ἐξαίρεθεῖσα μικρὸν ἂν βλάψειεν ἢ οὐδέν, μᾶλλον δὲ ὠφελήσῃ τὰ μέγιστα· συνάψῃ γάρ Χριστιανούς ἅπαντας· ἀλλὰ μέγα τὸ γεγονὸς καὶ πολὺς ὁ περὶ τούτου λόγος; οὐκοῦν οὐδὲ ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν πολὺν ποιούμενοι τὸν περὶ τούτου λόγον· δι' οἰκονομίαν προσετέθη; δι' οἰκονομίαν ἀφαιρείσθω πάλιν, ἵνα προσλάβησθε ἀδελφοὺς σπαρattoμένους καὶ τὴν ἀγάπην οὕτω περὶ πολλοῦ ποιουμένους. Παρακαλοῦμεν τοίνυν ὑμᾶς, ὦ πατέρες καὶ ἀδελφοὶ καὶ κύριοι τιμιάτατοι, ὥς καὶ πρότερον παρεκαλέσαμεν· διὰ τὰ σπλάγχνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς ἀχρείους ὄντας καὶ ἁματωλοὺς καὶ ἀπεγνωσμένους καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θέντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἐπανέλθωμεν πρὸς τὴν καλὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἁγίους πατέρας, ἣν εἶχομεν πρότερον, ὅτε τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσματα· ἐπιγινώμεν ἀλλήλους ἀδελφικῶς, αἰδεσθῶμεν τοὺς κοινούς πατέρας ἡμῶν, τιμῆσωμεν αὐτῶν τοὺς ὄρους, αἰδεσθῶμεν τὰς ἀπειλάς, φυλάξωμεν τὰς παραδόσεις, ἵνα ὁμοθυμαδόν, ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζωμεν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν». Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Μάρκου οὕτως ἀπαγγελλεῖται καὶ οὕτω συμπεραινεῖται προκάλυψε γενικὴν συγκίνησιν καὶ ἀλλοίωσιν ἐπὶ τῶν πνευμάτων τῶν ἀκροατῶν ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες συνέδροι ὑπεδέξαντο τὸν ρήτορα δι' ἐπευφημιῶν ⁽¹⁾ καὶ θαυμασμοῦ, οὕτως ἀξίως ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰπόντα, οἱ δὲ Λατίνοι, οἱ μὲν μοναχοὶ παρεστῶτες ἀνωμολόγησαν μετ' ἐκπλήξεως ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχονται τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ τὰ ὅγια ἐτήρησαν δόγματα ⁽²⁾, οἱ δὲ περὶ τὸν Πάπαν ἐκπληκτοὶ ἀπομεινάντες ⁽³⁾ ἀλλὰ καὶ σπεύδοντες νὰ ἐξουδετερώσωσι τὴν ἀγαθὴν ἐκ

¹⁾ Ἰωάν. Εὐγεν. "ἀντιρρητικός,, Δοσιθ. του, Καταλ., σελ. 253.

²⁾ Σορόπουλ. VI, 19, σ.λ. 170, 171.

³⁾ Σορόπουλ. αὐτ. πρὸς καὶ Ἰω. Εὐγεν. "ἀντιρρητικόν,, Δοσιθ. τόμ. Καταλ. σελ. 253.

τοῦ λόγου ἐντύπωσιν ἀπήντησαν καὶ πάλιν διὰ τοῦ Καισαρίνη μετὰ προφανοῦς ἤδη ἐμπαθείας καὶ ἀπροκαλύπτως εἰπόντος τὸν σποπὸν τῶν ἐκ μέρους τῶν Λατίνων διαλέξεων, ὅτι οὗτος συνέκειτο οὐχὶ εἰς τὴν εἰλικρινή τῆς ἀληθείας ἐκζήτησιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄμιλλαν τοῦ ἀνατρέπειν παντὶ γε τρόπῳ τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λεγόμενα (¹). Οὕτως ἔληξε καὶ ἡ συνεδρία αὕτη καὶ μετ' αὐτῆς αἱ περὶ τοῦ πρώτου τῶν συζητητέων προβλημάτων — περὶ τῆς προσθήκης — διαλέξεις.

Βραχεῖα ἀνασκόπησις τῶν κατὰ τὰς διαλέξεις ταύτας ἀρκεῖ νὰ συμπληρώσῃ τὰ κατὰ τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἡμετέρας μελέτης. Ἐν ταῖς διαλέξεσι ταύταις τὴν σπουδαιότητα τῆς θέσεως κατέχει ὁ ἡμέτερος Μάρκος, μόνος αὐτὸς διεξαγαγὼν τὰς ἐπὶ τούτου συζητήσεις, οὕτω δεξιῶς δὲ καὶ ἐν συνειδήσει τοῦ ἰδίου ἔργου, ὥστε περιήγαγε τοὺς Λατίνους εἰς ἀληθὴ ἀδιέξοδον. Ἐν τῷ τρόπῳ αὐτοῦ τοῦ συζητεῖν διαβλέπομεν τὴν μετριοπάθειαν ἐκείνην, ἣτις διακρίνει τὸν ἀληθῶς καὶ σοβαρῶς μεμορφωμένον ἄνδρα, ἅμα δὲ καὶ τὴν σταθερότητα καὶ ἐπιμονήν, ἣτις ἀπορρεῖ ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου. Ἐχόμενος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀληθοῦς ἀπόψεως τοῦ ζητήματος μετὰ μεγίστης ὑπομονῆς, μεῖζονος μάλιστα ἢ κατὰ τὸν ζωηρὸν καὶ ὀρμητικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, ἀκούει τοὺς θεολόγους τῆς Δύσεως ἐκκρίπτοντας, ἐν συνειδήσει μάλιστα, τοῦ ἀληθοῦς θέματος καὶ παραπλανωμένους ἐφ' ᾧ μὴ δεῖ, καὶ δυστροποῦντας πρὸς τὴν εἰς τὸ προκείμενον ἀνάκλησιν. Τρίτων τῆς ἱστορίας ἀληθῆς καὶ ἀκριβοῦς ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἐξ ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ἀπόψεως, μὴ πελαγοδρομῶν εἰς θεωρίας καὶ γενικότητας, ὡς ὁ Σχολάριος καὶ ὁ τοῦτου προφήτης Βησσαρίων, οὔτε καταφεύγων εἰς σχολαστικούς συλλογισμοὺς πρὸς ὑποστήριξιν ἱστορικῆς ἀληθείας, ὡς τοῦτο ἔπραττον οἱ Λατίνοι. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅποια ἦτο ἡ κατ' αὐτὸν θέσις τοῦ ζητήματος : ἀσχέτως πρὸς τὸ ἀληθὲς ἢ ψευδὲς τοῦ δόγ-

¹) Acta σελ. 215. τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Καισαρίνη συνωφίζοντο ἐν τῷ δε τῷ βραχεῖ : “Ἐὰν δέκα κεφάλαια προτείνης, μυρία μέλλω σοι ἀπολογίσασθαι,,

ματος ἢ πράξις τῆς προσθήκης εἶνε παράνομος, ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὴν ῥητὴν διαταγὴν τῶν συνοδικῶν ὄρων, καὶ ὡς γενομένη διὰ συνόδου οὐχὶ οἰκουμενικῆς, ἀλλὰ ὑπὸ μερικῆς ἐκκλησίας. Οἱ Λατίνοι εἰς τὰ δύο ταῦτα ἐπιχειρήματα ἀπήντησαν διαστρεβλοῦντες τὴν ἔννοιαν τῶν συνοδικῶν ὄρων καὶ ὑποστηρίζοντες τὸ πρωτεῖον καὶ ἀλάνθαστον τοῦ Πάπα καὶ τὴν καθολικότητα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Κατ' αὐτοὺς οἱ συνοδικοὶ ὅροι δὲν παρακωλύουσι τὴν προσθήκην καὶ ἀνάπτυξιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας· τοῦτο ἦν ἀπάντησις εἰς τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Λατινικὴ ἢ ἀκριβέστερον ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία εἶνε κεφαλὴ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ φύλαξ τῆς δογματικῆς ἀληθείας· διὰ τοῦτο ἔχει τὸ δικαίωμα κανονικῶς νὰ ποιῇται τὴν τοιαύτην προσθήκην καὶ ἀνάπτυξιν. Τοῦτο ἀπελογοῦντο κατὰ τοῦ δευτέρου ἐπιχειρήματος τῶν Ἀνατολικῶν. Ἀλλὰ φανερόν ὅτι ἐν μὲν τῇ πρώτῃ δικαιολογίᾳ πονηρῶς παρέκαμpton τὸν σκόπελον μὴ περιορίζοντες τὸ ζήτημα ἐπὶ τοῦ συμβόλου, ἀλλὰ γενικεύοντες αὐτὸ ἐπὶ τῆς καθόλου δογματικῆς διδασκαλίας, ὅπερ οὐδεὶς αὐτοῖς ἠρνεῖτο, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἐπιχειρήματος οὐδὲν ἀπεδείκνυσαν, ἅτε αὐτῆς ταύτης τῆς βάσεως αὐτοῦ—τῆς καθολικότητος δηλ. τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας—ἀπορριπτομένης ὑπὸ τῶν Ἀνατολικῶν. Ἡ συστηματικὴ αὕτη καὶ ἐν συνειδήσει μέχρι τέλους τηρηθεῖσα παρὰ τῶν Λατίνων παράκαμψις τοῦ οὐσιώδους σημείου τοῦ ζητήματος ἀναγκαίως κατέληξεν εἰς τοιοῦτον ἀποτελεσμα, οἷον εἶδμεν. Οἱ Λατίνοι ἀπώλεσαν ὅρ' ἑαυτοὺς τὸ ἔδαφος καὶ διὰ τοῦτο ἐπιμόνως ἐζήτουν τὴν μετάβασιν εἰς τὰς περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ δόγματος συζητήσεις· αὐτοὶ οἱ λόγοι, οὓς προσήγον· οἱ ῥήτορες αὐτῶν, ἐπιμένοντες εἰς τὴν μετάβασιν ταύτην, σαφῶς ἀποδεικνύουσι τὸ μὲν, ὅτι ἐν τῇ περὶ τῆς προσθήκης ζητήματι οὐ μόνον ὅλως ἀπαράσκευοι ἦσαν, ἀλλ' οὐδὲ εἶχον καὶ τι γενναῖον νὰ εἰπωσιν ἐπ' αὐτοῦ, τὸ δὲ ὅτι μετὰ τὰς μέχρι τοῦδε συζητήσεις ἡττήθησαν καὶ ἐζήτουν ὡς μόνον στήριγμα τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τοῦ προστεθειμένου δόγματος. Καὶ τοῦτο μὲν εἶνε τὸ οὐσιώδες τῶν συζητήσεων ἀποτελεσμα.

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἡμετέρου Μάρ-

κου πρὸς τὰ περὶ αὐτὸν πρόσωπα καὶ τάνάπαλιν, κατὰ τὸ διάστημα τῆς διαρκείας τῶν ἐν Φερράρα συνδιαλέξεων ἐπὶ τοῦ περὶ τῆς προσθήκης θέματος, αὐται τὸ μὲν καθωρίσθησαν ἀκριβέστερον καὶ σαφέστερον, τὸ δὲ ἐξήσκησαν ἀναμφήριστον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως διαθέσεων τοῦ Μάρκου καὶ ἐπὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀμέσως ἀκολουθήσαντα μείζονα ἀγῶνα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησε τιμῶν καὶ σεβόμενος αὐτόν, εἰς αὐτόν καὶ μόνον ἀναθείς τὴν διεξαγωγὴν τῆς οὐσίας τῆς συζητήσεως καὶ οὐδεμίαν ἐνασκήσας ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πορείας αὐτῆς, καταλιπὼν τὸν Μάρκον ἐλεύθερον ἐν τῇ ἀγῶνι. Ὁ Πατριάρχης ἀπασχολημένος μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀσθενείας ἤκιστα παρεκκολούθει τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων. Ἄλλως ὅμως εἶχον τὰ πράγματα προκειμένου περὶ τῶν συνέδρων Ἑλλήνων. Ἡ ἐπιτυχὴς διεξαγωγὴ τῆς περὶ καθαρτηρίου πρὸς συζητήσεως ἀνυψώσασα τὸν Ἑρέσου ἐν τῇ συνειδήσει τῶν τε Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων, ἡ καθορισθεῖσα ἤδη ἀπαξ διὰ παντός σημασία καὶ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ συνόδου, διήγειρε τὴν φιλαυτίαν, ἵνα μὴ εἴτωμεν τὸν φθόνον, ὀλίγων ἀνδρῶν, ὧν ἡ θέσις ἦν ἐπίσης διακεκριμένη διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ὧν ὅμως αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ ἡ σταθερότης καὶ ἡ ἀκρίβεια ἐν τῇ θεολογίᾳ καὶ ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος δὲν παρείχον πλήρη ἐν πασὶν ἀσφάλειαν. Λόγοι προσωπικῆς φιλοδοξίας καὶ ματαιοφροσύνης καὶ οὐχὶ ἀληθεῖς πεποιθήσεις ἐπείσαν τοὺς ἀνδρας τούτους νὰ προβῶσιν ἀντίπαλοι καὶ προσκόμματα εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Μάρκου. Τὰ οὐρανομήκη ψεύδη, ἅτινα παράγει ὁ καλὸς Βησσαρίων ἐν τῇ πρὸς Ἀλέξιον τὸν Φιλανθρωπινὸν ἐπιστολῇ περὶ τῶν κατὰ τὰς ἐν Φερράρα συζητήσεις ῥηθέντων τε καὶ πεπραγμένων ⁽¹⁾, ἡ ἀσυνέπεια αὐτοῦ κατ' ἀρχὴν μὲν εἰπόντος ὅτι οὐδαμῶς μεθέξει τῶν περὶ τῆς προσθήκης συζητήσεων, ἅτε οὐδὲν ἔχων νὰ εἴπῃ ἐπ' αὐτοῦ, εἶτα δὲ διὰ μακροῦ λόγου, ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου παρασκευασθέντος, ἀπολογησαμένου ὑπὲρ τοῦ θέματος τούτου

¹⁾ Migne CLXI col. 321, 337.

καὶ ἡ περὶ τούτου περιφύλατος πρὸς τὸν Φιλανθρωπινὸν ⁽¹⁾ αὐτοκαύχης καὶ ὁ αὐτοθαυμασμός, πάντα ταῦτα παντὸς μάλλον πείθουσιν, ὅτι ὁ Βησσαρίων ἐφάνη κατώτερος τῆς παιδείσεως, ἣν ἔσχε, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ προσδοκιῶν. Προσωπικοὶ λόγοι παρέσυραν ἀναμνηρίστως καὶ τὸν Γεώργιον Σχολάριον ἐν τῇ πρὸς τὸν Μάρκον ψυχρᾷ καὶ δὴ καὶ πολεμίᾳ διαγωγῇ, ἥτις ὅμως ἐμετριάζετό πως διὰ τοῦ κατ' ἐπίφασιν σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον, καὶ διὰ τῆς μὴ ἐν τῷ ἐμφανεῖ ἀμέσου ἐπιδειξέως τῶν ἀντιθέτων αὐτοῦ φρονημάτων ⁽²⁾. Ταπεινότερα καὶ χυδαιότερα ἦν ἡ πρὸς τὸν Μάρκον διαγωγή τῶν δύο ἀνδρῶν, οὓς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν, Γρηγορίου τοῦ Πνευματικοῦ καὶ Γεωργίου Ἀμυροῦτζη. Ἐστερημένοι θεμελιώδους θεολογικῆς παιδείσεως καὶ διὰ τοῦτο περιφρονοῦμενος ὑπὸ τοῦ Μάρκου ⁽³⁾ ὁ Πνευματικὸς ἐφθόνηι τὸν ἄνδρα, ὅστις ἰδύνατο νὰ ἔχῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἀξιώσεις καὶ ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου· περιφρονοῦμενος ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου διὰ τὸ ἄστατον καὶ ἀτάσθαλον τοῦ χαρακτῆρος καὶ διὰ τὰς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι καὶ τῷ Πατριάρχῃ ραδιουργίας, ἐν μὲν τῷ ἐμφανεῖ ὑπέικε τῇ ἀνάγκῃ συνήθως καὶ ἐτίμα τὸν Ἐφέσου, ἐν τῷ κρυπτῷ ὅμως ἐφέρετο κατ' αὐτοῦ ὅλαις δυνάμεσιν ⁽⁴⁾. Ὁ φιλοσοφῶν Ἀμυροῦτζης, καὶ οὗτος κόθορνος κατὰ τὸν χαρακτῆρα, ἐπολέμει τῷ Μάρκῳ διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀντιπάθειαν κατὰ τοῦ γηραιοῦ Πλήθωνος, ὃς ἦν ἐκ τῶν θερμοτάτων φίλων καὶ συνηγόρων τοῦ Μάρκου ἐν Φερράρᾳ, οὗ τὸν ἀγῶνα γενναίως ὑπεστήριξε πάντοτε ⁽⁵⁾. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Μάρκου ἐκ τῶν οἰκείων, καὶ τοιούτα αὐτῶν τὰ αἰσθήματα. Εἰς ἀντιστάθμημα ὅμως τούτου, ὁ Ἐφέσου ἐκέκτητο τὴν ἀγάπην καὶ ὑποστήριξιν τῶν πλείστων τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας μελῶν ⁽⁶⁾, προσεκτίσαστο δὲ νῦν καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν θαυμασμόν αὐτῶν τε καὶ τῶν ἄ-

¹⁾ Migne GLXI, col. 337.

²⁾ Μονοθία ἐπὶ Μ. Ἐφέσου παρὰ Norow σελ. 60.

³⁾ Συρόπουλ. V, 14, 133.

⁴⁾ Συρόπουλ. V, 15, 134, 135.

⁵⁾ Συρόπουλ. VI, 12, 13, 160. VI, 19, 170, 171. IX, 6, 257.

⁶⁾ Συρόπουλ. V, 6, 120, 121. V, 6, 137. IX, 2, 261.

μερολήπτων Λατίνων. Ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους συζητήσεσι (¹) πάντες οἱ φίλοι τοῦ Μάρκου παρείχον αὐτῷ τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν καὶ συνδρομὴν εἴτε ὑποβοηθοῦντες τὴν μνήμην αὐτοῦ πολλάκις ἐξ ἀπροόπτου καὶ ἄνευ παρασκευῆς ἀπολογουμένου (²), ἢ ὑπερασπίζοντες αὐτὸν κατὰ τῶν ἀδίκων κακολογιῶν τῶν φθονερῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ (³). Ἡ ὑπόληψις καὶ ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸν Μάρκον ἐπεξετάθη νῦν καὶ μεταξύ τῶν πολιτῶν τῆς Φερράρας, διὰ τῶν συστάσεων καὶ ἐπαίνων περὶ αὐτοῦ τῶν παρόντων ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἀμερολήπτων Λατίνων μοναχῶν (⁴). Οἱ Λατίνοι, ἵνα ἐξουδετερώσωσι τὴν ἐντύπωσιν ταύτην, ἐποίησαντο χρῆσιν τῆς βίας ἅμα καὶ κακοβουλίας. Πρῶτον ἀπηγόρευσαν αὐστηρῶς τοῖς μοναχοῖς νὰ ποιῶνται λόγον περὶ τῶν προκειμένων θεολογικῶν συζητήσεων, κατηγορήσαντες αὐτοὺς ἐπὶ ἀμαθίᾳ (⁵). δευτερον δὲ συνέγραψαν κακόβουλον λίβελλον, ἐν ᾧ κατηγοροῦν τῶν Ἑλλήνων ὡς αἰρετικῶν, καὶ ὃν διέδωκαν τῷ λαῷ τῆς Φερράρας (⁶). Τοῦτο τὸ γεγονός ἐνεποίησε γενικὴν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι συνοδικοῖς ἀγανάκτησιν καὶ προκάλεσε σκέψεις σοβαρὰς περὶ τῆς προόδου καὶ ἐπιτυχίας τῆς ἐνώσεως· γεγονός δὲ τοιοῦτο ὑπὸ τοιούτους ὅρους εὐνόητον εἶνε ὅπως διέθηκε τὰ πνεύματα τῶν ὀρθοδόξων Ἀνατολικῶν καὶ πάντων μάλιστα τοῦ Μάρκου. Οὗτος εἶχεν ἤδη πεισθῇ ὅτι μετὰ τῶν Λατίνων σπουδαία καὶ σοβαρά συζητήσεις δὲν εἶνε δυνατὴ καὶ ὅτι ὅσα δήποτε κἂν εἴπωσιν οἱ Ἀνατολικοὶ «κενὴν εἰκόσιν ψάλλειν ἢ λίθον ἐλθεῖν ἢ κατὰ πετρῶν σπεῖρειν ἢ καθ' ὕψους γράφειν, ἢ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τοῖς ἀδυνάτοις αἱ παροιμίαι φασί» (⁷).

¹) Καθ' ἃς προπαρασκευάζοντο εἰς τὸν δημόσιον ἀγῶνα.

²) Συρόπουλ. V, 6, 137. VI, 20, 173.

³) Συρόπουλ. V, 5, 134. 135.

⁴) Συρόπουλ. VI, 19, 170, 171.

⁵) Αὐτόθι.

⁶) Βλέπε ἀνωτ. σελ. 111

⁷) Μάρκου Ἐφέσου Ἐγκύκλιος Α'. Migne GLX col. 112, 113.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΦΕΣΟΥ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΙ.

Οὐκ ὀλίγος χρόνος ⁽¹⁾ παρῆλθε μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν συζητήσεων ἐπὶ τῆς εἰς τὸ σύμβολον προσθήκης ἐν ἀργία καὶ παντελεῖ ἄπραξία, παρὰ πάσας τὰς ἐπιμόνους καὶ διηνεκεῖς τῶν ἡμετέρων ἀπαιτήσεις πρὸς τε τὸν Πατριάρχην καὶ τὸν βασιλέα περὶ ταχείας τοῦ ἔργου συντελέσεως καὶ περὶ τῆς οἴκαδε ἐπανόδου ⁽²⁾. Ὁ Ἰωσήφ ταῖς ἰδίαις δουλεύων ἀρχαῖς ἐξηπάτα καὶ διεβουκόλει τοὺς πάντας ⁽³⁾, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ μὲν ἀσθενῶν τὸ δὲ καὶ περὶ ἄλλα τυρβάζων καθησύχαζεν αὐτοὺς ἀναβάλλων τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ αἰεὶ μέλλον καὶ ποτε δὴ καὶ ἐξαπτόμενος μετ' ὀργῆς ὠνειδίζε καὶ κατηγορεῖ τῶν ἀρχιερέων τὸ μὲν ὅτι οὕτως οὐδὲν πράξαντες θέλουσι νὰ ἐπανεέλθωσιν οἴκαδε, τὸ δέ, ὅτι τοσούτων αἰῶνων σχίσμα δὲν ἐπανορθοῦται διὰ βραχυχρονίου ἐργασίας ⁽⁴⁾. Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦτα συνέβαινον μεταξὺ τῶν Ἀνατολικῶν, οἱ Λατίνοι ἐπανεὶλημμένως ἀπήτουν παρ' αὐτῶν τὴν ἐναρξιν τῶν περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ προστεθειμένου δόγματος συζητήσεων ⁽⁵⁾. Οἱ ἡμέτεροι οὐδὲ ὅλως ἤθελον, τὸ κατ' ἀρχάς, ν'

¹⁾ Ὑπὲρ τοὺς δύο μῆνας, ἀπὸ τῆς 8 Δεκεμβρίου 1438 μέχρι 11 Φεβρουαρίου 1439.

²⁾ Συρόπουλ. VII, 1, 184—VII, 14, 25, 211, 212. Acta σελ. 215—224.

³⁾ Πρβλ. ἰδίᾳ Συρόπουλ. VII, 2, 186—108; 3, 190; 10, 202.

⁴⁾ Συρόπουλ. VII, 3, 190; 6, 193, 194.

⁵⁾ Συρόπουλ. VI, 21, 175—22, 177. Acta σελ. 215, 216.

ἀκούσῃσι περὶ τούτου, διότι παρ' αὐτοῖς καὶ τοῖς περὶ τὸν βασιλέα κοσμικοῖς ἔτι ἐσχηματίσθη καὶ διετυπώθη καὶ ἐμφανῶς ἦδη εἰς ἐπιχείρημα ἢ πεποιθήσις περὶ τοῦ ὅλως ἀκάρπου καὶ ματαίου τῆς περαιτέρω ἐν Ἰταλίᾳ διαμονῆς ἐξ αἰτίας τοῦ ἀπροχωρήτου τῶν Δυτικῶν ⁽¹⁾. Εἰς τὴν αἴτησιν τῶν Λατίνων ἀντέταξαν τὴν ἀπαίτησιν ἵνα ἀποδειχθείσης τῆς παρανομίας καὶ ἀντικανονικότητος τῆς προσθήκης ἀπαλειρῆς αὕτη ἀπὸ τοῦ κοινοῦ συμβόλου, ἵνα οὕτω χωρήσωσιν εἰς τὰς περαιτέρω ἐπὶ τῆς ἀληθείας τοῦ δόγματος συζητήσεις ⁽²⁾. Ἐν τῇ ἐπὶ τούτου σταθερότητι αὐτῶν οἱ ἀρχιερεῖς κατάρθωσαν νὰ πείσωσι καὶ αὐτὸν τὸν Πατριάρχην ἵνα προβῇ εἰς γενναιότερά πως διαθήματα ⁽³⁾, μὴ ἀξιώσαντες οὐδεμίας προσοχῆς τὴν συμβουλὴν, ἣν αἶρνης ὁ Βησσαρίων, διαφωνῶν τοῖς λοιποῖς, προήνεγκεν, ἵνα προσχωρήσωσιν εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ δόγματος συζητήσεις ⁽⁴⁾. Ἡ ἐπίμονος ὁμῶς ἀντίδρασις τοῦ βασιλέως καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησις εἰς τὴν φιλοπατρίαν τῶν συνοδικῶν, ὑποστηριζόμενα ἤδη ἐμφανῶς ὑπὸ τοῦ Μυτιλήνης, Βησσαρίωνος καὶ τοῦ Ἰσιδώρου ⁽⁵⁾, κατέπεισαν τοὺς Ἀνατολικοὺς τοὺς συνησπισμένους περὶ τὸν Ἡρακλείας ⁽⁶⁾ νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὰς δογματικὰς συζητήσεις. Ἐπιευχθέντος δὲ τούτου ὁ βασιλεὺς κατόπιν μακρᾶς ἀπάτης καὶ προσποιήσεως γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἀπεκάλυψε τοῖς Ἑλλήσι τὴν ἀπόφασιν τοῦ Εὐγενίου ἵνα μεταβῇ, καὶ σὺν αὐτῷ καὶ ἡ σύνοδος, εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἐκ τῆς Φερράρας. Οἱ Ἀνατολικοὶ ἄνευ πολλῆς ἀντιστάσεως καὶ ἐν τούτῳ ἠκολούθησαν τῇ θελήσει τοῦ βασιλέως, πολλὰ εἰπόντος ἵνα καταπέσῃ αὐτοὺς ⁽⁷⁾. Ἡ εὐχερὴς καὶ ἄνευ κόπου ὑποχώρησις αὕτη τῶν Ἑλλήνων ἐξηγοράσθη δι' ἀπάτης

¹⁾ Συρόπουλ., VII, 3, 188.

²⁾ Αὐτόθι VII, 1, 185.

³⁾ Συρόπουλ., VII, 6, 192, 193.

⁴⁾ Αὐτόθι 193, 194.

⁵⁾ Αὐτόθι VII, 10, 200, 201.

⁶⁾ Αὐτόθι p. 202, 203.

⁷⁾ Συρόπουλ., VII, 10, 203.

καὶ δόλου, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι ἐν Φλωρεντία θά γένωνται συζητήσεις ἐπὶ τοῦ δόγματος ἐλευθέρως, καὶ ἂν μὲν ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι πεισθῶσιν εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῶν συζητήσεων τούτων, θά ἐπακολουθήσῃ φυσικῶς ἡ ἔνωσις, εἰ δὲ μὴ θά διαλυθῶσι καθ' ἑαυτοὺς ἐν εἰρήνῃ (¹). Ὑπ' ὧφει ἔχοντες τοῦτο οἱ Ἕλληνες καὶ ἅμα γινώσκοντες ὅτι ἐκ τῶν μετὰ τῶν Λατίνων συζητήσεων οὐδὲν θά προέλθῃ, οὐδαμῶς ἀντέστησαν εἰς τὴν περὶ μεταβάσεως εἰς τὴν δογματικὴν συζήτησιν καὶ εἰς τὴν Φλωρεντίαν προτροπὴν τοῦ βασιλέως (²). Αἰφνης ὁμως κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμὴν μανθάνουσιν, ὅτι ἐν Φλωρεντία ἐπακολουθήσει οὕτως ἢ ἄλλως καὶ ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν. Πάντες ἅμα ἐπὶ τῷ ἀπροσδοκίῳ ἀκούσματι ἐξηγέρθησαν διαμαρτυρόμενοι καὶ πικρότατα μεμφόμενοι τοῖς μεμυημένοις εἰς τὸ παρασκευασθὲν ἔργον· πολλὴ δὲ ταραχὴ ἐπηκολούθησε τῇ ἀποκαλύψει ταύτῃ (³). Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε καὶ πάλιν διὰ τῆς ἀπάτης καὶ προσποιήσεως νὰ καταστείλῃ τὰ ἐξεγερθέντα πνεύματα, λέγων ὅτι κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πεποίθησιν ἡ ἔνωσις (ἡ δογματικὴ) εἶνε ἀδύνατος. Ὅπως δὴποτε ὁμως προυτρέψατο καὶ πάλιν τοὺς συνοδικοὺς ν' ἀπέλθωσιν εἰς Φλωρεντίαν καὶ ἄρξωνται τῶν ἐπὶ τοῦ δόγματος συζητήσεων (⁴). Ἐνταῦθα ὁμως ὁ Μάρκος, ὅστις ὀξύτερον βλέπων τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἀσφαλῆ περὶ τῶν τεκταινομένων καὶ τῶν μελλόντων πεποίθησιν ἔχων ἔτι δὲ καὶ περὶ ἑνὸς ἐκάστου τῶν προσώπων, προέβαινε εἰς τὸ μέσον ὁσάκις σπουδαῖον τι ἐμελετατο, καὶ νῦν γινώσκων καὶ ἀποβλέπων εἰς τὸ κυριώτατον — τὴν περὶ τοῦ δόγματος ἐργασίαν, καὶ νοῶν ὅτι ἤδη ἀποδεδυμένοι εἰς τὸν ἀγῶνα ὤφειλον νὰ παρασκευασθῶσιν ἐξ ἑνός, καὶ ἐξ ἄλλου νὰ δικριθῶσι τὰ ποικίλα στοιχεῖα, τὰ δημιουργηθέντα ἀπὸ πολλοῦ χρόνου μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν

¹) Συρόπουλ. VII, 10, 203.

²) Αὐτ. σελ. 204. 205

³) Ὁ Συρόπουλος μνημονεῖ ἐν τούτῳ τῆς ἐντόνου διαμαρτυρίας τοῦ καλοῦ Ἀγχιάλου Σαφρονίου VII, 13, 208.

⁴) Συρόπουλ. VII, 14, 209.

μελῶν τῆς συνόδου, παρελθὼν εἶπεν : «ἐπειδὴ πρόκειται ἵνα διαλεγώμεθα περὶ τῆς δόξης, δεῖ σκέψασθαι ἡμᾶς ἐνταῦθα καὶ ὁρίσασθαι ἕκαστον τὴν ἰδίαν γνώμην, ἵνα εἰδῶμεν πῶς διάκειται ἕκαστος περὶ τῆς δόξης καὶ εἴπερ ἔχω πάντας ὁμογνώμονας καὶ κατέχω τὰς γνώμας αὐτῶν, οὕτως ἀποδύσομαι εἰς τὸν ἀγῶνα, εἰ δὲ οὐκ ἔχω τὰς γνώμας πάντων, ἵνα κάθημαι ἀπλῶς ὥς καὶ οἱ λοιποί» (¹). Ὁ Ἐφέσου οὐδὲν εἶπεν ἀπροσδόκητον ἢ παράδοξον· ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς τιμῆς, ἣν μέχρι τοῦδε κατὰ πάσας τὰς ἐργασίας τῆς συνόδου ἐπεδείξατο αὐτῷ ὁ βασιλεὺς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐθεωρεῖτο παρὰ πάντων ὁ ἐξάρχων τῆς συνόδου, ὁ Μάρκος ἠδύνατο ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην νὰ εἴπῃ ὅ,τι εἶπεν.

Ὁ βασιλεὺς ἀποτεϊνόμενος τότε πρὸς τὸν Μάρκον ἀπεδοκίμασε τὴν πρότασιν αὐτοῦ, εἰπὼν ὅτι ἀδίκως οἰκειόποιεῖται δικαιώματα τοιαῦτα, οἷα οὔτε ὁ Πατριάρχης ἐν ὁμοίᾳ περιστάσει ἀξιοῖ νὰ ἔχῃ· ἀρνεῖται αὐτῷ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐξάρχου, εἰς ὃ ὁ βασιλεὺς δὲν ἀνύψωσεν αὐτόν, καὶ θεωρεῖ καὶ κατ' οὐσίαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ ὡς ἄκαιρον· διότι οὐδεὶς δύναται σαφῶς καὶ εἰλικρινῶς ν' ἀποφῆνῃται γνώμην ἐπὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς πρὶν ἢ αὕτη συζητηθῇ καὶ ἀποδειχθῇ ἡ ἀλήθεια (²). Ἡ νέα αὕτη προσβολὴ οὕτως ἐπίσημον φέρουσα χαρακτῆρα ἤσκησεν ἀνυπολόγιστον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πρὸς τὰ πρόσωπα διαθέσεων τοῦ Μάρκου, ὅστις διὰ τῆς προτάσεως αὐτοῦ προέβη εἰς τὸ μέσον ὡς ἀρχηγὸς ἤδη τῆς ὀρθοδοξοῦσης καὶ πολεμίας κατὰ τὸ φανερόν ἤδη τοῖς Λατίνοις μερίδος. Ἡ πρότασις αὐτοῦ ἀπηυθύνετο κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν κατὰ τῶν φίλων τοῖς Λατίνοις φρονούντων καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοῦ Ῥωσσίας, Νικαίας, Μυτιλήνης καὶ τοῦ Πνευματικοῦ. Ἡ πρότασις αὐτῇ ἂν ἐγίνετο δεκτὴ ἐτίθει εἰς δίλημμα τοὺς ἀνθρώπους τούτους, οἵτινες ᾤφειλον ἢ ὁμολογοῦντες τὴν ἰδίαν πρὸς τὸν λατινισμόν συμπάθειαν νὰ προκαλέσωσιν ἀμέσως ἀνατροπὴν τῶν σκοπῶν τοῦ Παλαιολόγου διεγείροντες τὴν ἀγανάκτησιν τῶν λοιπῶν τῇ

¹) Αὐτόθι VII, 14, 210.

²) Συρόπουλ. VII. 14. 210.

Ὁρθοδοξία ἐμμενόντων μελῶν τῆς συνόδου, ἢ συνομολογοῦντες τῇ ὀρθοδοξίᾳ τῶν λοιπῶν νὰ δήσωσι ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἰδίας γνώμης. Ἀλλὰ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο δὲν συνέφε-
 ρεν αὐτοῖς· τὸ δὲ πρῶτον ἀντέκειτο ἀντικρυς τῷ σκοπῷ τοῦ βα-
 σιλέως, ὅστις διὰ τοῦτο ἔσπειρε νὰ προλάβῃ ἀμφοτέρω θυσιάζων
 τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν τιμὴν, ἣν ὤφειλε τῷ κρατίστῳ τῶν Ἑλ-
 λήνων ἐν τῇ συνόδῳ ἀρχιερέων. Ὅπως δὴποτε μετ' οὐ πολλὰς
 ἡμέρας ἀνεχώρησαν καταλιπόντες τὴν Φερράραν, εἰς Φλωρεν-
 τίαν¹⁾, ἐνθα διελθόντες ἐν ἀναπαύσει τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς
 Μεγ. Τεσσαρακοστῆς νηστείας, συνήλθον εἰς τὴν α'. ἐν Φλωρεν-
 τίᾳ ἐπίσημον συνεδρίαν, καθ' ἣν διὰ τοῦ εἰσηγητηρίου λόγου, ὃν
 ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς ἐξεργώνησε, πολλὰ πράγματα ἀνεκα-
 λύφθησαν τοῖς μὴ ἀμέσως εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ βασιλέως μεμνη-
 μένοις· ἅμα δὲ κατέστη δῆλον ὅτι οἱ Λατῖνοι ἤδη γενναιώτερον
 καὶ μετὰ μείζονος θάρρους καὶ αὐθαιρεσίας ἐφέροντο πρὸς τοὺς
 Ἑλληνας. Αἱ ἀξιοματικά ἀπαιτήσεις τοῦ Πάπα ἐν τῷ λόγῳ
 τούτῳ καὶ ἡ ἀντικρυς ἀπογυμνουμένη καὶ ἀναιδῶς προφερομένη
 στρεψοδικία περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐπὶ τῆς προσθήκης διαλέξεων
 τῶν Λατίνων²⁾ πολὺ διαφέρουσι τῆς ὑπόβουλου μετριοπροσύνης
 καὶ τῆς ψευδοῦς προσποιήσεως αὐτῶν ἐν Φερράρᾳ. Οἱ οὐχὶ πρὸ
 πολλοῦ παρακαλοῦντες καὶ ἐξαιτούμενοι τὴν μετάβασιν εἰς τὰς
 περὶ τοῦ δόγματος συζητήσεις καὶ ἐξ ἐκείνων ἐξαρτῶντες τὰς
 περὶ τῆς προσθήκης ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων νῦν παρουσιάζονται
 διακηρύσσοντες ὅτι ἀπέδειξαν «σαφῶς καὶ λαμπρῶς» ἀσύστατον
 τὴν ἐν ταῖς συζητήσεσιν ἐκείναις ἀξίωσιν τῶν Ἑλλήνων³⁾, καὶ
 ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ἀξιούσι νὰ ἄρξωνται τῶν περαιτέρω διαλέ-
 ξεων ἐπὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς· παντὶ δὴπου δῆλον· οἶαν ἐντύ-
 πωσιν ἐνεποίησε τοῦτο τοῖς Ἑλλησιν, οἵτινες χθὲς ἔτι διεκέρυτ-
 τον καὶ πεποίθησιν εἶχον ὅτι ἐν τῷ περὶ τῆς προσθήκης ζητήματι

¹⁾ Συρόπουλ. VII, 75, 211. 212. Acta σελ. 225, 226.

²⁾ Συρόπουλ. VIII, I, 216. Acta σελ. 231—234.

³⁾ Acta σελ. 234.

αὐτοὶ μὲν ἔχουσι τὰ κράτιστα τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ὥς ὑπὸ φρουρίᾳ εἰσιν, οἱ δὲ Λατῖνοι οὐ μόνον ἀπαράσκευοι ὅλως ἐν τῇ κεφαλαίᾳ τούτῃ παρέστησαν, ἀλλὰ καὶ γενναίων ἐστεροῦντο ἐπιχειρημάτων. Μάτην ἐπειράθη νῦν ὁ βασιλεὺς νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ ζητήματι ἐκείνῃ ἦσαν ἀκαταμάχητα, ἢ ὑπενδίδων πως, ὅτι ἀμφοτέρωθεν μὲν τὰ μέρη εἶπον καλὰ καὶ γενναῖα, ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἔρεινεν ἄλυτον. Ὁ Πάπας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκέκτιντο ἤδη πλείους ἢ πρότερον δυνάμεις, κατέχοντες νῦν τὸ μυστήριον τῆς ἀσθενείας τῶν Ἀνατολικῶν ὑπ' αὐτῶν τούτων προεξάρχοντος τοῦ Παλαιολόγου προδομένου.

Τεθέντος δὲ τοῦ ζητήματος ἂν βέλτιον εἶνε νὰ γένωνται αἱ συζητήσεις μερικῶς ἢ δημοσίᾳ, οἱ μὲν Λατῖνοι τὸ κατ' ἀρχὰς τὰ μερικά προηροῦντο, διὸ καὶ τὸν βασιλέα προुकάλουν εἰς ἐξεύρεσιν μυστικοῦ τινος ἐνωτικοῦ τρόπου ⁽¹⁾, οἱ δὲ ἡμέτεροι ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ τρόπου τῶν συζητήσεων ἐψηφίζοντο μὴ ἐπιθυμοῦντες δημοσίᾳ τὸν ἔλεγχον τῶν Λατίνων ⁽²⁾, ἐφ' ᾧ καὶ ὀκτῶ ἐξελέχθησαν ἀντιπροσώπους, ἵνα συνερχόμενοι διασκέπτονται μετὰ τῶν Λατίνων πρὸς ἐξεύρεσιν ἐνωτικοῦ μέσου ⁽³⁾. Ὁ Πάπας ὁμῶς ἀνέκρουσε πρῦμναν καὶ τὰς δημοσίας ἀπήτησε συζητήσεις· οὕτω δὲ τῇ 2 Μαρτίου 1439 ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐπὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς συζήτηςις ⁽⁴⁾.

Ἐν τῇ συνεδριάσει ταύτῃ ἀρχῶν τοῦ λόγου ἦν Ἰωάννης ὁ Ἰσπανός ⁽⁵⁾ Θεολόγος διακεκριμένος ἐν τῇ σχολαστικῇ ἐπιστήμῃ.

¹⁾ Συρόπουλ. VII, 1, 216. Τὰ πρακτικά (σελ. 226) λέγουσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες προὔτειναν τὰς μερικὰς διαλέξεις "διὰ τὸ ἀσύχητον". Τὸ βέβαιον ὁμῶς ἐν τούτῳ, ἐξαγόμενον καὶ ἐκ τῶν παρὰ τῇ Συροπούλῃ (ἐνδ' ἀνωτ.) λεγομένων, τὴν εὐδύνῃν τούτου φέρει μόνος ὁ βασιλεὺς.

²⁾ Acta σελ. 238, 239.

⁴⁾ Acta αὐτόθι 239.

⁵⁾ Ὁ Turrecremata, δομινικανός, παιδευθεὶς ἐν τῇ πανεπιστημίᾳ Παρισίων καὶ διὰ τὸν ζῆλον τιμηθεὶς διὰ τοῦ βαθμοῦ καρδινάλιου καὶ ὀνομασθεὶς "Fidei defensor et protector", Cave. Historia Litterar. tom. II. append. p. 143.

Μετά μακράν καὶ οὐδεμίαν ὄλως σχέσιν πρὸς τὸ κύριον ζήτημα ἔχον προοίμιον ⁽¹⁾, προτρέπεται νὰ καθορισθῶσι πρὸ παντὸς αἰσημασίαι τῶν λέξεων, ὧν χρήσις γίνεται ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ προκειμένου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόγματος. Ὁ Μάρκος ἀποκρινόμενος ἐκτίθησι τὴν περὶ τοῦτου θεωρίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν τὸ «ἐκπορεύεσθαι» κατηγορεῖται μὲν καὶ γενικώτερον ἐπὶ τῶν θείων προσώπων, ἰδίᾳ ὅμως παραλαμβάνεται ἐπὶ τῆς αἰδίου καὶ ὑπαρκτικῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς διαστολὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως Αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ («γεννησθαι»), εἰς τοῦτο δὲ καὶ εἰς τὸ καθόλου ἀκατάληπτον, διὰ τοὺς ἀνθρώπους, τῆς ὑπαρκτικῆς προόδου τοῦ Πνεύματος προσάγει μάρτυρα τὸν Δαμασκηνόν. ⁽²⁾ Ὁ Ἰωάννης ἀπαντήσας καὶ λαβὼν παρὰ τοῦ Ἐφέσου σαφεστέραν βεβαίωσιν τῆς θέσεως, καθ' ἣν ἐν τοῖς θείοις τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς σημαίνει λαμβάνειν ἐξ αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν, συνεπάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνον τὸ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (διότι λέγεται περὶ αὐτοῦ ὅτι ἔστιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ) συνεπῶς ἐκπορεύεται καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὴν σημασίαν τῆς ὑπαρκτικῆς προόδου· τὸ τοιοῦτο συμπέρασμα, ὅπερ φυσικώτατα προεκάλεσεν ἐκ μέρους τοῦ Ἐφέσου διαμαρτύρησιν ⁽³⁾, σπεύδει ὁ Λατῖνος Θεολόγος νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἐπιφανίου, οὗ παράγει δύο χωρία τὸ μὲν κατ' ἐννοίαν τὸ δὲ κατὰ παραπεποιημένην ἐρμηνείαν ⁽⁴⁾. Τὸ δεύτερον τοῦτο ῥητόν, ὡς αὐτὸ προσήγαγεν ὁ Ἰωάννης, ἔχει οὕτως: «καὶ καθάπερ οὐδεὶς ἐώρακε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὕτω τολμᾷ λέγειν ὅτι οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἶδέ τις εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, ἀπ' οὗ λαμβάνει καὶ ἐκπορεύεται, οὔτε τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τ' ἁ-

¹⁾ Acta σελ. 241—243.

²⁾ Acta σελ. 243, 244. πρὸλ. Δαμασκην. περὶ ὁρθῆς γνώμης 1. κατὰ Μανιχ.

4. περὶ ὁρθοδόξου πίστε. 1, 8.

³⁾ Acta σελ. 245.

⁴⁾ Acta σελ. 246.

γιον, τὸ ἀληθῶς δοξάζον, τὸ διδάσκον πάντα, ὅπερ ἐστὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ».¹⁾ Ἐκ τούτου δὲ κυρίως τοῦ χωρίου ὁ Ἰωάννης ἐπάγεται, ὅτι κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὃν ταῦτὸν τῷ λαμβάνειν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ ⁽²⁾. Ὁ Μάρκος καὶ πρὶν ἢ παραβαλὼν ἐξετάσῃ τὸ κῦρος τοῦ χειρογράφου ἀντιπαρατηρῶν τοῖς εἰρημένους ὑπὸ τοῦ Λατίνου θεολόγου λέγει, ὅτι οὐδὲν προσηνέχθη πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου προτεθειμένης θέσεως, ὅτι δηλ. τὸ Πνεῦμα λαμβάνει τὸ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ ὑπόθεσις, ἣν ἔθηκεν οὗτος ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὡς λεγόμενον *εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ* ἀναγκαίως συνεπάγει καὶ τὴν θέσιν ὅτι *ἔχει καὶ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ*, εἶνε παράλογος· διότι τὸ εἶναι τι ἐκ τινος οὐδαμῶς συνεπάγει κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ἔχειν ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι. Τοῦτο ὁ Μάρκος ἀντιπαρατίθησι εἰς τὸ πρῶτον προσενηχθέν ἐκ τοῦ Ἐπιφανίου χωρίον. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου χωρίου παρατηρεῖ, ὅτι τοῦτο οὐδὲν τοῖς Λατίνοις ὠφελεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀντιλέγει, διότι ἡ παράθεσις τοῦ *ἐκπορεύεσθαι* καὶ τοῦ *λαμβάνειν* σαφῶς ἀποδείκνυσι τὴν διαφορὰν τῆς σχέσεως τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἅτε τῆς παραλληλίας τῶν δύο ῥημάτων αὐτῆς καθ' αὐτὴν διηλούσης τὴν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν, ὅπερ δὲν θὰ ἐσημαίνετο ἂν τὸ ρητὸν ἐφέρετο κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν («ἅφ' ὧν λαμβάνει καὶ ἐκπορεύεται»). Ἀλλὰ πλὴν τῆς γραμματικῆς ἐκδοχῆς τοῦ χωρίου καὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀποκρούεται τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου παρεχομένην αὐτῷ ἑρμηνείαν. Τὸ *ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν* εἰλημμένον ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς ὁμιλίας τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. 16, 14) σημαίνει κἀνταῦθα ὅτι καὶ ἐκεῖ, τ. ἔ. σημαίνει τὴν ταυτότητα τῆς διδασκαλίας καὶ ἀποκαλύψεως παρὰ τε τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· πρὸς δ' αἰώσωσιν δὲ τῆς ἰδίας ἑρμηνείας παράγει ὁ Μάρκος καὶ τὰς ἑρμηνείας τοῦ εὐαγ-

¹⁾ Eriphanii opera II, 236.

²⁾ Acta σελ. 247.

γελικοῦ τούτου χωρίου τὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου⁽¹⁾ καὶ τοῦ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας⁽²⁾. Ἐκ τούτου, συμπεραίνει ὁ Ἐρέσου, «οὐκ ἔχομεν παρὰ τῆς φωνῆς ταύτης ἐννοεῖν ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον»⁽³⁾. Ὁ Ἰωάννης οὕτω καταληφθεὶς ἐν τῷ μέσῳ ἢ μαλλον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῇ τῆς ὁδοῦ παρατρέπεται τὴν ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἐπιφανίου ἀποδειξιν καὶ γενικεύων τὸ ζήτημα. ἀγωνίζεται πάλιν ὑπὲρ τῆς θέσεως, καθ' ἣν τὸ εἶναι τι ἕκ τινος ταῦτόν σημαίνει τῷ λαμβάνειν τὸ εἶναι ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τοῖς δευτερεύουσιν ἐπιχειρήμασιν, ἀτινα πρὸς τοῦτο παράγει ὁ Ἰωάννης οὕτω συγχέεται, ὥστε φωράται πολλάκις ἀσυνεπῆς αὐτὸς ἐαυτῷ ἀντιπλῖτων⁽⁴⁾. Οὕτως ὁ Μάρκος βλέπων τὴν ἄκαιρον τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ σοφιστείαν περὶ τὸ τεθὲν ὑπ' αὐτοῦ ζήτημα τοῦ εἶναι τινα ἐκ τινος ἀνέμενεν ἀπορρίψαι ἢ μεταβῆ εἰς οὐσιωδεστέραν τοῦ προκειμένου συζήτησιν. Ταύτην καὶ εὑρεν, ὅτε ὁ Ἰωάννης ὅλως ἀδεξιῶς ὑποστηρίξων τὴν σημασίαν τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Ἐπιφανίου παρήγαγεν ἕτερον τοῦ αὐτοῦ Διδασκάλου, ἐν ᾧ ὁμολογεῖται τὸ Πνεῦμα ἄλλο μὲν οὐδὲν, ὁμοούσιον δὲ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ («ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ»). Τοῦτο καιρίαν λαβὼν ὁ Ἐρέσου τίθησι τῷ λατίνῳ οὕτως τὸ ζήτημα: ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον προῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πρόεισιν ἐκ τῆς ἐκατέρου ὑποστάσεως, καὶ ἅμα παρ' ἀμφοτέρων λεγόμενον προῖναι ἅμα παρ' ἀμφοτέρων τῶν ὑποστάσεων πρόεισι⁽⁵⁾. Ὁ Μάρκος

1) Ὁμιλία εἰς Ἰωάν. 78. «λέγεται παρ' ἐμοῦ, τοῦτ' ἐστὶ παρὰ τῆς ἐμῆς γνώσεως ἥτοι σύμφωνά τοις ἐμοῖς ἔρει...»

2) Θεσσαλὸς κεφ. 14. «Ὁ γὰρ τοι φάσεως ἐδήλου διαφωράν... ἀλλ' ὅτι λόγοις κεκρήσεται τοῖς ἑαυτοῦ διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταῦτόν καὶ εἰς ἅπαν ὁμοφυέες...»

3) Acta σελ. 248.

4) Acta σελ. 248 καὶ ἐξ. τὸ ἀσυνεπὲς τοῦτο αὐτοῦ ἠναγκάσθη ἀπαξ νὰ ἐλέγξῃ καὶ αὐτὸς ὁ καλὸς Βησσαρίων παρατηρήσας τῷ Ἰωάννῃ ὅτι τὸ «ἐξ αὐτοῦ, τοῦ Ἐπιφανίου πρῶτον μὲν ἡρμηνεύει διὰ τοῦ «ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ», εἰτα δὲ διὰ τοῦ «ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ», ἀντιβῶν σελ. 255.

5) Acta σελ. 249.

κατὰ πόδας ἀκολουθῶν τὸν οἰκεῖον ἀντίπαλον, ἅμα ὡς ἐκεῖνος καταλιπὼν, μετὰ τὴν πρώτην ἦταν, τὸ ἱστορικὸν ἔδαφος τοῦ ζητήματος—τῆς ἀπὸ τῆς διδασκαλίας δηλ. τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἀποδείξεως τῆς θέσεως αὐτοῦ—μετέβη εἰς τὴν καθαρὰν θεολογίαν, καὶ αὐτὸς ἐκείθεν αὐτῷ ἀντιπροβάλλει. Ἐκ τῆς νέας ταύτης τοῦ Ἐρέσου θέσεως δεικνύεται πόσον οὗτος ἀπροῖξ εἶχετο αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ ἀμφισβητουμένου δόγματος καὶ ἀπέφευγε τὰς μεταπτώσεις καὶ παρακαμπὰς εἰς ἄσχετα θέματα καὶ εἰς θεωρίας ἥκιστα πάντων σαφηνιζούσας τὸ πραγμασ. Διὰ τῆς θέσεως ταύτης ὁ Μάρκος συνέκλειε τὸν ἀντίπαλον εἰς τὰ στενὰ ὅρια τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ζητήματος, περιῆγε δ' ἅμα αὐτὸν εἰς προφανὲς δίλημα. Ὁ Ἰωάννης ὁμολογεῖ ἀπαντῶν, ὅτι τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνει εἶναι ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκατέρου αὐτῶν, τὸ δὲ εἶναι ἐξ ἀμφοτέρων «οὕτω λέγομεν, ὥστε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, ἐπειδὴ ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κοινοποιεῖται παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τὸν Υἱόν» (¹). Οὐδεμία παρίσταται ἀνάγκη νὰ δηλώσωμεν τὴν ἀμυχανίαν, εἰς ἣν περιέστη ὁ Λατίνος θεολόγος καὶ ἥτις σαφέστατα δηλοῦται διὰ τῆς γενικότητος καὶ ἀσφαλείας, μεθ' ἧς ἀπήντησε τῷ Μάρκῳ· διότι τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ἀπαντήσεως ταύτης εἶνε ἄχρους κενολογία, μὴ ἀπαντῶσα ἀκριβῶς εἰς τὸ κύριον σημεῖον τοῦ διλήματος τοῦ Μάρκου.

Ἡ ἀμυχανία τοῦ Ἰωάννου ἠὲξήθη ἔτι ὅτε ὁ Μάρκος μὴ ἀρκούμενος, ὡς ἦν ἐπόμενον, εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἀπῆλθεν ἐνιστάμενος σαφεῖ ἐξήγησιν τῆς ἐπὶ τοῦ τελευταίου σημείου διδασκαλίας τῶν Λατίνων. Ἐν τῇ εἰς τοῦτο δοθείσῃ ἐξηγήσει διαφαίνεται πᾶσα τοῦ Λατίνου θεολόγου ἡ σύγχυσις καὶ ἀνακολουθία. Ἐπαναλαμβάνων τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι τὸ Πνεῦμα πρόεισιν ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκατέρου τῶν ἄλλων δύο προσώπων, ἐξηγεῖ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων πρόοδον διὰ τῆς κοινότητος τῆς οὐσίας τῶν

¹) Acta σελ. 257. Βλ. τὴν συστηματικὴν ἐκθεσιν τῶν θεωριῶν τούτων τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας παρὰ Hergenroether: Handbuch d. Allgemeine Kirchengeschichte III, 388—390.

προσώπων⁽¹⁾. Συγχέων οὕτω ἐν τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος τὰς ὑποστάσεις ἅμα καὶ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος καὶ φοβούμενος μὴ παρασυρῇ καὶ εἰς ἄλλας ἀδιεξόδους ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, προτείνει ὁ Ἰωάννης τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς περὶ ὑποστάσεως συζητήσεως καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν κατ' ἀρχὰς προταθεῖσαν θέσιν⁽²⁾. Ὁ Ἐρέσου ὅμως ἅπασι καταλαβὼν τὸν ἀντίπαλον δὲν ἐκχωρεῖ, ἀλλ' ἐχόμενος τῆς ἐπανειλημμένης αὐτοῦ ὁμολογίας, ὅτι τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς σημαίνει εἶναι ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρει χωρίον τοῦ Μ. Βασιλείου ἐκ τοῦ Ε'. κατὰ Εὐνομίου λόγου αὐτοῦ, λέγοντος ὅτι «γεννᾷ ὁ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπος, γεννᾷ δὲ ἀληθῶς, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ ἐκπέμπει πνεῦμα διὰ στόματος, οὐχ οἷον τὸ ἀνθρώπινον, ἐπεὶ μὴδὲ στόμα Θεοῦ σωματικῶς νοοῦμεν. Ἐξ αὐτοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχ ἐτέρωθεν»⁽³⁾. Κατὰ συνέπειαν, ἐάν κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἰωάννου τὸ «ἐξ αὐτοῦ» (=«τοῦ Πατρὸς») σημαίνει ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, τὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ πρόεισι μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐχ ἐτέρωθεν, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου⁽⁴⁾. Ὁ Ἰωάννης πρὸς στιγμὴν πιστεύσας ὅτι διὰ παραλληλιστικῆς ἐρμηνείας ἰδύνατο νὰ παρασύρῃ τὸ χωρίον τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀναθαρρήσας ἐκ τοῦ οἰονεῖ ἀκουσίῳ τούτου λάθους τοῦ ἀντιπάλου, λέγει ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο ἀκριβῶς ὑπὲρ τῆς Λατινικῆς συνηγορεῖ δόξης, διότι ἐν αὐτῷ λέγεται ὅτι τὸ Πνεῦμα πρόεισιν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ, στόμα Θεοῦ δὲ κατὰ τὴν Γραφὴν εἰκονικῶς εἶνε ὁ λόγος, τὸ δευτέρον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος⁽⁵⁾. Ὁ Ἐρέσου ὅμως οὐδὲ ὅλως ἐκπλαγεῖς ἐπὶ τῇ σχολαστικῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ἀντιπάλου

¹⁾ Acta σελ. 250

²⁾ Αὐτόθι «κατὰ τὸ παρὸν οὐκ ὀφείλουμεν ἐξετάζειν εἴτε παρ' ἀμφοῖν, εἴτε παρὰ τοῦ Πατρὸς εἴτε παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐς τὸ λεγόμενον ἐκ τίνος ἔχει καὶ τὴν οὐσίαν ἐκείνου...»

³⁾ Βασίλ. κατὰ Εὐνομ. Ε'. κεφ. 13.

⁴⁾ Acta σελ. 251.

⁵⁾ Πρὸλ. Ὑαλ. 52. καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἐρμηνείαν τοῦ Μ. Βασιλείου (Migne S. Basilii op. t. I, col. 333), ἐνθα καὶ τὸ Πνεῦμα λέγεται στόμα Θεοῦ.

αὐτοῦ, ἥτις οὐδαμῶς ἀπίντα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μάρκου τεθεῖσαν ἐπὶ τούτῳ ἐρώτησιν, ἐπαναλαμβάνει ἀπαιτῶν ἵνα διασαρηνισθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ῥήτοῦ τούτου τοῦ Μ. Βασιλείου ἢ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἢ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς πρόοδος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ⁽¹⁾. Ὁ Λατῖνος θεολόγος καὶ πάλιν πειράται νὰ ἐκφύγῃ τὴν ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου ἀπροσδόκητον δι' αὐτὸν καὶ ἐπίφοδον καταστάσαν συζήτησιν, ἐν ᾗ ἔβλεπε τοσοῦτο μετὰ πεποιθήσεως καὶ θέρμης ὁμιλοῦντα τὸν Ἑρέσου.

Ἀντιπροβάλλει δὲ τῷ Μάρκῳ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἐπιφανίου, ἐφ' οὗ, λέγει, οὐδεμία ἐδόθη παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπάντησις ⁽²⁾. Ὁ Μάρκος ὅμως δικαίως παρατηρεῖ αὐτῷ, ὅτι διὰ τοῦ χωρίου τοῦ Ἐπιφανίου οὐδὲν ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν Λατίνων διὸ καὶ οὐδὲ ἀπεκρίναντο εἰς αὐτὸ οἱ Ἕλληνες. Διὰ τοῦ χωρίου ἐκείνου μόνον δι´σχυρίσαντο οἱ Λατίνοι, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἄγιον ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· τοῦτο δὲ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας (τὸν Μάρκον) νὰ ἐρωτήσωσιν ἂν τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνει εἶναι ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἑκατέρου ἢ ἄλλως καὶ χάριν τούτου αὐτοὶ προσήνεγκαν καὶ τὸ τοῦ Μ. Βασιλείου χωρίον. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ λυθῇ τὸ διάμεσον τοῦτο ζήτημα καὶ οὕτω νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν περαιτέρω ἐρευναν τῆς κυρίως θέσεως ⁽³⁾. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτὴν τοῦ Ἰωάννου ὅτι τὸ «ἐκ τοῦ Πατρὸς» σημαίνει ἐκ τῆς ὑποστάσεως Αὐτοῦ, ἔπεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως μόνον τοῦ Πατρὸς καὶ οὐχ ἐτέρωθεν ἐστίν, ἀποκλειομένης οὕτω τῆς ἐν τῇ ἐκπορεύσει αὐτοῦ συμμετοχῆς πάσης ἄλλης ὑποστάσεως ⁽⁴⁾. Ὁ Ἰωάννης ἰδὼν καὶ ἀκουσίως ὅτι ἐκ τοῦ χωρίου τούτου προῆλθεν ἐκεῖνο ὃ, ᾧ ἐροβεῖτο αὐτός, ἵνα ἐκμηδενίσῃ τὸ ἀποτέλεσμα καταφεύγει εἰς τελευταίαν ἀπόπειραν ἐξηγῶν τοὺς λόγους τοῦ χω-

¹⁾ Acta σελ. 251.

²⁾ Acta σελ. 252.

³⁾ Αὐτόδι.

⁴⁾ Acta. σελ. 253.

ρίου τούτου τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν ἐρρήθησαν.

Ἐν τῇ λόγῳ ἐξ οὗ τὸ χωρίον τοῦτο ἐλήφθη, ὁ Βασίλειος σκοπεῖ ν' ἀποδείξῃ τὴν ὁμοουσιότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα, ἐπομένως τὸ «οὐχ ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ» σημαίνει οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (¹). Διὰ τῆς ἐρμηνείας ὅπως ταύτης ὁ Λατῖνος θεολόγος ἐνέπεσεν ἀπὸ τῆς Σκύλλης εἰς τὴν Χάρυβδιν ἀντιμεταλλάξας καὶ συγχέας τὰς ἐννοίας «οὐσία» καὶ «ὑπόστασις», ἵνα παραλίπωμεν ὅτι αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνίηρεσε, τὸν μετὰ ἀφελοῦς δηλ. χαρὰς ἐν ἀρχῇ τῆς προσαγωγῆς τοῦ χωρίου τούτου δισχυρισμὸν ὅτι τοῦτο συνηγορεῖ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς δόξης τῶν Λατίνων, διδάσκον τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον προῖναι ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ (τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ). Ὁ Μάρκος μετὰ προφανοῦς ἀναμριβόλως οἴκτου (²) ὑποδεικνύει τῇ ἰδίᾳ ἀντιπάλῳ τὴν σύγχυσιν ταύτην καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀντίπτωσιν· ἐντεῦθεν δὲ ὁ Ἰωάννης ὑποδύεται τὸν ἄχαριν ἀγῶνα ν' ἀποδείξῃ τὴν κατ' οὐσίαν ταυτότητα τῆς οὐσίας πρὸς τὴν ὑπόστασιν τὰ πάντα φύρων ἅμα ἄνω καὶ κάτω, διὰ μακρολογίας ἐκτιθεῖς τὴν περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως θεολογίαν καὶ ἅμα εἰσάγων συμπεράσματα οὐδόλως ἐξαγόμενα ἐκ τῶν ἀναπτυσσομένων δογματικῶν ἀληθειῶν (³). Ὁ Μάρκος μᾶτην ἐν τῇ μεταξὺ ὑπέδειξεν αὐτῷ τὸ περιττὸν τῆς ἐπὶ τούτου μακρολογίας, ἄλλως τε καὶ πλήρους σχεδὸν συμφωνίας ὑπαρχούσης μεταξὺ Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν ἐν αὐτῇ (⁴). Ὁ Ἰωάννης ἐπέρανε τὸν μακρὸν αὐτοῦ λόγον καὶ ἀπότηρε νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Ἐπιφανίου συζήτησιν (⁵). Τοῦ χωρίου τούτου ἀναγνώσθέντος, ὁ Μάρκος τότε παρετήρησε τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου πρότερον γενομένην παραμόρφωσιν αὐτοῦ, συμπληρώσαντος αὐτὸ διὰ τοῦ «ἐστὶ» προστεθέντος μετὰ τὸ «Υἱοῦ», διό καὶ ἐποίησε τὴν ἐπὶ τούτου παρατήρησιν, εἰ-

¹) Acta. σελ. 254.

²) Ἀπόδοι.

³) Acta. σελ. 254· 255.

⁴) Ἀπόδοι σελ. 255.

⁵) Ἀπόδοι σελ. 257—260.

πάν ὅτι μὴ προσκειμένου τοῦ «ἐστίν» οὐδεμίαν ὠφέλειαν παρέχει τοῖς Λατίνοις τὸ χωρίον τοῦ Ἐπιφανίου, δυνάμενον ὡς καὶ πάντα τὰ ὅμοια αὐτῶν χωρία τῶν πατέρων νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐπὶ τῆς παρὰ τοῦ Πατρὸς αἰδίου ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς παρὰ τοῦ Υἱοῦ χρονικῆς Αὐτοῦ ἐκφάνσεως τῶ κόσμῳ (¹). Ὁ Ἰωάννης ἐκ τούτου ἐκπίπτει εἰς φιλολογικὰς καὶ γραμματικὰς θεωρίας ἃς οὐδεὶς ἠμφισβήτησεν, ἐφαρμόζων τὰ ἐκ τῶν θεωριῶν τούτων συμπεράσματα εἰς τὴν δεδομένην περίστασιν (²). Ὁ Ἐφέσου ὁμοίως περικόπτων αὐτῶν πᾶσαν διέξοδον ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ἐπιφανίου, λέγει ὅτι καὶ αὕτη ἔτι ἡ προσθήκη τοῦ «ἐστίν» οὐδὲν τοῖς Λατίνοις προσωφελεῖ, διότι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν τῶ χωρίῳ τούτῳ πρόκειται λόγος οὐχὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ περὶ τῆς ὁμοουσιότητος Αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὥστε ἡ ἐνταῦθα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξάρτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποβλέπει οὐχὶ τὰς ὑποστάσεις τῶν προσώπων τούτων, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν τῆς Θεότητος τὴν ὑπ' αὐτὰ (³). Ἐν τῇ ἐξηγήσει ταύτῃ τοῦ χωρίου τοῦ Ἐπιφανίου οὐδεμία ἀντίφασις κεῖται τοῦ Ἐφέσου πρὸς ἑαυτόν, ὡς τοῦτο ἐμέμψατο αὐτῶν ὁ Ἰωάννης (⁴). διότι ὁ Μάρκος οὐδαμοῦ τοῦ λόγου αὐτοῦ κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ἔδωκεν ἐξήγησιν τοιαύτην ἢ ἀλλοίαν τοῦ ῥήτου τούτου· περὶ δὲ τῆς προόδου τοῦ Πνεύματος ἐκ τῶν ὑποστάσεων τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὡμίλησεν ὅτε τοῦτο προσήγαγεν ὡς ἐπιχείρημα, δι' οὗ ἤγαγεν εἰς ἀδιέξοδον τὸν ἴδιον ἀντίπαλον. Ὅ,τι κατηγορεῖ τοῦ Μάρκου νῦν ὁ Ἰωάννης, αὐτὸς οὗτος ἐνέπεσεν εἰς τοιαύτην ἀνακολουθίαν ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅτε μετὰ τὸν Ἐφέσου καὶ ὁ Βησσαρίων ἠλεγξεν αὐτόν. Οὕτως ἔληξεν ἐνταῦθα ἡ πρώτη περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνεδρία τῆς συνόδου. Ἐπισκοποῦντες ἐξ ἀπόψεως τὰ κατὰ τὴν

¹) Acta. σελ. 260—261.

²) Acta. σελ. 262—263.

³) Ἀπόθι. 265.

⁴) Ἀπόθι.

συνεδρίαν ταύτην καὶ τὴν ἐκατέρωθεν διάλεξιν ἐπὶ τῆς σπουδαιοτάτης διαφορᾶς τῶν δύο ἐκκλησιῶν διακρίνομεν ἐν ὀλίγοις τὰ ἑξῆς. Οἱ Λατῖνοι προέβαλον ἐξ ἑαυτῶν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα ἄνδρα ἐπίσημον μεταξὺ αὐτῶν ἐν τῇ σχολαστικῇ θεολογίᾳ. Ὁ Ἰωάννης πράγματι δὲν διέψευσε τὰς παρ' αὐτοῦ προσδοκίας τῶν Λατίνων. Ἡ ἑλλειψὶς ὅμως αὐστηρᾶς συστηματικότητος οὐ μόνον ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς συζητήσεως, ἀλλὰ πολὺ πρότερον ἐν αὐτῇ τῇ κατανοήσει τοῦ συζητουμένου, κατέρριψε πάσας ταύτας τὰς προσδοκίας. Ὁ Ἰωάννης ἦν σχολαστικὸς θεολόγος καὶ δὴ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος· γινώσκει κράτιστα τὴν θεολογίαν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς καθόλου. Ἀσκηθεῖς ἐν τῷ σχολαστικῷ τρόπῳ τοῦ συζητεῖν διὰ τῶν παρακαμπῶν καὶ ἀνθυποφορῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τύπῳ τῆς διαλέξεως, ὅλως ἡγνῶει τὴν λεπτεπίλεπτον ἐκείνην παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐξέτασιν τῆς οὐσίας τοῦ συζητουμένου πράγματος καὶ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος ὡς ἱστορικῶς αὐτὸ ἀνεπτύχθη καὶ ἀνεσκοπήθη μέχρι τοῦδε· εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου βήματος ἐν τῇ συζητήσει ὑπέδειξεν εἰς τὸν ἰδιον ἀντίπαλον τὸ ἀνειλικρινὲς καὶ ἀνεπιστήμον αὐτοῦ ὅτε ἐκ τοῦ μερικῶς δεδομένου ἠθέλησε νὰ συναγάγῃ συμπέρασμα γενικόν.

Περαιτέρω αἱ ἐν τῷ ζητήματι περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐν σχέσει πρὸς τὰ χωρία τοῦ Ἐπιφανίου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου ἀνακρίβειαι αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπὶ τέλους φωραθεῖσα καὶ δημοσίᾳ ὑποδειχθεῖσα αὐτῷ ἀνακολουθία καὶ ἀντίπτωσις αὐτοῦ πρὸς ἑαυτόν, κατέρριψαν τὸν Ἰωάννην πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ὑπὸ τε ἔποψιν θεολογικῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ ὑπὸ ἔποψιν εἰλικρινείας ἐν τῇ διαλέξει. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων τὸν ἀγῶνα ὑπέδν μόνος ὁ ἡμέτερος Μάρκος. Ἐκ τῶν κατὰ τὴν Φερράραν σενοδικῶν διαλέξεων γινώσκων τὸν τε τρόπον τῆς συζητήσεως καὶ τὸν σκοπὸν τῶν διαλέξεων τῶν Λατίνων διεξήγαγε τὴν μετὰ τοῦ Ἰωάννου συζήτησιν ἀξίως ἑαυτοῦ ἐπιδείξας συστηματικότητα ἐν ταῖς θεολογικαῖς γνώσεσι καὶ εἰλικρίνειαν ἐν ταῖς συζητήσεσιν. Ἡναγκασμένος ν' ἀπαντᾷ καὶ οὐχὶ νὰ προτείνῃ ἡκολούθει τὸ κατ' ἀρχὰς κατὰ πόδα τὸν Λατῖνον θεολόγον. Κα-

ταλαβών ὅμως αὐτὸν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ ἀνελικρινῇ ἐν τῇ συζητήσῃ καὶ σοφιστεύοντα, τὸ μὲν πρῶτον ἐλέγχει εἶτα δὲ καὶ ὅλως ἀντιπροτείνων ἀναλαμβάνει αὐτὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς συζητήσεως, ἣν καὶ μέχρι τέλους διεξάγει, περιστήσας εἰς ἀδιέξοδον τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ. Ἐν τῇ συζητήσει ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Λατίνου θεολόγου τὸ ζήτημα οὕτω: Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς—ὅπερ ἐστὶ ταῦτόν τῃ; τὸ Πνεῦμα λαμβάνει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς—τοῦτο εἶνε ἢ μείζων τοῦ συλλογισμοῦ, περιέχουσα ὅμως μερικὴν ἔννοιαν (τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς)—. Τὸ Πνεῦμα ὁμολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον, ὡς θέλει ὁ Λατίνος θεολόγος).—Τοῦτο εἶνε ὁ μέσος ὅρος περιέχων ἐπίσης μερικὴν ἔννοιαν ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ταύτην ψευδῇ.—Ἄρα, ἐπιφέρει ὁ Ἰωάννης, τὸ Πνεῦμα ἔχει τὸ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τὸν συλλογισμόν τοῦτον κατέρριψεν ὁ Μάρκος διὰ τῆς ὑποδείξεως τοῦ ἐπιλειψίμου τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, εἰπὼν ἀπλούςτατα ὅτι τὸ ἐκ τινος εἶναι γενικῶς δὲν ἐπάγεται ἀναγκαίως καὶ τὸ λαμβάνειν ἐξ ἐκείνου τὸ εἶναι διότι πολλοὶ ὑπάρχουσι τρόποι τοῦ εἶναι τι ἐκ τινος. Οὕτως ὑπεδείχθη τῷ Ἰωάννῃ, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν λύεται διὰ συλλογισμοῦ καὶ ὅτι ἐκ τῶν τριῶν τούτων μελῶν τοῦ ἰδίου συλλογισμοῦ ἄρειλε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τεθέντος ὡς μέσου ὅρου ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐστὶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἔτι μάλιστα ὅτι τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνει ἔχει παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν. Εἰς τοῦτο δὲ κατ' ἀνάγκην ἐστράφη καὶ ἡ συζήτησις, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν δευτέραν θέσιν: ὅτι τὸ «ἐκ τοῦ Υἱοῦ» ἀπαντῶν παρὰ τοῖς Πατράσι τῆς ἐκκλησίας σημαίνει ἔχειν τὸ εἶναι ἐξ Αὐτοῦ. Τὰ πρὸς τοῦτο προενεχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου χωρία τοῦ Ἐπιφανίου καὶ μεθ' ὅλην τὴν παραποίησιν αὐτῶν οὐδόλως ἀμέσως ἀπεδείκνυν τὴν θέσιν τοῦ Λατίνου· διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην τὸ ζήτημα μετέπιπτεν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς καθαρᾶς θεολογίας, ἀσχέτως πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν Πατέρων. Παρέστη δηλ. ἀνάγκη ν' ἀποδειχθῇ ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον πρόεισιν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν ἢ κατὰ τὴν οὐσίαν. Τοῦτο τὸ ζήτημα ἐθηκεν ὁ Μάρκος καὶ ἐκ τῆς λύσεως αὐτοῦ ἐξήρ-

τησε καὶ τὴν ἐκδοχὴν καὶ σημασίαν τῶν προτεθειμένων τοῦ Ἐπιφανίου καὶ εἶτα καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου χωρίων. Οὕτως ὁ Μάρκος μὴδὲ ὅλως ἀριστάμενος τῆς οὐσίας τοῦ ζητήματος, προϋτείνε τὴν μόνην κατάλληλον κλεῖδα πρὸς λύσιν τοῦ κατ' ἀρχὴν τεθέντος ζητήματος. Τὸ ἀνακόλουθον ὅμως καὶ ἀνειλικρινές τοῦ Λατίνου θεολόγου παρεκάλυψε τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος· διότι οὗτος ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς σχέσεως τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑποστάσεως ἐν τῇ ὑπαρκτικῇ προόδῳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τοσαύτην περιέπεσε σύγχυσιν καὶ ἀνακολουθίαν, ὥστε πᾶσα περαιτέρω ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου συζήτησις ὑπὸ τοιούτοις ὅρους καθίστατο δύσκολος εἰ μὴ ἀδύνατος.

Τῇ 5 Μαρτίου συνήλθεν ἡ δευτέρα ἐν Φλωρεντία ἐπὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς συνεδρία. Ὁ Ἰωάννης ἐπανερχόμενος εἰς τὸ κατὰ τὴν προηγουμένην συνεδρίαν προσκομισθὲν ῥητὸν τοῦ Μ. Βασιλείου ὑποστηρίζει τὴν τελευταίαν ἐξήγησιν, ἣν εἰς αὐτὸ ἔδωκεν, ὅτι δηλ. τὸ «ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐχ ἐτέρωθεν» σημαίνει τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· ἡ ἐξήγησις δὲ αὐτῇ λέγει, εἶνε κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον ὀρθότερα ὅσα ὁ Μ. Βασίλειος, ὃς θέλει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὅτι ἔχει τὸ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, δὲν ἠδύνατο ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ ν' ἀντείπῃ αὐτὸς ἑαυτῷ γράφων ὑπὸ τὴν ἐννοίαν, ὑπ' ἣν ἐξηγοῦσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ὅτι δὲ ὁ Βασίλειος οὕτω φρονεῖ περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως δηλὸν ἐξ ἄλλου χωρίου αὐτοῦ, ὃ καὶ προτείνει ὁ Ἰωάννης ν' ἀναγνωσθῇ. Ὁ Ἐφέσου προκαταλαμβάνων αὐτὸν μετὰ αὐστηρότητος παρατηρεῖ, ὅτι ἀνάγκη νὰ μὴ συγχέωνται τὰ διάφορα κατὰ τὴν ἐννοίαν καὶ τὸν σκοπὸν ῥητὰ πρὸς ἄλληλα. Ὑπομνήσκει δὲ αὐτῷ ὅτι εἰς τοῦτο περιέπεσεν ἤδη καὶ κατὰ τὴν προτέραν συνεδρίαν προκειμένου λόγου περὶ τῶν ῥητῶν τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου. Ὅτι δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου γενομένην ἐρμηνείαν τοῦ ῥητοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἣν καὶ κατὰ τὴν προτέραν συνεδρίαν δὲν ἀπέρριψεν ὁ Μάρκος, λέγει ὅτι ἀποδεχόμενος αὐτήν, κατ' αὐτὴν δικαιοῦται νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ πάντα τὰ χωρία τῶν Πατέρων, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῆς προόδου τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, διότι ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς σημα-

σίας ταύτης ποιοῦνται χρῆσιν οἱ Πατέρες τὰς τοιαύτας ἐκφράσεις πειρώμενοι ν' ἀποδείξωσι κατὰ τῶν αἱρετικῶν οὐχὶ τὸ πόθεν ἐστὶν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὅπερ ὑπ' οὐδενὸς αἱρετικοῦ ἡμφισβητήθη τῶν Εὐαγγελίων σαφῶς λεγόντων «παρὰ τοῦ Πατρὸς», ἀλλὰ ποίας φύσεως καὶ οὐσίας ἐστὶ, διότι οἱ αἱρετικοὶ ἔλεγον ὅτι ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὡς παρ' αὐτοῦ εἰσὶ καὶ πάντα τὰ ἄλλα κτίσματα. Ὡστε ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις οἱ Πατέρες ἀποδεικνύουσιν οὐχὶ τὴν ἐκπό·ευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀλλὰ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ τῷ Πατρὶ καὶ δὴ καὶ τῷ Υἱῷ ἐξ ἐκείνου ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ (¹). Ὁ Ἰωάννης ἐκ τούτου ἐπιλαμβάνεται τοῦ Μάρκου, ὃς τινι μέμμεται ἐπὶ ἀνακολουθίᾳ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ῥητοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου τοῦ προκομισθέντος ἐν τῇ προηγηθείσῃ συνεδρίᾳ, αὐτὸς ἐπιλαθόμενος ὅτι ἐν τῇ ἀνακολουθίᾳ ἐκείνῃ αὐτὸς μόνος ἦν ὁ ὑπεύθυνος. Τοῦτο καὶ ὑπέδειξεν αὐτῷ νῦν ἀπαντῶν ὁ Μάρκος: «ἐγὼ τὴν σὴν ἐξήγησιν παραδεξάμενος οὐκ εἶπον ἐναντία ἑμαυτῷ, ἀλλ' εἶπον ἐναντία σοὶ οὕτω ταῖς ἐναντιολογίαις ἀντιπίπτοντι ἐνώπιον τῶν παρόντων ἀκροατῶν». Ὅτε, λέγει, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν συνεδρίαν ἀπήτησε παρὰ τοῦ Ἰωάννου ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου, εἰ τὸ «ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐχ' ἐτέρωθεν» ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς ἢ εἰς τὴν οὐσίαν, ὁ Ἰωάννης ἀπεδέξατο τὸ πρῶτον· ὅτε ὅμως ἐκ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ ταύτης συνήγετο τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὸ ῥητὸν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐστὶν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς μόνης καὶ οὐχὶ ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, ὁ Λατίνος ἀνεκρούσατο πρῶταν καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν ἄλλην ἐρμηνείαν, καθ' ἣν τὸ χωρίον τοῦ Μ. Βασιλείου ὑποδεικνύει οὐχὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μάρκος καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐρμηνείᾳ, ὡς καὶ ἐν τῇ πρώτῃ, ἀκολουθῶν τῷ ἰδίῳ ἀντιπάλῳ συνήγαγεν ὅτι ἀναλόγως τῷ χωρίῳ τούτῳ καὶ πάντα τὰ ἄλλα, ὅσα ἐν τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος μνημονεύουσι

¹) Acta σελ. 264—265.

μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸν Υἱόν, δεικνύουσι μόνον τὴν ὁμοουσιότητα τῆς φύσεως τοῦ Πνεύματος πρὸς τὰ ἄλλα δύο πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἀνακολουθίᾳ οὐδαμῶς ὁ Μάρκος εὐθύνεται ⁽¹⁾. Ὁ Λατίνος θεολόγος οὕτω καὶ πάλιν ἐλεγχείς οὐδὲν εἰς ταῦτα τολμᾷ νὰ ἀντείπῃ, ἀλλ' ἀφελῶς ἐπικαλεῖται ὅπερ τῆς ὀρθότητος τῶν λόγων αὐτοῦ, κατὰ τὴν προηγουμένην συνεδρίαν, τὴν σιγῶσαν μαρτυρίαν τῶν συνέδρων· προκαλεῖ δὲ τὸν Ἐφέσου ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ πρὸ μικροῦ ἐκ νέου ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ προταθὲν ζήτημα, ἂν τὸ ἐν τῇ χωρίῳ τοῦ Μ. Βασιλείου «ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ» ἀποδοτέον τῷ Πατρὶ ἢ τῷ Υἱῷ ⁽²⁾. Ὁ Μάρκος ὅμως θεωρῶν τὸ ζήτημα τοῦτο λελυμένον ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδρίᾳ, προβαίνει εἰς τὴν διασάφησιν ἄλλου σπουδαίου ζητήματος, εἰς ὃ ἔδωκεν ἀφορμὴν αὐτῷ ὁ Ἰωάννης πρὸ μικροῦ, ὅτε τὸ Πνεῦμα εἰπὼν τὸ Ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς προσέθηκεν «ἐπειδὴ ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῇ ἀριθμῷ ἢ τοῦ Πατρὸς οὐσία καὶ τοῦ Υἱοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶ κτιστὸν ἢ φανταστὸν, ὥστε ὃν ἐκ τοῦ Πατρὸς μὴ εἶναι τὸ (ἴσως: καὶ) ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθ' ὃ λαμβάνει παρὰ τοῦ Πατρὸς ὃ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν δηλονότι» ⁽³⁾. Ἐκ τινων ἑκφράσεων τοῦ Λατίνου, κατὰ τὴν προηγουμένην συνεδρίαν καὶ ἐκ ταυτησὶ τῆς νῦν παρατεθείσης, ὁ Μάρκος κατενόησεν ὅτι ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου ἐν τῇ Λατινικῇ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κεῖται ἐν τῇ ἐσφαλμένῃ ἐννοίᾳ περὶ τῆς σχέσεως τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὰ θεῖα πρόσωπα ἐν τῇ Τριάδι. Πόσον δὲ δίκαιον εἶχεν οὕτω κρίναν ὁ Μάρκος δέικνεται ἐκ πάσης σχεδὸν τῆς περαιτέρω συζητήσεως. Οὕτως ἀναβάλλων ἢ ὅλως ἐκκλίνων τὸ διασαφηνισθὲν ἤδη ζήτημα, περὶ τῆς σημασίας τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου, εἰς ὃ προκαλεῖ αὐτὸν ὁ Ἰωάννης, εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ περὶ τῆς οὐσίας ζητήματος ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπαναλμάνων λοιπὸν τὰ ρήματα

¹⁾ Acta σελ. 267—268.

²⁾ Αὐτόδι σελ. 269.

³⁾ Acta σελ. 269.

τοῦ Ἰωάννου τὰ ἄνωθι παρατεθέντα ἐρωτᾷ ἄν, κατὰ τὴν κατανόησιν τοῦ Ἰωάννου, ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶνε αἰτία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ⁽¹⁾. Ὁ Λατῖνος θεολόγος στερούμενος ἐτοιμότητος καὶ μὴ ἐντελῶς κατέχων τὸ περὶ οὗ συνεζήτει ἀντικείμενον καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ σημεῖα, μετ' ἐκπλήξεως καὶ ταραχῆς ἀκούει τὴν νέαν φάσιν τῆς συζητήσεως, ἣν ἀκουσίως αὐτὸς προεκάλεσε καὶ ἧς ἀγνοεῖ τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν περαιτέρω τύχην· διὸ καὶ ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ἀρνεῖται τοιαύτην σημασίαν εἰς τοὺς ἰδίους λόγους ⁽²⁾. Ὁ Μάρκος ἀναγκάζεται δις ὑπὸ σαφέστερον τύπον νὰ ἐκφέρῃ τὴν θέσιν τοῦ ζητήματος, μεθ' ὃ μόνις ὁ Λατῖνος θεολόγος ἀπεδέξατο τὸν τελευταῖον αὐτοῦ τύπον ὅτι «ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖν ὀφείλομεν τὴν αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης», τοῦτο μόνον προστιθεὶς ὅτι ἡ μετοχή τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ αἰτίᾳ ἀπορρέει ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας πρὸς τὸν Πατέρα ⁽³⁾. Τοῦτο τὸ τελευταῖον ἔτι μᾶλλον ἀναγκάζει τὸν Μάρκον νὰ ἀπαιτήσῃ ἐξηγήσεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἀκούοντες τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὀφείλομεν νὰ συνυπονόησωμεν καὶ τὴν ἐκατέρου τούτων ὑπόστασιν. Ὁ Ἰωάννης ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπὶ τούτου ὁμολογίαν αὐτοῦ κατὰ τὴν προηγουμένην συνεδρίαν καὶ εἰς τὴν «βοῶσαν φιλοσοφίαν», λέγει ὅτι αἱ αἰτίαι (ἐνέργειαι) νοοῦνται μόνον ὑπονοουμένης τῆς ὑπάρξεως ὑποκειμένων ⁽⁴⁾· ὥς σαφῶς δείκνυται ὁ Ἰωάννης δὲν ἀπαντᾷ εὐκρινῶς εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Μάρκου, ὅς διὰ τοῦτο ἐπιμένει ἀπαιτῶν ἐξήγησιν. Ὁ Ἰωάννης οἶονεὶ ἐπιλανθανόμενος αὐτὸς ἑαυτοῦ, λέγει, ὅτι κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἀνθρώπινα καὶ ἐν τοῖς θεοῖς ἡ αἰτία τοῦ Πνεύματος εἶνε ἡ ὑπόστασις τοῦ Πα-

¹⁾ Αὐτόθι σελ. 270.

²⁾ Acta σελ. 270.

³⁾ Αὐτόθι.

⁴⁾ Αὐτόθι.

τρός καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία (¹). Τὴν νέαν ταύτην ἀνακολουθίαν τοῦ ἀντιπάλου παρατηρήσας ὁ Ἐφέσου ἐκφράζει τὴν ἐπὶ τοῦτω ἀπορίαν αὐτοῦ, ἀνιποστόλως δὲ καὶ σοβαρῶς : «ἐγὼ οὐ δύναμαι συνάψαι τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα· δοκοῦσι γάρ μοι ἐναντία ἀλλήλοισι εἶναι· ποτὲ μὲν γὰρ λέγεις ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἦτις μία καὶ ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ ἐστὶ· νῦν δὲ αὖθις μεταβαλλόμενος λέγεις, ἀκολουθῶς τοῖς διδασκάλοις, ὅτι ἡ οὐσία οὐκ ἐστὶν αἰτία τῆς ὑποστάσεως κατ' αὐτήν». Εἰς τοῦτο βοηθὸς προσήλθε τῷ Ἰωάννῃ ὁ Ῥόδου Ἀνδρέας, πειραθεὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μεταξὺ τῶν διαλεγομένων ἀπορίαν ἐκ τῆς διαφόρου παρ' ἐκατέρω, τοῖς Ἀνατολικοῖς καὶ τῆς Δυτικοῖς, χρήσεως τῆς λέξεως οὐσίας, ὅτε μὲν λαμβανομένης ἐπὶ τῆς κοινῆς τῆς θεότητος οὐσίας, ὅτε δὲ ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως (²). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο κατ' οὐδὲν προσωφέλησε, διότι ὁ Μάρκος ἐπὶ τῇ βάσει καὶ ταύτης τῆς ἐξηγήσεως ἐξάγει ἀπροσδιόνιστον διὰ τοὺς Λατίνους συμπέρασμα, καθ' ὃ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσης αἰτίας ἡ ἀρχὴ, ὥς θέλει ὁ Ἰωάννης, τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπεται ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Πνεύματος εἶνε αἰτιατὴ ὥς πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν (³). Ὁ Ἰωάννης φυσικῶς ἀρνεῖται τὸ τοιοῦτο καὶ πειράται διὰ ἁσάρων καὶ σκοτεινῶν ὅλως ἐκφράσεων νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ πρᾶγμα, μέχρις οὗ αἰτούμενος ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου σαφῇ ἀπάντησιν, καταφεύγει εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς συζητήσεως καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου διάλεξιν (⁴). Ὁ Μάρκος ὅμως μὴ ἐπιτρέπων τοῦτο πρὶν ἢ λυθῇ τὸ προκείμενον ζήτημα, ἐπὶ τῇ βάσει παραδείγματος αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννου συνάγει ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν ἤθελε σαφῶς νὰ ὁμολογήσῃ ὁ Λατίνος θεολόγος : ἐπειδὴ δ.λ., κατὰ τὴν θεολογίαν ἡ οὐσία δὲν εἶνε ὑπερστῶς ὑποκείμενον, κατὰ δὲ τοὺς λόγους τοῦ Ἰωάννου αἰτία εἶνε οὐχὶ

¹) Acta σελ. 271. Ἡ λατ. μετάφρασις ἔχει οὕτω : "sequitur ergo, ut ejus causa sit paterna hypostasis, non substantia,,.

²) Acta σελ. 272—273.

³) Acta σελ. 274—275.

⁴) Acta σελ. 275.

τὸ ἀφηρημένον ἀλλὰ τὸ συγκεκριμένον ὑποκείμενον, ἐπεται ὅτι ἡ οὐσία δὲν εἶνε αἰτία τοῦ Πνεύματος ⁽¹⁾, τοῦτο δὲ πιεζόμενος πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ Μάρκου ὁμολογεῖ ἐπὶ τέλους καὶ ὁ Ἰωάννης ἀποφαινόμενος, ὅτι «ἡνίκα λέγομεν, ἐκ τίνος, νοεῖται ἐκ τοῦ προσώπου» ⁽²⁾, φέρει δὲ πρὸς τοῦτο τὸ περίπυστον τοῦ Μ. Βασιλείου χωρίον ἐκ τοῦ Γ'. κατὰ Εὐνομίου λόγου καὶ ἐκτείνεται εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐξαγομένας ἐκ τοῦ χωρίου τούτου συνεπείας καὶ εἰς τὴν σημασίαν καὶ τὸ κῆρος τοῦ Μ. Βασιλείου ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ⁽³⁾. Ὁ Ἐρέσου ἀποκρινόμενος λέγει, ὅτι τὰ κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἐξετασθήσονται ἐν τῷ προσήκοντι χρόνῳ, νῦν δ' ἀνάγκη νὰ σαφηνισθῶσι τὰ κατὰ τὸ προκείμενον ὑπὸ συζήτησιν θέματα, ἐφ' οὗ συνάγει ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰωάννου, ὅτι δεκτοῦ γινόμενου, ὅτι αἰτία τοῦ Πνεύματος εἶνε ἡ κοινὴ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, εἰσάγεται διττὴ ἐν τῇ θεότητι οὐσία, ὅπερ ἀντιχριστιανικόν· διὸ προσκαλεῖ τὸν Ἰωάννην νὰ διορθώσῃ τὴν σφαλερὰν ταύτην ἐκδοχὴν ⁽⁴⁾. Ὁ Λατῖνος θεολόγος μὴ θέλων δι' ἐντίμου κοῖ ἐιλικρινοῦς ὑποχωρήσεως νὰ δείξῃ ἑαυτὸν ἡττηθέντα ἐπιχειρεῖ διὰ μακροῦ λόγου νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐννοιαν τῆς οὐσίας ἐκ θεολογικῆς ἅμα καὶ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως ὑποστηρίζων ἄνευ ἀνάγκης ὅ,τι ἤδη ὁ Ῥόδου ἔσπευσε νὰ ἐξηγήσῃ καὶ ὅ,τι οὔτε ὁ Μάρκος καθόλου ἡρνήσατο, μᾶλλον δ' ἐβεβαίωσεν, ὅτι δηλ. ἡ λέξις οὐσία διττῶς καὶ ἐν τοῖς θεοῖς λαμβάνεται ἐπὶ τε τῆς καθόλου οὐσίας τῆς θεότητος καὶ ἐφ' ἑνὸς ἐκάστου τῶν προσώπων. Ὁ Μάρκος καὶ πάλιν ἀποκρινόμενος λέγει ὅτι κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ οὐσία λαμβάνεται καὶ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου, τῆς ὑποστάσεως μετὰ τῶν προσωπικῶν ιδιωμάτων, τοῦτο δὲ ἰδίᾳ νοεῖται παρ' αὐτοῖς ἐπὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐπιβεβαιώσαντος δὲ καὶ πάλιν διὰ μακρῶν

1) Αὐτόδι.

2) Αὐτό4 σελ. 276—277.

3) Αὐτόδι σελ. 277.

4) Acta σελ. 277

τοῦτο τοῦ Ἰωάννου, ὁ Μάρκος ἔτι σαφέστερον ἤδη ὑποδεικνύει αὐτῷ τὸ ἐσφαλμένον τῆς πρότερον ἐξενεχθείσης γνώμης, ὅτι ἡ κοινὴ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶνε αἰτία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ νῦν πάλιν ἀσχάλλει καὶ ἀποδυσπετεῖ ὁ Ἰωάννης καὶ ἀρνεῖται ἀμέσως νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἰδίαν ἦτταν, ἀλλ' ἐγείρει νέον ζήτημα, περὶ τῆς σχέσεως τῶν προσώπων πρὸς τὴν κοινὴν ταύτην οὐσίαν τῆς θεότητος, ἐν ᾗ αὐτὸς τε συγχεῖται καὶ τὸν Ἐρέσου δυσχεραίνει νὰ ἐννοήσῃ (*) μόνη δὲ ἡ κλίνασα ἡμέρα διέλυσε τὰ ἄκαρπα μηχανήματα τοῦ Λατίνου θεολόγου, καὶ ἔθηκε πέρας εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ σπουδαιωτάτου τῶν ἀνακινήθτων ζητημάτων συζητήσεις, αἵτινες ἀτυχῶς καὶ χάρις εἰς τὴν ἀνεὶλικρίνειαν καὶ τὸ ἄκαιρον πείσμα τῶν Λατίνων διέμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἐκ πρωτοβουλίας τοῦ Μάρκου καὶ ἀκόντων τῶν Λατίνων ἀνακινήθentos τοῦτο ζήτηματος περὶ τῆς σχέσεως τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ μέρους εἶνε καταφανής· ἐν τῇ λύσει τοῦ ζητήματος τούτου ἔκειτο ἡ λύσις τῆς ὅλης περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διαφορᾶς, διότι δι' αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς καθαρᾶς θεολογίας θὰ ἐλύετο καὶ διεσαφεῖτο ἡ σχέσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ὡς διὰ δοκιμαστήρος θὰ ἡρμηνεύοντο ὀρθῶς πάντα τὰ χωρία τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ὅσα ἢ ἀσαφῶς ἢ διφορούμενως ἔλεγον περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Μάρκος κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον κατέφυγεν εἰς τὴν ἐπὶ τούτου συζήτησιν, ὅπως κατενόησεν, ὅτι ἐν τῇ ἱστορικῇ λύσει τῆς δογματικῆς διαφορᾶς οἱ Λατίνοι εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν νοθεΐαν τῶν πατρικῶν χωρίων καὶ τὴν κατὰ βούλησιν στρεψοδικίαν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ αὐτῶν· ἐν ᾗ ἐπὶ τοῦ καθαρῶς δογματικοῦ ζητήματος, ἐφ' οὗ οὐδεμία ᾤφειλε νὰ ὑπάρξῃ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ ὕπερ δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ χωρίων τῶν Πατέρων, ἀλλ' ἐν αὐτῶν τῶν γενικῶν δογματικῶν ἀρχῶν τῆς καθόλου

*) Λόγῳ.

θεολογίας, ἡ συζήτησις ἔμελλε νὰ γένηται ἐκ τῆς ἴσης καὶ ὁμοίας. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Μάρκος. Οἱ δὲ Λατίνοι, δι' οὓς ἀπροσδοκῆτως ἡγέρθη τὸ ζήτημα τοῦτο, εἰ καὶ ἐξωτερικὴν ἀρρομὴν πρὸς αὐτὸ ἔδωκαν αὐτοί, ἀπέδειξαν καὶ ἐν τῇ ἐπ' αὐτοῦ συζητήσει τὰς αὐτάς ἐλαττωματικότητας, ἃς καὶ ἐν τῷ μέχρῳ τοῦδε χρόνῳ τῶν συνοδικῶν διαλέξεων. Γινώσκοντες ἐκ τῶν προτέρων ὅτι μόνον ἱστορικῶς ἰδύναντο νὰ συζητήσωσιν εὐπροσώπως τὰ κατὰ τὴν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δογματικὴν διαφοράν, διότι ἐν αὐτῇ ἐστηρίζοντο πρῶτον μὲν ἐπὶ τῆς νοθείας ἢ τῆς ἀσαφείας χωρίων τινῶν τῶν Ἀνατολικῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, εἴτα δὲ καὶ ἐπὶ τινῶν χωρίων Δυτικῶν Πατέρων, παντὶ που τρόπῳ προσελάθησαν νὰ παρεκκλίνωσι τὴν ἐπὶ γενικωτέρου καὶ ἀσφαλεστέρου ἐδάφους συζήτησιν. Διὸ ἡ παρὰ τοῦ Μάρκου διεγερθεῖσα ἐπὶ τοῦ περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως θέματος συζήτησις ἐξέπληξεν αὐτούς, καὶ ἐπανειλημμένως κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπειράθησαν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἐπὶ τῶν χωρίων τῶν Πατέρων διάλεξιν, εἰς ὃ ὅμως μέχρῳ τέλους ἀντέστη ὁ Μάρκος ἐπιθυμῶν νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα καὶ νὰ πρῶσπορίσῃται τὰ συμπεράσματα, ἅτινα προσεδόκα ἐκ τῆς ἐπ' αὐτοῦ συζητήσεως. Ὅτι οἱ Λατίνοι ἦσαν ἀπαράσκευοι ἐν τῷ θέματι τοῦτῳ δεικνύει οὐ μόνον πᾶσα ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου γενομένη συζήτησις, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τοῦ Ἰωάννου διὰ μακροῦ λόγου ἐπαναλαβόντος ἄνευ ἀνάγκης τὴν περὶ οὐσίας διδασκαλίαν, ἣν συντόμως ἀλλὰ σαφῶς ἤδη πρότερον ὁ Ρόδου ἐξήγησεν, ὁ Καρδινάλιος Καισαρίνης ἐν θριάμβῳ ἀποτεινόμενος τῷ Μάρκῳ λέγει, ὅτι ὁ Λατῖνος ῥήτωρ ἐξήντησε τὸ θέμα σαφῶς καὶ ἀρκούντως ὁμιλήσας¹⁾. Οὐσιῶδες τι ἀποτέλεσμα ἡ σινεδρία αὕτη οὐδὲν ἔσχε, διότι ἐλύθη ἄνευ τινὸς συμφωνίας τυπικῆς ἐπὶ τοῦ συζητουμένου θέματος; ὅ,τι ὅμως ἐσαρηνίσθη ἐκ τῆς δογματικῆς συζητήσεως εἶνε ὅτι α') ἡ οὐσία καθόλου τῆς θεότητος δὲν εἶνε αἰτία τῆς προόδου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς τοῦτο σαφῶς ὠμολόγουν ἐν ἀρ-

¹⁾ Acta σελ. 277—280.

χή οἱ Λατίνοι, 6) οὔτε ἡ κοινότης τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς τούτου εἶχοντο κατοπιν οἱ Λατίνοι διορθοῦντες ἑαυτοῦς, γ) ὅτι ἡ αἰτία ἐν τῇ Θεότητι δύναται νὰ εἶνε μόνον πρόσωπον ἢτοι ὑπόστασις, τ. ἔ. ἡ θεία οὐσία εἰδοποιουμένη ἐν τῷ προσώπῳ.

Μετὰ δύο ἡμέρας συνήλθεν ἡ τρίτη ἐπὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς σινεδρία. Κατ' αὐτὴν προλογίζων ὁ Μάρκος συναινεῖ εἰς τὴν ἐπὶ τῶν χωρίων συζήτησιν, εἰ καὶ θεωρεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ οὐσιωδεστεροῦ ζητήματος, τοῦ κατὰ τὰς δύο προηγηθείσας συνεδρίας ἀνακινηθέντος, ἀτελῆ καὶ προτείνει μόνον τὴν ἀναβολὴν αὐτῆς οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἐγκατάληψιν ⁽¹⁾. Νῦν πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅπερ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν συζήτησιν πλέον ἢ ἅπαξ προβάλλοντο οἱ Λατίνοι. Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἀνεγνώσθη ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ ὡς ἐν τῷ κώδικι αὐτῶν εἴρηται εἶνε παραπτεποιημένον καλοῦτως ἀνακόλουθον πρὸς τε τὰ πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸ ἐν συναφείᾳ λεγόμενα καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Μ. Βασιλείου. Τὸ χωρίον τοῦτο διεφθάρη ἤδη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κ) πόλει ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο ἐνδιαφερομένων· τὰ νενοθευμένα ὅμως ἀντίγραφα εἶνε ἡρθιμμένα ἐπὶ τῶν δακτύλων καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲνα ἀπατῶσι παραβαλλόμενα πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἀκεραίως ἐχόντων τὸ χωρίον ⁽²⁾. Ὁ Ἰωάννης πειράται νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ἰδίου κώδικος ἀνάγων αὐτὸν εἰς τὸν Θ'. αἰῶνα τ. ἔ. πρὸ τῆς ἐπισήμου διαρρήξεως τῶν σχέσεων τῶν ἐκκλησιῶν ⁽³⁾. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τοῦτο ἐπιτίθεται κατὰ τῶν Ἀνατολικῶν, οἷς ἀποδίδωσι τὴν κατὰ γορίαν ὅτι αὐτῶν ἴδιον εἶνε, κατὰ τὴν ἱστορίαν, τὸ διαφθεί-

¹⁾ Acta σελ. 285

²⁾ Acta σελ. 285. Παρατηρητέα ἐνταῦθα ἡ ἀκριβὴς τῶν πραγμάτων γνῶσις τοῦ Μάρκου. «Εἰσὶ γὰρ ἐν τῇ Κ) πόλει τέσσαρα ἢ πέντε βιβλία, τὸν ὁμοίον τρόπον ἔχοντα, τὰ δὲ ὅγιά καὶ ἀδιάφθορον ἔχοντα τὴν λέξιν καὶ τὴν διάνοιαν ἐγγὺς τῶν χιλίων εἰσίν». Πρὸς ταῦτα πρὸς. καὶ ὅσα ἀμερολήπτως ὁ ἀριστος τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μ. Βασιλείου ἐκδότης Jul. Garnier λέγει, ὅτι ἐκ τῶν 7 οὗς παράβαλε κωδίκων μόνον ὁ εἰς εἶχε τὴν νοθεσίαν τῶν Λατίνων (S. Basil. op. t. II, p. 272 σημ).

³⁾ Acta σελ. 289.

ρουν τὰς βίβλους καὶ τὰ σιγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Αἱ μαρτυρίαι ὅμως, ἅς προσάγει, δεικνύουσι σαφῶς ὅτι ἐν τούτῳ κατηγοροῦνται μόνον οἱ αἵρετικοὶ καὶ ἐχθροὶ τῆς ὀρθοδοξίας ⁽¹⁾. Τὴν ἄκαιρον ταύτην πρόκλησιν περὶ νοθείας καὶ διαφθοράς τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας προθύμως δέχεται ὁ ἡμέτερος Μάρκος, εἰπὼν ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδείκνυται ὅτι ἡ διαφθορά ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει δὲν ἐγένετο ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ διαφθεύρῃσι καὶ τὰ εὐάριθμα μετὰ τῆς προσθήκης εὐρισκόμενα καὶ γνωστά ἄλλως χειρόγραφα, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, ὥστε οὐδὲν ἄπορον ἂν τὸ ὑπὸ τῶν Λατίνων παρουσιαζόμενον χειρόγραφον εἶνε ἐν ἐκ τῶν ὀλίγων διεφθαρμένων ⁽²⁾. Ὁ Ἐφέσου ἀντεπάγει πρὸς τὴν κατὰ τῶν Ἀνατολικῶν κατηγορίαν ἐπὶ νοθεύσει τῶν κειμένων τὴν περίπυστον ἱστορίαν τοῦ Πάπα Ζωσίμου μετὰ τῆς ἐν Καρθαγένῃ τοπικῆς συνόδου, καθ' ἣν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Πάπας ἀντιτιπυόμενος τοῦ περιφήμου προνομίου τῆς ἐκκλησίας ἐνόθευσε τὰ πρακτικά τῆς Α' οἰκουμενικῆς συνόδου μετὰ τῶν κανόνων τοπικῆς ⁽³⁾ συνόδου. Ὡστε οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν κατὰ τὴν παλαιάν συνήθειαν διεφθάρῃ τὸ κείμενον τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπὸ τῶν λατινοφρόνων ⁽⁴⁾. Τοῦτο ὅμως οὐδαμῶς ἀήτοῖς ἀρνήσει ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν ἀκεραίων καὶ ἀνοθεύτων ἀντιγράφων, ἅτινα ἐξασφαλίζουν τὴν ἀληθείαν τὴν νίκην ⁽⁵⁾. Περαιτέρω εἴτα προβαίνων ἄρχεται τῆς διασαφήσεως τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου. Ὁ Θεῖος Πατὴρ, λέγει, μέμρεται τῷ Εὐνομίᾳ παραποιήσιν τῆς τῶν Πατέρων διδασκαλίας, ἢ τινι αὐχεῖ ὅτι ἀκολουθεῖ· εἴτα δὲ κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ἀνθυποπορίας παραδεχόμενος πρὸς στιγμὴν τὴν ὡς διδασκαλίαν τῶν Πατέρων φερομένην ὑπὸ τοῦ Εὐνομίου θεωρίαν — ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶνε τρίτον τῇ τά-

¹⁾ Acta σελ. 289.

²⁾ Αὐτόθι.

³⁾ Τῆς ἐν Σαρδικῇ.

⁴⁾ Acta σελ. 290.

⁵⁾ Αὐτόθι. σελ. 291.

ζει καὶ τῷ ἀξιώματι — ἀντιπαρατηρεῖ ὅτι κἂν τοῦτο δυνατόν γένηται, οὐδαμῶς ἐπεται ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶνε τρίτον καὶ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς τοῦτο ἐξήγγεν ὁ Εὐνόμιος. Ἄλλ' ὁ Βασιλείος οὐδὲ τὴν θέσιν τοῦ Εὐνομίου δέχεται (τὸ Πνεῦμα εἶναι τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι), διότι οὐδεὶς ἅγιος καὶ Πατὴρ τῆς ἐκκλησίας ἔχεται τῆς διδασκαλίας ταύτης, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Εὐνομίου ἀπόδοσις αὐτῆς εἰς τοὺς διδασκάλους διῆθεν τῆς ἐκκλησίας ἀποδεικνύει μόνον τὸλμην ἀνήκουστον καὶ ἄνθρωπον ἀνειλικρινῇ καὶ καινοτόμον⁽¹⁾. Διὰ τοῦτο μετὰ τῆς θέσεως ἀπορρίπτει καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς συναγόμενον συμπέρασμα, ἐπάγων, κατὰ τὸ ἀκέραιον τοῦ Μάρκου χειρόγραφον: «ἀξιώματι γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ ὁ τῆς εὐσεβείας ἴσως παραδέχεται λόγος», ἐξ οὗ φαίνεται ὅλως ἄλογος ἢ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο γενομένη διαπλάτυνσις ἢ μάλλον προσθήκη ὑπὸ τῶν Δυτικῶν, ἀντιθαίνουσα τῷ τε χωρίῳ αὐτῷ καὶ τῇ ὅλῃ τοῦ Βασιλείου διδασκαλίᾳ⁽²⁾. Τὸ προκείμενον χωρίον, λέγει, εἶνε ἀληθὲς ὡς κεῖται μόνον ἐν τῷ ἀκεραίῳ κώδικι τῶν Ἀνατολικῶν, ἐν ᾧ καὶ τὸ φερόμενον: «ἴσως» ἀποδίδωσι μείζονα ἔτι σημασίαν, τοῦ Μ. Βασιλείου μὴ τολμῶντος οὐδὲ τὴν ὑφ' αὐτοῦ μορφωθείσαν ἐκφράσιν νὰ παραδώσῃ ὡς κατὰ πάντα ἀκριβῆ, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ διὰ παρομοίων ἐκφράσεων κατωτέρω ἐν τῇ λόγῳ ἀπαντῶσων⁽³⁾. Ὅτι ὁμοῦς ὁ Μ. Βασιλείος οὐδὲ ὅλως ἐπιτρέπει διδάσκειν, ὅτι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχει φαίνεται ἐξ ὅσων περὶ τούτου λέγει ἐν τῇ πρὸς Γρηγόριον τὸν Νύσσης ἐπιστολῇ⁽⁴⁾, καθ' ἣν λέγει ὅτι τὸ Πνεῦμα «ἡρτῆται μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ», «τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐξημμέ-

¹⁾ Acta scil. 293

²⁾ Π, 67. Μ. Βασιλείου ὁμιλ. κατὰ Σαβελ. (Migne S. Basil. op, t. III, col. 612—616); Περὶ πίστεως (Migne αὐτόθι col. 688). Ἐρμ. εἰς τὸν 32 ψαλ. (αὐτ. t. I, col. 333). Π δε Εὐνόμιον λόγ. Γ'. (αὐτ. c. II. 772 b. c.) περὶ ἁγ. Πνεύμ. πρὸς τ. μρ. λόγ. κ.ρ. ιη'. (αὐτ. t. IV, col. 152—53). Ἐπιστ. 35. (αὐτ. col. 513).

³⁾ Πρὸλ. σελ. 294 «Ἦν ὅλως καὶ συγχωρήσωμεν...»

⁴⁾ «Περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως... Migne S. Basil t. IV, col. 330—332.

νον ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται», διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ μόνον γνωρίζομενον. Ἀνασκοπῶν δὲ λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Μάρκος τονίζει τὰ σπουδαιότατα σημεῖα αὐτοῦ, ἰδίᾳ τὸ περὶ ἐξαρτήσεως καὶ τὸ περὶ διακρίσεως καὶ ἐπικοινωνίας τῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα διὰ τῶν ἀτομικῶν ἐκάστου γνωρισμάτων, ἅτινα δὲν ἐπιτρέπουσι τῷ Υἱῷ κοινωνεῖν τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἥτις ἰδίως καὶ μόνον τῷ Πατρὶ ἀποδίδοται⁽¹⁾. Ὁ Ἰωάννης ἀπαντῶν μέμφεται πρῶτιστα πάντων τῷ Ἐφέσει, ὡς πολὺ πλείονα τοῦ προσήκοντος διαλεχθέντι⁽²⁾. Εἰσερχόμενος δὲ εἶτα εἰς τὸ ἱστορικὸν ζήτημα τῆς διαφθορας τῶν κειμένων διορθοῖ πρῶτον οἰονεῖ ἐαυτὸν, λέγων ὅτι κατηγορεῖ ἐπὶ νοθεύσει οὐχὶ τοὺς συγχρόνους νῦν Ἑλλήνας, ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ σχίσματος⁽³⁾. Ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πάπα Ζωσίμου οὕτω συγκεχυμένως ἀπαντᾷ καὶ οὕτω παραλογίζεται ἄνευ σειρας καὶ ἀκολουθίας, ὥστε μεταπίπτει ἀπὸ τοῦ ζητήματος τῆς διαφθορας τῶν κειμένων εἰς τὸ τῆς ἐκκλησίτου τοῦ Πάπα⁽⁴⁾. Ἐπὶ τέλους ἀπτόμενος τοῦ κυρίου θέματος τῆς συζητήσεως, τῆς ἐξηγήσεως τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου, κολλακεῖ πρῶτον ἐαυτὸν καὶ τοὺς ἀκροατὰς ἀποφαινόμενος ὅτι ἡ ἐξήγησις ἢ παρὰ τοῦ ἀντιτάλου αὐτοῦ δοθεῖσα εἶνε κατὰ πάντα λόγον ἀπαράδεκτος ὡς στηριζομένη ἐπὶ ἐφθαρμένου κώδικος⁽⁵⁾. ἐπιλαμβάνομενος δὲ τῆς γραμματικῆς τῶν λέξεων τοῦ χωρίου σημασίας ἀπαιτεῖ τὸν Μάρκον ἐξηγήσιν τῆς ἐκφράσεως «ἐξηρηθῆσαι ἐκ τινος — ὅπερ κατ' αὐτὸν καὶ τοὺς Λατίνους διδασκάλους ἐστὶ ταῦτόν τῷ «εἶναι ἐκ τινος», — προστιθεὶς ἅμα ὅτι ὁ Μ.

¹⁾ Act. 1. σελ. 294. Ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ διδασκαλία τοῦ μεγάλου τῆς Καπαδοκίας φωστῆρος εἶναι τοσοῦτον σαφής, ὥστε καὶ μόνῃ αὐτῇ θὰ ἤρκει πρὸς καθορισμὸν τῆς περὶ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

²⁾ Ἡ κατηγορία αὕτη πρὸ παντὸς ἀνάγκη ν' ἀποδοθῇ τοῖς ὑπὲρ τὸ δέον κατεχρησιν τοῦ λόγου ποιησαμένοις Λατίνοις ὡς ἐκ τῆς ἀπλῆς τῶν πρακτικῶν ἀνασκοπήσεως δύναται τις νὰ μάθῃ.

³⁾ Acta. σελ. 296.

⁴⁾ Ἀπόθ. 297.

⁵⁾ Acta. σελ. 298.

Βασιλείως οὐ μόνον ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις «ὡς ἀποδέδεκται» ⁽¹⁾ ἀποδέχεται τὴν σχέσιν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, οἷαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ⁽²⁾.—Ὁ Μάρκος μετὰ βραχεῖαν ἀπάντησιν εἰς τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Πάπα Ζωσίμου καὶ τῆς φθοράς τῶν κειμένων ⁽³⁾ παρέχει ἐξηγήσιν τοῦ «ἡρτῆσθαι ἐκ τινος» ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Βασιλείου, ὃς ἐρμηνεύων ἑαυτὸν διὰ τῶν «συνγέτακται τούτῳ (τῷ Υἱῷ) καὶ συγκαταλαμβάνεται» σαφῶς δεικνύει τὴν μετὰ τῶν προσώπων ἰσότητα ἐν τῇ τιμῇ καὶ τῷ ἀξιώματι, ἅμα δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἐκεῖνο, ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν προσώπων τῆς θεότητος ἐλημμένη ἀριθμητικὴ τάξις δὲν προέρχεται ἐκ λόγων ὑπαγωγῆς τῶν προσώπων, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ εἶναι ἀριθμητικὴν τινὰ τάξιν ἐν αὐτοῖς, ἥτις, κἂν ἴσα ᾧσι τὰ ἀριθμούμενα, πάντοτε εἰσάγει ἐν αὐτοῖς προτεραιότητα τοῦ ἐνὸς καὶ ἀκολουθίαν τοῦ ἐτέρου. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἀπαιτεῖ τὸν Ἰωάννην αἰτιολογίαν τῆς κατ' αὐτὸν ἐξηγήσεως τοῦ «ἡρτῆσθαι» διὰ τοῦ «ἔχειν τὸ εἶναι». Οὗτος διαστρέφων τὸν λόγον τοῦ Ἐφέσου ἀντερῶτα, ὅτι ἂν, κατὰ τὸν Ἐφέσου, τὸ «ἡρτῆσθαι» σημαίνει σχέσιν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν (τάξιν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν), ἡ σχέσις αὕτη εἶνε σχέσις ἀρχῆς καὶ ὑπαγωγῆς ; («προκαταρκτικὴ ἢ προκαταρξὺς originis vel origo»). Τοῦ Ἐφέσου ἐπανορθοῦντος τὴν διαστροφήν τῶν ἰδίων λόγων ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου καὶ λέγοντος, ὅτι ἐννοεῖ τάξιν οὐχὶ πρὸς τὸν Υἱόν ἀλλὰ «μετὰ τὸν Υἱόν» ἅμα δὲ ἀριθμητικὴν ⁽⁴⁾, ὁ Ἰωάννης σοφιστικῶς ἀνθυποβάλλει ὅτι ἀφ' οὗ ἡ τάξις αὕτη εἶνε ἀπλῶς ἀριθμητικὴ, διὰ τὴν ἡμετέραν κατανόησιν, τότε ἀφαιρουμένης αὐτῆς δὲν θὰ ὑπάρχῃ, κατὰ τὸν Μάρκον, τάξις ἐν τῇ θεότητι καθ' αὐτήν. Ὁ Μάρκος ἀπαντᾷ, ὅτι τάξις ἐν τῇ θεότητι ἀναμφιβόλως ὑπάρχει, ἀλλ' αὕτη προέρχεται βεβαίως ἐκ τῆς ἀναφοράς τοῦ

¹⁾ Εἶνε σύνηθες καὶ τοῦτο ἐπιχέρημα τῶν Λατίνων· διότι οὐδαμοῦ πρότερον ἐν τῇ συζητήσει ἀπεδείχθη τοῦτο.

²⁾ Acta. σελ. 294. 295.

³⁾ Αὐτόθι σελ. 299.

⁴⁾ Acta σελ. 300.

Υιού πρὸς τὸν Πατέρα ὡς μονογενῶς γεννητοῦ καὶ πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα. Τοιαύτη εἶνε ἡ ὑπὸ τῶν θεολόγων παραδοθεῖσα ἐν τῇ θεότητι τάξις ἄλλη δὲ οὐδεμία ⁽²⁾. Ὁ Ἰωάννης ἐπὶ τῇ βάσει ἐκφράσεως περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν κατασκευάζει συλλογισμόν τοιόνδε, καθ' ὃν, ἐπειδὴ ἡ σχέσις τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὴν αἰτίαν, φυσικῶς καὶ ἡ σχέσις καὶ ἀναφορά τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν τὴν αὐτὴν σημαίνει αἰτίαν, προστίθῃσι δὲ ὅτι κατὰ τὸ χωρίον τοῦ Μ. Βασιλείου τὸ Πνεῦμα εἶνε τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι ⁽³⁾. Ὁ Ἐφέσου παρατηρεῖ, ὅτι ἡ μόνη αἰτία τῆς παρὰ τῷ Βασιλείῳ ἀριθμήσεως τοῦ Πνεύματος τρίτου εἶνε ἡ προσεχὴς καὶ ἄμεσος σχέσις τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Μ. Βασιλείος δὲν ἔθηκε καὶ ἐπ' αὐτῶν τὸ «ἡρτησθαι», ὡς τοῦτο πράττει ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ Βασιλείος ἀπεδέχετο τὴν αὐτὴν τάξιν μετὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ οἶαν μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, τότε οὐδαμῶς θὰ ἠνόμαζε καινοτόμον καὶ αἵρετικὸν τὸν Εὐνόμιον, λέγοντα τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι ⁽⁴⁾. Ὁ Ἰωάννης βλέπων ὅτι οὐδὲν ἀπὸ τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου ἔχει νὰ ἐλπίξῃ γενικεῦει τὸ ζήτημα καὶ διὰ τῆς βοηθείας, ὡς λέγει, τῆς φιλοσοφίας καὶ δι' ἀναφοράς πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀριστοτέλη πειράται νὰ κατασκευάσῃ τοιοῦτον συλλογισμόν, καθ' ὃν τῆς κατὰ φύσιν σχέσεως οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσης ἢ αἰτίαν, ὀναγκαίως ἢ κατὰ φύσιν σχέσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν οὐδὲν ἄλλο ἐπίσης σημαίνει ἢ αἰτίαν καὶ προέλευσιν ⁽⁵⁾. Ὁ Μάρκος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν φιλοσοφῆσαντα Λατίνον θεολόγον καὶ ἐπανάγων αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν ὅθεν

1) Actaseλ. 300.

2) Ἀπόθι. σελ. 301.

3) Ἀπόθι. σελ. 302—303.

4) Ἀπόθι. σελ. 303—304.

ἐξέπεσαν (¹); ἐρωτᾷ αὐτὸν ἂν ὁ Βασίλειος, κατ' αὐτόν, δέχεται τὸ Πνεῦμα τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι. Ὁ Ἰωάννης συνομολογεῖ. Ἀλλά, λέγει ὁ Μάρκος, τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς γνώμην εἶχε καὶ ὁ Εὐνόμιος. Ὁ Ἰωάννης ἀπαντᾷ ὅτι κατὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἐσφάλη ὁ Εὐνόμιος, διότι τοῦτο παρέλαβεν ἐκ τῆς Γραφῆς (?) —οὔτε ὁ Βασίλειος ἤλεγξεν² αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ—διότι, λέγει, ἐν αὐτῷ ἀμρότεροι συνεράνουν—, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ἐξ ἐκείνου συμπεράσματι, ὅτι διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶνε τρίτον καὶ τῇ φύσει. Ὅτε ὅμως ἐπὶ τούτου παρετήρησεν αὐτῷ ὁ Μάρκος ὅτι ὁ Βασίλειος θεωρεῖ τὴν συμρανίαν ταύτην τοῦ Εὐνομίου πρὸς τοὺς Πατέρας προσποιητήν, ὁ Λατίνος θεολόγος ἀνακολούθως ὅλως καὶ ἄνευ συνειδήσεως τῶν ἰδίων λόγων καταλήγει εἰς τὴν αὐτὴν γνώμην εἰς ἣν ὁ Ἐρέσου ἐνίσταται (²). Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ἀμέσως προστίθῃσιν ὅτι ἂν οἱ Πατέρες καὶ ὁ Βασίλειος εἶχον τὴν αὐτὴν γνώμην τῷ Εὐνομίῳ, ὁ Βασίλειος θὰ συνεμαρτύρει αὐτῷ καὶ δὲν θὰ ἔλεγεν ὅτι παραμορφοῖ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, συνάγει ὅμως ἐσφαλμένα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἄλλως δὲ ὁ Βασίλειος κατηγορεῖ τοῦ Εὐνομίου ὡς μὴ προσάγοντος οὐδενὸς πατρὸς τὴν μαρτυρίαν, διότι φυσικῶς παρ' οὐδενὶ τῶν πατέρων ἀνευρίσκει τὴν γνώμην ταύτην, ἐκ τούτου δὲ οὐδὲ παρ' ἑαυτῷ· ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει προκαλεῖται ὁ Μάρκος τὸν Ἰωάννην, ἵνα αὐτὸς δείξῃ χωρὶς τῶν Πατέρων ὑποστηρίζοντα τὴν γνώμην

¹ Ἐκ τῆς ὁλῆς λεπτομεροῦς τοῦ χωρίου τούτου συζητήσας σαφὲς γίνεται ὅτι ὁ Μάρκος συλλογιστικῶς καὶ διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς πολεμεῖ τὸν ἀντίπαλον· καὶ ὅμως ὁ ὑποστ.θέμ. νος Γεώργιος Σχολάριος, συγγραφεὺς τῶν *παρεινετικῶν λόγων* δὲν ἐποστέλλεται νὰ εἰπῇ τὰδε: "οἶδα δὲ καὶ ὑμᾶς, ὦ Γραικοί, οὐδὲ ταῖς ἀποδείξεσιν ἐν γε τοῖς τοιοῦτοις θαρροῦντας, ἀλλ' οἰουμένους αὐτὰς ὑποπτόν τι χεῖμα καὶ σφαλερόν· πολλὰ μᾶλλον τοῖνυν τοῖς δι' ἁδυνάτου συλλογισμοῖς αὐτοῖς τε ἐβλαβήσεσθε χρῆσθαι καὶ χρωμένων ἄλλων φυλῆσεσθε", (Migne τόμ. GLX. col. 492—493a). Εἶναι καὶ τοῦτο εἰς ἐσωτερικὸς λόγος τοῦ ὑποβολιμαίου τῶν εἰς τὸν Σχολάριον ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀποδομένων τούτων λόγων.

² Acta σελ. 306.

ταύτην ⁽¹⁾. Ὁ Ἰωάννης νομίζει ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ ὁχρωθῇ ὁπισθεν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, οὐ παράγει χωρίον καὶ τοῦτο οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κυρίλλου, καθ' ἣν ὁ Ἀθανάσιος κατὰ τοῦ Ἀρείου ἀγωνιζόμενος ἐν Νικαίᾳ ἀπέδειξε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ· ἐκ τούτου ὁ Ἰωάννης συμπεραίνει (παραλόγως ὅμως, διότι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ οὐσίας) ὅτι τὸ Πνεῦμα λαμβάνον τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ (οὐδέτερον τούτων λέγεται ἐν τῷ χωρίῳ), ἐκ τούτου ἔχει ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ εἶναι. Τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ ἰσχὺν ἔχει καὶ ἕτερον χωρίον τοῦ Ἀθανασίου ἐκ τῆς πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῆς αὐτοῦ εἰλημμένον ⁽²⁾. Οὕτως ἀπὸ μὲν τοῦ πρώτου συμπεραίνει, ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶνε τρίτον πρόσωπον, ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν αὐτὴν τάξιν πρὸς τὸν Υἱόν, οἷαν καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα «καὶ ἀπὸ τούτου φαίνεται πῶς λαμβάνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι». Προκαλεῖται δὲ ἐπὶ τούτοις τὸν Ἐφέσου νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλως εἰ δύναται τοῦτο καὶ ἅμα ὑπισχνεῖται ν' ἀποδείξῃ τὸ αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ Μ. Βασιλείου ἐν τῇ προσεχεῖ συνεδρίᾳ ⁽³⁾.

Οὕτω καὶ ἡ συνεδρία αὕτη οὐδὲν ἀγαθὸν ἔφερεν ἀποτέλεσμα, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ συζητούμενον θέμα. Ἐν αὐτῇ καὶ πάλιν οἱ Λατίνοι ἀπέδειξαν ἑαυτοὺς κατωτέρους τῶν προσδοκιῶν, ἃς αὐτοὶ οὗτοι περὶ τοῦ προκειμένου εἶχον. Οὕτω πάντων πρώτιστα ἐν τῷ κινήθenti ζητήματι περὶ νοθείας τῶν κειμένων τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ κατηγορήσαν ἀδεξίως τοὺς Ἀνατολικοὺς καὶ ἑαυτοὺς ἀδεξιώτερον ὑπερήσπισαν, παράγοντες ἐξ ἐνὸς μονομερεῖς μαρτυρίας ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἵνα ἀποδείξωσι τὴν διαφθορὰν τῶν κειμένων κατὰ τὴν μετὰ τὸ σχίσμα περίοδον, ἐξ ἄλλου δὲ αὐτοὶ φαρῶμενοι ὥς ὑπεύθυνοι

¹⁾ Acta σελ. 307.

²⁾ Ἀθανασίου ἐπιστολ. πρὸς Σεραπίωνα. Migne S. Athanas op. tom. II, col. 625.

³⁾ Acta σελ. 308.

τοιαύτη κατηγορία διὰ τῆς σαφοῦς ἱστορίας τοῦ Πάπα Ζωσίμου, ὃν ὅλως ἀνεπιτυχῶς ἐπεφάθησαν νὰ δικαιολογήσωσιν (1). Ἐν δὲ τῇ ἐπὶ τοῦ περιφήμου χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου συζητήσῃ ἀπέδειξαν ἔλληλιν ἐνότητα ἰδεῶν καὶ ἀκολουθίας. Ὁ Ἰωάννης μεταπίπτων ἀπὸ τῆς φιλολογικῆς καὶ γραμματικῆς παρανοήσεως ἢ μᾶλλον παρεξηγήσεως τοῦ χωρίου εἰς τὴν παραποίησην τῆς οὐσιώδους αὐτοῦ ἐννοίας, παρακάμπτει τὴν ἐπ' αὐτοῦ σιζήτησιν καὶ γενικεύει τὸ θέμα εὐθὺς ὥς ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ περιώρισε πάντοθεν τὴν περὶ τὸ παρερμηνεύειν ἐλευθερίαν αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ ἄνευ ἐνότητος καὶ συνειδήσεως τῶν ἰδίων λόγων μεταπίπτει εἰς ἀντιφάσεις αὐτοῦ πρὸς ἑαυτόν, τάναντία τοῖς προτέροις λέγων· ἐν ᾧ δὲ πλέον ἢ ἅπαξ προσκαλεῖται εἰς ἀρωγὴν τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν λογικὴν, οἱ συλλογισμοὶ αὐτοῦ ἰδρύνονται ἐπὶ ἀνακριβοῦς ἐκδοχῆς τῶν ἐκφράσεων καὶ ἐπὶ τῆς παραδοχῆς τῶν συζητουμένων ὡς ἀληθῶν καὶ ἀναμριβόλων (*petitio principii*). Ἡ θέσις, ἣν ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπερασπίζει εἶνε ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ Θεότητι κατέχει τὴν τρίτην τάξιν κατὰ τὸ ἀξίωμα μετὰ τὸν Υἱὸν παρ' αὐτοῦ ἐξηρημένον καὶ τοιαύτην ἔχον σχέσιν (αἰτιότητα) πρὸς τὸν Υἱὸν οἷαν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα. Ἡ θέσις αὕτη ἐξ αὐτοῦ τοῦ χωρίου, ἔτι καὶ ὥς ἔχει αὐτὸ παρεμφαρμένον ὁ λατινικὸς κώδ. 13, δὲν ὑποστηρίζεται. Ἀπέναντι τῆς

(1) Παρὶ τῆς σκοπίμου νοθείας τῶν χωρίων τῶν ἀναολικῶν πατέρων ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀντὶ παντὸς ἄλλοι προσάγομεν τὴν μαρτυρίαν ἀνδρὸς τῆς πρὸν ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δραπετοῦ, τῆς δὲ ῥωμαϊκῆς ἐδρας καὶ τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς ἐκδυομένου προασπιστοῦ τοῦ περιπότου Ἀλλατίου. Οὗτος περὶ τῶν δυτικῶν λέγει "Solunt enim nonnulli dum nimis cauti videri volunt, parum se cautos dividere. Quare quisquis ille fuerit, cum legisset Spiritum Sanctum a Patre procedere, pro suo religione ac pietate de suo illud filioque adjecit., τ. ε. εἰώθασιν γάρ τινες, καίπερ βουλόμενοι δοκεῖν προσέχοντες τοῖς γιννομένοις, ἡκιστα γοῦν προσεκτικοὶ ἐλέγχουσαι. Διὸ ὅστις δή ποτε ἦν ὁ τοῦτο ποιήσας, ἀναγνοὺς τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, κατὰ τὸ μέτρον τῆς τε εὐσεβείας καὶ ἐλαβεῖας αὐτοῦ προσέθετο οἰκοθὲν τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, "Idē Le Quien *Dissertatio in Damasc.* tom. II. c. 2. § 8.

τοιαύτης ἀδεξιότητος τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ ὁ Μάρκος καὶ κατὰ ταύτην τὴν συνεδρίαν μετὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ πρότερον θάρρους ὑπερήσπισε τὴν διὰ ποικίλου οὕτω τρόπου διαστρεφομένην ἀλήθειαν, τοῖς παρερμηνευομένοις καὶ κατασυκοραந்துμένοις πατέρας καὶ τὰ νοθεύόμενα κείμενα τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ἀνακινηθέντος ἐν ἀρχῇ τοῦ ζητήματος τῆς νοθείας τῶν χωρίων οὐ μόνον ἀξιοπρεπῶς ὑπερήσπισε τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τῆς κατηγορίας τοῦ Λατίνου θεολόγου, ἀλλὰ καὶ ἐπικαίρως ἀνεκίνησε τὴν ἱστορίαν τοῦ Πάπα Ζωσίμου, ὡς βάσις τῆς ὁποίας ἔκειτο τὸ περίπυστον προνόμιον τῆς ἐκκλησίας πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ὁποίου ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης κατέφυγεν εἰς πλάνην καὶ νόθευσιν. Ἐν δὲ τῇ νοθεύσει τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου ἀπέδειξεν εὐρυτάτας ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς νοθεύσεως τῶν κειμένων γνώσεις. Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ χωρίου τούτου παρήγαγε τὴν μόνην ὀρθὴν αὐτοῦ ἐξήγησιν, ἣν ὑπεστήριξε διὰ παντὸς δυνατοῦ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐπιχειρήματος, ἀποδείξας τὴν ὀρθότητα τῆς ἰδίας ἐρμηνείας διὰ τῆς γραμματικῆς τοῦ χωρίου ἀναλύσεως, διὰ τῆς διασαφήσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ Μ. Βασιλείου ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ κατὰ τοῦ Εὐνομίου καὶ διὰ τῆς παραθέσεως τῆς περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας τοῦ πατρὸς τούτου ἐξ ἄλλου αὐτοῦ συγγράμματος. Διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ Βασιλείου περιήγαγε τὸν Ἰωάννην εἰς τοιαύτην πρὸς ἑαυτὸν ἀνακολουθίαν, ὥστε ἠγνῶει τί ἔλεγε καὶ τί ὑπεστήριζεν. Ὅτε δὲ ὁ Ἰωάννης ἀπελπίσας νὰ εὕρῃ στήριγμα τῶν ἰδίων ἰσχυρισμῶν ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἐν τῇ περιωρισμένῃ καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένῃ ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ ἐπικαλεῖται τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ γενικεύει τὸ ζήτημα, προσαρμόζων τὰς γενικὰς τῆς λογικῆς θέσεις πρὸς τὸ παρερμηνευόμενον χωρίον τοῦ Βασιλείου καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξάγων εὐνοϊκὰ δι' ἑαυτὸν συμπεράσματα, ὁ Μάρκος καὶ ἄκοντα ἀνακαλεῖται αὐτὸν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς συζητήσεως καὶ ἀντιπαράβαλλει λογικοὺς ἐπίσης ἰσχυρισμούς. Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ χωρίου τοῦ Βασιλείου ἔχεται τῆς μάνης ὀρθῆς γνώμης, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀκεραιότητος καὶ ὀρ-

θότητος τοῦ ἰδίου κώδικος (1). Ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῷ χωρίῳ τοῦτ' πειράται νὰ ἀναιρέσῃ τὴν γνώμην τοῦ Εὐνομίου ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶνε τρίτον καὶ διάφορον τῇ φύσει τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὴν θέσιν αὐτοῦ ταύτην ὁ Εὐνόμιος στηρίζει ἐπὶ τῆς τάξεως, ἣτις ἀποδίδεται ἐν τῇ θεότητι τῷ Πνεύματι ἀριθμουμένων τρίτῳ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· τὴν τάξιν ταύτην ὁ Εὐνόμιος αἰτιολογεῖ ἐκ τοῦ τριτεύοντος ἀξιώματος τοῦ Πνεύματος· ταύτην δὲ τὴν τελευταίαν διδασκαλίαν ἀποδίδει εἰς πατέρας ἐτι τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Βασίλειος ἀπελέγχων τὴν θεμελιώδη θέσιν τοῦ Εὐνομίου, πολεμεῖ πρότερον τὴν βᾶσιν (τὸ τρίτον δηλ. εἶναι τὸ Πνεῦμα τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι), περὶ μὲν τῶν πατέρων δεικνύων ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν ἔχειται τῆς γνώμης ταύτης, διὸ καὶ οὐδένα αὐτῶν παράγει ὁ Εὐνόμιος, περὶ δὲ τῆς κοινῆς τῆς ἐκκλησίας γνώμης («ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος») ἢ τῆς διδασκαλίας τῆς Γραφῆς, ἀποφαινόμενος ὅτι κατ' αὐτὴν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἴσως δύναται νὰ ἐκληρῇ ὥς κατέχον τὴν τρίτην τάξιν μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα· ἐκ τούτου ὅμως οὐδαμῶς ἔπεται ὅτι εἶνε καὶ διαφόρου φύσεως· ὥστε κατ' οὐσίαν ὁ σκοπὸς τοῦ χωρίου εἶνε ὅλως ἄλλοις τοῦ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐπιδιωκομένου. Πρὸς τὴν ἐμμονὴν αὐτῶν ἐν τῇ ἐκφράσει «εἰ καὶ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον» ὥς δηλούσῃ ἀποδοχὴν τῆς τοιαύτης θέσεως ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ὁ Μάρκος ἀντέθηκε τὸ καθ' ὑπόθεσιν τῆς ἐκφράσεως ταύτης καὶ τὴν κατ' ἀνθυποφορὰν κατασκευὴν τῆς ὅλης περιόδου καὶ τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος· εἰς τὸ «ἐξ αὐτοῦ ἡρτῆσθαι» ἀντιπαρέθηκε τὴν ἐπεξηγήσιν τῆς ἐκφράσεως ταύτης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βα-

1) Τὰ ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ Εὐνομίου Λόγ. Γ'. ἐπιχειρήματα τοῦ Ἰωάννου, δι' ἃ ἐδαπανήθησαν πέντε ὅλαι συνεδρίαί, ἀπεδείχθησαν ἤδη κενά. Ὁ κριτικὸς ἐκδότης Garnier (Βενεδικτίνος μοναχός, ἐδασάκτισε τὸ χωρίον τοῦτο καὶ παρέβαλεν αὐτὸ πρὸς τὰ ὑγιέστατα καὶ ἀρχαιότεστα τῶν χειρογράφων· ἐκ τούτου δ' ἐπεκέρωσε τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Μάρκου, ἣν ἄλλως ὁ Δομινικανὸς Combefiss πρὸ αὐτοῦ ἐπεκέρωσε τε καὶ ἡσάσαστο. Βλ. π. τὰ περὶ τούτου λεπτομερῶς παρὰ Zernicavii (πραγματ. Β'. περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, σελ. 233—240).

σιλείου διὰ τῆς ἀμέσως παρακειμένης ἐκφράσεως «ἀδιαστάτως συντέτακται τούτῳ καὶ συγκαταλαμβάνεται». Πρὸς δὲ τὸ ὅλον χωρίον καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ παρήγαγε τὸ χωρίον τοῦ Μ. Βασιλείου ἐκ τῆς «περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως» ἐπιστολῆς πρὸς Γρηγόριον. Ἄλλ' ἢ συζητήσις ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου ἐμελλε νὰ παραταθῇ καὶ πλέον ἐτι κατὰ τὴν ἀκόλουθον συνεδρίαν, ὑποστηρίχθεντος τοῦ χωρίου τοῦ Βασιλείου δι' ἐτέρων δύο χωρίων τοῦ Ἀθανασίου.

Καὶ ὄντως ὅτε τῇ 10 Μαρτίου συνήλθεν ἡ ἐξῆς συνεδρία ὁ Μάρκος ἀναλαβὼν τὸν λόγον μακρὰν ἀπέτεινεν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐν τῇ προηγουμένη συνεδρίᾳ τελευταίαν ὁμιλίαν τοῦ Ἰωάννου. Ἐπαναλαβὼν διὰ βραχέων ἐν ἀρχῇ τὴν ἀπ' ἀρχῆς τύχην τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου ἐν ταῖς δύο προηγηθείσαις συνεδρίαις, δριμεῖαν ποιεῖται παρατήρησιν περὶ τῆς μεθόδου τοῦ συλλογίζεσθαι τῶν Λατίνων καὶ τοῦ ἐξάγειν συμπεράσματα ἐπὶ τῇ βάσει διδομένων μὴ ὑπαρχόντων. Εἶδομεν ὅτι καὶ ἐν τῇ προηγηθείσῃ ταύτης συνεδρίᾳ ἤλεγξεν ὁ Μάρκος τοὺς Λατίνους ἐπὶ καταχρήσει τοῦ «λογικοῦ παραλογισμοῦ τῆς *relitio principii*» (1). Νῦν ὅμως σοβαρώτερον παρατηρεῖ αὐτοῖς τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην ἐν τῇ συζητήσει: «Θαυμάζω πῶς ὡς εἰρημένον λαμβάνετε τὸ μηδαμῶς εἰρημένον· τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιεῖτε. Καὶ ὅταν μὲν ἀκούσητε Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ *ἐστὶ* προστίθετε καὶ *ἔχειν* ἢ *εἶναι*, ὅταν δὲ ὅτι παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, λαμβάνειν τὸ εἶναι λέγετε. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ τὰ ζητούμενα λαμβάνειν ὡς ὁμολογούμενα, ὅπερ ἐστὶν ἀποδείξεως εἶδος τὸ χεῖριστον» (2). Ἀπαντῶν εἴτα εἰς τὰ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν συνεδρίαν παραχθέντα χωρία ἐκ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, περὶ μὲν τοῦ πρώτου παρατηρεῖ ὅτι ἐν αὐτῷ πρόκειται περὶ ὅλως ἄλλου ἀντικειμένου, περὶ τῆς ἀποδείξεως τοῦ ὁμοουσίου τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, ὅπερ σαφῶς καταδείκνυται ἐκ τῆς πρὸς τὰ συμπραζόμενα καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου συγγράμματος

1) Πρβλ. σελ. 185

2) Acta σελ. 310.

παραβολῆς τοῦ χωρίου (⁸). Τὸ δὲ δεῦτερον χωρίον κυρίως σκοπεῖ νὰ δείξῃ τὴν ἐκ τῆς σχέσεως τῶν θείων προσώπων πρὸς ἄλληλα, ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτῶν πρὸς τὴν Δημιουργίαν καὶ τὸν κόσμον, θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, λέγει ὁ Μάρκος, ὁ Ἀθανάσιος σκοπεῖ νὰ δείξῃ οὐχὶ τὴν διάκρισιν τῶν προσώπων ἀπ' ἀλλήλων, οὐδὲ τὴν ἐσωτερικὴν καθ' αὐτὰ ἐν τῇ θεότητι σχέσιν αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν «ἐνωσιν μαλλον καὶ συμφυΐαν» ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματος ἐκφαινομένην ἐν τῇ πρὸς τὸν κόσμον σχέσει αὐτῶν (¹). Ἐν δὲ τῇ σχέσει ταύτῃ ἡ ἐννοια τῆς ἀποστολῆς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ προσώπου σημαίνει κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων (Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (²)) εὐδοκίαν τῆς θεότητος ὅλης. Συνοψίζων δὲ καθόλου τὰ κατὰ τὸ τελευταῖον χωρίον τοῦ Ἀθανασίου ὑποδεκνύει τῷ ἰδίῳ ἀντιπάλῳ τὰ σημεῖα ἅτινα αὐτὸς κατὰ τὴν προσφυλῇ αὐτῷ μέθοδον συνεπλήρου καὶ παρηρημήνευε (³). Συμπληρῶν δὲ οὕτω τὴν ἐπὶ τῶν χωρίων τοῦ Ἀθανασίου ἀπάντησιν αὐτοῦ, ὁ Μάρκος παράγει ἔτι μαρτυρίαν τοῦ Πατρὸς τούτου πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οὗτος εἶχετο τῆς ιδέας τῆς μονυχίας ἐν τῇ θεότητι (⁴). Ὁ Ἰωάννης δυσανασχετεῖ ἐπὶ τῇ ἐκτεταμένῃ ἀπολογία τοῦ Ἐφέσου, ἐν ᾧ σκοπός, λέγει, ἐτέθη ἡ ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα μεταβάσις, πρὸς εὑρεσιν τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι διὰ τῆς διεξοδικῆς ἀπολογίας ἢ μᾶλλον μονολογίας ἐνὸς στόματος ἀποκάμνουσιν ἀκούοντες οἱ σύμβουλοι καὶ δυσχεραίνουνσι πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν ζητημάτων. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Μάρκου νῦν δὴ ρηθέντων οἱ σύμβουλοι ἴσως οὐδὲν ἄλλο ἐνόησαν, πλὴν τῆς κατηγορίας ὅτι δὲν προσάγει ἐντελὴ τὰ ῥητὰ ἢ ὅτι περικόπτει αὐτὰ (⁵). Ταῦτα ἐν

¹) Ἀπόδοι σελ. 31.

²) Acta σελ. 311.

³) Ἡ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου εἶνε τοσοῦτο σαφὴς καὶ κατηγορηματικὴ ὥστε οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπολείπεται περὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ δόγματι τούτῳ. Βλ. ἰδίᾳ Migne S. Gregor. Naz. t. I, col. 1073, 1160. II, col. 76. 80. 304. 348.

⁴) Ἀθανασίου «περὶ τῆς αἰδίου παρξέως Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος», Acta σελ. 314.

⁵) Acta σελ. 315.

προλόγοις λέγει μεμρόμενος ἅμα τῷ Μάρκῳ ἐπὶ τῇ ἀνακινήσει τοῦ ζητήματος τῆς χρονικῆς προόδου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἦν λέγει ὡς μηδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν πρὸς τὸ προκείμενον θέμα, εἰ καί, προστίθῃσιν, εὐχερῶς συνάγεται ἐκ τῆς ἐν τῇ χρονικῇ προόδῳ ἐξαρτήσεως τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἡ ἐν τῇ αἰδίῳ ἐκπορεύσει ἀπ' ἐκείνου ἐξάρτησις· προσεπισυνάπτων δ' ἅμα καὶ τὸ ἐκ τοῦ «ἀκούειν» καὶ «λαμβάνειν» ⁽¹⁾ ἐπιχείρημα, καθ' ὃ ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ (ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πατέρα) ἀναλογίας καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος σημαίνει τὴν αἰδιον προέλευσιν ⁽²⁾, εἰσέρχεται εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς ἀπαντήσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου εἰρημένα, ἵνα προσαγάγῃ μαρτυρίας τῶν πατέρων τῶν διδασκόντων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει ἢ λαμβάνει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Διὰ μακροῦ καὶ συνεχοῦς οὐδαμοῦ σχεδὸν διακοπέντος λόγου ὁ Λατίνος θεολόγος ἐδαλάνησε πάντα τὸν ὑπολείπμενον χρόνον τῆς συνεδρίας ταύτης. Διὰ προτεταγμένης σχολαστικῆς διαίρεσεως ὑπὸσχνεῖται τὸ πρῶτον πολλά, ἰδίᾳ δὲ λέγει ὅτι ποιήσεται λόγον περὶ τοῦ περιτύστου χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου, οὗ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἐρμηνείαν ὑποστηρίζει διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων ⁽³⁾. Καὶ δὴ ὡς πρῶτον ἐπιχείρημα ἴν' ἀποδείξῃ τὸν Μ. Βασίλειον διδάσκοντα ὅτι τὸ Πνεῦμα λαμβάνει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Υἱοῦ, προσάγει ἕτερον τοῦ Βασιλείου χωρίον, ἐν ᾧ ἀπαντᾷ ἡ ἐξῆς ἔκφρασις: «οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τίνα λαμβάνομεν καθ' ὃν τρόπον ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα». Παραποιῶν τὴν ἑσωτερικὴν σημασίαν καὶ τὴν γραμματικὴν ἐκδοχὴν τοῦ χωρίου ⁽⁴⁾ συμπεραίνει ὅτι τὸ Πνεῦμα λαμβάνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ

1) «Ἐκ τοῦ θεοῦ λήφεται καὶ ἀναγγελεῖ οὖν»,.

2) Acta σελ. 315.

3) Acta σελ. 316—318.

4) Acta p. 317—319. Τὸ χωρίον ἔχει οὕτω: «Ἐνα μὲν Πατέρα, ἕνα δὲ Υἱόν, ἕν δὲ Πνεῦμα ἅγιον κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν δεῖ οὐολογεῖν — οὕτε δύο Πατέρας λέγειν, οὕτε δύο Υἱούς, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα οὕτε Υἱός ἐστιν οὕτε οὐνομάζεται· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τίνα λαμβάνομεν, καθ' ὃν τρόπον ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' αὐτοῦ προσερχομένου ἡμῖν καὶ ἁγιά-

εἶναι⁽¹⁾. Μεταβαίνων εἴτα εἰς τὴν ἀνασκόπησιν τοῦ ἁ. χωρίου τοῦ Βασιλείου· πρῶτον μὲν λέγει ὅτι διὰ τοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ χειρογράφῳ κειμένου «ἴσως» παρουσιάζεται ὁ Μ. Βασίλειος — ὁ τοσοῦτο θαυμασθεὶς καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὡς ἀκριβῶς καὶ σαφῶς περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος θεολογήσας — ὡς ἀμφιβάλλων περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος τοῦ προτεθέντος ὑπὸ τοῦ Εὐνομίου καὶ ἅμα ὡς ἀνασκευάζων τὰ ἄγνωστα καὶ ἀνακριθῆ διὰ τῶν ἀγνάστων καὶ ἀμφιβόλων⁽²⁾· εἰς τὴν τοιαύτην δὲ ἀμφιβολίαν καὶ τὸ ἄσαφές ἀντίκειται, λέγει, φανερώς τὸ εὐκρινὲς κείμενον, «εἰ καὶ τῷ ἁξιώματι» καὶ τὸ ἐπίσης προστιθέμενον «ὑποβέβηκε»⁽³⁾, ὥστε ἀμφιβόλως ἄνευ περαιτέρω συλλογισμῶν ἀποδείκνυται τὸ ἐσφαλμένον τῆς γραφῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ κώδικος. Ἐπαναλαμβάνων δὲ πλεόν ἢ ἅπασι περὶ τοῦ «εἰ καὶ ἁξιώματι» ταῦτά ἅτινα καὶ ἐν ταῖς προηγούμεναις συνεδρίαις καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπανειλημμένως ἐξάγων τὴν

ζοντος δεχόμεθα τῆς θεότητος τὴν κοινωνίαν καὶ τῆς νιότητος τὴν συγκλήρωσιν καὶ τῆς αἰωνίου κληρονομίας τὸν ἀρραβῶνα καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῶν αἰωνίων αγαθῶν· ταῦτά εἰσιν ἃ παρὰ τοῦ Πνεύματος λαμβάνομεν καὶ ταῦτά εἰσιν ἅτινα ἐκτίσθησαν ἐν ἡμῖν καὶ τὰ αἰτιατὰ παρὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

¹⁾ Acta. σελ. 319.

²⁾ Acta. σελ. 320, 321.

³⁾ Τὸ χωρίον τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ μὲν τὸ λατινικὸν ἀπογράφον ἔχει ὥδε : «Ἁξιώματι μὲν γὰρ δευτερεῖν τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ ἔχον τὸ εἶναι καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημῶνον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος... Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον υποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τε τάξει καὶ τῷ ἁξιώματι, οὐκ ἐτ' ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτριὰς ἐπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν δυνατόν συλλογισασθαι... Κατὰ δὲ τὸν Ἑλληνικὸν κώδικα οὕτω : «Ἁξιώματι μὲν γὰρ δευτερεῖν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δεδιδαγμένα, οὔτε ἐκ τῶν προειρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατόν συλλογισασθαι... καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰ υποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τε τάξει καὶ τῷ ἁξιώματι (ἵνα καὶ ὅλως συγχωρήσωμεν) οὐκ ἐτ' ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτριὰς ἐπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν ἐντεῦθεν διήλον».

ἀλήθειαν τῆς ἰδίας δογματικῆς δοξασίας, μεταβαίνει εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἀθανασίου, ἐρμηνεύων αὐτὸ ὡς καὶ ὁ Μάρκος, δηλ. ὡς δεικνύον ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶνε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὸ περιώνυμον κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν¹⁾ χωρίον τοῦ Ἐπιφανίου ἐπαναλαμβάνει τὰς αὐτὰς ὡς καὶ τότε θεωρίας περὶ τῆς παραλείψεως τοῦ «ἐστὶ». Λαβὼν ὁμῶς ἅπαζ τὴν κατωφέρειαν ὁ Ἰωάννης τρέχει ἄνευ κανόνων καὶ τάξεως φύρων ἅμα πάντα καὶ εἰσάγων νέα καὶ ταυτίζων διακεκρυμένους ὅρους· διότι ἐν ᾧ προύκειτο περὶ τάξεως ἐν τῇ θεότητι αἴρνης ρίπτει εἰς τὸ μέτον τὴν ἔκφρασιν «τάξις φύσεως»²⁾, ἣν ταυτίζει πρὸς τὴν «τάξιν». Πρὸς τοῦτο παρητρεῖ αὐτῷ ὁ Ἐρέσου, ὃς μετὰ προσοχῆς παρηκολούθει τὸν ῥητορεύοντα Λατίνον θεολόγον, «Μὴ μετάβαλλε τὰς λέξεις· οὐκ ἐστὶ ταῦτόν τὸ λέγειν τάξιν καὶ φύσιν καὶ λέγειν φύσεως τάξιν»³⁾. Ὁ Ἰωάννης ἀποκρινόμενος καὶ ὑπερασπίζων τὴν ἰδίαν ἔκφρασιν πίπτει κατὰ κεφαλῆς εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐνομίου, ἣν αὐτὸς οὕτως μετὰ τοῦ Βασιλείου πρὸ μικροῦ ἐπολέμησεν, ὅτι δηλ. τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶνε καὶ τάξει καὶ φύσει δεύτερον τοῦ Υἱοῦ⁴⁾. Ὑποσχεῖται δὲ ἐν τέλει νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς χρονικῆς προόδου τοῦ Πνεύματος, καὶ οὕτως ἴεται καὶ ἡ συνεδρία αὕτη. Κατ' αὐτὴν ὁ μὲν Μάρκος ἀπαντῶν εἰς τὰ κατὰ τὴν προτέραν συνεδρίαν προσαχθέντα χωρία τοῦ Ἀθανασίου ἀνῆρσε τὰ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν συμπεράσματα τοῦ Ἰωάννου· οὗτος δὲ συμπρωνήσας μετὰ τοῦ Ἐρέσου ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν χωρίων τούτων, ἀναζητεῖ ἕτερα ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ περιπύστου χωρίου τοῦ Βασιλείου, χάριν τοῦ ὁποῖου καὶ τὰ χωρία ἐκεῖνα τοῦ Ἀθανασίου, προκλήθεις ὑπὸ τοῦ Μάρκου, παρήγαγε· τὰ νέα ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ταῦτα τὸ μὲν εἶνε ἀναμάρτησις τῶν

1) Πρὸλ. σελ. 160—164

2) Acta σελ. 328

3) Acta σελ. 329.

4) Acta σελ. 329.

προσενεχθέντων ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀμφισβητουμένου χωρίου τοῦ Βασιλείου, τὸ δὲ προσαγωγή ν' οὗ χωρίου τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς καὶ εἴτα δευτέρᾳ ἀνασκόπησις τῆς ἐσωτερικῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου χωρίου. Πᾶσα δὲ ἡ ἄλλη μακρηγορία, δι' ἧς πληροῦται ὁ λόγος τοῦ Λατίνου θεολόγου, εἶνε συχναὶ ἀκαιροὶ ἐπαναλήψεις καὶ ἐπικίνδυνοι ἀνακολουθίαι καὶ ἐλευθερία περὶ τὴν χρῆσιν τῆς θεολογικῆς γλώσσης, τοῦθ' ὅπερ οὕτως οἰκτρῶς παρέσυρε τὸν Λατίνον θεολόγον εἰς ἀντίτιπωσιν αὐτοῦ πρὸς ἑαυτὸν καὶ εἰς συμφωνίαν πρὸς τὸν αἱρετικὸν Εὐνόμιον.

Τῇ 14 Μαρτίου συνήλθεν ἡ πέμπτη τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ συνεδριῶν. Κατὰ ταύτην προλογίζει ὁ Μάρκος· εἶτε καὶ αὐτὸς εἰς τοῦτο πεισθεὶς, εἶτε ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπαιτηθεὶς λέγει ὅτι ἐν τοῖς ἐξῆς διαλέξεται οὐχὶ διεξοδικῶς, ἀλλὰ διὰ βραχέων καὶ διαλογικῶς περὶ τῶν κυρίων μόνον σημείων τῆς συζητήσεως, ἀποφεύγων, διὰ τὸ ἀδύνατον, ν' ἀπολογηθῇ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ρηθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ προηγηθείσῃ συνεδρίᾳ. Καίπερ δέ, ἀναμερόμενος εἰς τὴν τάξιν τῆς ἐπιφορας τῶν ἐπιχειρημάτων κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην, ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὰ περὶ τοῦ ῥητοῦ τοῦ Ἀθανασίου ἐπαχθέντα κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου (1), ἀναγκάζεται, διὰ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Λατίνου θεολόγου, νὰ πραγματευθῇ πρότερον περὶ τοῦ χωρίου τοῦ Βασιλείου· καὶ δὴ ἀπαντᾷ πρώτιστα πάντων εἰς τὸ πρῶτον τοῦ Λατίνου θεολόγου ἐπιχείρημα, τὸ εἰλημμένον ἐκ τοῦ ἐτέρου προσαχθέντος χωρίου τοῦ Βασιλείου. Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο οὐ μόνον δὲν φαίνεται, ἀλλ' οὐδὲ καὶ νὰ νοηθῇ δύναται ὅτι τὸ Πνεῦμα λαμβάνει οὐ μόνον τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅπως ὅτι λαμβάνει τι ἐξ αὐτοῦ (2). Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀπλούστατα μόνον λέγεται ὅτι ἡμεῖς παρὰ τοῦ Πνεύματος δὲν λαμβάνομεν τι τσιωτόν ὡς παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνομεν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τοῦ ὅλου συγγράμματος τοῦ Βασιλείου,

1) Ἀκτᾶ σελ. 330

2) *18 ἄνωγ, τὸ καίμενον.

ὅς ἦν ὅτι ἐν τῇ θεότητι δὲν ὑπάρχουσιν οὔτε δύο Πατέρες οὔτε δύο Υἱοί, ὡς ἔλεγον οἱ αἵρετικοί (¹). συνφθὰ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Βασιλείος θέλων νὰ παραστήσῃ ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν ἴσταται ἐν τάξει Υἱοῦ, οὐδὲ εἶνε Υἱὸς λέγει ὅτι ἡμεῖς παρὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ λαμβάνομεν τὸ Πνεῦμα ἀποστελλόμενον ὡς τι ἐκείνου διάφορον πρόσωπον, παρὰ τοῦ Πνεύματος ὁμῶς οὐδὲν τοιοῦτο ἄλλο πρόσωπον λαμβάνομεν, ὥστε τὸ Πνεῦμα ὁμοιάζον καὶ κατὰ τοῦτο τῷ Υἱῷ νὰ ἐκληφθῇ ὡς Υἱός (²). Ἐνταῦθα οὐδὲν λέγεται περὶ τοῦ ὅτι τὸ Πνεῦμα λαμβάνει τι ἢ ἀπλῶς λαμβάνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ, διό καὶ ἀπαιτεῖ ὁ Μάρκος τὸν Ἰωάννην ἐξήγησιν τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἐρμηνείας (³). Οὗτος ὑποστηρίζων τὴν ἰδίαν ἐρμηνείαν παράγει ὅλον τὸ χωρίον καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξάγει τὴν ἰδίαν ἐξήγησιν παραποιῶν τὴν γραμματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐκφράσεως «ὥσπερ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα», ἐν ᾗ λαμβάνει τὴν λέξιν «Πνεῦμα» κατ' ὀνομαστικὴν πτῶσιν καὶ προσυπονοεῖ τὸ «λαμβάνει» ἐκ τοῦ ἀνωτέρω εἰρημένου «λαμβάνομεν» πρὸς ὑποστήριξιν τῆς τοιαύτης γραμματικῆς τοῦ χωρίου τούτου ἐκδοχῆς φέρει καὶ ἀτυχέστατον καὶ παγγέλοιον κατ' ἀναλογίαν δῆθεν παράδειγμα (⁴). Ὁ Ἐφέσου ἀντιπαρatrephῇ αὐτῷ ὅτι ἀληθὴς θὰ ἦτο τοιαύτη ἐκδοχὴ ἂν ἔκειτο ὅτι «λαμβάνει τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ». Τοῦτο ὁμῶς οὔτε γραμματικῶς εἶνε ἀληθές οὔτε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Βασιλείου σύμφωνον, πειρωμένου ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶνε διάφορον τοῦ Υἱοῦ, διότι παρ' αὐτοῦ μὲν λαμβάνομεν τὸ Πνεῦμα, παρὰ τούτου δὲ οὐδὲν λαμβάνομεν, αὐτοῦ τούτου προσερχομένου καὶ κοινοῦντος ἡμῖν τὰ χαρίσματα αὐτοῦ (⁵). Ὁ Ἰωάννης ἐπιλαμβανόμενος τῆς τελευταίας ταύτης τοῦ Μάρκου δηλώσεως ἐκπίπτει ἄγνωστον πῶς καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ εἰς ζήτημα ὅλως

¹) Acta. σελ. 332.

²) Acta σελ. 334.

³) Acta σελ. 335.

⁴) Ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐκείνου συμβαίνει τὸ ἀντίθετον ἐκείνου ὅτι ἐπεξήτει ὁ Ἰωάννης σελ. 335.

⁵) Αὐτόθι. σελ. 335.

ἄσχετον πρὸς τὴν προκειμένην συζήτησιν — περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐν τῇ θεότητι ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μὴ νοήσας τὰ ὑπὸ τὸ «ἕτερα οὐ λαμβάνομεν παρὰ τοῦ Πνεύματος» σημαίνόμενα τοῦ Μάρκου, ἀγωνίζεται ν' ἀποδείξῃ τὸ ὑπ' οὐδενὸς διαμρισθητῆρ ἐν ὅτι τὰ χαρίσματα εἶνε διάφορα αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διὸ καὶ ἐν τέλει ποιεῖται τοιαύτην ἐρώτησιν τῷ Ἐφέσου: «ἐρωτῶ σε, Πάτερ αἰδεσιμώτατε, τὸ χορηγούμενον τοῦτο Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ κτίστης ἐστὶν ἢ κτίσμα; δύο γὰρ εἰσιν ἐν τῷ παντί, κτίστης καὶ κτίσματα· καὶ ἔστι κτίστης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, αἱ ἐνέργειαι δὲ αὐτοῦ εἰσὶ κτίσματα; ἄρα κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἐξέχεεν ὁ Θεὸς πλουσίως εἰς ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ;» (1). Εἰς τὴν ἄσκοπον καὶ ἀκατανόητον ταύτην ἐρώτησιν ὁ Μάρκος ἀπήντησε διὰ τῆς σιωπῆς. Διὰ τῆς αὐτῆς σιωπῆς ὁ Ἐφέσου ἀπήντησε καὶ εἰς τὴν ἐπαναληφθεῖσαν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἐρώτησιν (2). Ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ Μάρκος προσέλετο ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὴν σιωπὴν, ἐκ τοῦ προχείρου καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἐξηγεῖται διὰ τῆς ἀκατανόητου διαγωγῆς καὶ τῆς μεθόδου τοῦ διαλέγεσθαι τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ὃς μετὰ πείσματος ἀρνούμενος νὰ ἐννοήσῃ τὰ οὕτω σαφῶς ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα μετέτεlesen εἰς ἄσχετον ζήτημα, ὅπερ πάλιν ἐθῆκεν ὑπὸ τοιοῦτον τύπον, οἷον εἶδομεν ἀνωτέρω. Κιριώτατος ὅμως λόγος, δι' ὃν ὁ Ἐφέσου ἐσίγησεν ἐρωτηθεὶς ἦν ἡ ἐπανειλημμένως ἐκδιλωθεῖσα ἀπαίτησις τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ ἀνακινήθῃ ἕτερόν τι ζήτημα ἀμρισβ. πύσμον καὶ μάλιστα πάντων τὸ περὶ θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας (3), ὅπερ ἐν Φερράρα ἀνακινήθῃ ἤδη ὁ βασιλεὺς παρεκώλυσε νὰ συζητηθῇ (4). Ὅτι δὲ ὁ Μάρκος ἐν τῷ ζήτηματι τούτῳ ἦν ἄριστα παρεσκευασμένος — καὶ ἐκ τούτου οὐχὶ ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν τι εἰπεῖν, ὥς θέλουσι τὰ λατινίζοντα ἑλληνικὰ πρακτικῶς

1) Acta σελ. 336.

2) Acta αὐτόθι.

3) Acta σελ. 337.

4) Συρόπουλ, V, 18, 140.

(¹) καὶ οἱ νεώτεροι παπισταὶ (²) ἀκολουθοῦντες αὐτοῖς καὶ τῷ ταῦτα ἀντιγράφοντι Ἰωσήφ τῷ Μεθώνης (³)—δείκνυσιν ὅ,τε Συρόπουλος κατὰ τὴν ἐν Φερράρα σύνοδον (⁴) καὶ αὐτὸς ὁ Μάρκος συγγραψάμενος ἰδιαίτερον ἔργον «περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας». Ὅτι δὲ τοῦτο εἶχε κυρίως αἰτίαν ἢ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ σιωπῇ τοῦ Μάρκου δεικνύει ἡ ἄμεσος ἐπέμβασις τοῦ βασιλέως καὶ ἡ ἐξήγησις, ἣν εἰς τὴν ἐπέμβασιν ταύτην σαφῶς παρέχουσιν αὐτὰ τὰ πρακτικά. Κατ' αὐτὰ «ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς μήποτε εἰς ἄλλο δόγμα ὁ λόγος ἐμπέσῃ καὶ εἰς μέσον ἄκοντας περὶ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου ἡ ἐξέτασις φέρῃ ἡμᾶς, ὥρισεν ἵνα παύσωνται περὶ τούτου διαλέγεσθαι» (⁵). Τῶν δὲ Λατίνων ἐρμηνόντων εἰς τὴν ἀπαίτησιν αὐτῶν καὶ ἀξιούντων νὰ εἰπωσι περὶ τούτου «ὁ βασιλεὺς τὸν λόγον ἐπισχὼν ἔφη: ταῦτα οὐ ποιοῦσι πρὸς τὸ προκείμενον· προκείμενον δὲ λέγω τὸ καθόλου ζήτημα· καὶ οὐδὲν ἴσταται τὸ πᾶν εἰς τὸ προκείμενον τοῦτο. Ἡμεῖς περὶ μίας ὑποθέσεως ἐστήσαμεν λέγειν καὶ οὐ περὶ ἐτέρας, ἥτις ἡμῖν προξενῆσαι μέλλει φιλονεικίας». Τοῦ Ἰωάννου ἐπιμένοντος καὶ ἐπανεληθόντος εἰς τὸ περὶ τῆς σχέσεως τῶν χαρισμάτων πρὸς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ὑποστηρίζοντος δὲ τὴν ἐναντίαν ὁλῶς γνώμην ἐν τούτῳ ἐκείνης, ἣν πρὸ μικροῦ εἶπεν (⁶), ὁ Ἐφέσου ἁπαξ ἔτι ἐπανερχόμενος εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Βασιλείου λέγει, ὅτι ἡ ὑφ' αὐτοῦ γενομένη ἐξήγησις τοῦ χωρίου εἶνε οὐ μόνον ἡ μόνη ὀρθή καὶ σύμφωνος τῷ σκοπῷ τοῦ Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ ὁμόφωνος τῇ περὶ χαρισμάτων γνώμῃ, ἣν νῦν διῇ ἐν ἀρχῇ ἐξήνεγκεν ὁ Ἰωάννης αὐτὸς καὶ πρὸς ἣν οὐδεὶς ἀντιλέγει, προστίθῃσι δέ: «ὅτι δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα λομβάνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ

¹) Acta σελ. 337. «ὁ δὲ Ἐφέσου μηδὲν ἔχων ἀποκριθῆναι ἐσιώπα ἐπὶ μακρόν»,.

²) Le Beau. Histoire du Bas-Empire XXI p. 166.

³) Migne CLIX, col. 1060.

⁴) Συρόπουλος, ἐνδ' ἀνωτέρω.

⁵) Acta σελ. 338.

⁶) Acta. σελ. 339.

τὸ εἶναι, καθὼς αὐτὸς προέθηκας, ἡμεῖς δὲ παρὰ τοῦ Πνεύματος κτίσματα λαμβάνομεν, τοῦτο οὐτε ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν εἰρημένων φαίνεται, οὐτε ὅλως ἐξ ἀνάγκης συνάγεται. Καὶ περὶ τούτου ἐστὶν ἡμῖν ἡ διαφορὰ· δεῖξον οὖν αὐτὸς πόθεν λαμβάνεις, ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα λαμβάνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, ἡμεῖς δὲ παρὰ τοῦ Πνεύματος λαμβάνομεν κτίσματα» (1). Ὁ Ἰωάννης μὴ ἀρκοῦμενος εἰς ταῦτα μηδὲ εἰς τὴν καὶ αὐτῶν ἐκφρασθεῖσαν ἀπαίτησιν τοῦ βασιλέως ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὴν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ πράγματος συζήτησιν (2), ἀνατρέχει εἰς νέας κατασκευὰς καὶ ἐπιχειρήματα, πρὸς ἃ ὁ Ἑρέσου οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἔδωκε (3) τοῦ βασιλέως, τὸ τρίτον ἤδη προτρεψιαμένου τὴν εἰς τὸ προκείμενον μετὰβασιν (4). Νῦν ὁ Μάρκος οὐδεμίαν προτοχὴν καὶ σημασίαν ἀποδίδων εἰς τὰς μετὰ θριάμβου δηλώσεις τοῦ τε Καισαρίνη καὶ τοῦ Ἰωάννου περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἔρμηνείας τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου (5), μετ' ἀξιοπρεπείας προτείνει, ἵνα, διὰ τὴν ἐκατέρωθεν ἀσυμφωνίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου χωρίου, καταλίπωσι τὸ ἀπὸ τούτου ἐπιχείρημα καὶ ἐξετάσωσι τὰ ἄλλα δύο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου προσαχθέντα ὑπὲρ τοῦ περιφήμου χωρίου τοῦ Βασιλείου ἐπιχειρήματα· μάτην ἐπιχειρεῖ ὁ Ἰωάννης νὰ διαμαρτυρηθῇ ὅτι τὸ χωρίον τὸ 6'. τοῦ Βασιλείου «ἐσαφηνίσθη καὶ ὑπερσαφηνίσθη» (6), ὁ Μάρκος προχωρεῖ εἰς τὴν ἐξέλεγχσιν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀποραινόμενος ὅτι ἐν τῇ Τριάδι οὐδεμία ὑπάρχει κατ' ἀξίωμα τάξις, οὔτε πρῶτον οὔτε δεῦτερον οὔτε τρίτον «ἀλλ' ἐν καὶ ἐν καὶ ἐν καὶ μία οὐσία» (7), τὸ δὲ «γεννᾶν» καὶ τὸ «προβάλλειν» δὲν εἶνε φυσικὰ ἀλλ' ὑποστατικὰ ἰδιώματα, λέγει ὅτι ὁ εἰσάγων δύο τοῦ Πνεύματος

1) Acta σελ. 339.

2) Αὐτόθι. σελ. 337.

3) Acta σελ. 337.

4) Αὐτόθι σελ. 339.

5) Αὐτόθι σελ. 341.

6) Αὐτόθι σελ. 342.

7) Αὐτόθι.

προβολείς εισάγει καὶ δύο ἀρχάς ἐν τῇ Θεότητι. Πρὸς τοῦτο ὁ Ἰωάννης ἐπισήμως διαμαρτύρεται διαβεβαιῶν ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς προβάλλουσι (πνέουσι) τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον κατὰ μίαν κοινὴν πνευματικὴν δύναμιν φυλαττομένης πάντοτε μιᾶς ἀρχῆς. Ὁ Μάρκος εἰπὼν ὅτι τοῦτο φέρει εὐθὺς εἰς τὴν συναλοιφήν τῶν προσώπων καὶ εἰς τὸν Σαβελλιανισμόν μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ γενικοῦ τούτου σημείου εἰς τὸ χωρίον τοῦ Βασιλείου. Ἐν τῇ προηγούμενῃ συνεδρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ δευτέρῳ σημείῳ τῆς ἀπελογίας αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κώδικι «ἴσως» καὶ τοῦ «ἵνα συγχωρήσωμεν», ἐπειράθη ν' ἀποδείξῃ τὸν κώδικα τοῦτον ἐσφαλμένον καὶ δικαιολογήσῃ οὕτω τὴν ἰδίαν ἐξήγησιν τοῦ νενοθευμένου χωρίου τοῦ Βασιλείου· ἐπὶ τούτου νῦν ὁ Μάρκος ἐπάγει, ὅτι τὸ εἶναι τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα δὲν εἶνε γνώμη τοῦ Βασιλείου, ὅς αὐτὸ τοῦτο κατηγορεῖ ἐπὶ τούτῳ τὸν Εὐνόμιον ἐπιγράφοντα ψευδῶς τὴν διδασκαλίαν ταύτην τοῖς ἁγίοις Πατέρεσι, χωρὶς νὰ δυηθῇ ὅμως νὰ ὀνομάσῃ οὐδὲ ἓνα τοιοῦτον, διότι ἀναμφιβόλως δὲν ἠδύνατο αὐτὸς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ νὰ ὑπονοῇ τὸν Ἀθανάσιον (ὃν ὁ Ἰωάννης πρὸς τοῦτο προσήγαγεν) αὐτὸς ἀρειανὸς ὢν τὸν πολέμιον τοῦ Ἀρειανισμοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις κατονομάζων ⁽¹⁾. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ δεδομένῃ περιπτώσει ἠδύνατο ὁ Εὐνόμιος νὰ ὑπονοῇ τὸ τῆς Γραφῆς «πορευθέντες μαθητεύσατε κλπ», ὁ Βασίλειος ἐπιτρέπων καθ' ὑπόθεσιν τὴν τοιαύτην ἐσφαλμένην ἐκδοχὴν τοῦ χωρίου τούτου ἀνθυποφέρει, ὅτι καὶ ἐκ τοιαύτης ἐσφαλμένης ἐρμηνείας οὐδαμῶς ἔπεται ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶνε καὶ τῇ φύσει τρίτον. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐννοια τοῦ δεδομένου χωρίου τοῦ Βασιλείου ἔσται τοιάδε: «Ἀξιώματι γὰρ δειτερεύειν τοῦ Υἱοῦ ὁ τῆς εὐσεβείας ἴσως παραδιδῶσι λόγος—λόγον εὐσεβείας λέγων τὸν παραδοθέντα ἡμῖν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου—εἰ τις ἐκλάβοι αὐτὸν κατὰ τὴν εἰρημένην ἐννοίαν—λέγει οὖν οὕτως ὅτι, ἴσως, ἠμφίβαλλε παραδιδόναι τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, τοιότῃ τὴν θείαν γραφὴν καὶ τὴν

¹⁾ Acta σελ. 343.

ἐξ αὐτῆς παράδοσιν ὅτι τρίτον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἰσως ἂν τις, φησί, κατὰ τὴν ἀρίθμησιν ταύτην εἰς τὸ ἀξίωμα λάβοι, ὅτι ἐπειδὴ τρίτον ἀριθμεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον ἐστὶ καὶ τῷ ἀξιώματι· ἀλλ' εἴπερ ἄρα καὶ τοῦτο συγχωρήσομεν οὐκ ἀναγκαίως φαίνεται καὶ τῇ φύσει τρίτον εἶναι καὶ οὕτω τὸν λόγον τῆς ἀμφιβολίας τίθησιν ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἐκ τῶν ῥημάτων τῆς Γραφῆς φαίνεται τρίτον εἶναι τῷ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἴσως ἂν τις, φησίν, ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως ταύτης εἴποι καὶ τρίτον τῷ ἀξιώματι» (1)· διό, συμπεραίνει ὁ Μάρκος, οὐδεὶς μῶμος προστρίβεται ἐκ τοῦ κειμένου «ἴσως» τῷ Βασιλείῳ. Δις κατὰ συνέχειαν ὁ Λατίνος θεολόγος ἐπιχειρεῖ δι' ἐπανόδου εἰς τὰ πρότερον ἐφ' αὐτοῦ εἰρημένα καὶ διὰ μακρᾶς ἀναλύσεως τοῦ περιπύστου χωρίου καὶ δὴ καὶ ὅλου τοῦ τρίτου κατὰ Εὐνομίου λόγου τοῦ Βασιλείου νὰ δικαιώσῃ τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην ἐρμηνείαν (2). Μετὰ τινος δὲ εἰσέτι ἀποπείρας τοῦ Ἰωάννου καὶ ἐκδρομᾶς εἰς τὴν λογικὴν, ἃς ἀυστάτους ὁ Μάρκος ἀπέδειξε, λύεται ἡ συνεδρία (3).

Ἐκ τῆς συνεδρίας ταύτης, ἥτις σύμπασα σχεδὸν κατηναλώθη περὶ τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς χωρίου—τοῦ Μ. Βασιλείου—ὁ ἡμέτερος Μάρκος ἠδύνατο ν' ἀποκομίσῃ μόνον ἀπογοήτευσιν καὶ ἀπώλειαν πάσης ἐλπίδος περὶ σπουδαίας προχωρήσεως τοῦ ἔργου τῆς συνόδου. Ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἐπέδειξε τοσοῦτο πείσμα καὶ τοσαύτην ἀρέλειαν καὶ στρεψοδικίαν ἐν τῇ κατανοήσει τοῦ συζητουμένου θέματος, ὥστε ἡ συζήτησις μετεβλήθη, ἀπώλεσε τὸν χαρακτήρα τῆς σπουδαιότητος μέχρι τοσοῦτου βαθμοῦ, ὥστε ὁ Μάρκος ἐσχημάτισεν ἤδη ἀμετάκλητον γνώμην νὰ παύσῃται συζητῶν. Ἡ μέχρι τοῦδε πορεία τῆς συζητήσεως καταλήξασα εἰς τὸ σημεῖον, ἐν ᾧ εἶδομεν αὐτὴν κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην, ἐπέδρασεν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὴν ὑγίειαν τοῦ Μάρκου, ὅστις ἤρξατο

1) Acta σελ. 344—345.

2) Ἀντόθι σελ. 346—355.

3) Ἀντόθι σελ. 355.

νῦν νά αισθάνηται πάλιν τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς νευρικῆς αὐτοῦ ἀσθενείας ⁽¹⁾. Ἀπορασίτας λοιπὸν νά καταλύσῃ τὰς πρὸς τοὺς Λατίνους διαλέξεις αὐτοῦ συνήγαγε πάσας τὰς ἐξασθενιζομένας αὐτοῦ δυνάμεις ἵνα ἔτι ἅπτεξ τελευταῖον ἀποτείνῃ τὸν λόγον πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ⁽²⁾. Πρὸς τοῦτο εὗρε συναινούντα καὶ τὸν αὐτοκράτορα, μάλιστα προτρέψαντα αὐτόν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Συροπούλου ⁽³⁾.

Οὕτως ἐν τῇ μεθεπομένῃ συνεδρίᾳ τῆς 17 Μαρτίου τοῦ 1439 ὁ Μάρκος ἀπέτεινε πρὸς τὴν σύνθετον λόγον συστηματικὸν καὶ συνεχῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς τρίτης ἐν Ἐρέσῳ Οἰκουμενικῆς συνόδου, θεὶς τὸ ζήτημα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ τὴν σαφῇ καὶ ἀδιαφιλονεικίῳ αὐτοῦ ὁψιν. Ἐλέγχων ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου αὐτοῦ αὐτὰς τὰς βάσεις τῆς συζητήσεως τῶν Λατίνων, λέγει ὅτι βάσεως τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ οὐσης τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως διδασκαλίας, πρῶτα καὶ πάντων μάλιστα ἐπ' αὐτῆς ὀφείλομεν νά στηρίζωμεν πάντα τὰ δόγματα καὶ τὴν ἀπόδειξιν αὐτῶν καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἀμφιβόλων καὶ διρρορμένων χωρίων, ἅτινα καὶ αὐτὰ μόνον διὰ τῆς πρὸς τὴν Γραφὴν παραλληλίας καὶ συμφωνίας ἀνάγκη ἐρμηνευόμενα νά γίνωνται δεκτά ⁽⁴⁾. Ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ἠδύνατο νά εἰπῇ ἐναντία καὶ ἀνακόλουθα τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ θεμελιωτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ λοιπὸν τῆς ἐρμηνείας τῶν χωρίων τοῦ Βασιλείου προσαγάγωμεν ὡς λυδίαν λίθον καὶ ὠφευδῇ αὐτῶν ἐρμηνείαν αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς ⁽⁵⁾. Οὕτω δὲ φέρει πρῶτον πάντων τὸ «ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται...» (Ἰωάν. 15, 26). Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ διαβλέπων τὴν

¹⁾ Μάρκου Ἐρέσου ἐγκόκλιος Α', Migne CLIX col. 1049 καὶ 1062.

²⁾ Αὐτόθι πρὸς. Συροπούλ. VIII, 2, 218.

³⁾ Συροπούλ. VIII, 1, 216, 217.

⁴⁾ Acta σελ. 355.

⁵⁾ Αὐτόθι σελ. 356.

αιριβή περί τοῦ Πνεύματος θεολογίαν παρατηρεῖ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκφράσει τὸ ἐλεύθερον καὶ αὐτεξούσιον τοῦ Πνεύματος («ὅταν ἔλθῃ»), ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ («ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν») τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ ἔργῳ τῆς ἐμφανείας τοῦ Πνεύματος τῷ κόσμῳ, διὰ δὲ τῆς τελευταίας ἐκφράσεως («ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται») τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος «καὶ ὅθεν ἔχει τὸ εἶναι» (1).

Καὶ ὑπὲρ τῆς ἑρμηνείας μὲν τῶν δύο πρώτων μελῶν τοῦ χωρίου φέρει τὴν μαρτυρίαν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (2), ὡς πρὸς δὲ τὸ τρίτον φέρει ὡς ἐπιχείρημα τὴν συντακτικὴν σαφήνειαν καὶ ὀρθότητα τοῦ χωρίου καὶ τοῦ ὁγδοῦ ἄρθρου τοῦ συμβόλου (3), προσεπάγων δὲ μάρτυρα αὐτῆς τὸν Ναζιανζηνὸν (4), συμπεραίνει ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶνε ἰδιότης προσωπικῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη νοεῖν καὶ λέγειν, «εἴ τι Πνεῦμα ἁγίων ἐστὶ τοῦτο ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· καὶ εἴ τι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τοῦτο ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἴ τι ἄρα καὶ ἐξ ἑτέρου τινὸς ἐκπορεύεται οὐκ ἐστὶ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον... Οὐκ ἄρα νοεῖν ἀναγκαῖον ἡμᾶς οὐδὲ δυνατόν ὅλως ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι νοεῖν τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο ἐκπορεύεσθαι» (5)— 2). Ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου παράγει τὸ ἐν τῇ Α'. Κορινθ. 2, 12, ἐν ᾧ δείκνυται πόθεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ὑπαρξίν ἔχει, τοῦ ἀποστόλου λέγοντος: «Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ»· ἐν τῇ χωρίῳ τούτῳ οὐδαμῶς νοεῖται τὸ «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ τοῦ κατ' ἀποκάλυψιν συμβόλου Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας, παρ' ᾧ τῇ μὲν Πατρὶ ἀποδίδεται ἡ αἰτία τῆς ὑπάρ-

1) Acta σελ. 356.

2) Λόγος εἰς τὴν Πεντηκοστὴν, § 9.

3) Αὐτ. σελ. 357. Οὕτω τὸ σῶμα δὲν εἶπεν «ὃ παρ' ἡμῶν ἐκπορεύεται», ὡς ἀνωτέρω προκειμένου λόγου περὶ τῆς τῷ Πνεύματι ἀποδομένης τιμῆς συμπαρατίθησι καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

4) Λόγος Α', περὶ Υἱοῦ Migne t. XXXV, col. 76. b. c

5) Acta σελ. 358.

ζεως τοῦ Πνεύματος, τῷ δὲ Υἱῷ προσεπιγράφεται ἡ φανέρωσις αὐτοῦ τῷ κόσμῳ⁽¹⁾.—3) Προσάγει εἰτα μαρτυρίαν ἐκ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἀποφαινομένου ὅτι ἐν τῇ θεότητι μόνος ὁ Πατὴρ ἐστὶ πηγὴ τῆς θεότητος ἅμα δὲ ὅτι καὶ αἱ προσωπικαὶ ιδιότητες ἐν αὐτῇ δὲν ἀναστρέφουσιν⁽²⁾. Ἐκ τούτου λέγει ὁ Μάρκος, ὁ Υἱὸς μὴ κοινωνῶν τῷ Πατρὶ ἐν τῇ πηγῇ τῆς θεότητος ἐπίσης εἶνε ζένος καὶ ἐν τῇ αἰτίᾳ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως⁽³⁾ τῇ μαρτυρίᾳ ταύτῃ προστίθῃσι καὶ τὴν τοῦ Ἀθανασίου ἤδη καὶ πρότερον προσαχθεῖσαν καὶ ὑποστηρίζουσαν ὅτι μόνος ὁ Πατὴρ πηγὴ ἐν τῇ θεότητι.—4) Ἀπὸ τούτων μεταβαίνει ἐπὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἐξ ὧν παράγει ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ τὴν ἀπάντησιν Λεοντίου τοῦ Καισαρείας πρὸς ἐθνικὸν φιλόσοφον, λέγοντος οὕτω: «Δέχου μίαν θεότητα τοῦ Πατρὸς τοῦ γεννήσαντος τὸν Υἱὸν ἀνεκφράστως καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἰδίου δὲ ὄντος τοῦ Υἱοῦ»⁽⁴⁾. ἐν ᾧ χωρίῳ ὁ Μάρκος ὑποδείκνυσι τὴν ἀκριβολογίαν τῶν Πατέρων προσθεμένων τὴν ἔκφρασιν τοῦ «Πατρὸς» πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ· πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ἀκριθείας ταύτης προσάγει τὸν Κύριλλον, ὃς ἀποδίδει τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν οἰκειότητα τοῦ Πνεύματος τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως καὶ τῷ ὁμοουσίῳ⁽⁵⁾.—5)

¹⁾ Migne X, col. 985. "Ἐν Πνεύμα Ἁγίον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον καὶ δι' Υἱοῦ περηνδὸς δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις,».

²⁾ Διον. Ἀρεοπ. περὶ θείων ὀνομάτων κεφ. 2. "Ἔστι δὲ καὶ διάκρισις ἐν ταῖς ὑπερουσίαις θεολογίαις οὐχ ἦν ἕρην μόνον, ὅτι καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἔνωσιν ἀμυγῶς ἴδρυται καὶ ἀσυγχύτως ἐκάστη τῶν θεολογικῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ τῆς Ὑπερουσίου Θεότητος οὐκ ἀναστρέφει πρὸς ἄλληλα μόνος δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου Θεότητος ὁ Πατὴρ,».

³⁾ Acta σελ. 360.

⁴⁾ Αὐτ. 260, 261 ἴδε καὶ πρακτικὰ Α'. οἰκουμ. Συνόδου παρὰ Γελασίῳ Κεζικηνῷ βιβλ. 2. Concil. General. t. I, p. 770.

⁵⁾ Πᾶσα σχεδὸν ἡ θεολογία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρίας, τῆς φαιέρας ταύτης τῶν Δουτικῶν ἐν τῷ ζητήματι τοῦ filioque, ἀναφέρεται εἰς τὴν σχέσιν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν κόσμον· τὰ δὲ χωρία τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀξίον ἐκπόρευσιν, καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν νόθευσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Λατίνων,

Μικρόν μετὰ τὴν Α'. Οἰκουμενικὴν σύνοδον φέρει τὸν Μ. Βασίλειον, οὗ παράγει δύο χωρία, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων ἐξηγείται ὁ λόγος τῆς οἰκειότητος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς ὁμοουσιότητος τῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα (¹), ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ κατὰ Σαβελλίου, Ἀρείου καὶ Εὐνομίου λέγει «ἐγὼ μετὰ Πατρός μὲν οἶδα οὐχὶ δὲ Πατέρα τὸ Πνεῦμα, καὶ μετὰ Υἱοῦ παρέλαβον, οὐχὶ δὲ Υἱὸν ὠνομασμένον, ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς τὸν Πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν δὲ ἐπειδὴ ἀκούω: Εἴ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ» (²) ἐφιστὰ δὲ ἐνταῦθα ὁ Μάρκος τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς σαφοῦς διακρίσεως τῆς οἰκειότητος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ πρὸς τὸν Υἱόν, διακρίσεως καθιστάσης σαφῇ τὴν πρὸς μόνον τὸν Πατέρα κατ' ἐκπόρευσιν σχέσιν τοῦ Πνεύματος, πρὸς δὲ τὸν Υἱὸν τὴν ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς φύσεως οἰκειότητα. Μετὰ ταῦτα δὲ θριαμβικῶς ἀναφωνεῖ «τούτων τί ἂν γένοιτο λεικώτερον ἢ καθαρώτερον γινώρισμα τῆς τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς διανοίας; ἦν εἰκὸς τοιαῦτα γράφειν αὐτὸν εἰδότα ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται; κρίνατε ὑμεῖς, ὦ Πατέρες, κανόνι τῇ ἀληθείᾳ χρώμενοι» (³). 6) Μετὰ τὴν Α'. Οἰκουμενικὴν σύνοδον ἀπλοῦςτατα καὶ συντόμως ἀποφηναμένην περὶ τοῦ Πνεύματος, ἡ Β'. Οἰκουμενικὴ σύνοδος ἕνεκα τῶν ἐρίδων τῶν Πνευματομάχων, προθεμένη ἐαυτῇ σκοπὸν τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς σχέσεως τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἡ. ἄρθρου τοῦ σιμβόλου ἐπέθηκε τέρμα εἰς τὴν δογματικὴν ἔριν, σαφῶς καὶ ἀκριβῶς εἰποῦσα περὶ τοῦ Πνεύματος· ὁμολογοῦσα

εἶνε πλέον ἢ σαφῇ. Καὶ διὰ μὲν τὴν πρώτην ἐκδοχὴν πρβλ. τα ἐν Migne t. LXVIII, col. 148.821 LXIX col. 740.1389, κλ. τῆς δὲ δευτέρας πρβλ. LXIX col. 1236. LXX, col. 1346. LXXII, col. 521 ε. κτλ.

¹) Acta σελ. 266.

²) «Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται ὡς φκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν τοῦτ' ἔστιν ὡς ὁμοούσιον». Αὐτ. σελ. 367. Migne S. Basil. op. t. III, col. 612.

³) Acta σελ. 367.

τῇ Α'. Οἰκουμενικῇ συνόδῳ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον αὐτοῦ, καθορίζει σαφέστερον τὴν πρὸς ἐκάτερον τῶν ἄλλων προσώπων σχέσιν αὐτοῦ οὐδόλως ὑπονοοῦσα τὸ «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ»· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει συντομώτερον καὶ ὀρθότερον καὶ λεκτικῶς θὰ ἐξέφερε τὸ ἄρθρον τοῦτο. Ὅτι δὲ ἡ γενομένη ἀνάπτυξις εἶνε τελεία ἀποδείκνυται ἐκ τε τῆς μὴ ἀποπείρας ὑπ' ἄλλης συνόδου πρὸς εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ πασῶν τῶν μετέπειτα συνόδων παρακωλύσεως τοιαύτης ἀναπτύξεως (1). Τῆς αὐτῆς γνώμης ἔχεται ἐν τούτῳ τῷ κεραλαίῳ καὶ ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος, ὃ καὶ ἡ τοῦ συμβόλου συμπλήρωσις προσεπιγράφεται, οὐ καὶ παράγει ῥήσιν ἐκ τοῦ εἰς τὸν κατάπλου τὸν ἀπ' Αἰγύπτου λόγον (2). 6) Προῖων εἶτα εἰς τὴν Γ'. Οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐξάγει πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς δογματικῆς ἐκθέσεως τοῦ Χαρισίου—ἐν ἣ περιείχετο ὅτι τὸ Πνεῦμα οὔτε ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν οὔτε δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει—ὅτι ἡ σύνοδος τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν τοῦ Χαρισίου ἐθεώρησεν ὀρθόδοξον, διότι ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἀπεδοκίμασε μόνον τὰς παρατεθειμένας δογματικὰς περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ λόγου κακοδοξίας τοῦ Νεστορίου (3), εἶτα δὲ ἐκ τῆς μεταξὺ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ Θεοδώρητου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔριδος, ὅτι ὁ τε Θεοδώρητος καὶ ὁ Κύριλλος ἀπέρριψαν τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ ἔκφρασιν, ὁ μὲν Θεοδώρητος ὑποπεύσας τὸν Κύριλλον ὡς δογματίζοντα τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον καὶ ἐπὶ τούτῳ κατηγορήσας αὐτοῦ ἐξ ὀνόματος τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατο-

1) Αὐτ. σελ. 368.369· προστίθῃσι δ' ἐνταῦθα ὁ Μάρκος ὅτι αἱ σύνοδοι παρεκώλυσαν πᾶσαν τοιαύτην προσθήκην «ὥσπερ προφητικῶς προεινέσκουσαι τὸ παρ' ἡμῶν γενησόμενον».

2) «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ καὶ τοῦ Υἱοῦ πλὴν τῆς αἰτίας», Migne t. XXXVI, col. 232. Πρὸς. ὁμῶς Harnack Konstantinopolitanisches Symbol, παρὰ Herzog Realenc. VIII, 217.

3) Τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου χρῆσιν ἐποιήσαντο ἤδη πρότερον Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος κατὰ Νεῖλου τοῦ Θεσσαλονίκης ἐν λόγῳ Γ'. περὶ Τριάδος, καὶ Δημήτριος Χρυσολωρᾶς κατὰ Δημ. Κυδώνη καὶ Μακάριος ὁ Ἀγκέρας (ἴδε Λέοντος Ἀλλατίου Vindiciae Synodi Ephesinae et S. Cyrilli de processione Spiritus Sancti ex Patre et Filio. Romae 1661 p. 13, 15, 16, 17).

λῆς ⁽¹⁾, τοῦ δὲ Κυρίλλου ὁμολογήσαντος καὶ διαμαρτυραμένου, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης παρεξηγήθη καὶ ἐσυκοφαντήθη, ἐφ' ᾧ καὶ διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη μεταξύ των διαμαχομένων, τοῦ Κυρίλλου ταῦτα ἐξηγησαμένου καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας ἐπιστολὴν καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐρμηνείᾳ εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ⁽²⁾. Ταῦτα διαπεράνας ὁ Μάρκος καταστρέφει οὕτως δι' ἐπιλόγου τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ. «Διὰ τούτων ἀπάντων ἑαυτοὺς ἐπιδείκνυμεν σύμφωνα ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς φρονούντας καὶ τοῖς θείοις ἡμῶν Πατράσι καὶ διδασκάλοις, καὶ μηδὲν τῶν θείων δογμάτων τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ἄνωθεν ἐναλλάσσοντας ἢ κιθιλεύοντας οὐδὲν προστιθέντας, οὐδὲν

²⁾ Acta σελ. 371. Ὁ ἱερὸς Θεοδώρητος ἐπιλαμβανόμενος τοῦ Κυρίλλου ἐξ ὀνόματος τῶν Ἀνατολικῶν ἐπισκόπων λέγει, ὅτι, «ὅν μὲν ὁ Κύριλλος τὴν ἑκφρασιν «ἴδιον τοῦ Υἱοῦ» ἀποδίδῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὸ ὁμοφυὲς ἔτι δὲ πιστεύῃ ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται «συνομολογήσομεν καὶ ὡς εὐσεβεῖ δεξιόμενα τὴν φωνήν· εἰ δὲ ὡς ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ὡς βλάσφημον καὶ δυσσεβεῖ ἀπορρίψομεν. Πιστεύομεν γάρ τῳ Κυρίῳ λέγοντι τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τῳ Ἀποστόλῳ: ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Acta σελ. 371. Τὴν περὶ Πνεύματος σαφεστάτην θεολογίαν τοῦ ἱεροῦ Θεοδώρητου βλ. ἐν τοῖς δε τοῖς χωρίοις: Migne XLIII, col 453-5 1417 καὶ 1484 c. XLII, col. 132. 244 c. Καὶ ἐν μὲν τῳ πρώτῳ τῶν χωρίων τούτων λέγει: «Τὸ Πνεῦμα τοῖνον τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔχειν τὴν ὑπαρξίν μετὰθήκαμεν... Τῷ δὲ εἰπεῖν «ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται», ἔδειξε πηγὴν ὄντα τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα, Αἰρ. κακομ. ἐλεγχ. βιβλ. ε' 8. Ἐν δὲ τῳ β' «βλάσφημεῖ δὲ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπὸ λέγων ἐκπορεύεσθαι κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἀλλ' ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν. Καὶ οὗτος δὲ τῶν Ἀπολλιναρίου σπερμάτων ὁ καρπὸς γειννιάζει δὲ καὶ τῇ Μακεδονίου πονηρᾷ γεωγίᾳ,· Ἐν δὲ τῳ γ' «Τὰ δὲ νῦν ἐπεσταλμένα (ἐξ Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου) τῇ εὐαγγελικῇ εὐγενείᾳ καλλύνεται: Θεὸς γὰρ τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀναδείκνεται ἐν αὐτοῖς... Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ἴδιον δὲ Υἱοῦ ὡς ὁμοούσιον ὀνομαζόμενον,· Ἐπιστ. πρὸς Ἰωάν. Ἀντιοχ. μετὰ τὰς διαλλαγάς.

²⁾ Acta σελ. 372. 373 Migne LXXII col. 764. 6.

ἀφαιρουντας, οὐδέν ὅλως καινοτομοῦντας· παρακαλοῦμεν δὲ πάλιν καὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην καὶ τιμιότητα συμφωνῆσαι καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς θείοις Πατράσι καὶ μηδὲν τούτων ἐπέκεινα λέγειν ἐπ' ἐκκλησίας ἢ παραδέχεσθαι, ἀλλὰ τούτοις ἀρκεῖσθαι καὶ μόνοις· ἵνα τὰ αὐτὰ καὶ λέγοντες καὶ φρονούντες, ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζωμεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ᾧ πρέπει πаса δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν» (¹). Ταῦτα τοῦ Ἐρέσου εἰπόντος ἀναστὰς ὁ Καισαρίνης (²) προκαλεῖται αὐτὸν νὰ ἀπαντήσῃ καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ῥηθέντα περὶ τοῦ χωρίου τοῦ Βασιλείου. Τοῦτο ἦν διὰ τὸν Ἐρέσου αὐτόχρομα ὕβρις, πρῶτον μὲν δεικνυμένου ὅτι οἱ Λατῖνοι ἢ δὲν ἐνόησαν ἢ δὲν ἤθελον νὰ νοήσωσι τὸν σκοπὸν τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἀγορεύσεως, εἶτα δὲ ὅτι ἐκ τούτου δὲν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει ὅσα ἐν τῇ ἀγορεύσει ταύτῃ εἶπε καὶ οἶονεῖ ἐθεώρουν αὐτὴν μὴ ρηθεῖσαν, ἢ διότι ἀναγνωρίζοντες τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ τούτων ἐζήτουν οὕτω νὰ διαφύγῃσι τὸν σκόπελον τοῦτον ἐπαναφέροντες τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ἀμφιβόλου χωρίου καὶ πάλιν. Ὁ Ἐρέσου κατανοῶν πάντα ταῦτα ἀξιοπρεπῶς μὲν ἀλλὰ μετὰ ὁμολογουμένης ἀγανακτήσεως ἀπαντᾷ «Ἡμεῖς διότι ἱκανῶς ἀπεδείξαμεν τὴν προσθήκην τῆς ἀμφιβολίας ἐκείνης γεγεννημένην καὶ τοῦτο ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τοὺς παρόντας ἀπαντας, ὥς ἱκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ οὐδένα προστίθεται μῶρον τῷ Βασιλείῳ ἢ προσθήκῃ τῆς ἀμφιβολίας ἐκείνης, καθὼς ἡμεῖς ἀπεδώκαμεν ἐξηγησάμενοι τὸ ῥητὸν κατ' ἀκρίβειαν, οὐδαμῶς δὲ προσέχομεν τοῖς παρὰ τῆς σῆς αἰδεσιμότητος εἰρημένους λόγοις εἰς τὴν τοῦ ὑμετέρου βιβλίου σύστασιν, πολλοῖς τε οὕσι καὶ ἄλλως

¹) Acta σελ. 374.

²) Ἰωσήφ ὁ Μεθώνης λέγει τὴν παρατήρησιν ταύτην γενομένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πάπα· ἀμαθέστατα δὲ καὶ ἀλογώτατα προστίθῃσιν ὅτι «μὴ θέλοντος δέ σου ἀποκριθῆναι, ἀλλ' ὀλίγους εἰπόντος λόγους στρεβλοῦς καὶ διεφθαρμένους καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου ἐλόδη ἢ συνέλευσις καὶ πλεον οὐκ ἠθέλησας συνελθεῖν», (Migne CLIX, col 1061).

ἔξω καὶ τῶν προκειμένων εἰρησθαι δοκοῦσι· καὶ ὅτι τὸ ταῦτα ποιεῖν ὑμᾶς καὶ ἀπολογίαις τὰς ἀπολογίας δέχεσθαι πρὸς τὸ ἀπειρον ἀεὶ προχωρήσει. Διὰ τοῦτο παραλιπόντες ἐκεῖνα καὶ μηδὲν πρὸς αὐτὰ σκεψάμενοι τοσοῦτον εἰπεῖν μόνον ἔχομεν, ὅτι τὸ τὴν ἡμετέραν βίβλον ἀληθῆ τε εἶναι καὶ ἀκριβῆ μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν βιβλίων καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας τῶν ἡμετέρων, ὥς παρ' ἡμῶν ἀποδέδεικται. Καὶ πλείονα τούτων εἰς τὸ ρητόν· λέγειν ἐκεῖνο οὔτε ἔχομεν οὔτε βουλόμεθα» (¹). Ὁ Ἰωάννης παρερμηνεύων ἐκουσίως τὰ ἐν τέλει ὑπὸ τοῦ Μάρκου ρηθέντα περὶ τῆς μακρολογίας τῶν Λατίνων καὶ περὶ τοῦ δι·σκόλου διὰ τοῦτο τῆς εἰς πάντα τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἀπαντήσεως, λέγει ὅτι ἐπιθυμῇ νὰ βοηθήσῃ τῇ μνήμῃ τοῦ Ἑρέσου ὁμολογήσαντος διῆθεν ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ συγκρατήσῃ τοσοῦτο πλήθος καὶ διὲν ἐπ' ἀνέρχεται εἰς τὸ ἀμφίβολον τοῦ Βασιλείου χωρίον, ὅπερ καὶ πάλιν κατὰ τὰ πρότερον κατασκευάζει καὶ διὰ σχολαστικῶν, ὅρων ὑποστηρίζει (²). Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ παρερμηνεύων ἐν γνώσει τὸν Ἑρέσου εἶπεν ὅτι οὗτος μετέβη εἰς τὴν παράθεσιν, ἄλλων χωρίων διότι ὁμολόγησε διῆθεν τὰ βιβλία τὰ ἔχοντα τὸ χωρίον τοῦ Βασιλείου διεφθαρμένα, ὁ Ἑρέσου διακόπτων αὐτὸν ἀποκρούει σφοδρῶς τοιαύτην τῶν ἰδίων λόγων παραποίησην. Δὲν ὁμολόγησα, λέγει, ὅτι αἱ παρ' ἡμῶν προσαχθεῖσαι βιβλοὶ εἶνε διεφθαρμέναι, διότι οὐδέποτε τοῦτο ἐδόξασα, «ἀλλὰ κατὰ σιγῶν τούτο δέδοται, διὰ τὸ βούλεσθαι μεταβῆναι ἡμᾶς ἐφ' ἕτερον καὶ μὴ αἰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν». Τὰ ὑμέτερα βιβλία εἶνε διεφθαρμένα (³). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ πρὸ μικροῦ γενομένῃ ἀνακεφαλαιώσει τοῦ χωρίου τοῦ Βασιλείου εἶπε πάλιν ὅτι ὁ Βασίλειος τὸ «τρίτον τῇ τάξει κ.τ.λ.» θεωρεῖ ὡς ὁμολογούμενον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὡς ἀληθές, ὁ Ἑρέσου ἐνταῦθα οὐχὶ ἀνευ εὐχαριστήσεως φέρει παράδειγμα τοιοῦτο τοῦ ἐναντίου, ὥστε νὰ

¹) Acta σελ. 374-375.

²) αὐτ., σελ. 375—378.

³) τοσαύτην δὲ πεποίησιν εἶχεν ὁ Μάρκος ἐν τούτῳ ὥστε προκαλεῖται τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ νὰ συμπληρῇ αὐτῷ ἂν ἐν Κ) λει ἐνδεῶσιν ὑπὲρ τὰ χίλια ἀντίγραφα ἔχοντα τὸ ρητόν ὡς αὐτὸς, ὁ Ἑρέσου, λέγει αὐτόν.

πλήξη ἅμα καὶ σωφρονίσῃ. Καὶ ἡμεῖς, λέγει, «τὰ καθ' ὑπόθεσιν ἅπαξ διδόμενα ὡς ὁμολογούμενα δεικνύομεν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ προεξητασμένου ζητήματος ἐποιήσαμεν ἐν τῇ πόλει τῆς Φερράρας, ὅτε καθ' ὑπόθεσιν δόντες ἀληθῆ τὴν ὑμετέραν εἶναι δόξαν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐπὶ τούτῳ τῷ θεμελίῳ τοὺς λόγους ἐποιούμεθα πάντας, ὅτι εἰ καὶ ἀληθῆ καὶ ὁμολογουμένην οὖσαν οὐκ ἔχρην ταύτην προστεθῆναι ἐν τῷ συμβόλῳ^(*). Τοῦτο καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῷ δεδομένῳ χωρίῳ πράττει⁽¹⁾. Μετὰ βραχεῖαν δὲ ἀπόπειραν τοῦ Λατίνου θεολόγου νὰ ἐλκύσῃ καὶ πάλιν τὸν Μάρκον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Βασιλείου συζήτησιν, τοῦ Μάρκου παντὸς μᾶλλον εἰς τοῦτο ἀντιτιθεμένου καὶ ἀποφαινομένου ὅτι ἱκανὰ καὶ ἄριστα εἶνε τὰ ὑπὸ τῶν Ἀνατολικῶν ἐπὶ τούτου ρηθέντα, ὁ Ἰωάννης ἐπὶ τέλους ἡναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ, ἀποτείνας ὅμως εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ καὶ τοὺς Ἀνατολικοὺς βραχὺν ἐπίλογον, ὃς εἶνε ἀκριβὲς ἐκθεσις τῆς τεταραγμένης ψυχικῆς διαθέσεως τοῦ Λατίνου ρήτορος, καὶ ἔχων προσέτι ἐκεῖνο δι' ἡμᾶς τὸ ἐνδιαφέρον ὅτι ὅλη ἡ ὑπουργία ἀλλὰ μὴ κρυπτομένη ἐπιτυχῶς πονηρία αὐτοῦ ἀποβλέπει εἰς τὸν ἡμέτερον Μάρκον. «Ἐπεὶ ἤρξω θεολογίας μακρας διδάσκων, ὡς εἰσὶν οἱ τοὺς ἀκροατάς, εἰ καὶ μὴ ὡς ἐννοῶν τὴν δόξαν, ἣν ἔχομεν ἡμεῖς ἐν τῇ ὁμοουσίᾳ Τριάδι, ἐγὼ διδάξω καὶ καθαρὰν σοι ποιήσω τὴν ἀπόκρισιν. Ἡμεῖς οἱ τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας ὁπαδοὶ μίαν ἔχομεν τὸν Πατέρα ἀρχὴν Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων ἡ πίστις ἡμῶν λάμπει ὑπὲρ τὸν ἥλιον· ὁ λόγος γὰρ ὁ ῥηθεὶς παρὰ τοῦ Κυρίου· τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ τό· πύλαι Ἀδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, οὐ παρῆλθεν οὐδὲ παρελεύσεται· μόνην γὰρ κρηπίδα καὶ θεμέλιον ἔχουσι ταύτην τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν πασαι αἱ τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίαι, ὡς ἔχουσιν τὴν ὄντως εὐ-

¹⁾ Acta σελ. 379.

²⁾ Σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα ὁ Μάρκος χαρακτηρίζων διὰ τεχνικοῦ ὅρου τὸ προκειμένον σχῆμα λέγει «τοῦτο δὲ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου παρὰ τοῖς ρήτορσιν ἀναπαράστασις λέγεται», σελ. 379.

σέβειαν, αποκλείουσιν δὲ καὶ ἐμπράττουσαν παν αἱρετικὸν στόμα λαλοῦν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος, διὸ καὶ οὐδὲ δοξάζω δύο ἀρχάς οὐδὲ δύο αἰτίας, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ μίαν αἰτίαν· τοὺς δὲ λέγοντας δύο ἀρχάς καὶ δύο αἰτίας ἀναθεματίζομεν»⁽¹⁾. Οὕτως ἐληξε καὶ ἡ συνεδρία αὕτη ἡ ὑστάτη καθ' ἣν ὁ Μάρκος ἡμῶν μετέσχε τῶν συζητήσεων.

Ἡ συνεδρία αὕτη εἶνε σπουδαιοτάτη ὑπὸ πολλὰς ἐπὶ τοιαύταις διὰ τὸν ἡμέτερον Μάρκον. Εἰς ταύτην παρέστη μετὰ προδιαγεγραμμένου σχεδίου, μετὰ τοῦ σκοποῦ νὰ εἴπῃ ἅπασι διὰ παντὸς τοῖς Λατίνοις ὅτι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὤφειλεν ὡς ἀντιπροσωπεῖ τῶν Ἀνατολικῶν ἐν τῇ συνόδῳ καὶ εἶτα διακόψῃ τὰς πρὸς αὐτοὺς διαλέξεις. Πεισμένος ἤδη κατὰ βάθος περὶ τοῦ ἀκαρποῦ τῶν γενομένων συνεδριῶν καὶ διαλέξεων, χάρις εἰς τὴν πείσμονα διαγωγὴν καὶ εἰς τὴν ἐξ ὀπισθοβουλίας μέθοδον τοῦ διαλέγεσθαι αὐτῶν, κατενόησεν ὅτι ὤφειλεν ὅσον ἐξ αὐτοῦ ἐξηρητάτο νὰ συντέμῃ τὸ ἀκαρπον τοῦτο ἔργον, ἐξ οὗ οὐδὲν προσεδόκατο γενναῖον πολὺ δ' ἤττον ἢ διασάφησις τῆς ἀληθείας. Ἐχὼν εἰς τοῦτο καὶ τὴν συναίνεσιν τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσε τὸ περιεχόμενον τοῦ τελευταίου αὐτοῦ λόγου⁽²⁾ ἄνευ ὑποστολῆς τινος καὶ μετὰ θάρρους ἐπετέθη κατὰ τῶν Λατίνων, οὓς ἤλεγξε εἴτε πλαγίως καὶ ἐμμέσως εἴτε καὶ ἀμέσως. Ἀναφερόμενος εἰς πᾶσας τὰς μέχρι τοῦδε ἐργασίας τῆς συνόδου ἀπρίθμησε πάντα τὰ μέσα, ὧν χρῆσιν οἱ Λατίνοι ποιῶνται ἐν ταῖς διαλέξεσι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ δόγματος αὐτῶν. Νενοθευμένα καὶ ἀμφίβολα κείμενα κεῖνται ὡς βάσις τῶν διαλέξεων καὶ ἐπιχειρημάτων αὐτῶν, ἀντὶ τῆς σαφοῦς καὶ ἀναμυθολογίας διδασκαλίας τῆς Γραφῆς καὶ τῆς συνεχοῦς παραδόσεως τῆς ἐκκλησίας. Μακρὰ καὶ ἀκαρπος κενολογία ἀξιοῦσα νὰ εὕρισκῃ πάντοτε ἀπαντήσεις καὶ ἀντιλογίας εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων λεγόμενα, ἐξ οὗ τοσούτου χρόνου καὶ τοσαῦται ἐδαπανήθησαν συνεδρίαί περὶ τὴν ἐξο-

¹⁾ Acta σελ. 381-382.

²⁾ Acta σελ. 365.

νύχισιν δύο ἢ τριῶν ἀμφιβόλων ρητῶν, περὶ ἃ κατετρίβησαν τοσοῦτοι παρὰ τῶν Λατίνων λόγοι, ὧν οἱ πλείους ἀκαίρως καὶ ἀνευ οὐδεμίας πρὸς τὸ συζητούμενον σχέσεως. Ἀπέναντι τούτου ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία, λέγει ὁ Μάρκος, παρουσιάζει ὑπὲρ αὐτῆς οὐχί τι νόθον ἡ ἀμφίβολον, ἀλλ' αὐτὴν τὴν Γραφὴν καὶ τὴν διηγετικὴν παράδοσιν τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησίας· τοῦτο καὶ ποιεῖ ὁ Ἐφέσου κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην. Ἐν τῇ προσαγωγῇ τῶν μαρτυριῶν ὁ Ἐφέσου εἶνε προσεκτικός καὶ ἅμα ἐπιτυχής· ταύτας παράγει οὐχὶ ἀπολύτως καὶ καθ' αὐτάς, ἀλλ' ὑποστηρίζει δι' ἄλλων, τὰς μὲν τῆς Γραφῆς διὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τὰς δὲ τῶν τελευταίων τούτων διὰ παραλληλισμοῦ πρὸς ἄλλας αὐτῶν καὶ ἄλλων πατέρων μαρτυρίας καὶ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν αἰτίων αὐτῶν. Ἰδίᾳ προσοχῇ ἀξία εἶναι ἡ ἀπὸ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας παραγομένη μαρτυρία· διότι ἐπὶ τοῦ πατρὸς τούτου μᾶλλον παντὸς ἄλλου ἐστηρίζοντο οἱ Λατίνοι ἐν τῇ ὑποστηρίξει τοῦ οἰκείου δόγματος· ὁπόσῃν δὲ σημασίαν καὶ ἰσχὺν τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶχε δεῖκνυται ἐκ τῆς ἀνασκευῆς, ἣν ποιεῖται αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐξῆς συνεδρίᾳ παρακάμψας αὐτὸ διὰ ἀνισχυροτάτου καὶ τεχνητὴν ἀφέλειαν δεικνύοντος ἐπιχειρήματος. Τίνα ἐντύπωσιν ἐποίησεν ὁ λόγος οὗτος τοῦ Μάρκου εἰς τὴν σύνοδον ἐξ ἀμέσου μαρτυρίας δὲν γινώσκομεν· ἐκ τῆς ἀμέσως ὁμῶς μετὰ τὸν λόγον τοῦ Μάρκου διαγωγῆς τῶν Λατίνων δεῖκνυται ὅτι ἡ ἐντύπωσις ἦν ἱκανῶς σοβαρά, διὸ καὶ ἐσπευσαν οἱ Λατίνοι νὰ ἐξουδετερώσωσιν αὐτὴν παρασύροντες τὸν Ἐφέσου εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ χωρίου πάλιν τοῦ Βασιλείου συζήτησιν. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ ἐρεθίσῃ τὸν Μάρκον, ὅστις καὶ εἶπεν αὐτοῖς ἀναφανδόν, ὅτι τὰ ρηθέντα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ χωρίου ἐκείνου νομίζει ἱκανὰ καὶ ἀκριβῆ, οὐδεμίαν δὲ σημασίαν παρέχει εἰς τὰ παρὰ τῶν Λατίνων κατ' αὐτοῦ ρηθέντα. Αὐτὸ δὲ τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ τὸ τέχνασμα τοῦ Ἰωάννου περὶ τὸ τέλος τῆς συνεδρίας κηρύξαντος διὰ γενικῶν ἐκφράσεων, ὅτι ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἔχεται μίας ἐν τῇ Θεότητι ἀρχῆς καὶ οὐχὶ δύο· τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καὶ ἐπέτυχε πρὸς στιγμὴν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, διεγείραν παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων

τὴν ἐλπίδα ἐνώσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γενικῆς πίστεως εἰς μίαν ἀρχὴν ἐν τῇ θεότητι¹⁾. Μετὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἔδειξαν ἐπιθυμίαν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐπισήμων διαλέξεων, ἐξ ὧν οὐδὲν προσεδόκατο ἀποτέλεσμα²⁾, ἀρξάμενοι νὰ διανοῶνται μᾶλλον περὶ ἐξευρέσεως οἰουδήποτε μέσου τρόπου ἐνώσεως. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἤρρεσεν ὅλως τοῖς Λατίνοις, οἵτινες καὶ ἀπῆτησαν τὴν ἐπανάληψιν τῶν συνδιαλέξεων³⁾. Οὕτως ἐπικολούθησαν δύο αἱ ὑσταταὶ συνεδρίαι μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἃς καὶ ἐδαπάνησαν οἱ Λατίνοι εἰς ἀπολογία καὶ ἀναίρεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐρέσου ἐν τῇ τελευταίᾳ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ ρηθέντων.

Κατὰ τὰς δύο ταύτας συνεδρίας ὁ Μάρκος ἀπῆν τῶν διαλέξεων σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ὁ Ἡρακλείας⁴⁾. Ἡ ἀπουσία αὐτῆ, ὡς εἰκός, πολὺ τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην ἐνέβαλε τοῖς Λατίνοις, οἵτινες γινώσκοντες ἄριστα ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν ἀδύνατος ἦν ἡ παρουσία τοῦ Μάρκου, μετὰ καυχήσεως καὶ οἰονεὶ ἐπιμένοντες ἀπῆτουν τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ, ἵνα ἀκούσῃ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἰδίων ἐπιχειρημάτων⁵⁾. Ὁ βασιλεὺς ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην εἶπεν ὅτι σκοπὸς τῆς συνεδρίας ταύτης εἶνε ἡ ἀπολογία τῶν Λατίνων καὶ οὐχὶ συνδιάλεξις καὶ συζήτησις διὰ

1) Acta σελ. 382-383.

2) Ἀντόδι πρὸς καὶ Συρόπουλ. VIII 4, 220-221.

3) Acta σελ. 383.

4) Ἡ ἀπουσία τοῦ Μάρκου κατὰ μὲν τὰ πρακτικὰ προήλθεν ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως Acta σελ. 185 κατὰ δὲ τὴν ἐκθεσιν αὐτοῦ τοῦ Μάρκου ἐξ ἀσθενείας (Μάρκου Ἐρέσου ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος. Migne CLIX, col. 1062).

5) Acta σελ. 383. Ἰωάννης ὁ Turrecremata ἀρχόμενος τοῦ λόγου εἶπεν ἡδυνάστην εἶναι ὡς τὸν Ἐρέσου καὶ συμπαρεναὶ ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύσει ὅπως ἀκούσῃ τὰς ῥήσεις τῶν προσενεχθέντων αὐτοῦ ρημάτων, ἀλλ' ὡς εἴκοιεν, ἡττηθεὶς ἀπέγνω, διὰ τοῦτο οὐκ ἐπαρρησίασε τῇ συνόδῳ, Ὁ δὲ δραπέτης Ἰωσήφ ὁ Μεθώνης ἀκρίτως ὅλως καὶ ἐνταῦθα σημειοῖ ὅτι ἡ σὺννοδος ἀπέστειλεν ἵνα προσκαλέσῃ τὸν Μάρκον, ἀλλ' ἀπεδείχθη ἀδύνατος ἡ προσαγγελὴ αὐτοῦ διὰ τὴν ἀσθένειαν, οἷαν αὐτῷ νοσηπλάστων ἐπιγράφει ὁ Μεθώνης (Migne CLIX, col. 1062-1064).

τοῦτο ἡ ἀπουσία τοῦ Ἐφέσου οὐδὲν πρὸς τοῦτο παρέχει πρόσκομμα. Οὕτως ὁ Ἰωάννης κατὰ τὰς δύο τελευταίας συνεδρίας ὑπερήσπισε τὸ ἴδιον δόγμα κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἐφέσου οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τὴν μέθοδον αὐτοῦ. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ προσήγαγεν ἀπὸ παρεσκευασμένου ἐπὶ τούτῳ σχεδαρίου χωρία ἐκ τῶν Δυτικῶν πατέρων (Λέοντος, Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, Ἀμβροσίου, Τερωνύμου καὶ Αὐγουστίνου), ὧν προέταξεν ἐρμηνείαν τοῦ Εὐαγγελικοῦ χωρίου Ἰωάν. 15, 26. Ἐν δὲ τῇ ἐπομένῃ συνεδρίᾳ ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν πατέρων προσαγαγὼν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σχεδαρίου ῥητὰ «διέστρεψε μᾶλλον ἢ ἀνέτρεψε τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου εἰρημένα», ὡς ἀποφαίνεται αὐτὸς ὁ Μάρκος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐγκυκλίῳ¹⁾. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς συνεδρίαις οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων εἶπέ τι ἢ ἀνῆρρεσε τοῦ Λατίνου θεολόγου²⁾, τὸ μὲν ὑπέικοντες εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ βασιλέως, τὸ δὲ καὶ φοβούμενοι νὰ ὑποδυθῶσι τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ὑποστῶσι τὰς ἐντεῦθεν ἀναμενομένας ἐρίδας καὶ ταραχάς. Οὐδὲν δὲ ἐνταῦθα λέγομεν καὶ περὶ τῶν φανερῶν ἤδη καὶ ὀριστικῶν διαθέσεών τινων ἐκ τῶν μελῶν τῆς συνόδου τῶν Ἀνατολικῶν. Τοῦτο δὲ βλέποντες οἱ Λατίνοι καὶ γινώσκοντες τὸ ἀμειτάκλητον τῆς τοῦ Μάρκου ἀποχῆς ἀπὸ τῶν διαλέξεων ἐπιδεικτικῶς προυκαλοῦντο τοὺς Ἑλληνας εἰς ἀπολογία καὶ ἀναίρεσιν τῶν ῥηθέντων ἤδη ὑπ' αὐτῶν. Τούτων δὲ οὐδεὶς τολμῶντος νὰ χωρήσῃ εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκείνοι ἐπεκρότουν ὡς νικῶντες.

Οὕτως ἔληξε τὸ ἐπίσημον μέρος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνόδου, καὶ ὁ ὁ Μητροπολίτης Ἐφέσου, ὡς ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὑπερήσπισε τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας περὶ τῆς προόδου τοῦ Ἀγίου

1) Μάρκου Ἐφέσου ἐπιστ. ἐγκύκλιος. Migne CLIX, col 1064-1068.

2) Acta σελ. 390. Μόνος ὁ Ἰσίδωρος περὶ τὸ τέλος ὑπέλαβεν ὅτι μάτην νομίζουσιν οἱ Λατίνοι ἑαυτοὺς νικῶντας μηδενὸς ἀντεπεξερχομένου, ὅτι δὲ ἔχουσι καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ λαμπροὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν λόγους, οὓς ἐν ἄλλῃ συνεδρίᾳ θὰ εἰπωσι. Πρὸβλ. καὶ τὴν ἐκθεσιν τῶν δύο τοῦτων συνεδριῶν παρὰ Μάρκῳ (Migne CLIX, col. 1062, 1064, 1068, 1069).

Πνεύματος. Πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὸ μερικὸν συμπληρωματικὸν μέρος τῆς συνόδου, ἐν ᾗ δι' ἀνεπισήμων καὶ ὅλως ἀτομικῶν μέσων ἐπετεύχθη ἀποτελεσμά τι οἶον δῆποτε, ρύψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐπισήμων ἐργασιῶν ἐν Φλωρεντία καὶ ἐπὶ τῆς κατ' αὐτάς πολιτείας τοῦ ἡμετέρου Μάρκου. Μόνος καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν Φερράρα ὑποδὸς τὸν ἀγῶνα, κατέβαλε πάσας τὰς δυνατάς προσπάθειάς ἵνα μὴ διαψεύσῃ τὰς προσδοκίας, ἃς εἶχον παρ' αὐτοῦ οἱ πλείους τῶν Ἀνατολικῶν τῆς συνόδου. Διὰ διηνεκοῦς ἐργασίας καὶ μελέτης τοῦ συζητουμένου θέματος παρήρχετο ἐν τῇ συνδιαλέξει ἀείποτε ἄριστα παρεσκευασμένος, ἐν ταῖς συζητήσεσιν ἀνέπτυξε τοσαύτην γνῶσιν τοῦ ζητήματος ὑπὸ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐπὶφεις καὶ τοσαύτην δεξιότητα ἐν τῇ χειρίσει τῆς ἱστορίας, ὥστε οὐδαμοῦ ὑστέρησεν ἀπαντήσεως καὶ ἀπολογίας. Ἐχόμενος τῆς συστηματικῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος αὐστηρῶς ἀρρηκολοῦθει τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ καὶ πλεόν ἢ ἅπαζ παρατραπέντα εἰς ζητήματα ἄσχετα ἐπ' ἀνέφερεν εἰς τὸ προκείμενον, ἀναγκασθεὶς οὕτω καὶ ἀκουσίως νὰ μεταβληθῇ ἀπὸ ἀπολογουμένου καὶ δευτερολογούντος (διότι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐρωτᾶν, ὡς εἶδομεν, ἐν Φλωρεντία εἶχον οἱ Λατῖνοι) εἰς ἐρωτῶντα καὶ διευθύνοντα τὴν συζήτησιν. Ἐν τῇ δογματικῇ συζητήσει εἶχετο ἐν ἀρχῇ καὶ αὐτὸς κατ' ἀνάγκην τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἐξετάσεως, διότι οὕτως ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐτέθη τὸ ζήτημα. Εὐθὺς ὁμῶς ὡς ἐδόθη πρὸς τοῦτο ἀφορμὴ ἐπελάβετο τῆς καθαρᾶς θεολογικῆς αὐτοῦ μελέτης, διότι τὸν ἀπολύτως καθαρὸν τοῦ δόγματος καθορισμὸν ἐθεώρει ὡς τὴν μόνην βάσιν καὶ τὸν προσφεέστατον γνῶμονα πρὸς ἐρμηνεῖαν τῶν χωρίων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἰδίᾳ τῶν ἀμφιβόλως ἢ διρορουμένων νοομένων. Τῶν Λατίνων ὁμῶς μετὰ τινὰς ἐπὶ τοῦτου συζητήσεις κατανοησάντων τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀκαρπον δι' ἑαυτοῦ καὶ διὰ τοῦτο παντί που τρόπον δοκιμασάντων νὰ ὑπεκφύγωσιν αὐτὸ ὑπεχώρησε καὶ ὁ Μάρκος εἰς τὴν καὶ πάλιν ἱστορικὴν τοῦ δόγματος ἐξέτασιν. Ἐνταῦθα πάλιν τῶν Λατίνων περὶ τὰ μὴ προσήκοντα ματαιῶς δαπανώντων τὸν χρόνον καὶ μετὰ στρεψοδικίας καὶ προ-

καταλήψεως φερομένων κατὰ τὰς συζητήσεις, ὁ Ἐφέσου ἐποίησατο χρήσιν πάντων τῶν δυνατῶν μέσων πρὸς ἐπιτυχίαν νομοταγεστέρας ἐν ταῖς συζητήσεσι μεθόδου· τούτου δ' ἀποτυχὼν ἀπεσύρθη ὅλως τῶν συζητήσεων, ἀφ' οὗ πρότερον συνεπλήρωσε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ δόγματος τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἀναμφιβόλως ὁ παρεμπεσὼν οὗτος χρόνος καὶ ἡ πολιτεία αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ ἱκανῶς μετέβαλον τὰ πράγματα, τ.ἐ.τὰς πρὸς αὐτὸν διαθέσεις τῶν συναδέλφων αὐτοῦ. Περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τοὺς Λατίνους ἤδη ὁ Μάρκος ἦν ὁ μόνος καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς ἐκ τῶν ἐν τῇ συνόδῳ Ἑλλήνων, ὃν ἐφοβοῦντο καὶ ἐμίσουν οὐ μόνον διὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ τὴν κατὰ τὰς συνδιαλέξεις δεινότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μεταξὺ τῶν Ἀνατολικῶν ἀξίωμα καὶ κύρος αὐτοῦ, οὗ ἔνεκα οἱ πλεῖστοι ἠκολούθουν αὐτῷ· ἐφ' ᾧ καὶ πολλὰ κατ' αὐτοῦ ἐπενόησαν διαδῶσαντες, καὶ δὴ καὶ ὅτι ἐμάνη καὶ μύθος ἐπὶ τούτου ἐπλασαν, οὗς μετ' ἀφελείας ἐπαναλαμβάνουσι δανειζόμενοι οἱ νεώτεροι δυτικοὶ ἱστορικοὶ (1). Πλὴν τῶν Λατίνων ὁ κατὰ τοῦ Μάρκου πόλεμος ἐγένετο δεινότερος ἤδη παρ' αὐτοῖς τούτοις τοῖς ἀνατολικοῖς, ἰδίᾳ παρὰ τῷ Βησσαρίωνι, τῷ Μυτιλήνης, τῷ Πρωτοσυγκέλλῳ, τῷ Γεωργίῳ Σχολαρίῳ καὶ τῷ Ἀμυρουτζῇ. Παρὰ τούτοις ἡ προτέρα πολεμία τῷ Μάρκῳ ἐκ φθόνου διάθεσις κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συνεπληρώθη τελείως καίπερ μὴ ἐκδηλωθεῖσα κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐπισήμων μέχρι τοῦδε διαλέξεων· περὶ τοιούτου τινὸς γεγονότος οὐδένα τοῦλάχιστον ἔχομεν μάρτυρα· ὥς ὅμως ἀμέσως μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν ἐπισήμων συνεδρίων εὐρίσκομεν τὰ πρόσωπα πρὸς ἀλλήλα διακείμενα πειθόμεθα ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν διαθέσεων ἔντασις συνετελέσθη ἀκριβῶς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον καὶ δι' ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῆς κατ' αὐτὰ τὰ πράγματα πολιτείας τοῦ Μάρκου. Ἐν τούτοις ἡ συμπάθεια καὶ ὁμοφροσύνη τῆς πλειονοψηφίας τῶν Ἑλλήνων

1) Τὸν μῦθον τοῦτον πλάσθ' ἔντα ἡδὴ ἰσως παρ' αὐτὰ τὰ γεγονότα λεπτομερῶς ἐκτίθησιν ὁ ἀκριτολόγος Ἰωσήφ ὁ Μεθώνης (Migne CLIX, col. 1068) παρ' αὐτοῦ δὲ δανειζόμενος πλατότερον παράγει αὐτὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὁ οὐδὲν ἤττον ἀκριτος Le Beau. Τομ. XXI, σελ. 161-162· πρὸς, Συρόπουλ, IX, 6, 257.

ἀντιπροσώπων καὶ νῦν ἔτι διατηρήθη ὑπὲρ τοῦ Μάρκου, ἡ δὲ τοῦ βασιλέως εὐνοια οὐχὶ ἄπαξ διετρανώθη κατὰ τὰς διαλέξεις ὑπὲρ αὐτοῦ, ὥς εἶδομεν. Μετὰ τὴν τελευταίαν ἐπίσημον συνεδρίαν οἱ Λατῖνοι γινώσκοντες τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τοῖς πρωτεύουσι τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα, καὶ μάλιστα πάντων τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μάρκου νὰ μὴ κατέλθῃ πλέον εἰς ἄλλας πρὸς αὐτοὺς διαλέξεις καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τοῦ ἀκάρπου τῶν συνεδριῶν, ἐπιζητοῦντος ταχυτέραν τοῦ προκειμένου ἔργου λύσιν, ἀπῆλθον τοὺς Ἀνατολικοὺς ἐπανειλημμένως ἀπάντησιν εἰς τὴν τελευταίαν τοῦ θεολόγου αὐτῶν ἀπολογία. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων καὶ μεθ' ὅλην τὴν δῆλωσιν τοῦ Ἰσιδώρου ὅτι ἔχουσι γενναίας νὰ εἴπωσιν ἀπολογίας οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ὑποδυθῇ τὸν ἀγῶνα, οἱ μὲν διότι ἐγίνωσκον τὰς διαθέσεις τοῦ βασιλέως, οἱ δὲ καὶ ἐκ φόβου μὴ εἰς ἀδιεξόδους ἀτελευτήτων ἐμπέσωσι συζητήσεων ⁽¹⁾, ἕτεροι δὲ καὶ ἐξ οἰκείων ἐπὶ τοῦ δόγματος ἀμφιβολιῶν ⁽²⁾. Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς πιεζόμενος ἐπανειλημμένως, προὔτεινε καὶ πάλιν τῷ Μάρκῳ ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπολογίας. Ὁ Ἐφέσου ἐπαναλαβὼν καὶ πάλιν τὴν ἰδίαν πεποιθήσιν περὶ τοῦ ὅπως ἀκάρπου τῶν διαλέξεων τούτων ὀριστικῶς ἠρνήθη νὰ κατέλθῃ εἰς τοιοῦτον μάταιον ἀγῶνα, ὑπέδειξε δὲ εἰς τὸν βασιλέα ὅτι δύναται ν' ἀναλάβῃ καὶ ἕτερος τὸν ἀγῶνα τοῦτον ⁽³⁾. Τοῦ βασιλέως ὁμως ἐμμένοντος εἰς τὴν ἀπαίτησιν ὁ Μάρκος ἀπεφάνετο ὅτι ἐν περιπτώσει συζητήσεως ἐπὶ τῶν ῥητῶν τῶν Δυτικῶν πατέρων θ' ἀπορρίψῃ αὐτὰ ὡς νόθα ἢ ἀμφίβολα, ὅπερ οὐδεμίαν προσβολὴν δύναται νὰ προξενήσῃ τοῖς Δυτικοῖς ἀγίοις, ὥς τοῦτο παρετήρησάν τινες αὐτῷ μετ' ἐκπλήξεως ⁽⁴⁾, διότι τὰ ῥητὰ ταῦτα ἄγνωστα τοῖς Ἑλλήσι

¹⁾ Μ. Ἐφesu ἐγκύκλιος Α. Migne CLIX, col. 1069.

²⁾ Acta σελ. 391.

³⁾ Συρόπουλ. VII, 2, 218.

⁴⁾ Αὐτόθι. σελ. 218.

τυγχάνουσι⁽¹⁾. Τὸ τοιοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν βασιλέα. Ἐν τούτοις ὅμως καὶ πάλιν μετὰ δύο ἡμέρας ἀπήτησε τὸν Ἐφέσου ἀπολογία. Ὁ Μάρκος ἐποίησε τὸ μὲν πρῶτον βῆμα ἐν συνδιαλλακτικώτερον, προτείνας ὡς κανόνα καὶ στάθμην τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ῥητῶν τούτων τὸν Μάξιμον ἐν τῇ πρὸς Μαρίνον ἐπιστολῇ⁽²⁾, εἴτα δὲ ἐτι μᾶλλον ὠρισιμένως ἀνεδέχeto νὰ ἀπολογηθῇ ἀνασκευάζων τὰ προσκομιζόμενα ῥητὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κοινῆς διδασκαλίας τῆς ὅλης ἐκκλησίας πρὸ τοῦ σχίσματος ἐτι⁽³⁾. Ἀναμφιβόλως ὁ τοιοῦτος βαθμιαίος καθορισμὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ σχεδίου τοῦ Μάρκου ὀφείλεται εἰς τὴν κατ' ἰδίαν ἐπὶ τοῦ προταθέντος θέματος μελέτην αὐτοῦ, καρπὸς τῆς ὁποίας ἀκριβῶς κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον εἶνε τὰ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος *συλλογιστικὰ κεφάλαια*. Διὰ τῆς κατ' ἰδίαν ταύτης ἐργασίας συναγαγὼν παν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἠδύνατο ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας πρὸ τοῦ σχίσματος, ἦν ἤδη παρεσκευασμένος καὶ ἠδύνατο μετὰ τοιοῦτου θάρρους ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, ὡς τοῦτο ἐδήλωσε διὰ τῆς τελευταίας αὐτοῦ συγκαταθέσεως⁽⁴⁾. Ἡ τελευταία αὕτη πρότασις τοῦ Ἐφέσου ἤρесе τῷ βασιλεῖ καὶ τισιν ἄλλοις⁽⁵⁾, δὲν ἐγένετο ὅμως ἀποδεκτὴ, ἄλλων σκέψεων κρατησαῶν⁽⁶⁾. Ὅποιοι ἦσαν οἱ ἄμεσοι λόγοι πρὸς ἀπόρριψιν τῆς τοιαύτης προτάσεως ἀμέσως ἀγνοοῦμεν. Ἀναμφιβόλως ὅμως εἰς τοῦτο ἠνάγκασεν αὐτὴ ἡ πεποίθησις τοῦ ἀκάρπου τῶν νέων διαλέξεων καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ βασιλέως ἵνα ταχύτερον συντελεσθῇ τὸ ἔρ-

¹⁾ Αὐτόθι. Ὅτι μὲν ῥητὰ παραγράφονται ἐπεὶ οὐκ ἔδειν αὐτά, τοῖς δὲ ἀγίοις τὸ ὀφειλόμενον ἀποδώσω σέβας,

²⁾ Συρόπουλ. VIII, 2, 219, Migne XCI, col. 136 a.

³⁾ Συρόπουλ. VIII, 2, 218. 219.

⁴⁾ Αὐτόθι 219 "δόναι ἀποδοῦναι λόγους, δι' ὧν κατασκευάσω καὶ ἀποδείξω ὡς οὗ συνῆδουσι ταῦτα τὰ ῥητὰ τῇ δόξῃ, ἣν εἶχε πᾶσα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἠνωμένη τότε τυγχάνουσα,

⁵⁾ Αὐτόθι. τούτων τὰ ὀνόματα δὲν λέγει ὁ Συρόπουλος.

⁶⁾ Συρόπουλ. VIII, 2, 219.

γον τῆς ἐνώσεως, ἐπιθυμία μεταβληθεῖσα εἰς ἀπαραίτητον ἀνάγκην ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας διὰ τῆς ἀφίξεως ἀνησυχητικῶν ἀγγελιῶν ἐκ Κ)πόλεως περὶ τῆς τύχης τῆς πρωτεύουσας καὶ τοῦ ὅλου κράτους ⁽¹⁾. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονός ἐπέσπευσεν ἐπὶ πολὺ τὰ πράγματα, οὕτως ὥστε ἀμέσως μετὰ τοῦτο ταῦτα ἔλαβον ἀλλοίαν ὁλως ὄψιν καὶ διεύθυνσιν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπερρίφθη ὁλως ἡ ἰδέα τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐπισήμων συνεδριῶν καὶ τῶν διαλέξεων, εἰδοποιήθη δὲ ἐπισήμως καὶ ὁ Πάπας ὅτι τοιαῦται διαλέξεις περαιτέρω δὲν θὰ γίνωσι ⁽²⁾. Καὶ οἱ μὲν Λατῖνοι κατανοήσαντες ἤδη τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην καὶ στενοχωρίαν τῶν Ἑλλήνων ἀντὶ παντός ἄλλου ὠχυρώθησαν διὰ τῆς ἐπανεπιλημμένης ἀπαιτήσεως δημοσίων διαλέξεων καὶ ἐνεκάλουν τοὺς Ἑλληνας ἀρνούμενους ὡς ἡττηθέντας καὶ μὴ ἔχοντας οὐδὲν ὅ,τι εἴπωσιν ⁽³⁾. ἀπαιτητικώτεροι δὲ οὕτω γενόμενοι ἠνάγκαζον αὐτοὺς ἢ νὰ χωρήσωσιν εἰς τὰς διαλέξεις ἢ νὰ εὗρωσι τρόπον καὶ δαπάνας πρὸς ἐπάνοδον οἴκαδε ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐλπίδος βοηθείας οὔτε αὐτῶν οὔτε τῆς ἀπειλουμένης πόλεως ⁽⁴⁾. καὶ οὕτως ἐκεῖνοι οἵτινες μετὰ τὴν ἐν Φερράρᾳ ἦσαν ἐν Φλωρεντίᾳ γενόμενοι ἐξελιπάrouν τὴν διὰ μεσότητος καὶ οὐχὶ δι' ἐπισήμων διαλέξεων ἔνωσιν ⁽⁵⁾, νῦν καταλαβόντες τοὺς Ἑλληνας πανταχόθεν ἠθικῶς τε καὶ ὕλικῶς πιεζομένους ἠπειλοῦν διὰ τοῦ φάσματος τῶν ἐπισήμων διαλέξεων. Καθ' ἅπαντα τοῦτον τὸν χρόνον ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῶν ἐπισήμων συνεδριῶν μέχρι τῆς τελειωτικῆς συντελέσεως τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ὅρου, οἱ Λατῖνοι οὐδὲν σιμμεῖον μετριοπροσού-

¹⁾ Συρόπουλ. VIII, 4, 220.

²⁾ Συρόπουλ. VIII, 4, 221.

³⁾ Μ. Ἐρέσου ἐγκύκλιος Α'. Ἐκεῖνοι δὲ (οἱ Λατ.) τὴν ἡμετέραν σιωπὴν ὡς ἐρμαιοὺν λογισάμενοι καθάπερ τινὰς φυγάδας προσεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους πρὸς μάχην· καὶ μηδαμῶς ὑπακούοντων ἡμῶν ἐπεκρότουσαν ὡς νικηταὶ καὶ τὴν ἀλήθειαν μετ' ἑαυτῶν ἔχοντες, (Migne GLXI, col. 1069).

⁴⁾ Acta σελ. 391.

⁵⁾ Ἰδε σελ. 77, 78

νης ἔδειξαν ἀπέναντι τῶν ὀρθοδόξων. Ἄρα τῇ ἀρνήσει ἐκείνων πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐπισήμων διαλέξων, ὁ Πάπας ἔθηκεν αὐτοῖς τὸ ζήτημα σαφῶς οὕτως: ἢ ᾧφειλον ν' ἀποδέξωνται τὴν ἐπὶ τοῦ ἀμφιβόλου δόγματος διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης ἢ ἀπέλθωσιν ὅπου γινώσκουσι κάλλιον· τὸ δὲ ζήτημα τιθέμενον οὕτως ἀπολύτως συνωδεύετο πάντοτε ὑπὸ μομφῆς καὶ κατηγοριῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς οὐδὲν πραξάντων καὶ ἐν ἀδρανεῖα καθήμενων, ὡς μὴ ἀποδειξάντων οὐδὲν ἀπέναντι τῶν σαφῶν καὶ ἀκαταμαχίτων ἐπιχειρημάτων τῶν Λατίνων. Ἐν δὲ τῇ τακτικῇ ταύτῃ τῶν Λατίνων οὐδεμίαν οἱ Ἀνατολικοὶ μέχρι τέλους ἀπήντησαν μεταβολὴν καὶ μετρίασιν ⁽¹⁾. Καὶ ταῦτα μὲν οἱ περὶ τὸν Πάπαν.

Οἱ δὲ Ἀνατολικοὶ εὐρεθέντες ἐν μέσῳ δύο κακῶν, τῆς κινδυνεύουσης πατρίδος καὶ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τοῦ ἀδυσωπύτου τῶν Λατίνων διηρέθησαν τὰς γνώμας περὶ τοῦ πρακτέου, ἡ δὲ ἐκ γενικωτέρων οὕτω συμφερόντων πηγάσασα διαίρεσις συνεκάλυψε μὲν οὐχὶ δὲ καὶ κατέπνιξε τὴν ἐκ προσωπικῶν ἤδη λόγων ὕφισταμένην πρότερον ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ἐπισημοτάτων τῆς συνόδου μελῶν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκράτυνεν αὐτήν, προσδοῦσα αὐτῇ καὶ χροιάν τινα νομιμότητος καὶ κατ' ἐπίραςιν δικαίου. Καὶ διὰ περὶ μὲν τὸν βασιλέα συνησπίσθη μικρὰ μερίς (Βησσαρίων, Ἰσίδωρος, Μυτιλήνης, Λακεδαιμονίας, Μ. Πρωτοσύγκελλος, Σχολάριος Γεώργιος, Ἀμυρούτζης καὶ εἴ τις ἄλλος) ἥτις θεωροῦσα ὡς πρώτης ἀνάγκης ἐπιβαλλομένην ἀπαίτησιν τὴν βοήθειαν τῇ κινδυνεύουσῃ πατρίδι, ἐπειράτο νὰ ἐπιτύχῃ τούτου ἀντὶ πάσης θυσίας ⁽²⁾. Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ πρόσωπα τὰ ἀποτελοῦντα τὸν περὶ τὸν βασιλέα κύκλον τοῦτον καὶ τὸν ἐκάστου χαρακτήρα, περὶ ὧν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ δι' ὀλίγων εἵπομεν, θὰ κατανοήσωμεν τὰ τε ἐλατήρια, δι' ὧν εἰργάσθησαν ἐν τῇ περιπτώσει

¹⁾ Acta σελ. 396.

²⁾ Acta σελ. 392. 393. 394—7. Συρόπ. VIII 4, 221. 5. 222, 223, Acta 496.

ταύτη οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μερίδα ταύτην ἀποσπασθεῖσαν ἐπισήμως ἀπὸ τοῦ λοιποῦ σώματος τῆς ἐλληνικῆς ἀντιπροσωπείας⁽¹⁾ πάντες οἱ ἄλλοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐν πεποιθήσει ἐτίθουν τὰ συμφέροντα τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν καθόλου καὶ τῆς ὀρθοδοξίας εἰ μὴ ὑπεράνω τῶν καιρικῶν πολιτικῶν συμφερόντων⁽²⁾ ὅμως ἐν ἴση μοίρᾳ πρὸς αὐτά⁽³⁾. Οὗτοι πάντες συνεσπειρώθησαν περὶ τὸν Μάρκον καὶ τὸν Ἡρακλείας. Οὕτω διατεθειμένων τῶν πνευμάτων, ὁ βασιλεὺς ἐποίησε τὸ πρῶτον βῆμα παραστήσας τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως· τὸν βασιλέα ἐναλλάξ διεδέξαντο ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Νικαίας ὁ μὲν ὑποδείξας τὴν χάριν τῆς ὠφελείας τῆς πατρίδος ἐπιβαλλομένην ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως⁽⁴⁾, ὁ δὲ Νικαίας προβαλὼν καὶ τὸ δυσχερὲς τῆς ἐπανόδου ἀνευ τῆς βοηθείας τοῦ Πάπα⁽⁵⁾. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Μάρκον ἀπήντησεν ὁ Μονεμβασίας εἰπὼν ὅτι κατ' οὐδένα λόγον διὰ τὰς ἐκτεθείσας αἰτίας ἐπιτρέπεται αὐτοῖς νὰ γένωνται προδόται τῶν οἰκείων δογμάτων⁽⁶⁾. Ἀποδειχθέντος ἐν σμικρῇ ὅτι διὰ τῆς ἐκκλήσεως εἰς μόνην τὴν φιλοπατρίαν τῶν συνοδικῶν οὐδὲν θὰ ἐπιτευχθῇ, οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἐπείσθησαν ὅτι ὠφείλον νὰ ζητήσωσι διέξοδον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἐτίθουν τὸ ζήτημα οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πλειονοψηφίαν, ὅτι ὠφείλον νὰ ζητήσωσι δογματικὴν μεσότητα. Ὡς τοιαύτη μεσότης κατὰ πρῶτον παρέστη τοῖς περὶ τὸν βασιλέα ἢ περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας μαρτυρία τοῦ ἁγίου Μαξίμου⁽⁷⁾. Εἰς τοῦτο οἱ περὶ τὸν Ἐρέσου καὶ τὸν Ἡρακλείας ἀντέστησαν. Ὁ Μάρκος παρετήρησεν ἀμέσως ὅτι τὸ τοιοῦτο μέτρον εἶνε ἀσύστατον· οἱ Λατῖνοι πιστεύουσιν ἀκριβῶς τὸ ἐναν-

¹⁾ Συρόπ. VIII, 2, 219, 4, 221 Marci Ephes., epistola (Migne CLIX col. 1076. b. 1080 d.)

²⁾ Acta σελ. 391—393.

³⁾ Συρόπ. VIII 18, 244. IX, 1, 249.

⁴⁾ Acta σελ. 391.

⁵⁾ Αὐτόθι σελ. 356.

⁶⁾ Αὐτόθι σελ. 342.

⁷⁾ Συρόπουλ. VIII, 5, 222. Acta 384.

τίον τοῦ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Μαζίμου πρεσβευόμενον (¹), ὥστε ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μαζίου ἔνωσις — κἂν ἔτι προσχωρήσωσιν εἰς αὐτήν—μὴ κωλύουσα αὐτοὺς νὰ πιστεύωσιν ὡς πιστεύουσιν, εἶνε ψιλὴ μόνον καὶ λόγῳ ἔνωσις, τοιαύτη δὲ ἔνωσις εἶνε ἀπαράδεκτος· ὀφείλουσι δὲ πρότερον οἱ Λατίνοι νὰ ὁμολογήσωσι τὴν δογματικὴν ἀλήθειαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ οὕτω νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἔνωσις (²). Ἐν τούτοις ἐπέτυχεν ὁ βασιλεὺς, καὶ παρὰ τὴν ἀντίπραξιν τοῦ Ἐφέσου καὶ Ἡρακλείας, νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ πράγματος τούτου συναίνεσιν τῶν πλειόνων διὰ τρόπου ὁμῶς καὶ μέσων ἡκιστα ἀξιοσυστάτων (³). Τὸ τοιοῦτον ὁμῶς κέρδος οὐδόλως ὠφέλησε τοὺς φίλους τῆς ἐνώσεως· καὶ τοῦτο οὐχὶ μετὰ πολὺ ἀπεδείχθη, διότι ὅτε μετὰ πολλὰς τοῦ Πάπα ἀπαιτήσεις (⁴) συνεφωνήθη νὰ συνέλθωσιν εἰς μερικὰς συνεδρίας ὠρισμένοι ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι πρὸς ζήτησιν καὶ

¹) Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει πρὸς Μαζίμου «εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν», ἐν Migne XC, col. 892 c. «Ἐνα Θεὸν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρούμενον, οἷα δὴ μόνον ἀνάτιον νοῦν οὐσιωδῶς ὑπεστάτα, μόνον κατ' οὐσίαν ὑπεστώσις ἀνάρχου λόγου γεννήτορα καὶ μόνης αἰδίου ζωῆς οὐσιωδῶς ὑπεστώσης, ὡς Πνεύματος ἁγίου, πηγὴν».

²) Συρόπ. αὐτόθι «ἀλλὰ χρὴ πρῶτον αὐτοὺς τὴν ἡμετέραν δόξαν ὁμολογῆσαι σαφῶς καὶ ἀνενδοιάστως καὶ οὕτως ἐνωθῆναι ἡμῖν».

³) Συρόπ. αὐτόθι 223. Ὁ βασιλεὺς δηλ. γινώσκων ἤδη ἐκ τῶν προτέρων τὰς διαθέσεις τῶν συνέδρων ἐκήρυξε τὸ ζήτημὰ διαφωτισθὲν καὶ ἀπήτησεν ψηφοφορίαν. Καὶ ὁ μὲν Ἐφέσου καὶ ὁ Ἡρακλείας ἐκηρύχθησαν κατὰ τῆς γνώμης τοῦ βασιλέως εἰπόντες ἀνεπαρκῆ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μαζίου· τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ἐκόντες (οἱ τρεῖς ἑταῖροι καὶ ὁ Νικομηδείας), οἱ δὲ καὶ δι' ἀπολύτου σιγῆς ἔδωκαν τὴν πλειοψηφίαν τῷ βασιλεῖ. «Ὁ δὲ βασιλεὺς προσέταξε μὴ λέγειν καὶ ἕνα ἀλλὰ πάντας εἰπεῖν τὸ, ἀρέσκει αὐτοῖς εἰ στέργουσιν ὅσα εἶπεν ὁ Ρωσσίας καὶ ὁ Νικαίας· ἐδόθησαν οὖν ὅλῳι τινες ἀρέσκει καὶ στέργουν· καὶ ὁ βασιλεὺς ἔφη· εἰπάτωσαν τοῦτο πάντες· καὶ πάλιν εἶπον οἱ πλείους στέργουμεν, καλὸν ἐστὶ· ὁ δὲ βασιλεὺς ὁρῶν καὶ προσέχων τοῖς λέγουσιν ἔφησεν αὐτοῖς· κακεῖνοι οἱ κατωτέρω οὐκ ἔχουσι λαλῆάν; πῶς οὐκ ἀφίαισι φωνήν; εἶπεν οὖν ὁ διεγείρων ἐκείνους στέργειν τὰ δεδογμένα, ὁ Νικομηδείας δὲ οὗτος ἦν, οἱ πάντες λέγουσι καὶ στέργουν τοῦτο».

⁴) Συρόπ. VIII, 8, 229—11, 234.

ἐξέυρεσιν καταλλήλου ἐδάφους συνεννόησεως⁽¹⁾, ὁ δὲ Νικαίας εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην τῶν συνεδριῶν προὔτεινε τὸν ἱερὸν Μάξιμον ὡς τοιαύτην βάσιν ἐνώσεως, οἱ Λατῖνοι «οὐδὲ ὅλως κατεδέξαντο τοῦτο»⁽²⁾. Κατὰ τὰς πρὸς συνεννόησιν ἀποπειράς καὶ ἐν ταῖς μερικαῖς διαλέξεσιν ἐνεργὸν μέρος ἔδειξεν ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ὁ Μάρκος, τὸ μὲν πρῶτον ἐκλεγείς ὡς ἀρχηγὸς τῆς πρεσβείας τῆς ἀποσταλείσης πρὸς τὸν Πάπαν, ἵνα ἐκθέσασα τοὺς λόγους, δι' οὓς οἱ Ἀνατολικοὶ δὲν συγκατατίθενται πλέον εἰς δημοσίαν ἐπὶ τοῦ δόγματος διαλέξεις⁽³⁾ καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς ὑπὸ τοὺς μέχρι τοῦδε ὑποδειχθέντας ὅρους ἐνώσεως, προσκαλέσῃ τὸν Πάπαν νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐπανόδου αὐτῶν εἰς τὰ ἴδια κατὰ τὰ συντεθειμένα, εἶτα μετασχὼν ἐν τοῖς πρώτοις τῶν κατὰ τὰς μερικᾶς συνεδρίας διαλέξεων, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὁποίων μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀπόρριψιν τῆς περὶ τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου προτάσεως, προὔτεινεν ὡς μόνον μέσον πρὸς ὀρθὴν ἔνωσιν τὴν ἀπὸ τοῦ συμβόλου ἐκβολὴν τῆς προσθήκης· ὁ Ἐφέσου τοιοῦτο μέτρον προὔτεινεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οὐχὶ ἀναμφιβόλως ἐξ ἀφελείας, οὔτε διότι ἐπίστευσεν ὅτι ἡ τύχη τῆς προτάσεως αὐτοῦ ἔσται κρείττων τῆς τοῦ Νικαίας· τοῦτο ἔπραξε φερόμενος συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίας πεποιθήσεις⁽⁴⁾. Πλείονα περὶ τῶν συνεδριῶν τούτων καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτάς πολιτείας τοῦ Μάρκου δὲν γινώσκομεν⁽⁵⁾.

Οὕτως οἱ Ἕλληνες, καὶ τούτων οἱ Λατινόφρονες, μὴ κατανοήσαντες, ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἡ λύσις τοῦ προκειμένου ζητήματος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς διαθέσεως καὶ θελήσεως

¹⁾ Αὐτόδι VIII, 12,234. Acta σελ. 470. 471.

²⁾ Acta σελ. 471. Συρόπουλ. VIII, 12,236.

³⁾ Συρόπ. VIII, 8,229. Κατὰ τὰ ἐλ. πρακτικὰ ἀπεστάλησαν ὁ Νικαίας, ὁ Ρωσσίας, ὁ Μ. χαρτοφύλαξ καὶ ὁ Μ. Ἐκκλησιαάρχης.

⁴⁾ Συρόπ. VIII, 12,234 «ὅπερ οὐδὲ ἄκροις ὡς παρεδέξαντο».

⁵⁾ Οὕτε οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ ἐγίνωσκον. Συρόπουλ. αὐτόδι βραδύτερον μόνον ὁ Νικαίας ἔδωκεν ἀφορμὴν πρὸς ἄλλας περὶ τῶν συνεδριῶν τούτων ἀποκαλύψεις. (Συρόπουλ. VIII, 16,240).

τοῦ Πάπα ἀπολύτως, ματαίως ἐπειρῶντο ν' ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν ἰδίων συναδέλφων συγκατάθεσιν τινα καὶ ὑποχώρησιν καὶ ἐδημιουργοῦν μέσα τινὰ ἡμιτελῆ καὶ διωρορούμενα, ἅτινα οἱ Λατῖνοι ἀπέρριπτον ἀλλεπάλληλα, καὶ μάτην ἐξωργίζοντο κατ' ἐκείνων, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἐπραττον ἢ νὰ μνηθῶσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ παράδειγμα ἐμμένοντες σταθεροὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἰδίας ἐκκλησίας. Οἱ Λατῖνοι πεπεισμένοι ἤδη ὄντες εἰς πλήρη τοῦ ἔργου αὐτῶν ἐπιτυχίαν, ἀπορρίψαντες πάντα τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προταθέντα μέσα πρὸς ἔνωσιν, ὑπέδειξαν ὡς μόνον κατάλληλον μέσον τὴν ἀμετάβλητον ὁμολογίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἧς ἔκθεσιν ἀπέστειλαν τοῖς Ἑλλήσι¹⁾, διὰ δὲ τῶν πρὸς τὸν βασιλέα κατ' ἰδίαν διαλέξεων ἀπέδειξαν ὅτι διὰ μόνου τούτου τοῦ τρόπου ἐστὶ δυνατὴ ἡ ἔνωσις²⁾, ὅτε ὁμως ἐν κοινῇ πάντων συνεδρίᾳ ὁ βασιλεὺς προὔτεινε τὴν ἔκθεσιν ταύτην εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων συνέδρων ἢ προξενηθεῖσα ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ὅλως ἀπροσδιόνυσος, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ προσκείμενοι τῇ Λατινισμῷ τὸ κατ' ἀρχάς ἐσίγησαν, πάντες δ' οἱ ἄλλοι ἄνευ περαιτέρω ἐξετάσεως ἀπέρριψαν αὐτήν³⁾. Ὁ βασιλεὺς ὁμως κατατιθεὶς τὴν ἔκθεσιν τῶν Λατίνων καὶ γινώσκων ἴσως τὴν προσγενησομένην ἐντύπωσιν ὑπέδειξεν ὅτι δύνανται οἱ Ἕλληνες νὰ δεχθῶσι τὴν ἔκθεσιν ἢ ὡς ἔχει ἢ διορθοῦντες εἴ τι χρῆζει διορθώσεως κατ' αὐτοὺς ἢ ἐν τέλει συντάσσοντες ἰδίαν ἔκθεσιν⁴⁾. Ἀπορριφθέντος ἤδη τοῦ πρώτου σημείου, οἱ περὶ τὸν βασιλέα ὁμόφρονες ἀνέλαβον νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐκθέσεως διὰ μικρὰς τινος ἀλλοιώσεως ἀντικαθιστάντες τὴν ἐκφρασιν «ἐκ τοῦ Υἱοῦ» διὰ τῆς «δι' Υἱοῦ»⁵⁾. Οὕτως ἐξέρ-

1) Συρόπ. VIII, 14, 236. Acta σελ. 472, 473.

2) Συρ. VIII, 13, 235.

3) Συρόπουλ. VIII, 14, 237.

4) Αὐτόθι σελ. 235.

5) Συρόπουλ. VIII, 14, 236. 235. πρὸλ. Μ. Ἐφέσου ἐγκύκλιος β'. «Ἡδη δὲ τις καὶ περὶ τῆς "διὰ", φιλοσοφεῖν ἤρξατο παρὰ τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις εὐρισκουμένης ὡς ταύτην ἢ "ἐκ", δυναμένης καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τῇ Υἱῷ διδοῦσης», Migne CLIX col. 1072 πλατύτερον ἴδε Ζερνοϊκάβιον πραγματ. IΕ'. τόμ. σελ. 231. ὑποσημ.

ράγη μακρὸς ἐπὶ δύο ὅλας ἡμέρας διαρκέσας ἀγὼν περὶ τῶν προθέσεων τούτων ἰδίᾳ μεταξὺ τοῦ Βησσαρίωνος καὶ τοῦ Μάρκου (1), τοῦ μὲν πρώτου λέγοντος ὅτι οἱ πατέρες τῆς Εκκλησίας χρῶνται τῇ «διὰ» ἀντὶ τῆς «ἐκ», τοῦ δὲ Ἐφέσου διὰ μακρὸν καὶ ἐπανειλημμένως ἀποδευκνύοντος τὸ ἐναντίον. Ὁ Ἐφέσου δὲν ἤρνεϊτο ὅτι ἐν τῇ Γραφῇ κεῖται ἐνίοτε ἡ «διὰ» ἀντὶ τῆς «ἐκ» σημαίνουσα τὸ ἀπὸ τινος, τὸ αἷτιον. Ἐν τῇ προκειμένῃ ὕμῳ περιστάσει, ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως δηλ. τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ «διὰ» κεῖται μόνον πρὸς ὑπόδειξιν τῆς χρονικῆς τοῦ Πνεύματος προόδου καὶ τῆς φανερώσεως αὐτοῦ τῷ κόσμῳ. Διὸ καὶ πάντοτε φέρεται μετὰ τῆς προσθήκης «ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ», οὐδέποτε δὲ ἀπολύτως «δι' Υἱοῦ» (2). Ἐν τῇ συζητήσει ταύτῃ ὁ ἀγὼν ἐγένετο καθαρῶς φιλολογικὸς, κατ' αὐτὸν δὲ ὁ Μάρκος ἔλαβεν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξῃ, καίπερ ἀκουσίως, τὴν γραμματικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα, ἀπέναντι τῆς ὁποίας οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀπεδείχθησαν οὕτως ἀνίσχυροι, ὥστε ἐγένετο ἀνάγκη νὰ συνασπισθῶσι κατ' αὐτοῦ πᾶσαι αἱ γραμματικαὶ δυνάμεις, ὅσαι εὕρισκοντο ἐν τῇ ἀντιπάλῳ μερίδι (3). Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐξηγήσεως αὐτοῦ ὁ Μάρκος προσήνεγκε πλείεστα τῶν Πατέρων χωρία μόνος κατὰ πολλῶν ἀγωνιζόμενος (4).

Οἱ ἀντιφρονούντες ὥς μόνον ἀνίσχυρον ἐπιχείρημα κατὰ τῶν προσκομιζομένων χωρίων ὑπὸ τοῦ Μάρκου προσῆγον τὸ διφορούμενον τῶν μὲν καὶ τὸ εὐάριθμον τῶν δὲ ἐκ τῶν χωρίων τούτων (5), ἐπὶ τέλους δὲ καὶ ἐξέκλιναν τὸν ἀγῶνα συκοφαντήσαντες πρὸ τῶν παρακαθημένων συνέδρων, παρόντος καὶ τοῦ βασιλέως, τὸν Μητροπολίτην Ἐφέσου ὥς συνομολογήαντα τῇ δόξῃ τῶν Λατίνων κατὰ τὰς τελευταίας μερικὰς συνεδρία (6).

1) Συρόπουλ. VIII, 14, 237.

2) Μ. Ἐφέσου, συλλογιστικά κεφάλαια, 20—21.

3) Συρόπουλ αὐτόθι.

4) Αὐτόθι.

5) Συρόπουλ. VIII, 15, 238.

6) Συρόπουλ. VIII, 16, 240.

Ὁ συκοφαντηθεὶς ἱεράρχης τότε διὰ λόγου ἀπολογητικοῦ ἀπέδειξε τὴν ἀθλίαν συκοφαντίαν ἐκθεὶς τὴν πολιτείαν αὐτοῦ κατὰ τὰς μερικὰς ταύτας συνεδρίας, πολιτείαν σύμφωνον, ὡς εἶδομεν, καὶ ἀκόλουθον πρὸς ἐαυτὴν ⁽¹⁾. Ἀπέναντι τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης καὶ τῆς δηλώσεως οὐδεὶς τῶν περὶ τὸν βασιλέα οὔτε αὐτὸς οὔτος, οὔτε ὁ Νικαίας, οὔτ' ἄλλος τις ἐτόλμησε νὰ διαψεύσῃ τὸ πρᾶγμα ⁽²⁾. Ἐληξε δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ὁ περὶ τῶν προθέσεων ἀγών· ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐντύπωσις ἐπὶ τοὺς συνέδρους ἦν τοσοῦτον εὐνοϊκὴ ὑπὲρ τοῦ Μάρκου ὥστε ὁ Ἡρακλείας μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Βασιλέα δηλοῖ ὅτι παρὰ τὴν πρότερον ἐπιδειχθεῖσαν ἐπιφιλακτικότητα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐπιδόσεως ἐγγράφου γνώμης, νῦν προθυμότερα πράττει τοῦτο καὶ δώσει τὴν ἰδίαν γνώμην ἐγγράφως ⁽³⁾. Ἐν τούτοις ἐπιγούσης τῆς ἀνάγκης ἀπαντήσεως εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν Λατίνων προσηνέχθησαν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν βασιλέα παρεφθαρμένα τινὰ χωρία ἐκ συλλογῆς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Βέκκου γενομένης, ἀνίνα καὶ προυτάθησαν νῦν ὡς βάσις πρὸς ἀποδοχὴν τῆς διδασκαλίας τῶν Λατίνων καὶ ἐρμηνείαν αὐτῆς ⁽⁴⁾. προκληθείσης διαληψίσεως ἐπεδοκιμάσθη ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις διδασκαλίας ἐκθεσις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ⁽⁵⁾. Οἱ περὶ τὸν Μάρκον καὶ τὸν Ἡρακλείας, κατεψηφίσαντο τῆς προτάσεως, εἰ καὶ ἡ γνώμη αὐτῶν οὐδὲ ὅλως ἐλήφθη ὑφ' ὧν ⁽⁶⁾. Πάντα ὅμως ταῦτα εἰς οὐδὲν ὠφέλησαν τοὺς περὶ τὸν βασιλέα· διότι καὶ ἡ ἀπάντησις, ἣν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τελευταίας γνωμοδοτήσεως, ἀπέστειλαν οἱ Ἕλληνες τοῖς Λατί-

¹⁾ Συρόπουλ. VIII, 16, 241.

²⁾ Ἀντόδι.

³⁾ Συρόπουλ. VIII, 15, 239.

⁴⁾ Συρόπουλ. VIII, 16, 242.

⁵⁾ Συρόπουλ. VIII, 17, 243. Ἡ σύνταξις τῆς ἐκδόσεως ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῷ Ἰσιδώρῳ, τῷ Βησσαρίωνι, τῷ Χαρτοφύλακι, τῷ Πλήθωνι καὶ τῷ Σχολαρίῳ.

⁶⁾ Ἀντόδι.

νοις ⁽¹⁾ ἀπερρίφθη ὑπ' αὐτῶν ὡς περιέχουσα διφορούμενας ἐκφράσεις καὶ μὴ καθαρῶς διδάσκουσα τὴν λατινικὴν δόξαν. Σαφῶς δὲ νῦν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀπαντήσῃ οἱ Λατῖνοι ὑπεδείκνυνον ὅτι δὲν ἀρκοῦνται εἰς οἰκονομικὴν ἔνωσιν, ἀλλ' ἀπαιτοῦσι τοιαύτην καθαρῶς δογματικὴν ⁽²⁾. Οὕτως ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εὐρέθησαν πρὸ τῆς ἀνάγκης νὰ ἀποκαλύψωσι τὸν μόνον νῦν ἐπιτρεπόμενον ὑπὸ τῶν Λατίνων τρόπον καὶ νὰ συστήσωσιν αὐτὸν—τὴν ἀποδοχὴν δηλ. καθαρῶς τοῦ λατινικοῦ δόγματος. Ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐδίσταζεν ὁ βασιλεὺς εἰς τοιοῦτο βῆμα, περὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ὁποίου, καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐξασφάλισιν ἑαυτοῦ τῆς πλειοψηφίας ἐν τῇ πρόσθεν, ἀμφέβαλλεν, καίπερ συνησθάνετο ἅμα τὸ μέγεθος τῆς ἐπὶ τούτῳ εὐθύνης καὶ τὴν τύχην τῆς τοιαύτης ἐνώσεως ἐν Ἀνατολῇ. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν πραγμάτων ⁽³⁾ εἰσήγαγε τὴν πρότασιν εἰς τὴν σύνοδον τῶν Ἀνατολικῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν ὅμως τῆς κακῆς ἐντυπώσεως ἐκ τοῦ ἀμέσου τῆς προτάσεως ⁽⁴⁾ προτάθη συζητήσις ἐπὶ τοῦ αὐθεντικοῦ ἢ οὐχὶ τῶν ῥητῶν τῶν Δυτικῶν πατέρων. Ὁ βασιλεὺς ὑπαινιττόμενος τὸν Ἐφέσου, εἰ καὶ μὴ ἀπ' εὐθείας αὐτῷ ἀποτείνόμενος, ἠπειλήσεν ὅτι ἀπαιτήσῃ ἀμέσους ἀποδείξεις παρ' ἐκείνου, ὅστις ὀνομάσει τὰ χωρία τῶν Δυτικῶν πατέρων νόθα ⁽⁵⁾.

1) Ἦν ἔργον τοῦ Σχολαρίου ἀποδοκμασθὲν ὅμως ὑπὸ τοῦ Πλήθωνος καὶ τοῦ Χαρτοφύλακος. Συρόπουλ. VIII, 18, 243.

2) Συρόπουλ. VIII, 19, 243--247. Ὁ Μάρκος περὶ τῆς ἐκθέσεως ταύτης γράφει: «Καὶ δι' τι συνθέντες γραμμάτιον τοιαῦτά τινα περιέχον, τὴν ἐκείνων δὲ δόξαν καθαρῶς ἐκτιθέμενον, ἐξαπέστειλαν αὐτοῖς ὡς δι' ἐκείνου τὴν ἔνωσιν ποιησόμενοι· τοῖς δὲ οὐκ ἀνεκτὸν ἐδόκει τὸ γραμμάτιον δέξασθαι ἀνευ ἐξετάσεως, ἀλλ' ἢ πρὸς ἀπολογίαν αὐτοὺς ἐκαλοῦντο καὶ λύσεις τῶν ἀμυσηθέντων φωνῶν ἐν τῇ γράμματι, ἢ τὸ οἰκεῖον δέξασθαι παρηγγύων, ὅπερ αὐτοὶ φάσαντες ἐξαπέστειλαν». Migne CLIX. col. 1079.

3) Πρὸ μικροῦ ἤλθον ἐκ τῆς πρωτεύουσας εἰδήσεις ἀνησυχητικαὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως.

4) Συρόπουλ. IX, 2, 251.

5) Ἦδη, ὡς γνωστὸν, λόγου γενομένου περὶ τῶν χωρίων τῶν δυτ. πατέρων, ὁ Μάρκος προδήλως εἶπεν ὅτι ὀνομάσει αὐτὰ νόθα. Βλ. ἀνωτ. σελ. 215.

Τούτο ἤρκεσε νά πείσῃ τὸν Ἐρέσου καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀρχιερεῖς νά μὴ κατέλθωσιν εἰς τὸν περὶ τούτου ἀγῶνα, ἀλλὰ μόνον νά καταψηφίσωνται τῆς προτάσεως ὅτι τὰ ῥήτᾶ τῶν Δυτικῶν πατέρων, τὰ προσαγόμενα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ filioque, εἶνε γνήσια (¹). Ἐπιψηφισθέντος καὶ τούτου ἐπανελήθη ἡ περὶ τῆς ταυτοσημίας τῆς «ἐκ» καὶ «διὰ» συζήτησις, ἥς μετέσχε καὶ πάλιν ὁ Μάρκος (²) ζωηρῶς πολεμούμενος ὑπὸ τῶν λατινοφρόνων (³). Οἱ περὶ τὸν Μάρκον τότε προέβησαν εἰς ὑπόμνησιν τῆς εὐθύνῃς, ἣτις ἐπικρέμαται ἐπὶ τῆς συνόδου καὶ εἰς ὑπόδειξιν ὅτι τὰ προσκομιζόμενα ῥήτᾶ ἔχουσι κῦρος καταδικασμένον ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Ἡρακλείας δηλ. ἐν μέσῳ τῆς θέρμῃς τῶν συζητήσεων ἀνέστρεψε τὸν συνοδικὸν τόμον τὸν κατὰ τῆς ἐν Λουγδούνῳ συνόδου καὶ κατὰ τοῦ Βέκκου· τούτο προκάλεσε ῥίγος παρὰ τοῖς λατινόφροσιν, οἵτινες καὶ λάβροι ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Ἡρακλείας καὶ παντὶ που τρόπῳ ἐζήτησαν νά κωλύσωσι τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τόμου (⁴). Ὁ Ἡρακλείας βλέπων τὴν ἰταμότητα ταύτην καὶ γινώσκων τὰς διαθέσεις, ἰδίᾳ τοῦ βασιλέως (⁵), ἀπέστρεψε τὸν τόμον σιγήσας.

Ἐν τούτοις αἱ παρὰ τοῖς Λατινόφροσι διαθέσεις ἐγένοντο ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ οὐ μόνον καταρανέστεραι, ἀλλὰ καὶ ἰταμώτερον ὑπεβάλλοντο. Ἀλλεπάλληλοι ἐν ταῖς κοιναῖς συνεδρίαις ἐπήρχοντο αἱ προτάσεις περὶ ἐνώσεως καὶ ὑπεδεικνύετο ἡ μικρὰ θύσις, ἣν οἱ Ἀνατολικοὶ θὰ ὑφίσταντο ἀποδεχόμενοι τὴν δογματικὴν τῶν Λατίνων διδασκαλίαν, προστιθεμένου ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἐκατέρας τῶν ἐκκλησιῶν εἶνε ἀσήμαντος (⁶). Ταῦτα πάντα

¹) Συρόπουλ. IX, 2, 251.

²) Συρόπουλ. IX 5, 254, 255.

³) Συρόπουλ. IX, 5, 255, 256.

⁴) Συρόπουλ. αὐτ. Σημειωτέον ὅτι ὁ Πατριάρχης Βέκκος πρὶν ἢ διὰ λόγους ἰδίους φρονήσῃ τὰ τῶν Λατίνων ὠνόμαζε τοιοῦτους αἰρετικούς εἰ καὶ μὴ λεγόμενους οὕτω· ἰβλ. Παχυμέρ. Ιστορ. σελ. 374, 375, ἔκδ. Bon.

⁵) Συρόπουλ. ἐνθ' ἄνωστ.

⁶) Συρόπουλ. IX, 4, 255.

ἐγίνοντο, ἵνα πεισθῶσιν ἰδίᾳ οἱ ἀπλούτεροι καὶ ἀμαθέστεροι τῶν συνέδρων. Ἀπέναντι τῶν δελεασμάτων τούτων ὁ Μάρκος σαφῶς καὶ ἀνυποστόλως ὑπεστήριξε τὸ ἀντίθετον¹ ἐν μ.α. τῶν μερικῶν τούτων παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς συνεδριῶν ἀπαντῶν εἰς τοιαύτην τινὰ δῆλωσιν, ὅτι ἡ διαφορά μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν εἶνε μικρά, ἀπέτεινε μακρὸν λόγον πρὸς τὴν σύνοδον, δι' οὗ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ διαφορά εἶνε μεγίστη καὶ οὐσιώδης καὶ ὅτι οἱ Λατίνοι εἶνε οὐ μόνον σχισματικοί, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο αἰρετικοί· ὥς τοιοῦτοι δὲ κατεκρίθησαν ἐν τῇ συνεδήσει τῶν Ἀνατολικῶν ἤδη ἀπο μακροῦ· δὲν ἀνεκρηρύχθησαν ὅμως ἐπισήμως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὥς τοιοῦτοι ληθρείσης ὑπ' ὅψει τῆς πλ.θ. οὗς αὐτῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ἰσχύος· ὑπισχνεῖται δ' ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τῆς ἱστορίας ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδίων λόγων⁽¹⁾. Τοιαύτη δῆλωσις τοῦ Ἐρέσου, στήριζμένη ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων, διήγειρε τὴν μανίαν τῶν ἐπισκόπων Μυτιλήνης καὶ Λακεδαιμονίας, οἵτινες οὐδένα τῶν παρόντων σεβασθέντες οὐδὲ τὸ ἄξιωμα καὶ τὴν θέσιν αἰδεσθέντες τοῦ Μητροπολίτου Ἐρέσου βαναύσως καὶ ἀγρίως ἐξύβρισαν αὐτὸν ὅτι ὦν μασε τοὺς Λατίνους αἰρετικούς⁽²⁾ ἀπειλοῦντες ἅμα παιδιωδῶς ὅτι θὰ καταγγείλωσιν αὐτὸν τῷ Πάπᾳ, ἵνα οὕτω λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς ἰδίας τόλμης⁽³⁾. Οὕτε ὅμως διὰ τῶν θεολογικῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν, ὧν μέχρι τοῦδε χρῆσιν ἐποίησαντο, οὔτε διὰ τῆς μεθόδου τῶν ὕδρεων καὶ προσηλακισμῶν ἐπέτυχον οἱ περὶ τὸν βασιλέα νὰ ἐξουδετερώσωσι τὸ μέγα κῦρος, ὅπερ εἶχε παρὰ τῇ πλειψηφίᾳ τῶν Ἀνατολικῶν ὁ Μάρκος. Ὅτε δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐν κοινῇ συνεδρίᾳ ἐτέθη τὸ ζήτημα ὀριστικῶς περὶ τῆς κυρῶ-

¹) Συρόπουλ. IX, 5, 255, 256. "αἵρεσις ἐστὶν καὶ οὕτως εἶχον αὐτοὺς καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν· πλὴν οὐκ ἠθέλησαν θριαμβεῖν τοὺς Λατίνους ὥς αἰρετικούς, τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἐκδεχόμενοι καὶ τὴν φιλίαν πραγματευόμενοι· εἰ δὲ βούλεσθε δεῖξτε ὑμῖν ἕγώ ὅπως εἶχον αὐτοὺς αἰρετικούς..."

²) Συρόπουλ. IX, 5, 256.

³) αὐτόν· "Ἐροῦμεν εἰς τῷ Πάπᾳ ὅπως λέγεις αὐτὸν αἰρετικὸν καὶ ἡ ἀποδείξεις αὐτὸ ἢ πείσῃ αὐτὸς εἰ ἄξιός..."

σεως τοῦ «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» διὰ ψηφοφορίας, τὸ ἀποτέλεσμα προυξένησε τοσαύτην κατάπληξιν τοῖς περὶ τὸν βασιλέα, ὥστε προυκάλεσε παρὰ τῇ περιέργῳ Ἰσιδῶρῳ ἀφελεῖς καὶ ἀνοικεῖ-
 οὺς φόβους ⁽¹⁾. Ἐξ 27 ψηφισαμένων 17 κατεψηφίσαντο τῆς
 προτάσεως καὶ 10 ἐκύρωσαν αὐτήν ⁽²⁾. Ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος
 τούτου ἐπέισθη ὁ βασιλεὺς, ὅτι ᾧφειλε νὰ ποιήσῃται χρῆσιν παν-
 τὸς μέσου πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πλειοψηφίας διὰ τὴν ἐντελῆ
 συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου. Τὰ πάντα πρὸς πάντας τοὺς ἀντιρο-
 νοῦντας ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν, ἀπειλαί, ὑποσχέσεις, παρακλη-
 σεις, ἀπαιτήσεις, πειθῶ καὶ εἴ τι ἕτερον. Καὶ τοὺς μὲν ἄλλους
 ἄλλοι ἀνέλαβον νὰ καταπείσωσιν τὸν δὲ ἡμέτερον Μάρκον αὐ-
 τὸς ὁ Πατριάρχης. Προσκαλέσας αὐτὸν πᾶσαν μὲν μετῆλθεν ἰκε-
 σίαν πᾶσαν δὲ παράκλησιν, ἐξορκίζων αὐτὸν καὶ προβαλλόμε-
 νος τὰς εὐχὰς τῶν ἁγίων καὶ τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἵνα
 συγκατανεύσῃ, καὶ «τὸ λεγόμενον, πάντα λίθον ἐκίνησε καὶ πᾶ-
 σαν μηχανήν», λέγει ὁ Συρόπουλος, «ἵνα ἔχη καὶ τὸν ἀδάμαντα
 ἐκεῖνον καταπειθῇ» ⁽³⁾. Μάταιαι ὅμως ἀπέβησαν αἱ παρὰ τῇ
 Μάρκῳ ἀπόπειραι. Ὁ ἀνὴρ δὲν ἠδύνατο νὰ παραβιάσῃ τὴν συ-
 νείδησιν αὐτοῦ· καὶ ἄλλως δὲ δι' αὐτὸν ἢ πρὸς ὑποχώρησιν ὁ-
 δὸς ἦν ἀποπεφραγμένη ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς μέ-
 χρι τοῦδε ἐν τῇ συνόδῳ πολιτείας αὐτοῦ· πᾶσα ὑποχώρησις ἐν
 τῇ προκειμένῳ ζητήματι ἐσήμαινεν ἄρνησιν καὶ ἀνατροπὴν πᾶ-
 σης ἐκείνης τῆς σταθερότητος, ἣν ἐξηγόρασε διὰ τοσούτων ὕ-
 βρεων καὶ προπηλακισμῶν, διὰ τοσούτου πρὸς αὐτὸν μίσους τῶν
 ἀντιπάλων. Ἀνὴρ τοιοῦτον ἔχων χαρακτῆρα οἷον ὁ Μάρκος πᾶσαν
 ἄλλην θυσίαν ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ, ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ ἐαυτῷ σι-
 ωπὴν περαιτέρω, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ καταστρέψῃ δι' ὑποχωρήσεως

¹⁾ Συρόπουλ. IX, 8, 259, 260. Ὁ Ἰσιδωρος ἰδὼν ὅτι ἐκ τῶν ψηφοφορη-
 σάντων 10 μὲν ἦσαν ὑπὲρ τῆς προτάσεως τοῦ βασιλέως 17 δὲ κατ' αὐτῆς
 προέτεινε τῇ πατριάρχει νὰ καθαιρεθῶσιν οἱ ἀντίπαλοι, μήπως ὑπερισχύσαν-
 τες οὗτοι καθέλωσιν αὐτούς.

²⁾ Συρόπουλ. ἐνθ' ἀνωτ.

³⁾ Συρόπ. IX, 8, 261.

ὅ,τι μετὰ τοσαύτης ἐμμονῆς καὶ σταθερότητος ἱδρυσεν. Οὕτω δέ, καθ' ὃν ἀνωτέρω ἀνεγράψαμεν τρόπον, παρασκευασθέντων τῶν προσώπων καὶ ἀσφαλῶς ἤδη βεβαιωθείσης τῆς ἐπιτυχίας τῇ 2 'Ιουνίου 1439 ἀπέσπασεν ὁ βασιλεὺς ἐν ψηφοφορίᾳ τὴν γνώμην καὶ συγκατάθεσιν τῶν πλειόνων ἐπὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ λατινικοῦ δόγματος⁽¹⁾. Τὸν Μάρκον καταψηφισάμενον ἠκολούθησαν ὁ 'Ηρακλείας, ὁ Μονεμβασίας, ὁ Τραπεζοῦντος⁽²⁾ καὶ ὁ 'Αγχιάλου⁽³⁾ πάντες δὲ οἱ λοιποὶ τρεῖς καὶ δέκα ἐψηφίσαντο ὑπὲρ τῆς προτάσεως, κωλυθέντων νὰ εἴπωσι τὴν γνώμην αὐτῶν τῶν ἡγουμένων καὶ τῶν τριῶν ἀντιπολιτευομένων κληρικῶν ἀξιοματικῶν τοῦ Πατριαρχείου⁽⁴⁾.

Ἐν τούτοις καὶ τοῦτο τὸ ἀπὸ μακροῦ ποθοῦμενον καὶ διὰ τοσοῦτων ἀγώνων καὶ προσπαθειῶν ἐπιτευχθὲν ἀποτέλεσμα δὲν ἐπέθηκε τέλος εἰς τὸ δράμα, οὐ τὴν λύσιν τοσοῦτον ἐπέσπευδεν ὁ βασιλεὺς. Οἱ Λατῖνοι βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας πάσης αὐτῶν ἀπαιτήσεως, δὲν ἠρέσθησαν εἰς τὴν πρώτην καὶ μεγίστην ταύτην θυσίαν, εἰς ἣν μόνῃ ἡ ἀνάγκη καὶ φιλοπατρία ἤγαγε τοὺς 'Ανατολικοὺς ἀλλ' ἀπήτησαν τὴν ἐξομάλυνσιν καὶ πασῶν τῶν ἄλλων διαφορῶν καὶ δὴ πρῶτον τῆς περὶ τῆς στιγμῆς τῆς μετουσιώσεως τῶν θείων δώρων καὶ τῆς ἐν τούτῳ δυνάμεως τῆς εὐχῆς τοῦ ἱερέως. Ἡ πολιτεία αὕτη τοῦ Πάπα ἦν ἀπρὸςδόκιμος οὐ μόνον διὰ τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς θερμοὺς τῆς ὀρθοδοξίας δραπετίδας⁽⁵⁾. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολό-

¹⁾ Πῶς δὲ ἐπέσθησαν οἱ ἀπλοώτεροι τῶν συνέδρων εἰς τὴν ἀλήθειαν τοῦ λατινικοῦ δόγματος δηλὸν ἐκ τῶν γελοιωδῶν ἐρωτήσεων, ἃς προῦθαλεν αὐτοῖς ὁ Ἰσίδωρος, ὡς μαθητὰς σχολείου αὐτοῦς διαβουκολήσας. Συρόπουλ. IX, 8, 26.

²⁾ Οὗτος ἀσθενῶν ἠρνήσατο ψῆφον· ἀβτ.

³⁾ Αβτ. σελ. 264.

⁴⁾ Αβτ. σελ. 263, 264. Τῶν ὑπερψηφισαμένων ἦν καὶ ὁ καλὸς πρωτοσύγκελλος, ὃς πρὸ τριῶν μόλις ἤπερῶν ἔλεγε τοὺς Λατίνους ἀδαπτίστους.

⁵⁾ Συρόπουλ. X, 1, 277—279.

γως μετὰ τὸν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Πατριάρχου⁽¹⁾ ἀνελγίζετο σπορδιαύτερον ἢ τὴν μερίστην εὐθνήν. ἦν ἀνέλαβεν ἀπέναντι τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἰδίων ὑπεκόων· διὸ ἤρξατο δυσπίστως μὲν φερόμενος πρὸς τοὺς μέχρι τοῦδε συνεργήσαντας αὐτῷ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιερέων⁽²⁾ προσήγγιζε δὲ καὶ προσφκειοῦτο τοὺς ὀρθοδοξοῦντας ἐτι πρὸς δὲ τοὺς νέας προβαλόντας ἀπαιτήσεις Λατίνους ἀντέταξεν ἄρνησιν, ὥς τοῦτο ἔπραξε καὶ ἅπανα ἡ σύνοδος τῶν Ἀνατολικῶν πρὸ αὐτοῦ τοῦ Πάπα προσκληθεῖσα⁽³⁾ Ὁ Ἐφέσου ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἀποσυρθεὶς καὶ μὴ ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τελευταῖα γεγονότα—καὶ κατὰ τὴν παρουσίαν τῆς συνόδου τῶν Ἀνατολικῶν πρὸ τοῦ Πάπα ὁ Μάρκος ἀπῆν⁽⁴⁾—προσεκλήθη ἡδὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἵνα ἐγγράφως ἀνασκευάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀνακινήθentos ζητήματος περὶ τῆς μετουσιώσεως τῶν θείων δώρων διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας⁽⁵⁾. Ὁ Μάρκος ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν καὶ ἔγραψε σύντομον ἀπολογίαν τῆς περὶ τοῦτου διδασκαλίας τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας⁽⁶⁾, ἐν ᾗ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γερομένης ὑπὸ τὸ ὄνομα Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης λειτουργίας τῶν Ἀποστόλων, τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου, τῆς τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ μετουσίωσις τῶν θείων δώρων πρῶτον μὲν γίνεται καθ' ἡν στιγμήν ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιφροίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τῶν δεσποτικῶν λόγων, οἵτινες ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἔχουσιν ἱστορικὸν χαρακτῆρα καὶ κατ' ἀνάμνησιν τοῦ μυστικοῦ ἀναφέρονται δέιπνου, δευτέρον δὲ συντελεῖται ἡ μετουσίωσις διὰ τῆς εὐχῆς τοῦ ἱερέως. Ἡ μελέτη αὕτη καθόλου δὲν φέρει πολεμικόν, ἀλλ' ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα· ἐν τούτοις ὁ Μάρκος δὲν ἀπολείπεται νά

¹⁾ Συρόπουλ. IX, 13, 273.

²⁾ Αὐτόθι σελ. 277.

³⁾ Αὐτόθι σελ. 279.

⁴⁾ Αὐτόθι.

⁵⁾ Αὐτόθι. σελ. 279, 280.

⁶⁾ Πρὸς τὰς περὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης ἀκριτολογίας τῶν νεωτέρων θεολόγων τῆς Δύσεως ἀντιτίθενται τὴν σαφὴ διδασκαλίαν Π. Ὀκλου Κωνσταντινουπόλεως (Migne LXV. col. 849 b. 852. a.) καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου,

ποιήσεται χρήσιν τῆς δοθείσης περιστάσεως ὅπως ψέξῃ, καίπερ ἐν παρόδῳ, τὸν τε τρόπον τῆς καθιερώσεως τοῦ μυστηρίου παρά τοῖς Λατίνοις καὶ τὰς ἐν τῇ χρήσει αὐτοῦ αὐθαιρεσίας αὐτῶν, ὡς τὴν μὴ μετάδοσιν τῆς κοινωνίας εἰς τοὺς συλλειτουργοὺς διακόνους καὶ τῷ λαῷ. Αἱ περὶ τούτων φράσεις τοῦ Μάρκου ἐν τῷ συγγραμμάτι αὐτοῦ εἶνε ἐν τῇ εἰρωνίᾳ αὐτῶν δριμεῖαι. "Ἀγνωστον ἂν τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπεδοθῇ τῇς Λατίνοις εἰς ἀπάντησιν τῆς αἰτήσεως αὐτῶν. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ περὶ συγγραφῆς καὶ υπογραφῆς τοῦ ὅρου τῆς ἐνώσεως φροντίδες ἀπερρόφησαν σὺν παντὰ τὸν μετὰ τοῦτον χρόνον, καθ' ὃν ὁ μὲν ἡγεμὼν συνειδὼς τὴν ἰδίαν ἐθθύνην ἐπειράτο ὅσον ἦν δυνατόν ὀλιγωτέρας ὑποχωρήσεις νὰ ποιήσεται τῷ Πάπᾳ ἐν τε τοῖς ὑπολοίτοις ἀμφιβόλοις ζητήμασι καὶ ἐν τῷ τύπῳ τῆς ἐνώσεως⁽¹⁾. Οἱ δὲ δραπετῖδαι καὶ ἰδίᾳ ὁ Βητσαρίων, ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Μυτιλήνης ἐξεωνημένοι ἤδη ὅλως τὰς συνειδήσεις⁽²⁾ παντόλμως ἐπώτρυνον ἐπὶ τὴν ἐντελῆ ἔνωσιν ἐμφανῶς ἤδη προβάντες ὑπερασπισταὶ τῆς Δυτικῆς Εκκλησίας καὶ δηλώσαντες τῷ βασιλεῖ ὅτι

¹) Σύγκρουσις μεταξὺ τοῦ βασιλεως καὶ τοῦ πάπα ἐπῆλθε περὶ τῆς ἐν τῇ υπογραφῇ προτεραιότητος. Ὁ Παλαιολόγος καίπερ γενναίως ἐπιτείνων εἰς ὑπεράσπισιν τῶν ἰδίων δικαιῶν οὐδὲν τέλος ἤνυσεν· οἱ Λατίνοι οὐδαμῶς ἐπεχώρουν ὑποπετόντες καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτοῖς ἐκ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατέρριβον τὸν χρόνον περὶ τὴν ἐξονόχην καὶ αὐτῶν τῶν λέξεων, ὧν χρῆσις ἐγένετο ἐν τῇ συντάξει τοῦ ὅρου. (Συρόπουλ. Χ, 2, 283, 3, 289).

²) Ὅτι πράγματι ἦσαν ἐξεωνημένοι τὰς συνειδήσεις εἶνε ἡδὴ πλέον ἢ γεγονὼς, ἐξ ὅσων ἡδὴ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων γινώσκουμεν. Ἡ προδοσία τοῦ μὲν Βητσαρίωνος ἠγοράσθη πλὴν τῆς ὑπεσχημένης ἐροῦθράς καρδιναλίου τιάρας καὶ διὰ 300 μὲν φλωρίων ἐφ' ὅσον θὰ εὑρίσκηται ἐν Κωνσταντινῇ, δι' 600 δὲ ὅταν ἐπανέλθῃ εἰς Ἰταλίαν *et in eadem morum traxeris, ut statum tuum juxta Pontificalis dignitatis exigentiam honorabilius ducere valeas*» (Ἐπιστ. Εὐγεν. χειρόγρ. ἐν κώδ. Barberini XVI, 85 p. 489. ἡς ἀποσπάσματα ἐξέδωκεν ὁ Frommann, p. 88) τοῦ δὲ Μυτιλήνης δ.α. κολλαενοκωτάτης ἐπιστολῆς καὶ 300 φλωρ. ἐτησίου χορηγήματος *super fructibus redditibus et provenibus Camerae Apostolicae*» (αὐτόν p. 488 Frommann p. 79).

καὶ αὐτοῦ μὴ βουλομένου αὐτοὶ ἐνωθήσονται τοῖς Λατίνοις⁽¹⁾. Ὅτε δὲ ἤδη τὰ πράγματα συντελεσθέντα κατέληξαν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ὅρου, ὁ μακρὰν τοῦ ἐργαστηρίου τῶν παρασκευαζομένων διαμένων ἀπὸ πολλοῦ Μάρκος φοβηθεὶς μὴ βιωσθῇ ἵνα τὸν ὅρον υπογράψῃ, ὡς τοῦτο ἐδίδεκε γινόμενον ἐν σχέσει πρὸς ἄλλους ἀρνούμενους νὰ υπογράψωσι⁽²⁾ κατέφυγε πρὸς τὸν φίλον αὐτῷ μέχρι τέλους φρονήσαντα ἀδελφόν τοῦ βασιλέως Δημήτριον τὸν Παλαιολόγον, δι' οὗ παρεκάλει τὸν βασιλέα καὶ ὡς χάριν διὰ τοὺς τοσοῦτους αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ ἀγῶνας καὶ τοὺς κόπους ἐζητήσατο, ἵνα μὴ ἀναγκασθῇ εἰς ὑπογραφὴν τοῦ ὅρου· διότι οὐδαμῶς εἰς τοῦτο στέργει. Ἐκτιθέμενος δὲ καὶ τοὺς λόγους, δι' οὓς δὲν θὰ στέργῃ, λέγει ὅτι ἡ ὑπογραφὴ αὐτοῦ ἔσται ἀναίρεσις τῶν κατὰ τὰς ἐπισήμους διαλέξεις ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ, ὅς ἦν ὁ πολεμῆσας καὶ ἀνασκευάσας τὴν δόξαν ταύτην, ἣν νῦν θὰ προσεκαλεῖτο νὰ κυρώσῃ διὰ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς⁽³⁾. Ὁ ἐν πολλοῖς μετανοήσας, καίπερ κατόπιν ἐορτῆς, ἡγεμῶν καὶ νῦν μόνον ἐκτιμήσας ἀκριβῶς τὴν πολιτείαν τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου οὐ μόνον ὑπέσχετο τῷ Μάρκῳ ἐλευθερίαν ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ ὅρου, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλὴ ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐπιμέλειαν ἐπανάσσειν εἰς τὴν πατρίδα⁽⁴⁾. Τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τῶν ἰδίων ὑπὲρ τοῦ Μάρκου αἰσθημάτων ὁ βασιλεὺς καὶ δημοσίᾳ ἀμέσως ἀπέδειξεν, ὅτε οἱ κλεινοὶ δραπετίδαι ἐπειράθησαν νὰ πείσωσι τὴν σύνοδον ὅπως περὶ τὸ τέλος τοῦ ὅρου προστεθῇ ἀφορισμὸς κατὰ τῶν ἀπορριπτόντων τὴν ἔνωσιν⁽⁵⁾. Ὁ βασιλεὺς ἀντέστη εἰς τοῦτο, ὑπεστήριζαν δ' αὐτὸν ὁ Τραπεζοῦντος⁽⁶⁾ καὶ

1) Συρόπουλ. X, 3, 282.

2) Μ. Ἐφέσου ἐγκύκλ. Α'. CLIX, col. 1080.

3) Συρόπουλ. X, 4, 284.

4) Συρόπουλ. X, 4, 284.

5) Συρόπουλ. X, 5, 285.

6) Συρόπουλ. αὐτόν. «Ἀρκεῖ ὅτι ἐγένετο πρᾶγμα, ὅπερ οὐδὲ ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ἔδει παραδεχθῆναι· τὸ δὲ καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀφορισμὸν προσγραφῆναι ἀντιβολᾷ πρὸς Θεοῦ μὴ γενέσθω» εἶπεν ὁ Τραπεζοῦντος.

ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος, οὗ αἱ σχέσεις πρὸς τοὺς μέχρι πρό μι-
κροῦ ὁμόφρονας διεσπάσθησαν ἅμα ὥς συνεκρούσθησαν τὰ ἀτο-
μικὰ αὐτῶν συμφέροντα πρὸς ἄλληλα (¹). Οὕτω τῇ 6 Ἰουλίου
συνετελέσθη τὸ ἔργον τῆς συνόδου διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ὅρου
ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὧν οἱ πλείους καὶ ὑπογράφοντες ἐτι
διεμαρτύροντο (²). Κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὅρου οὐδεμία μνεῖα,
ὥς εἰκὸς, ἐγένετο περὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρκου (³). Ὅτε ὁμως ὁ ὁ-
ρος προσηνέχθη τῷ Πάπᾳ ἵνα ὑπογράψῃ, διατρέξας οὗτος διὰ
τοῦ βλέμματος τὰς ὑπογραφὰς καὶ μὴ ἀπαντήσας τὴν τοῦ Μητρο-
πολίτου Ἐφέσου, πρὸς δὲ ἐρωτήσας καὶ μαθὼν ὅτι οὗτος δὲν
ὑπέγραψεν, «ἐποιήσαμεν λοιπὸν οὐδὲν» ἀνεφώνησε, καὶ ἄκων
οὕτως ὁμολογήσας τοῦ ἀνδρὸς τὸ κύρος καὶ κρίνας αὐτὸν ἕνα
πάντων ὁμοῦ τῶν ἄλλων ἀντάξιον (⁴),

Ἐν τούτοις ὁ Πάπας εἶτε ἐξ οἰκείας πρωτοβουλίας, εἶτε καὶ
τῇ πлагίᾳ ὑποκινήσει τῶν ὅλως παραδεδομένων ἤδη αὐτῷ δρα-
πειδῶν ἀπήτησεν οὐχὶ μετὰ πολὺ ἵνα ἀποσταλῇ ὁ Μητροπολί-
της Ἐφέσου εἰς τὴν παπικὴν αὐλὴν, ἵνα δικασθῇ, ὥς ἀνθιστάμε-
νος ταῖς διατάξεσι τῆς συνόδου, καὶ τιμωρηθῇ κατὰ τὰς ὑπαγο-
ρεύσεις τῶν περὶ αἰρετικῶν διατάξεων τῶν οἰκοιμενικῶν συνό-

¹) Ὅτε Ἰσίδωρος καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος ἀπέβλεπον εἰς τὸν κενὸν ἤδη
πατριαρχικὸν θρόνον. Συρόπουλ. X, 3, 286.

²) Ἀξιοσημείωτος εἶνε ὁ ἐξευτελισμὸς, ὃν ὑπέστη ὁ αὐτοκράτωρ I. Παλαι-
ολόγος τοῦ Πάπα ἀρνηθέντος νὰ προσθῇ ἐν τῇ κεφαλίδι τοῦ ὅρου μετὰ τὸ
«Ἐβγένιος δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ εἰς αἰδίου μνήμην» τὸ «συναινέσει
τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου Κ)λεως καὶ τῶν ἑτέρων
Πατριαρχῶν» Acta σελ. 518. 519. 520. Κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὅρου ὁ
Βασιλεὺς ἀπήτησεν αὐστηρῶς παρὰ τῶν τριῶν ἀντιπολιτευομένων (τοῦ Συ-
ροπούλου, τοῦ Μ. Χαροφύλακος καὶ τοῦ Πρωτεκδίκου) τὰς ὑπογραφὰς αὐτῶν,
ὡς ἔδωκαν μόνον ἀναγκασθέντες καὶ βίᾳ ὑποκείμενοι. Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ
ὅρου ἐγένετο ἐποπτευόντων τῶν Λατίνων (Συρόπουλ. X, 8, 291, 292).

³) Συρόπουλ. X, 8, 291. «Περὶ τοῦ Ἐφέσου οὐδεὶς ἐλαλήθη λόγος»· ἐπίσης
τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὅρου διέφυγε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σταυρουπόλεως κρυβείς
(αὐτόθι).

⁴) Συρ. X, 9, 294.

δων (1). Ὁ βασις εὖς ἔσπευσε νά ἀποκρίνηται τῷ Πάπᾳ ἀρνούμενος αὐτῷ καί τῇ περὶ αὐτὸν συνόδῳ πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ Ἑλληνοῦ Μητροπολίτου· τὰ κατ' αὐτὸν ἀνέκουσιν οὐχὶ τῷ Πάπᾳ, εἶπεν, ἀλλὰ τῇ συνόδῳ τῶν Ἀνατολικῶν, ἣτις ἐξετάσει αὐτὸν καὶ οὕτως ἐπιβαλεῖ αὐτῷ τὴν προσήκουσαν ποινὴν (2). Ὁ Εὐγένιος ὁμοῦς ἐπανειλημμένως ἀπήτησε παρὰ τε τοῦ βασιλέως καὶ τῶν Ἑλλήνων λατινοφρόνων (3) τὴν παρουσίαν καὶ ἐκδίκασιν τοῦ Μάρκου. Τινες ἦσαν οἱ οὐσιώδεις λόγοι διὰ τὴν τοιαύτην ἐπιμονὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης περὶ τούτου οὐδεμίαν ἄμεσον πληροφορίαν ἔχομεν, διότι οἱ λόγοι, οὕς κατὰ

1) Συρόπουλ. X, 12, 299.

2) Συρόπουλ. X, 12, 300 "αὐτός ἐστιν ἡμετέρος ἀρχιερεὺς καὶ τοῖς ἡμετέροις μελήσει περὶ αὐτοῦ. Πόσον διαστραμμένως παράγει τὰ πράγματα ὁ παπιστὴς Le Beau φαίνεται ἐξ ὧν λέγει ἐν τῇ προκειμένῃ περὶ στάσει. "Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι χαρίζονται τῷ Εὐγενίῳ μᾶλλον ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν προσεκάλεται τὸν Ἐφέσου Μάρκον ἵνα παραστῇ πρὸ αὐτῶν καὶ ἀπολογηθῇ διὰ τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πανδήμου ὁμοῦ συνόδου οἰκουμένης. Τὸ πράγμα τοῦτο ἦν διὰ τὸν Μάρκον κεραυνός. Ἀπελθὼν ὅλως ἐντρομος καὶ προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως καὶ ἐξόρκισεν αὐτὸν νά φεισθῇ τοῦ γέροντος αὐτοῦ καὶ νά μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν ἔθριν ὅπως ἀτρασθῇ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Λατίνων, οἵτινες, ἔλεγε, θὰ κυκλώσωσιν αὐτὸν μετὰ περιγέλω καὶ θὰ ἐκλάβωσιν αὐτὸν ὡς παῖδα οὕτως αἰρνης μεταμελλόμενον· ὁ αὐτοκράτωρ συνεκινήθη καὶ παρεκάλει τοὺς ἐπισκόπους ν' ἀναβάλῃ τὴν ὁκνὴν τοῦ Μητ. Ἐφέσου, ὑποσχόμενος αὐτοῖς νά βιάσῃ αὐτὸν ἄρα τῇ εἰς Κ. πολιν ἐπανόδῳ ὅπως ἐποταχθῇ εἰς τὸ διάταγμα τῆς συνόδου. Οἱ ἐπίσκοποι οἵτινες πάντες ἔφερον ἤδη ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν μεταμέλειαν διὰ τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὴν ἔνωσιν, προθύμως συνήνεσαν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ βασιλέως, Histoire du Bas-Empire. XXI, p. 177. 178. Ἡ ἐλκερίνεια ἐνταῦθα τοῦ ἱστορικοῦ ἀμυλλᾶται πρὸς τὴν σοβαρότητα καὶ ἐνότητα τῆς ἐκθέσεως!

3) Κατὰ τὰ πρακτικὰ καὶ ἑλληνικὰ τῆς Συνόδου τῇ 14 ἰουλίου ἐμήνυσεν ὁ Πάπας τοῖς ἀνατολικοῖς ν' ἀπέλθωσι πρὸς αὐτόν· ἀπελθόντων δὲ τινων μόνον κατ' ἰδίαν παραλᾶθον αὐτοῦ· εἶπεν ὅτι νῦν ὅτε ἐγένετο κεφαλὴ αὐτῶν ἀνάγκη νά λυθῶσι ζητήματά τινα κανονικὰ καὶ δὴ α') τὸ περὶ διαζυγίων, β) περὶ τοῦ Ἐφέσου ὅτι ἐστὶν ἀναγκαῖον δοῦναι λόγον πῶς σχίζεται τῆς συνόδου ἡμῶν· ὃ γὰρ φρονιμώτερός ἐστιν ἡμῶν πάντων γ' περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου. Acta p. 536

τὴν συνάθροισιν παρ' αὐτῷ ὀλίγων ἐκ τῶν ἱμετέρων, προσήγαγεν, εἶπε τοσοῦτο τυπικοὶ καὶ οὐδενόσωροι, ὥστε οὐδ' αὖτε τὴν τοιαύτην ἐξήγουνται ἐπιμονήν. Καθ' ἡμᾶς κρίνοντας ἐπὶ τῇ βίᾳ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προθέσεων, ὡς αὐτὰς εὐρίσκομεν κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς τοῦ χρόνου, ὁ ἀληθέστατος λόγος, δι' ὃν Εὐγένιος ὁ Δ' ἀπῆγει τὴν ἄμεσον τοῦ Μάρκου καταδίκην, ἦτο ὁ φόβος μὴ ὁ Μητροπολίτης Ἐρέσου γινόμενος ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ εἰς Κων)πολιν πατριάρχης καταστρέψῃ ἐπισήμως πάντα τὰ μετὰ τόσου κόπου καὶ θυσιῶν ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα τοῦ Φερραρο-Φλαρεντινοῦ ψευδοσιλλόγου. Ὁ δὲ φόβος οὗτος τοῦ Πάπα ἐξηγεῖτο διὰ τῆς ἀναμφιβόλου εὐνοίας, δι' ἧς περὶ τὸ τέλος τῆς συνόδου καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Ἰωσήφ ὁ αὐτοκράτωρ περιέβαλε τὸν Ἐρέσου· ἐὰν δὲ προσθέσωμεν, ὅτι τὸ περὶ διαδοχῆς τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ζήτημα ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατριάρχου ζωηρὸν διηγέρθη καὶ οἱ ὑποψήφιοι καὶ γλιχόμενοι τοῦ θρόνου ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἀνεφύοντο καὶ εἰς προσωπικὰς ἐκ τοῦτου συγκρούσεις κατήρχοντο (1), πάντες δὲ μετὰ τοῦ αὐτοῦ μίσους ἀπέβλεπον πρὸς τὸν πιθανώτατον διάδοχον Μάρκον, πειθόμεθα ὅτι πλὴν τῶν φόβων τοῦ Πάπα ἐνταῦθα συνήργει καὶ τὸ συμμέρον τινῶν ἐκ τῶν Ἑλλήνων (Μ. Πρωτοσυγκέλλου, Ἰσιδώρου ἴσως καὶ αὐτοῦ τοῦ Βησσαρίωνος (2). Τὰς αὐτὰς αἰτίας ἡμεῖς διακρίνομεν καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἐπίσης ἐπανειλημμένως γενομένην ἀπαίτησιν τοῦ Πάπα, ἵνα ἐνταῦθα, ἐν Φλαρεντίᾳ, ἐκλεγῇ ὁ διάδοχος τοῦ Ἰωσήφ (3). Καὶ ἐν τούτῳ ὅμως ἀντέστη ὁ Ἰωάννης· θέλων ὅμως κατ' ἐπίραςιν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν Πάπαν ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὸν Μάρκον, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἀπαιτήσας ἔλαβεν ἐγ-

1) Συρόπουλ. X, 5, 286.

2) Ὁ Βησσαρίων τιτλοφορεῖται ἤδη πρὸ τῆς ἀλώσεως Πατριάρχης Κ)πόλεως ἀναχθεὶς ἐπὶ ψιφ. τίτλῳ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀπὸ τοῦ Εὐγενίου.

3) Συρόπουλ. X, 12, 299 Acta σελ. 556. Συρόπουλ. X, 15, 305, 306.

γύησιν περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πάπα (¹). Ἀποστέλλων δὲ τὸν Μάρκον ἔδωκεν αὐτῷ πᾶσαν ἐλευθερίαν ἵνα εἴπῃ ὅτι αὐτὸς νομίζει καλὸν πρὸς ἰδίαν ἀπολογία καὶ δικαίωσιν μηδένα ὑποστελλόμενος (²). Ἐπὶ τοιαύταις διαβεβαιώσεσι ἀπῆλθεν ὁ Μάρκος εἰς τὴν παπικὴν αὐλήν· εἰσαχθεὶς εὔρε τὸν Εὐγένιον μετὰ τῶν καρδιναλίων αὐτοῦ καὶ ἔξ τῶν ἐπισημοτέρων ἐπισκόπων (³). Ἀποδοὺς τὴν προσήκουσαν ὑπόκλινιν καὶ προσιδὼν τοὺς πάντας καθημένους, διὰ μερίστης τοῦ πνεύματος ἐτοιμότητος ἀπῆλλαξεν ἑαυτὸν τῆς θέσεως, ἣν προώρισαν αὐτῷ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οἱ περὶ τὸν Πάπαν—θέσεως ἐσχάτου κατηγορουμένου καὶ ὑποδίκου, ὥς τοῦτο ἐγένετο πάντοτε ἐν ταῖς συνόδοις. Εἶτε λοιπὸν προφασισθεὶς εἶτε καὶ κατ' ἀλήθειαν, εἰπὼν ὅτι πᾶσχει τοὺς νεφροὺς καὶ τοὺς πόδας καὶ ἀδυνατεῖ ἐκ τούτου νὰ ἴσταται ἐκάθῃσε. Ὁ Πάπας λαβὼν τὸν λόγον ἐπὶ μακρὸν ὠμίλησε πρὸς τὸν Ἐρέσου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπειράθη διὰ τῆς πειθοῦς νὰ ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν συναίνεσιν, ἵνα ἀκολουθήσῃ τῇ συνόδῳ καὶ στέρξῃ εἰς τὰ δεδογμένα. Ἐν τέλει δὲ προσεπῆγαγεν ἀπειλὴν ὅτι ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως αὐτοῦ θὰ ὑποστῇ τὴν τιμωρίαν τῶν κατὰ τὰς οἰκουμενικάς συνόδους αἵρετικῶν, τ. ἔ. καθαιρεθήσεται καὶ ἀποκηρυχθήσεται. Ὁ Μάρκος πρὸς ταῦτα καὶ αὐτὸς ἀπήντησε διὰ μακρῶν, πρὸς μὲν τὰς πρὸς πειθῶ συμβουλὰς καταλλήλως εἰπὼν καὶ τὴν ἰδίαν πολιτείαν δικαιολογῆσας (⁴), πρὸς δὲ τὴν γενομένην ἀπειλὴν ἐπὶ καταδίκη ἀπεκρίνατο ὅτι «αἱ σύνοδοι κατεδίκάζον τοὺς μὴ πειθόμενους τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' εἰς δόξαν τινὰ ἐναντίαν αὐτῆς ἐνισταμένους καὶ ταύτην κηρύττοντας καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνιζομένους· διὸ καὶ αἵρετικοὺς ἀπεκάλουν αὐτοὺς καὶ κατεδίκάζον πρῶ-

¹) Λύτθι. «Μὴ δειλιάσης οὖν... ἀλλ' ἀπιθὶ καὶ ἀκουσον ὅσα ἐρεῖ καὶ ἀπολογηθήτῃ ἀνυποστόλως ὅσα ἂν σοι δόξωσιν ἀρμόδια πρὸς τοὺς λόγους αὐτοῦ»,.

²) Ἀντ. «καὶ ἐπισκόπων ἔξ, οὓς εἶχεν ἐκκρίτους τῆς βουλῆς»,.

³) Συρόπουλ. Χ, 15, 303 «ἔδωκε δὲ ὁ Ἐρέσου πρὸς τοὺς λόγους τοῦ πάπα ἀποκρίσεις ἱκανάς»,.

τον τὴν αἵρεσιν, εἶτα τοὺς ἀντεχομένους αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ οὐ κηρύττω ἰδίαν μου δόξαν, οὐδὲ ὑπὲρ ἀλλοτρίου τινὸς δόγματος καὶ νόθου ἐνίσταμαι, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκραιφνή δόξαν τηρῶ ἑμαυτόν, ἣν παρέλαβε καὶ κατέχει ἡ ἐκκλησία ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ εἰς δεῦρο, ἣν καὶ ἡ ἁγία Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία πρὸ τοῦ σχίσματος κατεῖχεν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἡμετέρας ἁγίας ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς· ἦν τινα δὲ εὐσεβῆ δόξαν καὶ πρότερον μὲν αἰεὶ ἐπηνεῖτε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ δὲ συνόδῳ πολλὰκις αὐτὴν ἐπηνέσατε καὶ οὐδεὶς δύναται κατὰ τι μέμψασθαι καὶ κατηγορεῖν αὐτῆς. Εἰ ταύτης τοίνυν ἀντιποιοῦμαι καὶ ἐξ αὐτῆς παρεκκλῖναι οὐ βούλομαι, πῶς ἂν κατακριθεῖην δίκην, ἣν οἱ αἱρετικοὶ κατεδικάζοντο; Τίς ἂν ὑγιῶς καὶ εὐσεβῶς φρονῶν τοιοῦτό τι ποιήσει κατ' ἐμοῦ; δεῖ γάρ πρῶτον τὴν δόξαν, ἣν δοξάζω, κατακρίναι· εἰ δὲ αὕτη εὐσεβῆς καὶ ὀρθόδοξος ὁμολογεῖται, πῶς ἐγὼ καταδίκης ἄξιός;» (1). Ἀγνωστον ὁποῖαν ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν ἡ ἀπολογία αὕτη τοῦ Ἐφέσου, οὕτω ζωηρὰ καὶ γενναία, οὐχὶ ἄνευ τολμηρῶν δηκτικῶν εἰρωνιῶν. Κατὰ τὸ φαινόμενον οἱ περὶ τὸν Πάπαν καὶ πάλιν ἐπειράθησαν νὰ καταπείσωσιν αὐτόν, ἀλλ', ὥς εἰκὸς ἦν, μάτην (2). Ὅθεν καὶ καταλιπόντες τὸ πρᾶγμα ἄνευ ἀποτελέσματος ἀφῆκαν τὸν Μάρκον ἡσυχον ν' ἀποχωρήσῃ εἰς τὰ ἴδια.

Οὕτως ἐληξεν ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδος καὶ ἐπηκολούθησεν ὅπως δῆποτε ἡ ἔνωσις. Νῦν πρὶν ἢ χωρήσωμεν εἰς τὰ περαιτέρω συμπληρώσωμεν τὰ κατὰ τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ βίον τοῦ Μάρκου διὰ συντόμου ἀνασκοπήσεως τῶν κατ' αὐτόν, ἀπ' ἧς στιγμῆς τὸ ἔργον τῆς συνόδου ἀπὸ τῆς ἐπισήμου ὁδοῦ τῶν συνδιαλέξεων ἐτράπη τὴν ὁδὸν τῆς οἰκονομίας καὶ μεσότητος. Ὁ Μάρκος ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς κατενόησε τὰ τεκταινόμενα καὶ διὰ τοῦτο ἐπειράθη νὰ τηρήσῃ θέσιν ὅσον ἦν δυνατόν ἐφεκτικὴν, τὴν

1) Συρόπουλ., Χ, 15, 304. Τῆς πρὸς τὸν Πάπαν ἀπαντήσεως ταύτης μνησὶν ποιεῖται ἐντὶ ἀνεκδότῳ βίῳ τοῦ Ἐφέσου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰω. Εὐγενικὸς πρὸβλ. Δημητράκοπουλ., Ἱστορ. σχίσμ., σελ. 146.

2) Συρόπουλ., αὐτ. "ταῦτα καὶ ἕτερ' ἅττα εἰπὼν καὶ ἀκούσας, ..

μὲν πολιτικὴν ὄλιν τοῦ πράγματος καταλείπον τοῖς περὶ ταῦτα μαλλὸν ἀσχολουμένοις ἢ περὶ τὴν θεολογίαν ἐπισκόποις, μόνον δὲ περὶ τῆς ἀπραλείας τοῦ δόγματος καὶ τῆς ἀκεραιότητος αὐτοῦ φροντίζον. Καὶ πάλιν ἐρ' ὅσον μὲν ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως ἦν σεβαστή, ἰδίᾳ παρὰ τῷ βασιλεῖ, κατήρχετο θαρρούντως εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅτε ὁμῶς καὶ τοῦτο ἀντιέβη ἀπὸ τῶν προαπιστῶν τοῦ δόγματος ἐδόθη δὲ πλήρης ἐλευθερία εἰς τὴν βίαν καὶ εἰς τὰς ὑβρεῖς καὶ τοὺς προτηλακισμοὺς, ὁ Μάρκος ἀπεσύρθη σιγήσας.

Ἐν τούτοις ἡ σιγὴ αὐτοῦ ἦν τοσοῦτον ἐπιβλητικὴ καὶ ἡ ἀπουσία αὐτοῦ οὕτω σπουδαία, ὥστε οὐδὲν ἐγένετο ἐν ταῖς συνελεύσεσι τῶν Ἀνατολικῶν ἀπόντος αὐτοῦ⁽¹⁾. Ἡ ἐπ' αὐτὸν πεποιθὴς τῶν ὁμορρόνων αὐτῷ ἦν τοιαύτη, ὥστε οὐδεὶς ἄνευ βίας ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ· ἡ δὲ ἀσύστατος διωγωγὴ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἦν τοιαύτη, ὥστε ᾤθησεν αὐτοὺς μέλρι τῶν αἰσχίστων κατ' αὐτοῦ μέτρων⁽²⁾. Ἀπ' νῦν τῆς διαγωγῆς ταύτης ὁ Ἐρέσου ἐπεδείχθη, μετ' ὅλιν τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ τὴν ζωηρότητα, παραδειγματικὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἔνθα ἦν ἀνάγκη σιγὴν περιφρονήσεως. Ἀπέναντι τῆς τοσοῦτο συχνάκις ἐπιδειχθείσης ἀπρελείας καὶ μανίας τοῦ Βησσαρίωνος⁽³⁾, τοῦ Μυτιλήνης

¹⁾ Συρόπουλ. IX, 6, 258.

²⁾ Συρόπουλ. IX, 5, 256; 6, 257.

³⁾ Συρόπουλ. IX, 6, 257. "Ὅτε καὶ τινὰ τῶν ὑστάτων μερικῶν συνεδρίων παρεκάλουν τὸν Ἐρέσου "χρήσασθαι οἰκονομίᾳ καὶ συγκατάδασιν,, ἐκεῖνος ἀπήντησεν "οὐ χωρεῖ συγκατάδασιν εἰς τὰ περὶ πίστεως. Μετὰ γοῦν τὰς πολυὰς ἀπαντήσεις τὰς περὶ συγκατάδσεως καὶ τὰς ἀπολογίας τοῦ Ἐρέσου καὶ ἀπαγορεύσεις λεγόντων τὴν ἐνῶσιν σπουδάζόντων ὅτι ὀλίγη τις ἐστὶν ἡ διαφορὰ καὶ ὀλίγη συγκατάδασιν ἐνώσει ἡμᾶς εἰ θελήσεις καὶ αὐτὸς χρήσασθαι ταύτῃ, εἶπεν ὁ Ἐρέσου: παρόμοιον ἐστὶ τοῦτο τῷ ρηθῆναι παρὰ τοῦ ἐπαρχοῦρος τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν γραπτὸν· εἰπεῖν ὁμιλίαν μόνην κοινωνήσατε καὶ ἕτερον οὐκ ἀπαιτοῦμεν. πορεύεσθε δὲ ὅπη φίλον ὑμῖν· καὶ ὁ ἅγιος ἔφη πρὸς αὐτόν: ὁμοίον λέγεις ὥσπερ ἂν τις ἀξίων ἕτερον λέγει, οὐδὲν αἰτοῦμαι σε ἀλλ' ἢ τὴν σὴν ἀπαξ ἀποτεμεῖν κεφαλὴν καὶ μετὰ ταῦτα πορεύου ὅπου θέλεις· οὐ γὰρ ἐστὶ μικρὸν ἐν τοῖς τοιοῦτοις καὶ τὸ δοκοῖν μι-

τοῦ Λακεδαιμονίας⁽¹⁾ καὶ τοῦ Πνευματικοῦ⁽²⁾, παρὰ τοῦ Ἑρέσου ἔχομεν δύο μόνον περιπτώσεις ἐξοργίσεως· ἀλλὰ πάλιν πόσον διαφύρους ἐκείνων. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἀμυνόμενος κατὰ τῆς βιναύσου καὶ μανικῆς πρὸς αὐτὸν διαγωγῆς τοῦ Βησσαρίωνος ἀποκαλέσαντος αὐτὸν δαιμονιώντα ἀπήντησεν αὐτῷ διὰ τῆς ἐκφράσεως «σὺ ὑπάρχεις κοπέλιν καὶ ἐποίησας ὡς κοπέλιν»⁽³⁾. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, βλέπων τὴν βοῶσαν ἀδικίαν τῶν λατινογρόνων τὸν μὲν Καθάσιαν ἀπορριπτόντων ὥς μὴ ἅγιον καὶ μὴ συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, τὸν δὲ Βεκκον παραγόντων πρὸς ἰδίαν ὑποστήριξιν, ἐν ἀγανακτήσει ἀπίστησεν ἵνα ἀναγνωσθῇ καὶ ὁ Καθάσιος ἐπὶ τῷ αὐτῷ δικαίῳ, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Βέκκος⁽⁴⁾. Κατὰ πάντα δὲ τὰλλα, ὅσον ἐκ τῶν ἀξιοπίστων πηγῶν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, ὁ ἡμέτερος Μάρκος ἀπεδείχθη ἀνωτερος τῶν τε προσωπικῶν συμπερόντων καὶ τῶν ῥαδιουργιῶν ἀσχολούμενος εἰς μόνην τὴν μελέτην τῶν ἀναριθμῶν θεολογικῶν ζητημάτων καὶ ὑποστηρίξον τοὺς ἰδίους συναδέλφους, κατορθώσας διὰ τῆς ἰδίας διαγωγῆς νὰ συγκρατήσῃ μὲν τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόληψιν τῆς πλεονότητος τῶν Ἀνατολικῶν, νὰ καταστρέψῃ δὲ μόνος αὐτὸς διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς τὸ οἰκοδόμημα, ὅπερ κατωρθώθη νὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ τῆς βίας καὶ τῆς φιλοδοξίας καὶ ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῶν πολιτικῶν περιστάσεων. Ἐν τῷ συντελεσθέντι δὲ ναυαγίῳ, ἐν ᾧ ἡ μεγαλομανία καὶ τὸ καινό-

κρόν,, Εἰς τοιαύτην ἀπάντησιν ὁ καλὸς Βησσαρίων ἐκφρων γενόμενος δι' ὄψεων καὶ ἀναιδῶς ἐπετέθη κατὰ τοῦ Μάρκου καὶ μετὰ πολλὴν τοιαύτην φιλονεικίαν προσέθηκε: "περιστὸν ποιεῖ καὶ φιλονεικῶ μετὰ ἀνθρώπου δαιμονιαρίου· αὐτὸς γάρ ἐν μαινόμενος καὶ οὐ θέλω ἵνα φιλονεικῶ μετ' αὐτοῦ,,

¹⁾ Συροποῦλ. X, 5, 256.

²⁾ Συροποῦλ. X, 13, 300—302.

³⁾ Ὁ καλὸς Greythor, ἐκδότης τοῦ Συροποῦλου, οὕτω μεταφράζει τὴν φράσιν ταύτην τοῦ Μάρκου: "Et ego te non minus despicio, Nicatene, prognatum semine meretricis, spuriam qui natale solum ut nothus perfidia dehonestare non cohorruiisti,, p. 257.

⁴⁾ Συροποῦλ. IX, 6, 258.

σπουδον ἡμαύρωσαν τὴν ἀμφίβολον ἄλλως ἀξίαν τοῦ Βησσαρίωνος, Μάρκος ὁ Εὐγενικὸς ἐπιπλέει μόνος περισφύζων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀρθέντος οὐχὶ τυφλῶς καὶ μανικῶς ἀλλ' ἐν φωτεινῇ συνειδήσει ὑπεράνω τῶν μικρολογιῶν τῶν καιρικῶν περιστάσεων κατὰ τοῦ ἀποκρυσταλλωτικοῦ ρεύματος τοῦ ρωμαϊκοῦ συστήματος μὴ ἐπιτρέψας ἵνα διὰ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας κλεισθῇ ὁ κατάλογος τῶν νικῶν τῆς Παπικῆς Ρώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΟΔΟΝ

Οὕτω συμπερανθείσης ὅπως δῆποτε τῆς ἐνώσεως οἱ Ἀνατολικοὶ ἐσπευσαν παντὶ σθένει ν' ἀπαλλαγῶσιν ὅτι τάχιον τῆς τε Φλωρεντίας καὶ αὐτῆς τῆς Ἰταλίας. Πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων προ-
απῆλθον ἤδη εἰς τὴν πόλιν τῶν λιανοθαλασσῶν ἀμέσως μετὰ
τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὅρου (¹). Ὁ δὲ βασιλεὺς παρέμεινε μετὰ τῶν
λοιπῶν ἐν Φλωρεντίᾳ μέχρι τῶν πρώτων τοῦ Σεπτεμβρίου ἡμε-
ρῶν. Τῇ δὲ 6 τοῦ μηνὸς τούτου ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς εἰς Βενετίαν
συνεπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἐρέσου, ὃν, ὑποκείμενον εἰς ἁ-
μεσον ἐκ τῶν Λατίνων κίνδυνον, ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ
προστασίαν καὶ διέσωσε μέχρι Βενετίας καὶ Κων)πόλεως (²).
Μετὰ βραχεῖαν ἐν Βενετίᾳ διαμονήν, καθ' ἣν πλεῖσται ἀπόπει-
ραι ἐγένοντο παρὰ τῶν Λατινοφρόνων ἵνα παρασυρθῶσιν εἰς
τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐνώσεως, συλλειτουργοῦντες τοῖς Λατίνοις,
καὶ οἱ παρὰ τὴν ἰδίαν θέλησιν ὑπογράψαντες (³) τὸν ὅρον τῆς 6 'Ι-

¹) Συρόπουλ. Χ, 16, 305, 306. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ συμβουλὴν τοῦ Μ. Πρωτο-
συγκέλλου, ἵνα δικαιολογηθῇ ἡ ἄρνησις τοῦ βασιλέως ὅπως ἐκλέξῃ ἐν Φλω-
ρεντίᾳ πατριάρχην, ὡς τοῦτο ἀπῆτει ὁ Πάπας.

²) Συρόπουλ. ΧΙ, 2, 314. ἡ ἐνταῦθα τιθεμένη ὑπὸ τοῦ Συροποδίου φράσις
«δι' ἀσφάλειαν», οὐχὶ ἀπιδάνως ὑποδεικνύει ὅτι κίνδυνος ἤπειλει τὴν ζωὴν
τοῦ Μάρκου.

³) Συρόπουλ. ΧΙ, 2, 315, 316. Καὶ περὶ τῆς συμμετοχῆς ἐπὶ τοῦ Μάρκου πα-
ρεκάλεσαν ὁ Δόγης, μάτην ὅμως, διότι ὁ Μάρκος δὲν ἐλειτοῦργησε.

ουλίου απέπλευσαν οἱ Ἕλληνες ἐπ' οἴκου πλήρεις ἀπογοητεύσεως καὶ μεταμελείας, ἀστοχῆσαντες μὲν τῶν ἐλπίδων· περὶ πολιτικῆς βοηθείας ἀπὸ τῆς Δύσεως, φέροντες δὲ τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῇ ἀντὶ τῶν κενῶν ὑποσχέσεων ἀπεμπολήσει τῆς πατρίου εὐσεβείας ⁽¹⁾. Ὁ πλοῦς αὐτῶν οἴκαδε ἦν κατ' αὐτὰ ἤδη τὰ πρῶτα βήματα πλήρης πικρίας, πανταχόθεν ἐκδηλουμένης τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ λαοῦ καὶ ἀνακινητόντων εἰς μέσον τῶν κινδύνων, ὧν πρόξενος ἔσται ἡ γενομένη ἔνωσις ⁽²⁾. Ἐκόντες δὲ ἢ ἄκοντες οἱ ἐπανερχόμενοι ὤφειλον νὰ πεισθῶσιν εἰς τὴν πανταχόθεν ἀνακηρυττομένην ἀλήθειαν, ὅτι τὸ σχίσμα τὸ γενόμενον μέχρι τοῦδε τεῖχος παρακαλῶσαν τὴν ἄμεσον καταστροφὴν τοῦ ἀνατολικοῦ θρησκευτικοῦ ὁρθοδόξου βίου, αἰρόμενον νῦν διὰ τῆς ἐνώσεως συνεπάγεται ἀμεσώτερον κίνδυνον διὰ τὸν βίον τοῦτον ⁽³⁾. Ὁ Μάρκος ἐβλεπεν ἤδη ἐμπράκτως δικαιουμένας τὰς βλέψεις αὐτοῦ, αἱ δὲ ἄμεσοι αὐταὶ ἐντυπώσεις, ὅς κατὰ τὸν διάπλουν ἐλάμβανεν, ἐπέδρασαν οὕτω ζωηρῶς ἐπ' αὐτόν, ὅσον ἴσως οὐδὲ ἡ ἀπογοήτευσίς τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ βίου καὶ τῶν συνοδικῶν ἐργασιῶν. Ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς νήσοις ταῖς ἀναμῖξ συνφκισμέναις ἢ καὶ ὅλως ὑποκειμέναις τῇ ξένῃ τῶν Δυτικῶν ἡγεμόνων κυριαρχίᾳ ἡ γενομένη ἔνωσις ἡπείλει νὰ καταστρέψῃ πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐν τε τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας ⁽⁴⁾ καὶ ἐν τῇ τελέσει τῶν θρησκευτικῶν ἀπαιτήσεων ⁽⁵⁾: ἡπειλεῖτο παντελὴς ἐκλατινισμός.

¹⁾ Συρόπ. XI, 5, 319. πρὸλ. καὶ XI, 1, 314.

²⁾ Συρόπουλ. XI, 6, 321, 322, 7, 322. (Ἐν Κερκύρα καὶ Μεθώνῃ) πρὸλ. καὶ 8, 324.

³⁾ Συρόπουλ. XI, 6, 322. «Καὶ διὰ τοῦ σχίσματος παρεκρουόμενα τὸ ζήτημα αὐτοῦ, (τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου ζητοῦντος νὰ χειροτονῇ ἱερεῖς ὀρθοδόξους)· νῦν δὲ ἐπεὶ ἐγένετο ἔνωσις ἐπιτεθῆσεται ἡμῖν ἵνα χειροτονῇ». — 7, 322 «ἡμεῖς (ἔλεγον οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Μεθώνης) πρότερον ὁσάκις ἐνεπίπτομεν εἰς λόγους μετὰ τῶν Λατίνων τῶν εὕρισκομένων ἐνταῦθα, κατεδικάζομεν αὐτοὺς μὴ δυναμένους, ἀντιλέγειν ἡμῖν· νῦν δὲ οὐκ ἔχομεν τί ἂν λέγωμεν αὐτοῖς».

⁴⁾ Ὡς τοῦτο ἐδείχθη ἐκ τῶν λόγων τῶν Κερκυραίων. Βλ. π. ἀνωτ. σημ.

⁵⁾ Συρόπουλ. XI, 8, 324, ἐνθα περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Λατίνων ἀξιούντων νὰ λειτουργῶσιν ἐν ναοῖς ὀρθοδόξοις. Ἀπέναντι τούτων αὐτὸς ὁ Παλαιο-

Ὁ κίνδυνος ἦν προφανής καὶ τοῦτο μεταξὺ τῶν πρώτων κατενόει ὁ ἡμέτερος Μάρκος, ὃς ἤδη ἀμέσως ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπίσθη περὶ τῆς ἀληθείας τῶν κρίσεων Ἰωσήφ τοῦ Βρυεννίου ὡς πρὸς τὸ αὐτὸ θέμα⁽¹⁾.

Μετὰ μακρὸν καὶ ἐπίπονον πλοῦν ἐπανήλθον οἱ Ἕλληνες τῇ 1 Φεβρουαρίου 1440 εἰς Κωνσταντινούπολιν⁽²⁾. Ἡ ἀδημονία καὶ περιεργία τοῦ λαοῦ, καὶ πρότερον ἀμυδρῶς πως γινώσκοντος τὰ πράγματα⁽³⁾, εὔρητο εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἐντάσεως αὐτῆς. Οἱ πάντες διηρώτων καὶ διεπυνθάνοντο περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς Συνόδου, περὶ τῆς τύχης τῆς Ὁρθοδοξίας⁽⁴⁾. Οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ τούτων οἱ ἀκουσίως καὶ βίᾳ ὑπογράψαντες, εὐρεθέντες ἤδη ἐπὶ ἀσφαλοῦς καὶ ἀκινδύνου ἐδάφους, ἐν μέσῳ τοῦ ἰδίου λαοῦ, βαρεῖαν ἔρρηξαν τὴν κραυγὴν τῆς διαμαρτυρίας καὶ τῆς εἰλικρινοῦς μεταμελείας⁽⁵⁾. Ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἐν ἀγανακτήσει ἤκουσε τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, ἡ δὲ ἀποδοκιμασία γενικὴ διεδόθη ἀνὰ τὰς τάξεις τοῦ τε λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου⁽⁶⁾. Ἡ ἀποδοκιμασία αὕτη ἦν τοσοῦτο μαλλον ἐναργής, ζωηρὰ καὶ ἐπιβλητικὴ, ὅσῳ ὁ βασιλεὺς, ὃς κατὰ τὴν ἐπάνοδον εὔρε τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰς βαθὺ πένθος ἐκ τοῦ θανάτου τῆς ἰδίας συζύγου καὶ τῆς γυναικὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δημητρίου⁽⁷⁾, ἐπὶ μακρὸν⁽⁸⁾ οὐδεμίαν ἔδειξε φροντίδα περὶ τῶν ἐκ-

λόγος ἠναγκάσθη νὰ εἴπῃ τοῖς οὕτω διαμαρτυρομένοις νὰ ἐξακολουθήσωσι τηροῦντες τὰς προτάσεις αὐτῶν συνηθείας ἐν πᾶσι. (Συρόπουλ. XI, 10, 329).

⁽¹⁾ Ἰωσήφ Βρυεν. τὰ εὐρεθέντα τόμ. 6¹, σελ. 3, 12 καὶ ἀλλ.

⁽²⁾ Συρόπ. XI, 10, 328.

⁽³⁾ Παρὰ τῶν πρὸ τοῦ τέλους τῆς συνόδου ἐπανελθόντων ἐξ Ἰταλίας. Συρόπ. VI, 1, 141, 142.

⁽⁴⁾ Δούκας. Ἱστορ. κερ. 31 ἐκδ. Βόννης. Κρουσίου Turco-graec. βιβλ. 1.

⁽⁵⁾ Χαλκοκονδύλης Ἱστορ. βιβλ. 6. σελ. 156. Ἰωάν. Εὐγεν. ἀντιπ. παρὰ Δοσ.θ. τόμ. Καταλ. σελ. 215.

⁽⁶⁾ Συρόπλ. XII, 1, 331.

⁽⁷⁾ Συρόπ. XI, 10, 328. 329.

⁽⁸⁾ Συρόπ. XII, 1, 330, 2, 332. Ἐπὶ τρεῖς ὅλους μῆνας (Φεβρουάριον, Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον).

κλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἐν ἀντιθέσει ὁμῶς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ὑπογράψαντας τὸν ὕρον τῆς Συνόδου, ὁ Μάρκος ἔτυχε περιφανεστάτης ὑποδοχῆς παρὰ τε τῷ λαῷ καὶ τῷ κλήρῳ. Ὁ Συρόπουλος περὶ τούτου σιγᾷ, οὐδὲ λέγει τι⁽¹⁾· παρὰ συγχρόνων ὁμῶς καὶ δὴ ἐχθρικῶς διακειμένων τῷ Ἐφέσου μανθάνομεν, ὅτι ὁ Μάρκος ἐγένετο ἀντικείμενον ὅλως ἐξαιρετικῶν τιμῶν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, ἐπιδοκιμάσαντος τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ⁽²⁾. Ὁ Μάρκος ὁμῶς ἀπέφυγε πᾶσαν προσοικείωσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀπεσύρθη παρ' ἐαυτῷ ἀναμένων τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων⁽³⁾. Ἐν τούτοις περὶ αὐτὸν συνησπίσθησαν ἤδη πάντες οὐ ρόνον οἱ ἀρνούμενοι ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐνώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μεταμεληθέντων ἀρχιερέων ὁ Τραπεζοῦντος, ὁ Ἡρακλείας καὶ εἴ τις ἄλλος⁽⁴⁾, Ἀπέναντι τῶν οὕτω συνηνωμένων πολεμίων τῆς ἐνώσεως ἴσταντο οἱ φιλίως αὐτῇ προσκείμενοι, ὃ τε Βησσαρίων, ὁ Μιτυλήνης, ὁ Κυζίκου καὶ εἴ τις ἕτερος⁽⁵⁾. Οὐδέτερα ὁμῶς τῶν μερίδων προέβαιναν εἰς ἐπίσημα καὶ δημόσια διαβήματα, οἱ μὲν περὶ τὸν Μάρκον διότι ἀνέμενον παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ἔργου, οἱ δὲ

¹⁾ Ὁ Συρόπουλος μνημονθεῖ μόνον περὶ τοῦ ἄρχοντος τῶν μοναστηρίων καὶ τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀντιμνησίων, οὓς μόνους ὁ κληρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρεδίδετο καὶ μετ' ὧν συνελειτούργησεν (ΧΠ, I, 331).

²⁾ Ἰωσήφ Μεθόνης ἐν *Διαλέξει* παρὰ Migne GLIX col. 922. λέγει ἀληθὸν μὲν οὖν εἰς Κωνσταντινὴν καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς εἶρε τὴν βασιλίσσαν αὐτοῦ τεθνηκυῖαν καὶ ἐπένθει· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ πατριάρχης οὐκ ἦν. Ὁ Ἐφέσου εἶδε τὸ πλεῖστον δοξάζον αὐτὸν μὴ ὑπογράψαντα καὶ προσεκύονν αὐτῷ οἱ ὄχλοι καθάπερ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρῶν καὶ εὐφρίμουν αὐτὸν καὶ ἅγιον ἀπεκάλουν. Περὶ τοῦ γεγονότος τούτου μαρτυροῦσι καὶ πᾶσαι αἱ περὶ δημιογραφίας κατὰ τοῦ Μ. κατηγορίαι τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ (Βησσαρίων, *Refutatio M. Ephesini*. Migne CLXI, col. 140. a. b.).

³⁾ Οὐδεμία τοὐλάχιστον ἐνέργεια αὐτοῦ ἀναφέρεται κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου.

⁴⁾ Ὁ Αἰχιάλου ἔσπευσεν ἤδη ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ (Συρ. ΧΠ, II, 349).

⁵⁾ Ἴσως καὶ ὁ Σχολάριος. βλ. π. κατωτέρω.

περί τὸν Βησσαρίωνα ἀμφιβάλλοντες ἐξ ἑνὸς εἰς τὴν ἐν τῇ ἐνώσει σταθερότητα τοῦ Παλαιολόγου, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη στερήσαντος αὐτοὺς τῆς ἰδίας ἐμπιστοσύνης καὶ φιλίας¹⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποβλέποντες εἰς τὴν προφανῶς δηλωθεῖσαν δυσμένειαν τῆς ὅλης κοινωνίας ἀπέφρευγον νὰ προκαλέσωσι καθ' ἑαυτῶν τὴν ἔκφασιν τῆς δυσμενείας ταύτης διὰ τρόπον ἀποτομωτέρου. Οὕτω κατὰ τὸ παρεμπιπτόν τοῦτο διάστημα μεταξὺ τῆς ἐπανόδου καὶ τῆς ἐκλογῆς νέου Πατριάρχου ὑπὲρ μὲν τῆς ἐνώσεως βῆμα ἐγένετο οὐδὲ ἐν²⁾, τοῦ ὅρου τῆς συνόδου οὐπω ἐπισήμως ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνωσθέντος³⁾· τὸυναντίον δὲ οἱ τῆς ὀρθοδοξίας ἐχόμενοι ἐκέρδησαν ἐκ τούτου θαρραλεώτεροι γενόμενοι καὶ μείζονας ἀνακτιησάμενοι ἐλπίδας περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ ἔργου⁴⁾· ἡ δὲ προφανὴς ὑποστήριξις, ἣν ἐξ αὐτῆς τῆς αὐλῆς ἐλάμβανον παρὰ τοῦ ἀείποτε τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῷ Μάρκῳ εὖνου διατελέσαντος Δημητρίου τοῦ Πολαιολόγου, ἐκραταίου τὰς ἐλπίδας αὐτῶν ταύτας⁵⁾. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους καὶ ἐντυπώσεις ἀνέλαβεν ὁ Μάρκος νὰ διαφωτίσῃ διὰ τοῦ ἐπισημοτάτου τρόπου τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ γενομένων. Δι' ἐπιστολῆς ἐγκυκλίου⁶⁾ ἀπευθυνομένης πρὸς πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ

¹⁾ Συρόπ. Χ, 5, 282.

²⁾ Πράγματι κατὰ Συρόπουλον (ΧΙΙ, 1, 330, 331, 332), ὁ βασιλεὺς ἐπειράθη δι' ἡπίου κατ' ἀρχάς τρόπου νὰ προκαλέσῃ κοινωνίαν μεταξὺ τῶν ὑπογραφάντων τὴν ἐνωσιν καὶ τῶν ἐν Κων)λει κληρικῶν, ἀπέτυχεν ὁμως προσκρούσας κατὰ τῆς ἀπολύτου ἀρνήσεως τῶν τελευταίων, εἰς μέτρα δὲ βίαια δὲν ἐτόλμησε νὰ προδῇ.

³⁾ Συρόπουλ. ΧΙΙ, 1, 332. Οἱ ἐκ τῶν ὑπογραφάντων λειτουργοῦντες οὕτε τοῦ ὀνόματος ἐμνημόνεον τοῦ Πάπα, οὕτε περὶ ἄλλο τι ἐνεωτέριζον (αὐτόθι).

⁴⁾ Συρόπ. ΧΙΙ, 11, 347. «Ἐκ τούτου... οἱ τοῦ ὀρθόδοξου καὶ πατρίου ἀντεχόμενοι ὁ γματος ἐβεβαιοῦντο μᾶλλον καὶ ἐστηρίζοντο».

⁵⁾ Συρόπουλ. ἐνθ' ἀνωτέρω.

⁶⁾ Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἐκδεδομένη συνήθως μετὰ τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Φλωρ. συνόδου (Acta σελ. 693—758. Labbei ΧΙΙΙ, p. 677. Harduin IX, 549) μετὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἀπαντήσεως καὶ ἀνταποκρίσεως τοῦ Μεθόνης (ἐτι

ὀρθοδόξους καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ὁ Μάρκος ἐξέθηκε διὰ βραχέων τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου⁽¹⁾. Ἀγνοοῦμεν ἂν τὴν συγγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης προεκάλεσαν αἱ παρὰ τῶν λατινοφρόνων ἀνακριθεῖς καὶ ὅλως διεστραμμένοι διαδόσεις περὶ τῶν ἐν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων⁽²⁾ καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὴν πο-

παρὰ Migne GLIX, col. 1024—1093) φέρεται ἄνευ ἐπιγραφῆς τῶν πρὸς οὗς ἀποστέλλεται. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Μεθώνης ὁμως ἐν προοίμῳ τῆς ἀναίρεσεως λεγομένων («καὶ τοῖς ἀπανταχοῦ χριστιανοῖς ἐπιστολῆς νου» εἰσι) Migne ἐνθ' ἄνωτ. col. 1024) φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιστολὴ εἶχε τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ἣν φέρει καὶ ἡ κατόπιν ἐκδοθεῖσα δευτέρα ἐγκύκλιος «τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς καὶ τῶν νήσων εὐρισκομένοις πιστοῖς Μάρκος ἐπίσκοπος τῆς Ἐφεσίων Μητροπόλεως ἐν Κυρίῳ χαίρειν».

1) Χρόνος τῆς ἐκδόσεως καὶ ἀποστολῆς τῆς ἐγκυκλίου ταύτης οὐδεὶς ἐνδείκνυται· ὅτι ὁμως ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη οὐχὶ βραδύτερον τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τίθεμεν αὐτήν, καὶ ὅτι εἰς κενὸν ἐκοπίασεν ὁ παπιστὴς Pitzipios γράψας τοσαῦτα (δύο ὅλας σελίδας) ἵν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη τῷ 1445 ἢ 1447 ἢ 1448 (διότι δὲν ἀρκεῖται εἰς μίαν μόνην χρονολογίαν ἀλλὰ μεγαλοψύχως παρέχει ἐλευθέραν ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν τριῶν χρονολογιῶν, ἀδιαφορῶν ἂν αἱ δύο πρῶται ἀνατρέουσι αὐτὴν τὴν θεμελιώδη ἀρχήν, ἐξ ἧς ἀφορμαῖται πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐπιστολῆς ταύτης—μετὰ τὸν θάνατον διηλ. τοῦ Ἰω. Παλαιολόγου. Pitzipios L'Eglise Orientale partie II p. 54—57) ἀποδεικνύεται πλὴν ἐξ ἐκείνου, ὅτι ὁ Μ. ἀπέθανε τῷ 1443, ἐκ τούτου δὲ ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ἐκ τῶνδε ἐν τῇ ἐπιστολῇ τὰ γεγονότα φέρονται πρόσφατα, οἷον δὴ πρότερον γεγόμενα. Οὐδεὶς ὑπαινιγμὸς περὶ πιέσεων κατ' αὐτοῦ ἢ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐνυπάρχει· τοῦ αὐτοκράτορος μνηεῖα γίνεται μετὰ σεβασμοῦ καὶ τιμῆς· μόνοι δὲ καταγγέλλονται καὶ ταῦτα οὐχὶ κατ' ὄνομα (διότι οἱ ὑπαινιγτόμενοι ἦσαν ἔτι παρόντες ὡς ὁ Εἰσακτὴρ) οἱ λατινόφρονες.

2) Τοιαῦτα διαδόσεις καὶ ἀντεγκλήσεις πλάγια ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἡμερῶν ἤρξαντο παρ' ἑκατέρας τῶν ἀντιπρονοουσῶν μερίδων διασπειρόμεναι κατ' ἀλλήλων (Συρόπ. X, 8, 292 περὶ τῶν δ αβαλλόντων τοὺς ὑπογράψαντας ὅτι δωροδοκῆσαντες ἔπραξαν τοῦτο, X, 17, 307 περὶ τοῦ αὐτοῦ· «εἰ δέ τινες ἄλλως ἐξαγγέλλουσι ταῦτα διαβάλλουσι τ' ἀληθῆ καὶ πειρῶνται μὲν μῶμον προστρίβειν αἱ τοῖς κατὰ τοῦτο ἀμώμοις, ἀδικοῦσι δὲ τὰ μέγιστα εἰς αὐτοὺς». πρὸλ. ἐπίσης τὰς ἐν τῷ «ἀντιρρητικῷ», Ἰω. τοῦ Εὐγενικοῦ καταγγελίας (Δοσίθ. τόμ. Καταλ. σελ. 215 καὶ ἀλ.)

λιτείας τῶν μετασχόντων τῆς συζητήσεως καὶ δὴ τοῦ Μάρκου· ὁ σκοπὸς ὅμως ὁ ἐν αὐτῇ τῇ ἐγκυκλίῳ προφαινόμενος εἶνε πρῶ-
 τιστα μὲν πάντων ἀπολογία τοῦ Μάρκου δικαιολογοῦσα τὴν μὴ
 παρ' αὐτοῦ ἀποδοχὴν τοῦ ἐνωτικοῦ τῆς Φλωρεντίας ὅρου ⁽¹⁾, εἶτα
 δὲ στηλίτευσις τῶν ἐκ τῶν Ἑλλήνων λατινοφρόνων, οἵτινες ἐ-
 γένοντο οἱ ἄμεσοι αἵτιοι τῆς καταστροφῆς. Ὑποδεικνύων ἐν ἀρχῇ
 τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἠκολούθησε τῷ τε αὐτοκράτορι καὶ τῷ Πατρι-
 ἀρχῇ εἰς Ἰταλίαν, ἐκτίθησι τὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας καὶ προσδοκίας,
 ὑφ' ὧν ἐνεφροῦντο οἱ πρὸς τὴν ἑνωσιν ἀπερχόμενοι. Αἱ ἐλπί-
 δες ὅμως αὗται ἀπώλοντο εὐθὺς μετὰ τὰς πρῶτας ἀποπειράς τῆς
 πρὸς τοὺς Λατίνους συνεννοήσεως, ἡ δὲ πρώτη ἐντύπωσις ἐκρα-
 ταίωθη μετὰ τὰς ἐπὶ τε τῆς προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον καὶ τὰς
 ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δόγματος συζητήσεις, καθ' ἃς οἱ Λατῖνοι τοὺς ἀ-
 ληθεῖς ἰδίους παρεγύμνωσαν σκοποὺς, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντας πρὸς
 τὴν ἑνωσιν, ἣν περὶ ἐνώσεως εἶχον οἱ ἀπελθόντες εἰς τὴν Ἰτα-
 λίαν Ἀνατολικοί. Παρά πάντα ὅμως ταῦτα εὐρέθησαν ἄνθρωποι
 ἐξ αὐτῶν τῶν Ἀνατολικῶν, οἵτινες ἐν πληθούσῃ συνόδῳ συνη-
 γόρησαν ὑπὲρ τοῦ λατινισμοῦ ὑπὸ τὸ πρόσχημα οἰκονομικῆς ἐνώ-
 σεως. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι προδύται τῆς ἰδίας εὐσεβείας γενόμε-
 νοι οὐδὲν παρέλιπον μέσον ἕως οὗ συνετέλεσαν τὸ ἔργον. Αὐτὸς
 δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐπισήμοις διαλέξεσι τὸ δόγμα τῆς ὀρθοδόξου ἐκ-
 κλησίας ἐπιτυχῶς καὶ ἀκαταμαχῆτως ὑπερασπίσας καὶ κατὰ τὸν
 ἔπειτα χρόνον ἀντιστὰς κατὰ τοῦ προταθέντος τῆς ἐνώσεως τρό-
 που, νῦν διαβεβαιοῖ ὅτι ἀποκηρύττων τὸ συνετελεσθὲν τῆς ἐνώ-
 σεως ἔργον διὰ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς παρέχει τῷ βουλομένῳ ἐ-
 ξήγησιν τῆς ἰδίας διαγωγῆς καὶ τοῦ ἰδίου περὶ τὴν πίστιν φρο-
 νήματος ⁽²⁾. Οὕτω διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐπεδιώκετο τὸ

¹⁾ ὥς ἂν ἐξῆ δοκιμάζειν τῷ βουλομένῳ πότερον ὑγιέσι δόγμασι χαίρων
 ἢ διεστραμμένοις τισὶ τὴν γεγεννημένην ἑνωσιν οὐ παροδεξάμεν., Migne
 CLIX, col 1030. d).

²⁾ Χαλκοκονδύλης ἱστορ. VI (Migne GLIX col. 304 c. d.) Συρόπουλ.,
 XII, 11, 347.

μὲν ἡ ἀληθὴς ἔκθεσις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πραγμάτων — καὶ τοῦτο ἐπετεύχθη ἐν μικρογραφίᾳ ἀριστοτεχνικώτατα — τὸ δὲ ἡ διὰ τῆς στιλιτεύσεως τῶν λατινοφρόνων παντελὴς καταστροφή τοῦ ἔργου, οὗ ὑπερμάχουν ἐκεῖνοι.

Ἐν τούτοις τὰ πράγματα ἐχώρησαν ἄλλως ἢ ὥς ἠλπίζετο ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Μάρκον. Ἐσωτερικὰ οἰκογενειακὰ γεγονότα ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Παλαιολόγου, προσηκόντως ὑποβοηθούμενα ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιφόβου πολεμίου (¹) ἀφύπνισαν πάλιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὴν μόνην ἐλπίδα, τὴν ἀπὸ τῆς Δύσεως προσδοκωμένην, ἀγγελθείσης πιθανώτατα αὐτῷ τῆς διὰ τῆς ἀτομικῆς ἐν-εργείας τοῦ Καισαρίνη ἐνεργουμένης κατὰ τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Βορειοανατολικῆς Εὐρώπης ἐκστρατείας (²). Διὸ μετὰ τρεῖς ἀπὸ τῆς ἐπανόδου μῆνας ἀπεφάσισε νὰ ἐκλέξῃ νέον Πατριάρχην διάδοχον τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ἀποθανόντος Ἰωσήφ. Παραδόξως δὲ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροσδοκῆτως προτείνει τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῷ Ἐφέσου Μάρκῳ (³), ἀποστείλας πρὸς αὐτὸν τινὰς τῶν ἐπισημοτάτων τῆς αὐλῆς, οἵτινες καὶ ἐποιήσαντο χρῆσιν πάντων τῶν δυνατῶν μέσων ἵνα πείσωσιν αὐτὸν πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος (⁴). Ἀναμφιβόλως ὁ Παλαιολόγος ποιούμενος τοιοῦτον ἀπροσδόκητον διάβημα ὑπελόγισεν ὡς πολιτικὸς ἄρχων διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μάρκου εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ἐσκόπει νὰ ἐπενέγκῃ τὴν διαταραχθεῖσαν οὐ μόνον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰρήνην, τοὺς μὲν περὶ τὸν Μάρκον ἱκανοποιῶν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν παρεχομένης ὑψίστης τιμῆς, τοὺς δὲ φίλους τῆς ἐνώσεως καὶ τὰ πολιτικὰ συμφέροντα θεραπεύων διὰ μικρᾶς συγκαταβάσεως ἐπιτυχανομένης

¹) Χαλκοκονδόβλη ἱστορ. VI (παρὰ Migne CLIX col. 304 c. d.)

²) πρὸλ. καὶ Frommann Beiträge p. 204—205.

³) Συρόπουλ. XII, 2, 332.

⁴) Συρόπουλ. αὐτ. "καὶ εἶδον τὸν Ἐφέσου καὶ ἤξιωσαν καὶ ἐνάγκασαν αὐτὸν ἵνα κατάνευσεν γενέσθαι Πατριάρχης."

ἐκ μέρους τοῦ Μάρκου (¹). Ὁ Ἐφέσου ὁμῶς δὲν ἦτο τοσοῦτο φιλόδοξος ὅσον ἡσμένιζον νὰ καταγγέλλωσιν αὐτὸν οἱ πολέμιοι αὐτοῦ καὶ ὅσον διατυμπανίζουσι σήμερον οἱ ἐκείνους ἀντιγράφοντες ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως (²). ἔσχε τὸ γενναῖον θάρρος ν' ἀρνηθῇ τὴν προσφερομένην ὑπὸ τοιούτους ὁρους καὶ μετὰ τοσοῦτων ὑπολογισμῶν τιμὴν (³). Ἀποτυχόντος οὕτω τοῦ προσωπικοῦ σχεδίου τοῦ αὐτοκράτορος, διετάχθη ἡ ἐνδημοῦσα σύνοδος νὰ προβῇ εἰ κανονικὴν ἐκλογὴν Πατριάρχου. Τῆς πρὸς τοῦτο συνεδρίας ἀπῆν ὁ Ἐφέσου, ἀλλ' οὔτε διὰ τοῦτο προσεκάλεσαν αὐτὸν γινώσκοντες τὸ ἄτεγκτον τοῦ ἀνδρός (⁴). τὸν δὲ Ἡρακλείας μόνον διὰ τῆς ἡθικῆς βίας ἠνάγκασαν νὰ παραστῇ (⁵), ὃ καὶ ποιήσας, δημοσίᾳ πρὸς τὴν σύνοδον ἀποτείνας τὸν λόγον ἀπέπτυσε τὴν τε σύνοδον τῆς Φλωρεντίας καὶ τὸν ὅρον, ἄκυρον ἀποφηνάμενος τὴν ἰδίαν ὑπογραφὴν καὶ παρέχων ἑαυτὸν ὑπεύθυνον εἰς τὰς προσηκούσας ἐκκλησιαστικὰς ποινὰς (⁶), ἀντέστη δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν πρότασιν τῆς ἰδίας ὑποληψιότητος διὰ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον. Μάρκον τὸν Ἐφέσου καὶ τὸν Ἡρακλείας ἐμιμήθη ἐν τούτῳ καὶ ὁ πάντ' ἄριστος ἐν τῇ συνόδῳ διωτελέσας Τραπεζοῦντος Δωρόθεος, ὃς πρῶτος μετὰ τῶν τριῶν ὑποληψιῶν ἐκλεγείς καὶ προτραπείς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἐφ' οἷς καὶ ὁ Μάρκος, ὅροις νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πατριαρχεῖαν ἀπέρριψε τὴν πρότασιν καὶ τὰς

¹) Ὅτι τοιαῦτά τινα διελογίζετο ὁ Παλαιολόγος δὴλον ἐκ τῶν ὁρῶν, οὓς ὑπέβαλε πρὸς τὴν Τραπεζοῦντος ἐν τὴν πατριαρχεῖαν ἐδέχετο (Συρόπουλ. XII, 3334) καὶ πρὸς ὁριστικῶς ἐκλεγέντι ἀπὸ Κυζικίου Μητροφάνει (αὐτ. 335).

²) Βλ. ἀνωτέρω τὰς κατηγορίας τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Piltzipios θέλει τὸν Μάρκον τῶν πάντων ποιησάμενον χρῆσιν καὶ μερίδα ἀποτελέσαντα καὶ πάντα λίθον κινήσαντα ἵνα καταλάβῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον! (Eglise Orientale p. 49.50 τόμ. Β'.)

³) Συρόπουλ. XII, 2, 332.

⁴) Συρόπ. αὐτόθι «καὶ περὶ μὲν τοῦ Ἐφέσου οὐκ ἐποιήσαντο λόγον ὡς παραγένοιτο ἐν ταῖς ψήφοις, ἐπεὶ εὗρισκον αὐτὸν δυστάμενον ἐκ πάντων τῶν ἐν τῇ συνόδῳ».

⁵) Συρόπουλ. αὐτόθι.

⁶) Αὐτ. σελ.; 333.

πανταχόθεν διδομένας προτροπάς⁽¹⁾. Ἀξιοσημείωτος εἶνε ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἡ δικαιολογία τῆς ἀρνήσεως τοῦ Τραπεζοῦντος, δι' ἧς ἄριστα ἐν ὑπαιγιγμῷ ὑπέδειξε τῷ τολμήσοντι ν' ἀποδεχθῇ τὴν πατριαρχεῖαν τὰς δυσχερείας, καθ' ὧν ὀφείλει νὰ πολεμήσῃ. «Εἰρηνικῆς οἰσῆς τῆς ἐκκλησίας καὶ πάντων ὁμονοούντων καὶ μηδεμίας ζάλης αὐτὴν ταραττούσης, τότε μόλις ἂν ἐδεχόμην τὸ πατριαρχεῖον· νῦν δὲ ἐν τοσαύτῃ συγχύσει καὶ διχονοίᾳ τῆς ἐκκλησίας ἀδύνατόν ἐστιν ἵνα δέξωμαι αὐτό, κἂν εἰ τὴν γεγонуῖαν ἔνωσιν ἴσως ἔστεργον»⁽²⁾. Τὰ ἀρέσως μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μητροφάνους γεγονότα ἐδικαίωσαν τὸν Μητροπολίτην Τραπεζοῦντος ταῦτα εἰπόντα·

Ὁ νέος ἐκλεγείς πατριάρχης, Μητροφάνης ὁ ἀπὸ Κυζίκου, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡδὴ ἡμερῶν τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ διεβουκόλησε τοὺς ὀρθοδόξους, ἐλπίσαντας παρ' αὐτοῦ φροντίδα περὶ καθήσυχάσεως τῶν πραγμάτων⁽³⁾. Οἱ περὶ τὸν Μάρκον ὅμως γινώσκοντες τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἀπέφυγον πᾶσαν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν⁽⁴⁾. Τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς ἐπικεμένῃς θι-έλλης ἦσαν ἡδὴ καταφανῆ τοῖς πᾶσι καὶ τοὺς πάντας ἔπειθον ἵνα παρασκευασθῶσιν εἰς πρυσεχείς δοκιμασίας. Ἐν ἐπιστολῇ ἣν ἀπέστειλεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου πρὸς τὸν ἐν Ἰμβρου μονάζοντα Θεοφάνη⁽⁵⁾, ὁ Μάρκος περιγράφει οὕτως τὰ πράγ-

¹⁾ Συρόπ. XII, 3,333,334. Οἱ ἐν τῇ ἐνδημιούσῃ συνόδῳ ἐπανειλημμένως ἠθέλησαν νὰ συναριθμήσωσιν αὐτὸν ἐν τοῖς τρισὶν ὑποψηφίοις ἐποχωρήσαντες μόνον πρὸ τῆς ἐπανειλημμένης αὐτοῦ ἀρνήσεως.

²⁾ Συρόπουλ. XII, 3,334.

³⁾ Συρόπουλ. XII, 4, 336.

⁴⁾ Ὅτε τῇ 4 Μαΐου κατὰ τὸ μέγα λεγόμενον μῆνυμα ἀπέλθεν ὁ ἐφηφισμένος Πατριάρχης εἰς τὰ βασίλεια ἵνα προβλῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπῆσαν ἀρνηθέντες νὰ παραστῶσιν ὁ τε Τραπεζοῦντος καὶ ὁ Ἡρακλείας (Συρόπ. XII, 5,336).

⁵⁾ Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Θεοφάνης οὗτος εἶνε ὁ μετέπειτα Μηδείας γενόμενος Μητροπολίτης. Πρβλ. Α. II, Κεραμῶς. Μαυροκορδάτειος βιβλιο-

ματα ἐν Κ)λει, καὶ τὰ ἴδια ἐπὶ τούτοις αἰσθήματα καὶ τὰς διαθέσεις παραδεικνύει: «Τὴν γραφὴν τῆς ἀγιωσύνης σου δεξάμενος παραμυθίαν οὐ σμικρὰν ἔσχον ἐπὶ τοῖς καταλαβοῦσι σκυθρωποῖς, ὅτι οἱ τιμηθέντες καὶ ὑψωθέντες παρ' ἀξίαν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἡτίμασαν αὐτὴν καὶ ἡχρείωσαν, τοῖς ἐκ πολλῶν χρόνων ἀποκεκομμένοις καὶ σεσηπωμένοις καὶ μυρίοις ἀναθέμασιν ὑποκειμένοις αὐτὴν καταμιζάντες καὶ διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας τὴν ἄσπilon τοῦ Χριστοῦ νύμφην σπιλάσαντες· ὥσπερ γὰρ οὐκ ἀρκούντων τῶν προλαβόντων (κακῶν), ἵνα τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην καινοτομίαν κερῶσωσι, προστάτην ἑαυτοῖς εἶλοντο μᾶλλον δὲ μισθωτὸν καὶ οὐχὶ ποιμένα, λύκον οὐχὶ νομέα, ὃν μάλιστα δύνανται ἄγειν καὶ φέρειν καὶ δι' οὐ νομίζουσι τὸ πονηρὸν δόγμα τοῦ Λατινισμοῦ (ὁ Draeseke λατινικοῦ) ταῖς ἀπάντων ἐγκαταστήσειν ψυχαῖς, τάχα δὲ καὶ διωγμὸν κινήσουσι κατὰ τῶν φοβ. υμένων (ὁ D. φοβούντων) τὸν Κύριον, ἐπεὶ μηδενὶ τρόπῳ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐκδέχονται κοινωνίαν. Ἐν τούτοις οὖσιν ἡμῖν ἐπεδόθη τὰ γράμματα τῆς σῆς ἀγιότητος πολλὴν τὴν παράκλησιν ἐμποιοῦντα τῷ εἰλικρινεῖ τῆς διαθέσεως, τῷ καθαρῷ καὶ ἀδόλῳ τῆς γνώμης καὶ τῇ τῆς δόξης κοινωνίᾳ διεγείροντα ἡμῶν τὴν καταπεπτωκυῖαν ψυχὴν· οὐκ ἔστι δὲ ἐν λόγοις ὁ ἀγὼν ἀλλ' ἐν πράγμασιν, οὐδὲ ῥητῶν καὶ ἀποδείξεων ὁ καιρὸς (πῶς γὰρ ἐν οὕτῳ διεφθαρμένοις κριταῖς;) ἀλλὰ δεῖ τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν ἔργοις αὐτοῖς γενναίοις παρατετάχθαι καὶ πάντα κίνδυνον ἐτοίμους εἶναι παθεῖν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ μὴ τῇ κοινωνίᾳ χρανθῆναι τῶν ἀσεβῶν. Ὅθεν οὐδὲ τὸ σύνταγμα τῆς σῆς ἀγιότητος ἐπιδοῦναι τῷ κρατοῦντι συμφέρον μοι ἔδοξεν οὐτ' ἀσφαλὲς ὄλως, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελέσαι δυνάμενον ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, πλὴν τοῦ χλεῖν καὶ ἐμπαιγμὸν κινήσαι παρὰ τοῖς ἀσόφοις σοφοῖς καὶ τοῖς εἰκῇ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος. Νῦν γὰρ ἐπληρώθη τὸ γε-

γραμμένον διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. «Δώσω τοὺς νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν καὶ ἐρπαίκεται κατακυριεύσουσιν αὐτῶν». Ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ ἐπιστολῇ ἱκανῶς καὶ σαφῶς ζωγραφεῖται ἡ ἀρξαιμένη ἐκατέρωθεν ζωηρὰ ἀντίδρασις, ἅμα τῇ ἐκλογῇ τοῦ Πατριάρχου, δι' ἧς τῶν μὲν περὶ τὸν Μάρκον αἱ προσδοκαίαι ἀπεδείχθησαν φροῦδαι, ἀνεθάρρουν δὲ οἱ ἀντίπαλοι καὶ ὁ ἀγὼν ἤρξατο εἰς λόγους καὶ ἀπειλὰς τὸ κατ' ἀρχὴς περιοριζόμενος. Ὁ Μάρκος ἐκ τούτου ἀπεγοητεύθη καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, οὕτως ὥστε ἀπέφευγε τὰς μετ' αὐτοῦ σχέσεις, ὡς δὲ ἀνατέρω ἐκ τῆς ἐπιστολῆς δῆλον ἡρονήθη νὰ δώσῃ τῷ βασιλεῖ τὸ κατὰ τῶν Λατίνων σύνταγμα τοῦ Θεοφάνους (1). Ἐν τούτοις τὰ γεγονότα ἠνάγκασαν τὸν Μάρκον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πρωτεύουσιν. Διότι ὅτε τῇ 14 ἢ 15 Μαΐου (2) ἡμέραν καὶ ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ Πατριάρχης Μητροπόλεως ἐμελλε νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν πρώτην αὐτοῦ ὡς Πατριάρχης λειτουργίαν, ὅτε Ἐφέσου καὶ ὁ Ἡρακλείας ἀπῆλθον κρύφῃ τῆς πρωτευούσης ὁ μὲν Ἡρακλείας εἰς τὴν ἰδίαν ἐπαρχίαν πλησιέστερον (3), ὁ δὲ Μάρκος διαπεραιωθεὶς τὸν Βόσπορον ἀπῆλθεν εἰς τὴν Προῦσαν ἐκεῖθεν δέ, διὰ ξηρας πιθανῶς, εἰς τὴν Ἐρεσον (4). Ἡ ἀπόδρασις αὕτη ἐνέβαλεν εἰς σκέ-

1) Ὁ Θεοφάνης εἰς τὸ «σύνταγμα» τοῦτο συνήψε καὶ ἰδίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιστολήν. Ἀμφότερα, τὸ τε σύνταγμα καὶ ἡ ἐπιστολὴ φέρονται ἐν τῇ 256 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης Μονάχου φύλ. 145—155. Ἡ ἐπιστολὴ τιτλοφορεῖ «τῷ θειοτάτῳ καὶ εὐλαβεστάτῳ βασιλεῖ ἡμῶν κύρ Ἰωάννῃ τῷ Παλαιολόγῳ ὁ εὐτελής καὶ ἐλάχιστος ἐν ἱερομονάχοις Θεοφάνης ὁ ἐν τῷ βουνῷ τῆς Μονοδύσου τῷ ἐν νήσῳ Ἰμβρῳ», ἄρχεται δὲ «ἀπολειφθεῖν οὕτως ἂν, οἶμαι, τῶν πάντων». Ἐν τέλει δὲ τοῦ 155 φύλλου φέρεται τόδε τὸ σχόλιον «Ταῦτα γὰρ πρὸς τὸν Ἐφέσου ἐπέμψθησαν παρὰ τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κύρ Θεοφάνους... ὄντος τοῦ ἁγίου τοῦ Ἐφέσου τότε ἐν Κ)λει, ἵνα προσκομίσῃ τῷ βασιλεῖ, εἰ οὕτω (ἴσως: αὐτῷ) φανῶσιν ὁρὰ τὰ γραφόμενα, ἃ καὶ δεζόμενος ὁ Ἅγιος οὐ μόνον ἐπίνευσεν, ἀλλ' ἔτι καὶ ἀντέγραψε πρὸς ἐκεῖνον ταῦτα» (ἐπεται ἡ ἄνω ἐπιστολὴ). Hergenroether παρὰ Migne CLXI col. 10 σημ. 42.

2) Συρόπουλ. XII, 5,336. 6,338.

3) Συρόπουλ. XII, 6, 338.

4) Ἀντόδι.

ψεις τὸν Βασιλέα, φοβηθέντα μὴ τῷ παραδείγματι τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Ἡρακλείας ἀκολουθήσῃ καὶ ἄλλοι καὶ οὕτω διασπαρείσῃ τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἀποτύχη τοῦ σκοποῦ, ἵνα ἐπισήμως νομιμοποιήσῃ τὰ ἐν Φλωρεντίᾳ δεδογμένα (¹). Διὸ βλέπομεν ὅτι μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Μητροφάνους ὁ βασιλεὺς καὶ πάλιν ἀνέστειλε τὰ βίαια μέτρα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦτου (²).

Οὕτως ὁ ἡμέτερος Μάρκος τὸ πρῶτον ἤδη εὐρέθη ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ (³). Ἐνταῦθα ὅμως συνήντησαν αὐτῷ τοσαῦται δυσχέρειαι, ὥστε κατέστησαν τὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ διαμονὴν αὐτοῦ ἀδύνατον. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν βαρέως ἐνόσησε· εἶτα δὲ ὥφειλε νὰ ὑποστῇ τὰς ἐπιβουλὰς τῶν Λατινοφρόνων, οἵτινες ἤρνουντο αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ διευθύνειν τὴν ἐπαρχίαν Ἐρέσου, ἅτε μὴ κορίσαντι τὸν ἐπὶ τοῦτῳ βασιλικὸν ὀρισμὸν (⁴). Ἀγνοοῦμεν ἐπὶ πόσον χρόνον παρέμεινεν ὁ Μάρκος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ (⁵) καὶ ἂν τι ἔπραξεν, ἐν μέσῳ τῶν περιστοιχουσῶν αὐτὸν ἀνησυχιῶν, ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ κατὰ τοῦ

¹) Συρόπουλ., XII, 11, 347. «Ἡ λαοκρατία ἐξέλειψεν τοῦ Ἐρέσου καὶ τοῦ Ἡρακλείας... δειλίαν ἐνέβαλε τῷ κρατοῦντι μὴ ποτε εἰ βουλευθεῖ βιάσασθαι τινὰς πρὸς τὴν ἐνωσιν καὶ ἕτεροι ἀποδράσωσι».

²) Συρόπουλ., XII, 6—9, 338—345.

³) Ἐσαλμένως καὶ ἀνακριδῶς ὁ Heller-Gass θέλει τὸν Μάρκον ἀμέσως ἐκ Φλωρεντίας ἐπανελθόντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Herzog-Real-Encyclopaedie τόμ. IX, σελ. 292).

⁴) Μάρκου ἐπιστολὴ πρὸς Θεοφάνη εἰς Εἰρίπον (ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte 1890, XII, σελ. 105).

⁵) Ὁ Draeske παραδέχεται τὰ ἀδύνατα ὑποτιθεῖς τὴν ἀπὸ Αἰμῶνος ἐπιστολὴν πρὸς Θεοφάνη εἰς Εἰρίπον γεγραμμένην τῇ 16 Ἰουνίου 1440, διότι τὰ γεγονότα τὰ περιγραφόμενα ἐν αὐτῇ ἀπὸ τῆς ἐκ Κ) λεως φυγῆς (15 ἢ 16 Μαΐου 1440) καὶ ἐπέκεινα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωνται ἐν οὕτῳ βραχεῖ, μνηνιαῷ διαστήματι (Zeitschrift f. K. Geschichte (ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 105, 107), ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν δυσκολίαν τῆς συγκοινωνίας τότε καὶ τὰ πολλὰ μνημονευόμενα γεγονότα ἐν τῇ ἐπιστολῇ· ἐπομένως ἡ ἐπιστολὴ ἐγγράφη τῇ 16 Ἰουνίου 1441 ἔτους.

λατινισμού (¹): τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἀπογοητευθεὶς ἐπὶ τέλους καὶ ἀποκαρῶν ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ καὶ ἐφησυχάσῃ εἰς τὸν Ἄθω ἢ ἴσως νὰ καταστήσῃ τὸ μοναχικὸν τοῦτο ἄσυλον κέντρον ἐνεργείας κατὰ τοῦ λατινισμοῦ (²). Καθ' ὁδὸν ὁμῶς (³) διὰ βασιλικῆς διαταγῆς συνελήφθη καὶ περιορίσθῃ ἐν τῇ νήσῳ Λήμνῳ ἄγνωστον ὅπου τῆς νήσου. Ὁ ἐν τῷ περιορισμῷ τοῦ βίος τοῦ Μάρκου δὲν ἦτο, φαίνεται, πρόξενος αὐτῷ λύπης, δοθείσης αὐτῷ πάσης ἐλευθερίας πρὸς συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Κων/πόλει καὶ ἀλλαχοῦ· τοῦλάχιστον οὐδεμίαν ἑκφρασιν παραπόνου καὶ λύπης ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, αἵτινες ἀπὸ τῆς Λήμνου ἐγράφησαν. Ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξορίας ὁ Μάρκος ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπαφελῇ συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ αὐτόθι ἐν Ἱμβρῳ μονάζοντος εἰρημένου μοναχοῦ Θεοφάνους. Οἱ δὲ πολυάριθμοι αὐτοῦ φίλοι πανταχόθεν ἔσπευσαν διὰ συχνῆς ἀλληλογραφίας νὰ παραμυθῶνται αὐτὸν καὶ μεταδίδωσιν αὐτῷ πληροφορίας περὶ τοῦ συναπτομένου πρὸς τοὺς Λατίνους ἀγῶνος καὶ περὶ τῆς τύχης τῆς ὀρθοδοξίας (⁴). Ἡ ἐξορία τοῦ Μάρκου ἐχρησίμευσε διὰ τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς προμάχους τῆς ὀρθοδοξίας ἐπίκαιρος ἀρρομὴ ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Λατινοφρόνων ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς διὰ τὰ βίαια μέτρα καὶ τοὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν ἀντιπάλων, οὕτω δὲ στηλιτεύοντες αὐτοὺς πρὸ τοῦ λαοῦ καὶ διεγείροντες ἔτι μᾶλλον τὴν ἀποστροφὴν αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸν Λατινισμόν

¹) Τοιοῦτό τι προϋποθέτει ἐνθ' ἄνωγ. ὁ Gass.

²) Ἐπιστολὴ πρὸς Θεοφάνη εἰς Εἰρίπον.

³) Τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἱστορίας τοῦ Μάρκου παρέχει ἀνεπηρεσίστους δυσχερείας· ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεοφ. ἐπιστολῇ λέγεται ὅτι ἐξελθὼν ὁ Μ. ἐκ τῆς ἰδίας ἐπαρχίας «ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀπελθεῖν εἰς τὸ ἅγιον ὄρος, διαπεράσας τὴν Καλλιπόλιν καὶ διερχόμενος διὰ τῆς Λήμνου ἐκρατήθη ἐνταῦθα καὶ περιορίσθῃ ὁρισμῷ τοῦ βασιλέως». Πῶς ἦτο δυνατόν τοιοῦτος πλοῦς ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν ἐλλείψει ἄλλων δεδομένων· ἀποκρούομεν δὲ καὶ τὴν τοῦ Draeske ἐξηγήσιν ὡς ὅλως ἀφελῆ, οὐδαμοῦ, πλὴν ἐπὶ εἰκασίαν, βασιζομένην Zeitschrift f. Kirchengeschichte ἐνθ' ἄνωγ. σελ. 107).

⁴) Ἐπιστολὴ πρὸς Θεοφάνη εἰς Εἰρίπον ἐν Zeitschrift κ.λ.π. σελ. 106.

(¹). Εἰς τὸν χρόνον τοῦτον τῆς ἐν Λήμνῳ ἐξορίας τοῦ Μάρκου ὀφειλομένον νάναγάγωμεν τὴν συγγραφὴν τῆς δευτέρας ἐγκυκλίου αὐτοῦ ἐπιστολῆς «πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων ὀρθοδόξους χριστιανούς» (²). Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη προεκλήθη ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν περιστάσεων, Οἱ ἐν Κων)πόλει ἀποτυχόντες ἀμέσως καὶ καθαρῶς ἄνευ περιτροπῶν νὰ ἐπιβάλλωσι τὸν Λατινισμόν, κατέφυγον πάλιν εἰς τὰς μεσότητας κηρύττοντες ὅτι οὐδεμία διὰ τοῦ Φλαρεντικοῦ ὄρου ἐγένετο μεταβολὴ εἰς τὰ πάτρια. Ἀπαιτεῖτο λοιπὸν σαφὴς τῆς γενομένης ἐνώσεως καὶ τοῦ ὄρου αὐτῆς ἐξηγήσις διαφωτίζουσα τοὺς ὀρθοδόξους καὶ οὕτω προφυλάττουσα αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δολέματος τῶν Λατινοφρόνων. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐσκόπει ὁ Μάρκος διὰ τῆςδε τῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς. Ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ καὶ μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς νήσοις Χριστιανούς τοὺς ἄμεσον διατρέχοντας κίνδυνον(³) ἀποκαλύπτει αὐτοῖς τὴν ἀληθὴ τῶν πραγμάτων ὄψιν. Δι' ἐπιτυχεστάτου καὶ καλλίστου προοιμίου ἀρχόμενος χαρακτηρίζει πρῶτον πάντων τὸ διπρόσωπον τῶν Λατινοφρόνων μὴ τολμώντων δημοσίᾳ πρὸ τῶν Ὀρθοδόξων ν' ἀναγγείλωσι τὰς ἰδίας πε-

¹) Δὲρ. «καὶ οἱ πλείονες τῶν ἀδελφῶν τῇ ἐμῇ ἐξορίᾳ θαρροῦντες βάλλουσι τοῖς ἐλέγχοις τοὺς ἀληθίνοους... καὶ ἐλαύνουσι πανταχόθεν αὐτοὺς ὡς καθάρματα μῆτε συλλειτουργεῖν αὐτοῖς ἀνεχόμενοι μῆτε μνημονεῦειν ὡς αὐτῶν ὡς Χριστιανῶν».

²) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἔργων τοῦ Μάρκου πάντοτε προτάσσεται τῆς ἀνωτέρω ἐκ Κ)λεως ἀποσταλείσης (Fabricius Bibl. graeca. τόμ. XI ed. Harless. p. 671. Draeseke Zeitschrift f. Kirchengeschichte σελ. 97. 98) εἰ καὶ παρὰ τισιν ἀκολουθεῖ ἐκείνη (Acta τόμ. XXXII col. 758. Bigne concil. VIII p. 979. Migne CLX col. 1074 n. 6.): ὅτι αὕτη ἐγγράφῃ βραδύτερον ἐκείνης δεικνύεται ὁ μόνον ἐκ τοῦ σκοποῦ ἐκατέρας αὐτῶν καὶ τοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τόνου μεθ' οὗ ἀποτείνεται αὐτῇ καὶ ἐκ τοῦ αὐστηροτέρου καὶ τολμηροτέρου χαρακτηρισμοῦ τῶν Λατινοφρόνων. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ Σημωνίδης τῷ 1841 ἄνευ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Γρηγορίου II. Κ. (Draeseke ἐνθ' ἀνωτ.).

³) Πόσον οἱ περὶ τὸν Μάρκον ἐκίδοντο τῶν ἀνὰ τὰς νήσους ὀρθοδόξων μαρτυρεῖ Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός (Ἀντιρρητ. παρὰ Δοσιῶ. Καταλ. σελ. 222).

ποιήσεις, διαβουκολούντων οὕτω τοὺς τε Λατίνους, ὧν τὴν διδασκαλίαν ἀπεδέξαντο καὶ τοὺς ἰδίους ὁμοφύλους, προσποιούμενοι ὅτι οὐδὲν τῶν πατρίων ἐνήλλαξαν⁽¹⁾. Προβαίνων εἴτα δεικνύει ὅτι ἡ ἔνωσις ἐγένετο τυπικὴ καὶ οὐχὶ κατ' οὐσίαν, ἅψ' οὐ αἶτε δογματικαὶ καὶ τελετουργικαὶ διαφοραὶ διέμειναν αἱ αὐταὶ παρασχεθείσης ἀπολύτου ἐλευθερίας ἐκατέρᾳ τῶν ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς αὐτάς. Ἀπαντῶν εἴτα εἰς τὴν πρόφασιν τῶν Λατινοφρόνων ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τοὺς Λατίνους εἶχε πάντοτε μόνον ὡς σχισματικούς οὐχὶ δὲ καὶ ὡς αἰρετικούς δεικνύει ὅτι καὶ τοῦτο κάκεινο τὸ ἐγκλημα ἡ Ἐκκλησία ἀπέδωκε τοῖς Λατίνοις ἀνέκαθεν προσλαμβάνουσα τοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν προσερχομένους διὰ τῆς χρίσεως μύρω ἁγίῳ, τίττουςα οὕτως αὐτούς, συνφθὰ τῷ κανόνι τῆς Β'. οἰκουμενικῆς συνόδου, μετὰ τῶν Ἀρειανῶν, Μακεδονιανῶν, Σαββατιανῶν καὶ λοιπῶν τῆς τετάρτης ἐκατονταετηρίδος αἰρετικῶν⁽²⁾. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ περὶ μεσότητος ἰδέα ἄς ἀπατᾷ τινα· διότι μεσότης μεταξὺ δύο ἀντιθέτων δογμάτων ἀληθὴς ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη. Διὰ ταῦτα φευκτέοι μὲν οἱ τὴν μεσότητα εὐαγγελιζόμενοι ὡς οὐδὲν σταθερόν καὶ ὠρισμένον καὶ βέβαιον διδάσκοντες, ἀλλὰ ὡς κόθορνοι πρὸς ἀμφοτέρας τὰς

1) Τὸ ἄριστον τοῦτο προοίμιον ἔχει οὕτως: «Οἱ τὴν κακὴν ἡμᾶς αἰχμαλωσίαν αἰχμαλωτίσαντες καὶ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα τῶν Λατινικῶν ἐδῶν καὶ δογμάτων θελήσαντες κατασφύρει τοῦτο μὲν οὐκ ἡδυνήθημεν ἀγαγεῖν εἰς πέρας, αὐτόθεν τε ἀπεμπαῖνον ὁρῶντες καὶ ἄλλως ἀδύνατον· ἐν μέσῳ δὲ που τῆς ὁδοῦ καταμεινάντες αὐτοὶ τε καὶ ὅσοι τοῦτοιοις ἐπηκολοῦθησαν, οὐτ' ἐκεῖνο λοιπὸν μεμενίκασιν, οὔτε τοῦτο γέγονασιν, Ἱεροσόλυμα μὲν ἀπολιπόντες τὴν ὡς ἀληθῶς ὄρασιν τῆς εἰρήνης καὶ τὸ Σιών ὅρος τὴν βεβαίαν πίστιν καὶ ἄσειστον. Βαβυλώνιοι δὲ γενέσθαι τε καὶ κληθῆναι μήτε βουλόμενοι υἱτε δυνάμενοι καὶ διὰ τοῦτ' ἂν δικαίως κληθέντες Γραικο-λατίνοι, καλοῦμενοι ὑπὸ τῶν πολλῶν λατινόφρονες.»

2) Migne CLX p. 164. Ἐξ ἐπιτολῆς ἡ σαφῆς συκοφαντῶν ὁ Pitzipios λέγει ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Μ. ἐκλαμβάνει ἐπὶ τῆς τᾶς ἀνεπάφους καταλειφθείσας τελετουργικᾶς διαφορᾶς ὡς δογματικᾶς, ἵνα παραστήσῃ ὅτι ἡ ἔνωσις ἐγένετο τυπικὴ καὶ οὐχὶ δογματικὴ. (L'Eglise Orientale. Β'. p. 54). Καὶ ἀπλῆ διωξὴ ἀνάγνωσις τῆς ἐγκυκλίου ἀποδεικνύει ὅτι αἱ δογματικαὶ διαφοραὶ οὐ μόνον ὑποδεικνύονται, ἀλλὰ καὶ ἐξαίρονται.

δόξας κατὰ τὸ ἐγχωροῦν προσφυόμενοι καὶ ἐπαμφοτερίζοντες, φευκτέοι δὲ καὶ οἱ Λατίνοι ὅλως οὐ μόνον ὡς σχισματικοί, ἀλλὰ καὶ ὡς αἰρετικοί· ἀριθμεῖ δὲ πάσας τὰς οὐσιώδεις διαφορὰς τὰς τε δογματικὰς καὶ τὰς τελετουργικὰς καὶ πάλιν προτρέπεται τοὺς ὀρθοδόξους ἵνα φυλάττωνται τοὺς Λατινόφρονας. — Πλὴν τῆς γενικῆς ταύτης καὶ ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς ὁ Μάρκος καὶ διὰ ἰδιωτικῶν γραμμάτων πρὸς φίλους, εἴτε ἐρωτώμενος εἴτε καὶ αὐτὸς ἀπ' εὐθείας γράφων ταῦτα προτρέπετο καὶ εἰς τὸν κοινὸν κατὰ τῶν Λατινοφρόνων ἀγῶνα προukaλεῖτο τοὺς πάντας, ὡς μέσον συμβουλευὼν τὴν ἀκοινωνησίαν καὶ τὸν ἐλεγχον⁽¹⁾ Ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα εἶνε γεγραμμένοι δύο ἐπιστολαὶ ἐκδοδομέναι νῦν καὶ γραφεῖσαι ἀναμφιβόλως ἐκ Λήμνου. Μία τούτων πρὸς Θεοφάνη ἱερομόναχον ἐν Εὐβοίᾳ (Εὐρίπῳ) εὐρισκόμενον καὶ ἑτέρα πρὸς Γεώργιον πρεσβύτερον Σχολάριον⁽²⁾ ἐν τῇ πρώτῃ ἐξ αὐτῶν ἐξιστορεῖ τὰ γεγονότα τὰ ἀπὸ τῆς ἐπανόδου εἰς Κ)λιν μέχρι τοῦ 1442 κατὰ πᾶσαν πιθανότητα⁽³⁾. Ὁ Ἐρέσου μαθὼν ὅτι οἱ Λατίνοι ποιοῦνται προόδους ἐν τῇ Ἑλλάδι προχειρισθέντος Μητροπολίτου Ἀθηνῶν εὐνοουμένου τινὸς τοῦ ἐπισκόπου Μονεμβασίας καὶ ὅτι κοινωνεῖ τοῖς Λατίνοις καὶ χειροτονεῖ, προτρέπεται τὸν Θεοφάνη ἵνα ἐργασθῇ πρὸς ἀναστολὴν τῆς προόδου τοῦ Λατινισμοῦ ἐν Ἑλλάδι· ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ δέικνυται ὁ Μάρκος ἔχων ἐλπίδας τῆς προσεχοῦς καταστροφῆς τοῦ ἔργου τῆς Φλωρεντίας· τὴν πεποιθήσιν αὐτοῦ ταύτην ἐσχημάτισεν ἐπὶ

¹⁾ Ὅτι ἄριστον ἀσπένδισμα ἐν ταῖς νήσοις ἐπὶ νηγκον αἱ ἐνέργειαι αὐται τοῦ Μάρκου μαρτυρεῖ Ἰωσήφ ὁ Μεθώνης ἀποκλαιόμενος τὰς ἐνταῦθα ἀπωλείας τοῦ Λατινισμοῦ. Migne GLIX 1210.

²⁾ Ἡ ἐπιστολὴ ἐστᾶλη εἰς Μ. θώνην. Ὁ Fabricius σημειοῖ τὸ ἔργον οὕτως: "Epistola ad Georgium (presbyterum) contra ritus et sacrificia Romane ecclesiae", ὁ δὲ Allatius μαρτυρεῖ ὅτι αὕτη ἀνηρέθη ὑπὸ Ἀνδρέου τοῦ Κολοσσῶν ἐν διαλόγῳ πρὸς τοὺς κατοικοῦς Μεθώνης (Allat. de consensu p. 135 καὶ contra Greychtonem p. 102).

³⁾ Τοιαύτη κατὰστασις κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Συροπούλου (XII, 9, 10, 11, p. 344—350) ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο συμπάπτει τοῦ χρόνου. Ἐνεργητικώτερα μέτρα παρὰ τοῦ βασιλέως ἐλήφθησαν μόνον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1443.

τῇ βάσει τῶν ἐκ Κ)λεως εἰδήσεων, καθ' ἃς ὁ μὲν κλῆρος καὶ οἱ μοναχοὶ γενναίως πολемоῦσι τὸν Λατινισμόν⁽¹⁾, ὁ δὲ βασιλεὺς φαίνεται μάλιστα μετανοῶν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν λαμβάνει μέτρον κατὰ τῶν πολεμούντων τὸν Λατινισμόν⁽²⁾. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ὑπεραπολογεῖται τῶν τε-λεουργικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸν χρόνον, ὃν διήγαγεν ὁ Μάρκος ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ὀφείλομεν ν' ἀναγράψωμεν εἰσέτι καὶ ἐπιστολήν, ἀνέκδοτον εἰσέτι, ἣν διηύθυνε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ δι' ἧς ἐδικαιολόγει τὴν ἐκ Κ)λεως αἰφνιδίαν αὐτοῦ φυγὴν⁽³⁾.

Πόσον χρόνον διήρκεσεν ἐν Λήμνῳ ὁ περιορισμὸς τοῦ Μάρκου ἀγνοοῦμεν καὶ πῶς καὶ πότε ἐπανῆλθεν εἰς Κων)πολιν. Δυνάμεθα μόνον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τυχὼν ἀδείας παρὰ τοῦ βασιλέως⁽⁴⁾ ἐπανῆλθεν εἰς Κων)πολιν καὶ ἀπεσύρθη ἡσυχάζων ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκογενεῖᾳ καταστάς δὲ τὸ κέντρον τῶν φίλων καὶ προμάχων τῆς ὀρθοδοξίας καὶ μὴ ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας οὐδὲ ὅλως. Περὶ αὐτὸν ἤδη συνήγοντο πάντες οἱ δυσηρεστοί μὲνοι ἐκ τῆς παρούσης τῶν πραγμάτων καταστάσεως⁽⁵⁾. Λεπτομερείας περὶ τοῦ βραχυτάτου μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ βίου αὐτοῦ χρόνου δὲν ἔχομεν. Πάντα τὰ ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων καὶ δὴ παπιστῶν μνημονεῖόμενα περὶ τῶν ἐν Κων)πόλει κατὰ τοῦτο τοῦ χρόνου ἐνεργειῶν καὶ ῥαδιοεργιῶν αὐτοῦ εἶνε μῦθοι ἄνευ ἱστορικῆς βάσεως καὶ μόνον φανταστικοί⁽⁶⁾. Ὁ

¹⁾ Ἐπιστολὴ πρὸς Θεοφ. Dräseke Zeitschrift κλ. σελ. 105—106.

²⁾ αὐτόθι.

³⁾ Παρὰ Fabricio Biblioth. graec. XI 671 καὶ παρὰ Νικολάφ Κομνηνῷ Praenotationes mystagogicae p. 325 "Apologia de fuga sua.,,"

⁴⁾ Περὶ τῶν διαθέσεων τοῦ βασιλέως πρὸς αὐτὸν λέγει ὁ Γεννάδιος ὅτι "εἴπερ τις τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ σοφίαν εἶχε θαυμάσας," (Norow p. 82).

⁵⁾ Τοιοῦτοι π. χ. ἦσαν οἱ ἐκ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τῶν Πατριαρχεῶν, οἱ διακόψαντες πᾶσαν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου (Συροπ. XII).

⁶⁾ Pitzipios L'Eglise Orientale pars II, 50—60). — Christofori Peichichi Speculum veritatis. 1730, additamentum p. 5 Lebeau Histoire

ἀσθενεὶς αὐτοῦ ὁργανισμὸς ἐξαντληθεὶς ἐώθει αὐτὸν ὁσημέραι πρὸς τὸ μοιραῖον τέλος. Τῇ 9 Ἰουνίου 1443 ἠσθένησε σοβαρῶς· ἡ εἰδησις αὐτῇ συνετάραξε πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ ⁽¹⁾, καὶ περιλύπους συνήθροισεν αὐτοὺς περὶ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς ⁽²⁾, διὰ παραμυθητικῶν λόγων καὶ ἐλπίδων πειρωμένους νὰ ἐνθαρρύνωσιν αὐτὸν κατὰ τὰς ἐσχάτας τοῦ βίου αὐτοῦ στιγμὰς. Μεταξὺ τούτων μάλιστα πάντων διεκρίνετο Γεώργιος ὁ Σχολάριος τὸ δεύτερον νῦν καὶ διὰ παντὸς ἐγκαταλιπὼν τοὺς λατινόφρονας καὶ τὴν ἐπισφαλῆ ὁδὸν τῶν οἰκονομιῶν καὶ τῆς μεσότητος ⁽³⁾, καὶ κατανοήσας τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν, ἣτις ἐπεβάλλετο αὐτῷ ἐκλείποντος ἤδη τοῦ Μάρκου. Ὁ Ἐρέσου δὲ αὐτὸς γινώσκων τῶν τε περιστάσεων τὸ ἐπείγον καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς συνεχίσεως τοῦ κατὰ τοῦ λατινισμοῦ ἀγῶνος περισκοπῶν οὐδένα εὑρίσκειν ἄξιον κατὰ πάντα ἑαυτοῦ διάδοχον πρὸς ἀναδοχὴν τοῦ ἔργου. Ἐκ τοῦ κλήρου πρὸς οὐδένα ἡδύνατο ν' ἀποβλέψῃ, διότι οἱ πάντες ἢ ὑπέπηξαν πρὸ τῆς βιωτικότητος τοῦ Μητροφάνους, ἢ προυτίμων τὴν μὴ ἀνάμιξιν εἰς ἀγῶνα τοσαύτην ἀπαιτοῦντα αὐτοθυσίαν· ἀνὴρ δὲ τοιοῦτος οἷος Γεώργιος ὁ Σχολάριος, ὅστις κατὰ μὲν τὴν παι-

du Bas—Empire 1834 tom. XXII, p. 200, 201. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης, ὅτι ὁ Μάρκος παρέμεινε ἐν τῇ ζωῇ μέχρι τοῦ 1448 ἢ 1449 καὶ μὴ δυνάμενοι ἄλλως ν' ἀναπληρώσωσι τὸ κενὸν τοῦτο ἀναγκάζονται ν' ἀποδώσωσι τῷ Μάρκῳ πᾶν ὅ, τι μετὰ τὸ 1443 ἐπηκολούθησε. Δεδομένως οὐδὲν ἀναφέροντες γεγονός, διότι τοιοῦτό τι δὲν ὑπάρχει, δαπανῶνται εἰς γενικὰς ἐκφράσεις καὶ κατηγορίας δημιουργοῦντες ἀνεπάρκτους ραδιογραφίας καὶ ἐποκινήσεις ἐκ μέρους τοῦ Μάρκου κτλ. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Frommann, ὁ ἄλλος κριτικώτατος πολλὰ τῶν τῆς Φλωρεντινῆς συνόδου ἀποσαφηνίσας μάτην ἀποδίδει τῷ Μάρκῳ ἐνεργὸν μετοχήν εἰς τὴν κατὰ τὸ 1447 πρὸς τοὺς λατινοὺς ἀπεσταλμένους ἐπίσημον ἐν Κ) πόλει διάλεξιν περὶ ἐνώσεως. (Beiträge p. 216—218 καὶ σημείωσ.)

⁴⁾ Γενναδίου Σχολαρίου. Μονφδία ἐπακίδειος Μάρκῳ τῷ Ἐρέσου παρὰ Norow σελ. 80.

⁵⁾ Norow : Γενναδίου Σχολαρίου Μονφδία p. 75. πρὸς. καὶ ἑπιτελεύτια Μάρκου, Migne tom. CLX col. 329—334.

⁶⁾ Norow p. 61.

δεῖαν πάντας τοὺς λοιποὺς ὑπερέβαλλε κατὰ δὲ τὴν κοινωνικὴν θέσιν ἐξησφάλιζεν ἑαυτῷ πρῶτον μὲν τὴν ἀπὸ τῆς αὐλῆς ὑποστήριξιν εἶτα δὲ καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐνέργειαν, τοιοῦτος ἀνὴρ μάλιστα πάντων ἐμελλε νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ καταλείποντος τὴν ζωὴν Μάρκου.

Δι' ἐπισήμου λοιπὸν δηλώσεως αὐτοῦ συνέστησε τοῖς πᾶσι ⁽¹⁾ τὸν Σχολάριον ὡς ἄξιον διάδοχον αὐτοῦ καὶ ἀνάδοχον τοῦ κοινοῦ κατὰ τῶν Λατίνων ἀγῶνος. Τοιαύτη δὲ διακήρυξις ἦν ἀπαραίτητος· διότι ὁ Σχολάριος διὰ τῆς ἰδίας διαγωγῆς κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνόδου καὶ μετὰ ταῦτα προυκάλει τὴν δυσπιστίαν ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων. Διὸ ὁ Μάρκος συνιστῶν αὐτὸν διαμαρτύρεται περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν αἰσθημάτων αὐτοῦ, ἅτινα κρεῖττον παντὸς ἄλλου αὐτὸς γινώσκει. Τὴν κατὰ τὴν σύνοδον ἀποδείξαι αὐτοῦ ἀποδίδει εἰς αἰτίας στιγμιαίας καὶ ὁμολογεῖ ὅτι εἰλικρινῶς μετανοήσας ἤδη προσετέθη τῇ ἀληθείᾳ. Καλεῖ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Σχολάριον, ἵνα ἀναδεχόμενος τὸν ἀγῶνα συντελέσῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μάρκου ἡμιτελὲς καταλειφθὲν ἔργον ⁽²⁾. Ὁ Σχολάριος ἀπαντῶν εἰς τὴν δήλωσιν τοῦ ἀσθενοῦς ἀνομολογεῖ τὴν ἐν τῷ πρόσθεν ἀσθένειαν τοῦ ἰδίου χαρακτήρος, διακηρύττει ὅμως νῦν, ὅτι ἐκλιπόντων τῶν λόγων, οἵτινες ἡτιολογοῦν τὴν τότε διαγωγὴν αὐτοῦ, θαρρούντως παρέχει ἑαυτὸν συναγωνιστὴν ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι· ἀναδέχεται δὲ καὶ τὴν προσφερομένην τιμὴν τῆς διαδοχῆς ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ καὶ περὶ τούτου μαρτύρεται τὸν τε Θεόν, τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς παρόντας, ὅτι ποιήσει τὸ παν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας. Οὕτω τὰ κατὰ τὸ κεφάλαιον ταῦτο διαταξάμενος ὁ Μάρ-

¹⁾ Migne CLX, col. 529—533. Ὁ λέγων ἢ γράφων ἀποτείνεται οὐχὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Σχολάριον ἀλλὰ πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τῆς παρὰ Migne καὶ Norow (54) ἐκδομένης δηλώσεως ταύτης ἐλλείπει βραχὺς πρόλογος ὃν ὁ Draeseke ἐκδοὺς τὴν δήλωσιν προσέθηκεν ἐν ἀρχῇ (Zeitschrift f. K. geschichte I. c.

²⁾ "Ἴνα ὅπερ οὐκ ἠδυνήθην ἐκτελέσαι,,.

κος καὶ τὰς στιγμὰς αὐτοῦ ἐκλιπούσας αἰσθανόμενος μίαν ἔτι παραγγελίαν ἔδωκε τοῖς περὶ αὐτόν, νὰ παρακαλύσωσι πᾶσαν συμμετοχὴν τοῦ περὶ τὸν Πατριάρχην κλήρου κατὰ τε τὴν κηδεῖαν καὶ κατὰ τὰ ἐπ' αὐτῷ μνημόσυνα, ἵνα δηλωθῇ, ὅτι οὐδέποτε ἀπεδέξατο οὔτε τὴν ἔνωσιν οὔτε τοὺς στέργοντας αὐτήν ⁽¹⁾. Οὕτω δὲ τῇ 23 Ἰουνίου 1443 ἀπέθανεν. Ὁ θάνατος αὐτοῦ, ἄλλως οὐχὶ ἀπροσδόκητος ⁽²⁾ συνεκίνησε τοὺς πάντας ⁽³⁾. Κατὰ τὴν περιφανὴ κηδεῖαν αὐτοῦ ὁ Γεώργιος Σχολάριος δι' ἐπικηδείου λόγου ἐτίμησε τὸν ἄνδρα πλέξας πλουσιώτατα τὸν στέφανον αὐτοῦ ἐκ τοῦ βίου τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ιδιωτικοῦ τὴν ὕλην ἀπαρνούμενος ⁽⁴⁾, ὡς ἀρχηγὸς δὲ ἤδη τῆς τῶν ὀρθοδόξων μερίδος ὑπέδειξε τὸν κείμενον ὡς παράδειγμα καὶ εἰς μίμησιν τοὺς πάντας προυτρέψατο ⁽⁵⁾.

Τὸν Μάρκον ἀποθανόντα ἐτίμησαν οἱ συμπολίται αὐτοῦ ἔνωριτάτα περιβαλόντες αὐτόν διὰ τοῦ στεφάνου τῆς ἀγιότητος ⁽⁶⁾. Τοῦτο ἦτο φυσικώτατον ὑπὸ τὰ αἰσθήματα, ἅτινα κατεῖχον τοὺς πάντας καὶ ἰδίᾳ τὸν λαὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἡ τιμὴ ἢ ἀποδοθεῖσα τῷ Μάρκῳ ἀποθανόντι περιωρίζετο τὸ πρῶτον εἰς

¹⁾ Ἐπιτελεῖται ρήματα Μάρκου τοῦ Ἐρέσου ἢ "ἀπολογία τοῦ ἀγιωτάτου Μητροπολίτου Ἐρέσου κυρίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ρηθεῖσα ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ αὐτοσχεδίῳ, Migne CLX. col. 536. Norow p. 64.

²⁾ Διότι οὐδεμίαν προσοχὴν ὀφείλομεν ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν φανατικωτάτην ἀληγορορίαν Ἰωσήφ τοῦ Μεθώνης (οὐδείς ἄλλος σύγχρονος λέγει τοῦτο) ὅτι ὁ Μάρκος ἀπέθανεν ἱλεῶς (synaxarium concilii Florentini. Migne CLIX col. 1106). Ὁ δραπειδὴς ταῦτα λέγει περὶ πάντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ λατινισμοῦ καὶ δὴ καὶ περὶ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Καβάσιλα, οἵτινες καὶ αὐτοὶ "λεῶν τὸν βίον κατέστρεψαν, (Migne αὐτ. col. 1068.)

³⁾ Γ. Σχολαρίου ἐπικηδείας Μονφδιά. Norow p. 86.

⁴⁾ Ὁ ἐπικηδεῖος οὗτος ἐκδέδοται παρὰ Norow p. 67—88 ἄνευ ὁμοῦς τιμῆς ἐπιμελείας.

⁵⁾ Ὁ νεκρὸς τοῦ Μάρκου ἐκηδεύθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων περὶ τὸ τοῦ ναοῦ πρόθυρον (Ιω. Εὐγεν. ἀνέκδοτος βιογραφία Μάρκου παρὰ Δημητροκοπούλου ἱστορ. σχίσμ. σελ. 147 ὑπόσημ.)

⁶⁾ Ἰωσήφ Μεθώνης Pro concilio Florentino Migne CLIX, col. 1357.

οικογενειακὴν μνημόσυνον τελετὴν τῇ 19 Ἰανουαρίου ἐν Γαλατᾷ ⁽¹⁾. Ὁ λαὸς ὅμως ταχέως ἀνόρμητως μετέσχε τῆς οικογενειακῆς ταύτης τιμῆς καὶ διὰ κοινῆς γνώμης, πιθανότατα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1443 μέχρι τοῦ 1445 μεσοπατριαρχεῖαν, κυρωθείσης καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδημούσης συνόδου, καθιερώθη ἡ μνήμη αὐτοῦ κατὰ τὴν εἰρημένην ἡμέραν ⁽²⁾. τρία δ' ἔτη μετὰ τὴν ἁλῶσιν ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἡ ἑορτὴ αὕτη καὶ ἐπισήμως ἀνεγνωρίσθη ⁽³⁾. Ἀκολουθίαι δ' ἐναρίτατα εἰς αὐτὸν συνετάχθησαν ⁽⁴⁾ καὶ ἐπιτύμβια ἐγγράφησαν ἐλεγεῖα· τούτων παρατίθεμεν τὸ ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου ποιηθέν·

Μάρκου τὸ σεπτὸν ὦδ' ἐνεκρύβη δέμας,
ἐπεὶ τὸ πνεῦμα πρὸς Θεοῦ μονάσεβη.
Γνώμη προσηγῆς, εὖλαλον, ῥέον στόμα·
σοφώτατος νοῦς, τεχνικὴ λόγων φράσις·
καὶ αἰσθησις ἀγνὴ καὶ Θεοῦ πόθος ζέων·
κόσμου φυγὴ σύμπαντος, ἥσυχος βίος·
μαρτυρικὸν φρόνημα, δοξῶν ὀρθότης·
ἐν τοῖς καλοῖς ἄτρεπτος, ἀνδρεῖος τόνος·
τοῦ πατρὸς ἦν τούτου τάδε γνωρίσματα.
Ποιμὴν ἀληθῆς, ἱερεὺς ὄντως μέγας·
Ἐφεσίων πρόεδρος, ἀστήρ γῆς πάσης·

¹⁾ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων *Συνταγματίων περὶ τοῦ πρώτου τοῦ Πάπα Θ'*. σελ. 185. 186.

²⁾ αὐτόθι.

³⁾ Γεδεών. Πατριαρχικαὶ πινακίδες 477 Οἰκονόμου τὰ σωζόμενα ἐκκλ. συγγρ. α'. σελ. 560. σημ. β'. καὶ γ'.

⁴⁾ Ἀκολουθίας ἐποίησαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, καὶ οἱ τρεῖς διδάσκαλοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἑαυτοὺς ὀνομάζουσι, Μακάριος ὁ μητροπολίτης Φιλαδελφείας, Γεώργιος καὶ Γρηγόριος οἱ Βυζάντιοι. ἰδὲ Γεδεών πατρ. πινακίδες σελ. 477 Οἰκονόμου τὰ σωζόμενα. α'. σελ. 560 σημ. β'. καὶ γ'. Κωνσταντῖος ὁ Α'. λέγει καὶ Μανουὴλ τὸν ρήτορα γράψαντα ἀκολουθίων ψαλλομένην, ἀδεία τῶν τότε Πατριαρχῶν, τῇ ε'. Κυριακῇ τῆς Μ. Νηστείας (Κωνσταντίου Ἑλλάσσονες συγγρ. σελ. 347. 348).

πῦρ ἐμπιπρῶν τὰς ἀντιδόξους φατρίας,
 καὶ φῶς ὁδηγοῦν εὐσεβεστάτας φρένας,
 καινῶν τε δοξῶν εὐφυῶς ἀποστρέφον·
 Μάξιμος ἄλλος ἢ τὸ γρήγορον στόμα,
 ᾧφθη νῦν οὗτος ἐν πανυστάτοις χρόνοις.
 Τάρφω δὲ τιμᾷ τὸν μέγαν γῆ πατρίδος
 ὅσον περ ἐντόξ πατρικῶν θεσμῶν μένει.

Ὁ τελευταῖος στίχος προφανῶς δεικνύει ὅτι τὸ ἐλεγγεῖον ἦτο
 πρόσφατον οὐ πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αἰοιδίμου Μάρκου ποι-
 ηθέν(¹)

Τ Ε Λ Ο Σ.

¹) Φέρεται καὶ μακρὸν ἐπίγραμμα Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἐκ δὲ τῶν
 νεωτέρων Γρηγορίου τοῦ Στουδίτου καὶ τοῦ αἰοιδίμου Νικολάου Λογάδου ἐκ-
 δοθέντα ἐν τῇ ὑπὸ Νικοδήμου ἀγιορείτου ποιηθείσῃ ὑπὸ Ν. Λογάδου δὲ ἐπι-
 θεωρηθείσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ Π. Κλεωῆς Κωνσταντίου τοῦ Α', ἐκδοθείσῃ ἀκολου-
 θίᾳ τοῦ Μάρκου (1834).

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. Στιχ. Γραπτέον.

9	1	ἐλάβομεν
11	13	ἄμα
14	2	ἄμοιροι
15	9	αὐτοὶ
27	5	ἐγκυκλίου
30	3	παρατηρουμένη
33	34	σελ. 306
41	14	σελ. 211.
42	14	Pitz'prios
»	25	Γερμιστοῦ
44	14	ἄρισται
»	26	συμπληρώσει
45	7	οἶοι
50	14	ἦ
57	29	πρέσβεις
62	3	Βασιλείου
63	16	ὑπέστη
70	3	ἀπεφήνατο
82	32	summum
87	26	περίστασιν
90	2	Τορκουεμάδα

Σελ. Στιχ. Γραπτέον.

»	32	ἀπάντησις
91	29	εὔρομεν
92	4	μετὰ
»	25	Παραλαβών
»	26	διελέξατο
»	27	Litteraria
93	20	οὕτω
94	7	ἐνέμεινε
96	2	παρεσκευασμένοι
»	13	εὐνοήτους
122	24	ἀναγνωσθῶσι
126	2	αὐτῶ
»		ἀριθμηθήτωσαν αἱ σημ. 2, 3, 4, 5.
»	5	(1) καὶ ὑποσημ. 1).
132	21	αὐτῶ
136	5	ιδίας
137	12	συνόδων
»	33	τὴν
171	30	ἐπαναλαμβάνων
175	30	ἐπ'

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ

Ι. Ηχοήσεις. — 1. Στίχοι ήρωϊκοὶ εἰς τὰς ἐν τῇ Μονῇ τῶν Μαγγάνων ἀψίδας. — Ἰαμβοὶ εἰς τὸν τάφον τοῦ μακαρίτου κυροῦ Μακαρίου τοῦ Κορώνα (ἴσ. Κουρουνά). — Ἔτεροι εἰς τὸν ὅσιον Μάρκον τὸν ἀσκητὴν. — Ἔτεροι εἰς εἰκόνα τῶν ἁγίων τριῶν παίδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ. — Ἔτεροι εἰς εἰκόνα τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Ἰακώβου τοῦ Πέρσου. — Στίχοι εἰς τὸν τάφον τοῦ κυροῦ Μακαρίου μοναχοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν Ξανθοπούλων. — Εἰς τὸν τάφον τοῦ κυροῦ Δημητρίου τοῦ Τσαμβλάκωνος ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ. — Εἰς τὸν τάφον Ἀσάνη κυροῦ Ἰσαακίου καὶ τῆς αὐτοῦ ἐγγόνης ἐν τῇ μονῇ τοῦ Φιλανθρώπου. — Στίχοι εἰς τὸν τάφον τοῦ κυροῦ Δημητρίου τοῦ Λεοντάρη (+ 1431) ἐν τῇ μονῇ τῆς Πέτρας. — Στίχοι εἰς εἰκόνα τῆς ἁγίας Θεοδοσίας. — Στίχοι εἰς τὸν τάφον τοῦ κυροῦ Ἐλευθερίου Ἀμυρούτζη ἐν Τραπεζοῦντι. — Ἡρωϊκοὶ εἰς τὸν τάφον τοῦ κυροῦ Μακαρίου μοναχοῦ ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ. — Κανὼν παρακλητικὸς καὶ εὐχαριστήριος εἰς τὴν ἁγίαν Θεοδοσίαν ἐπὶ τῇ ἀναρρώσει τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ. — Ἀκολουθία εἰς τὴν αὐτὴν ἁγίαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ γεγονότι. — Ἀκολουθία εὐχαριστήριος εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπὶ τῇ ἀναρρώσει τοῦ αὐτοκράτορος. — Στιχηρὰ εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης τὸν Παλαμὰν

¹⁾ Κώδης ἀρθ. 192 τῆς ἐν Κοσινίτζῃ β.βλιοθήκης, αὐτόγραφος τοῦ Μάρκου, ὡς λέγει ὁ Α. Π. Κεραμεύς, τοῦ 18^{ου} αἰῶνος Παράρτημα περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κ)πόλεϊ Ἑλλην. Φιλολογ. συλλόγου τόμ. ΙΖ', 1887, σελ. 52—53.

2. Ποιήσεις διάφοροι εἰς τὸν Πατριάρχην Εὐθύμιον ⁽¹⁾.
3. Ποίημα εἰς τὸν τάφον τοῦ διδασκάλου κυρίου Ἰωσήφ τοῦ Βρυεννίου ⁽²⁾.
4. Κανόνες δύο εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, ὃν ὁ πρῶτος ἄρχεται: «Μέγα τὸ εὐσεβὲς κήρυγμα» ⁽³⁾.
5. Κανόνες ὀκτώ εἰς τὴν Θεοτόκον ⁽⁴⁾.
6. Ομιλία εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχῆν ⁽⁵⁾.
7. Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ ⁽⁶⁾.
8. Ἐκφρασις εἰς τὴν κοίμησιν τοῦ ἁγ. Ἐφραίμ τοῦ Σύρου ⁽⁷⁾.
9. Ἐκφρασις εἰς τὸ «Μάρτυρες στεφανῖται» ⁽⁸⁾.
10. Μονωδία ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης ⁽⁹⁾.

II. Φιλοσοφικά. 1. Κανόνες ἀστρονομικοὶ ⁽¹⁰⁾

2. Περί ὄρων ζωῆς ⁽¹¹⁾.
3. Περί ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου ⁽¹²⁾.

III. Θεολογικά. 1. Ἑρμηνεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, οὗ ἡ ἀρχή: «ἔδει μὲν κατὰ τὴν κελεύουσιν» ⁽¹³⁾.

2. «Σχόλια τοῦ Ἐφέσου» ⁽¹⁴⁾.

¹⁾ Κωδ. τῆς Παρίσι. Δημ. Βιβλιοθ. ἀρθ. 2075 n. 27.

²⁾ Fabric. Biblioth. Graec. tom. XI, p. 677 ed. Harless,

³⁾ Καισαριανὴ βιβλιοθήκη τῆς Βιέννης, cod. Theol. 187.

⁴⁾ Διττόθι.

⁵⁾ Παρίσι. Δημ. Βιβλ. ἀρθ. 2075 n. 30 καὶ Κάισαρ. βιβλ. cod. 195, 13.

⁶⁾ Fabric. ἐνδ' ἀνωτ.

⁷⁾ Διττόθι.

⁸⁾ Διττόθι.

⁹⁾ Διττόθι.

¹⁰⁾ Ἀμβροσιανὴ βιβλιοθήκη. Montfaucon. p. 501. d.

¹¹⁾ Συνοδικὴ βιβλιοθήκη Μόσχας κώδ. 394 n. 12. Ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ Boissonade Anecdota nova σελ. 349—352.

¹²⁾ Ἀβγουστανὴ βιβλιοθ. (πρβλ. Jlgens Zeitschrift d. Neue Folge xv, p. 56 καὶ ἐξ. βλ.π. καὶ Fabric. Bibl. Graec. XI, p. 677.

¹³⁾ Συνοδ. βιβλ. Μόσχας 393 n. 2 παρὰ Mathaei Notit. Cod. Graec. Mosqu. p. 249 n. 1. 2. καὶ Παρισ. Δημ. βιβλ. 1218, 9, ἐξεδόθη τῷ 1683 ἐν Ἰασίφ ἐν τῷ τέλει τῶν συγγραμμάτων Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης.

¹⁴⁾ Montfaucon, Biblioth. mss. 1326 d.

3. Διάλεξις μετὰ τῶν πρέσβειων τοῦ Πάπα (¹).
4. Συλλογὴ χρήσεων γραφικῶν γεγονυῖα παρὰ τοῦ Ἐφέσου «περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς», οὗ ἡ ἀρχὴ: «ἐπειδὴ μετὰ τῆς τοῦ κόσμου» (²).
5. Λόγοι δύο περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός (³).
6. Ἀπόκρισις εἰς τὰς προτεθείσας ἀμφισβητήσεις (περὶ τοῦ καθαρτηρίου) (⁴).
7. Λύσεις ἀμφιβόλων τινῶν ὑπ' αὐτοῦ προτεθειμένων, οὗ ἡ ἀρχή: «ὁ θεὸς σχῆμα οὐκ ἔχει» (⁵).
8. Περί τῆς προσθήκης τῶν Λατίνων εἰς τὸ Σύμβολον, οὗ ἡ ἀρχή: «Θαυμάζω πῶς ἡμῖν». (⁶).
9. Λύσεις δύο ζητημάτων παρὰ τοῦ βασιλέως προτεθέντων (⁷).
10. Ὁμολογία ἐκδεδομένη ἐν τῇ Φλωρεντινῇ συνόδῳ (⁸).
11. Συλλογιστικά κεφάλαια κατὰ Λατίνων περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος (⁹).
12. Κεφάλαια 68 κατὰ Ἀκινδυνιστῶν περὶ διαφορᾶς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας (¹⁰).
13. Περί ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος κατὰ Λατίνων (¹¹).
14. Ἐκθεσις τοῦ Συμβόλου (¹²).

¹) Συνοδ. βιβλ. Μόσχ. 355 n. 1 ἐλλείπει ἡ ἀρχή.

²) Διόδοι παρβλ. Mathaei p. 234.234.

³) Ἀπόρρ. βιβλίου. Montfauc. p. 501 d. Παρισ. Δημ. βιβλ. 1218.1261, 1. Καισαριαν. βιβλ. cod. Philos 224, 3.4.

⁴) Montfaucon ἐνδ' ἀνωτ.

⁵) Παρισιν. Δημ. βιβλ. 1218.

⁶) Διόδοι.

⁷) Βασιλικὸς κώδ. Παρισ. 2916 κατὰ Labbe. Biblioth. nov. mss p. 88 καὶ κώδ. Συνοδ. Βιβλ. Μόσχας 353,41.

⁸) Montf. ἐνδ' ἀνωτ.

⁹) Μετὰ τῆς ἀπαντήσεως Γεν. Σχολαρίου. Κώδ. Παρισ. βιβλ. 1261 καὶ Bodleian. Bibl. τῆς Oxford 78,8.

¹⁰) Καισαρ. βιβλίου. cod. Theol. 171.

¹¹) Καισαρ. βιβλ. cod. 171 ἡ ἀρχὴ «Καινή τις ἐστὶν ὥς ἀληθῶς καὶ ἀλόγιστος».

¹²) Παρισ. Δημ. βιβλ. 2075,28.

15. Ὁμολογία πίστεως ⁽¹⁾.
16. Ὁμολογία ἐπιθανάτιος ⁽²⁾.
17. Περί ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος κατὰ Λατίνων ⁽³⁾.
18. Θεωρίαι εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ταλάντων καὶ τὰς παραβολὰς τοῦ Εὐαγγελίου ⁽⁴⁾.
19. Κατὰ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Βησσαρίωνος ⁽⁵⁾.
20. Ἀντιρρητικός κατὰ Ἀνδρέου Κολοσσῶν ⁽⁶⁾.
21. Παράφρασις εἰς τὸ Πεντηκοστάριον ⁽⁷⁾.
22. Ἐκφρασις τῆς διαθέσεως ⁽⁸⁾.
23. Ἀντίρρησις εἰς τὰ τοῦ σοφιστοῦ Ἀργυροπούλου τοῦ λατινόφρονος ληρήματα. ⁽⁹⁾.
- IV Ἐπιστολαί. — 1. Πρὸς I. Παλαιολόγον ⁽¹⁰⁾.
2. Πρὸς Σχολάριον ⁽¹¹⁾.
3. Ἐγκύκλιος πρὸς πάντας τοὺς χριστιανοὺς περὶ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ σινόδου ⁽¹²⁾.
4. Ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος πρὸς πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ κλ. ⁽¹³⁾.
5. Πρὸς Γεώργιον Σχολάριον, ἐν ἣ τὴν μεταβολὴν τῆς γνώμης καὶ τὴν πρὸς τοὺς Λατίνους πρόσκλισιν ἀποκλαίει ⁽¹⁴⁾.
6. Ἐτέρα πρὸς Γεώργιον Σχολάριον ⁽¹⁵⁾.

¹⁾ Αὐτόθι 2075, 26 ἐξεδόθη παρὰ Migne CLX, col. 16—109.

²⁾ Παρισ. βιβλ. κώδ. 1261 ἐξεδόθη παρὰ Norow, 1856.

³⁾ Μετὰ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Σχολαρίου

⁴⁾ Ἀμβροσ. βιβλιοθ. 501 d.

⁵⁾ Fabric. XI, p. 676.

⁶⁾ Αὐτόθι.

⁷⁾ Αὐτόθι.

⁸⁾ Αὐτόθι.

⁹⁾ Κώδ. τῆς ἐν Κοσινίτζῃ βιβλιοθήκης.

¹⁰⁾ Σynod. βιβλ. Μόσχ. 393 ἡ ἀρχὴ «Δῶρὸν τοι τοῦτο μικρόν.» πρβλ. καὶ Allat. de Synodo VIII, p. 545.

¹¹⁾ Ἀμβροσ. βιβλιοθ. Montfauc. 501 d.

¹²⁾ Ἐξεδόθη παρὰ Labbei Concil. XIII, 677. Harduin IX, 549 μετὰ Λατιν. μετάφρ. I. Καρυοφύλλῃ.

¹³⁾ Σynod. βιβλ. Μόσχ. 354 n. 3.

¹⁴⁾ Allat. contra Greychton. p. 88.

¹⁵⁾ Παρισ. βιβλιοθ. 1218, 1261.

7. Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ ⁽¹⁾.
8. Πρὸς τὸν Πατριάρχην Κ)πόλεως, περὶ σταθερότητος κατὰ τοῦ διωγμοῦ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ⁽²⁾.
9. Ἐπιστολὴ πρὸς Γεώργιον πρεσβύτερον (;) Σχολάριον κατὰ τῶν ἐθίμων καὶ θυσιῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Εκκλησίας ⁽³⁾.
10. Ἐπιστολὴ πρὸς Γεώργιον τινα πρεσβύτερον εἰς Μεθώνην ἀποσταλεῖσα ⁽⁴⁾.
11. Πρὸς τὸν Πάπαν ⁽⁵⁾.
12. Πρὸς Σχολάριον ἄρχοντα καὶ τούτου ἀπάντησις ⁽⁶⁾.

1) Fabricius XI, 676.

2) Lambecius Commentar. de Biblioth. Caesariana V, p. 676.

3) Fabricius ἐνθ' ἄνωτ.

4) Παρισ. Δημ. βιβλ. 1218.1261.

5) Αὐτόθι.

6) Αὐτόθι.

123

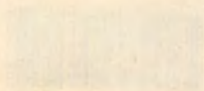
Наукова бібліотека
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

1961

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

220123

895355

115 0107

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Τιμᾶται ἀντὶ 1)2 μετρητίου